

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Audrius Juozapavičius

DUOMENŲ (ĮRODYMŲ), GAUTŲ PAŽEIDŽIANT TEISĘ, NAUDOJIMO
NELEISTINUMAS LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01S)

Vilnius, 2012

Disertacija rengta 2005–2011 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Gabrielė Juodkaitė-Granskienė (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01S)

TURINYS

Įvadas.....	5
I. <i>Įrodymų leistinum</i> o samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje.....	11
1. <i>Įrodymų leistinum</i> as iki naujojo BPK įsigaliojimo.....	11
2. <i>Įrodymų leistinum</i> o samprata po naujojo BPK įsigaliojimo.....	38
2. 1. <i>Įrodymų leistinum</i> as kaip <i>įstatyme nustatytų reikalavimų visuma</i> (tradicinė samprata).....	38
2. 1. 1. „Įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“ (BPK 20 straipsnio 1 dalis).....	41
2. 1. 2. „Teisėtai būdais gauti duomenys“ (BPK 20 straipsnio 4 dalis).....	51
2. 1. 3. „Galimybė duomenis patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais“ (BPK 20 straipsnio 4 dalis).....	74
2. 2. <i>Įrodymų leistinum</i> as kaip <i>įrodymų rinkimo leistinum</i> as ir <i>įrodymų naudojimo neleistinum</i> as (alternatyvi samprata).....	78
II. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo pagrindai.....	121
1. Konstituciniai duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo aspektai.....	121
2. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo <i>ratio</i> :.....	136
2. 1. Baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimas.....	138
2. 2. Baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) išsaugojimas (legitimacijos problema).....	152
2. 3. Individualių teisių apsauga.....	166
Išvados ir pasiūlymai.....	221
Literatūros sąrašas.....	226
Publikacijų sąrašas.....	250

ĮVADAS

Tiriamoji problematika ir temos aktualumas. Nepriklausomai nuo teisinės tradicijos, kiekvienoje teisės sistemoje susiduriama su duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo baudžiamajame procese problema. Ji užkoduota teisinės valstybės idėjoje. Viena vertus, valstybė privalo apsaugoti visuomenę ir jos narius nuo nusikalstamų kėsinių, atskleisti nusikalstamas veikas ir nubausti jas padariusius asmenis. Antra vertus, valstybė tai privalo daryti teisėtomis priemonėmis, laikantis visuotinai pripažintamų žmogaus teisių ir laisvių apsaugos standartų. Praktikoje, siekiant atskleisti nusikalstamas veikas, pagrindinės procesinės veiklos – duomenų (įrodymų) rinkimo – metu teisėtumo reikalavimo pažeidimo ne visada pavyksta išvengti. Tokiu atveju kyla klausimas, ar veiksmo, atlikto pažeidžiant teisę, rezultatai – duomenys (įrodymai) – gali būti naudojami grindžiant kaltininko dalyvavimą darant nusikalstamą veiką ir jo kaltumą.

Atsakymas į šį klausimą – ne iš lengvųjų. Žymaus vokiečių baudžiamojo proceso teisės mokslininko K. Rogall teigimu, teisės sistema, kuri kiekvieną teisės pažeidimą besąlygiškai „sankcionuotų įrodymų neleistinumu“, būtų nepajėgi įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslų ir save paralyžiuotų, kita vertus, likdama indiferentiška teisės pažeidimų atžvilgiu, ne tik nesilaikytų konstitucinio teisėtumo reikalavimo, bet ir apskritai diskredituotų save *ad absurdum*, kai teisės saugomi interesai prarastų prasmę, o teisės normos būtų tik rekomendacinio pobūdžio bei vyrautų piktnaudžiavimas¹. Pritartina K. Rogall, kad atsakymas į šį klausimą negali būti kategoriškas.

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas² (toliau tekste – BPK, naujasis BPK) nustatė nemažai įrodinėjimo baudžiamajame procese naujovių. Viena tokių – tiesiogiai įtvirtintos nuostatos, kad *įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų*

¹ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 119.

² *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341.

nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 1 dalis) ir kad *įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys* (BPK 20 straipsnio 4 dalis). Iš pirmo žvilgsnio šiomis nuostatomis įstatymų leidėjas išsprendė duomenų, gaunamų pažeidžiant teisę, naudojimo kaip įrodymų baudžiamajame procese problematiką: tokie duomenys negali būti įrodymais. Tačiau jei šios nuostatos būtų suprantamos tiesiogiai, tai iš esmės bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis, nulemtų tokių duomenų negalimumą būti įrodymais baudžiamajame procese, ir tai greičiausiai reikštų baudžiamosios justicijos paralyžių. Netiesioginis šių nuostatų aiškinimas vis dėlto reikalauja papildomų kriterijų, kurie turėtų būti ne tik aiškūs, bet ir pagrįsti.

Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo kaip įrodymų galimumo klausimas Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje tradiciškai analizuojamas *įrodymų leistinumo* kategorijos kontekste. Tačiau ši viena esminių įrodymų teisės kategorijų yra ir viena labiausiai neapibrėžtų visame mokyme apie įrodymus baudžiamajame procese. Iki šiol baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nėra aiškios pozicijos, kodėl vienas ar kitas reikalavimas, keliamas įrodymams, priskiriamas *įrodymų leistinumui*, kokia *įrodymų* pripažinimo *neleistinai* esmė ir procesinė teisinė reikšmė, kokie yra konkretūs *įrodymų neleistinumo* pagrindai ir apskritai kokia šio teisinio reiškinių prasmė. Siekiant nustatyti, kokiais atvejais teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis (įrodymus), turėtų lemti duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą, mokliškai pagrįsti atsakymai į šiuos klausimus yra ypač svarbūs.

Doktrina pagrįstų kriterijų, kuriais remiantis būtų galima spręsti duomenų (įrodymų), kurie gaunami vienaip ar kitaip pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimą, nustatymas itin aktualus ir praktikai. Netinkamas šio klausimo išsprendimas gali ne tik pažeisti nacionalinės ar tarptautinės teisės aktų nuostatas, bet ir nulemti nusikalstamą veiką padariusio asmens išteisinimą ar nekalto asmens nuteisimą, taip pat skatinti visuomenę nepasitikėti baudžiamąja justicija. Deja, teismų praktika iki

šiol nėra pateikusi aiškių šio klausimo sprendimo kriterijų, nepaisant to, kad naujasis BPK galioja jau daugiau kaip aštuonerius metus.

Disertacinio tyrimo objektas. Disertacinio tyrimo objektas yra visuomeniniai santykiai, susiklostantys po to, kai baudžiamajai bylai teisingai išspręsti reikšmingi duomenys (įrodymai) gaunami pažeidžiant galiojančią teisę, sprendžiant tokių duomenų (įrodymų) naudojimo baudžiamajame procese galimumo (leistinumo) klausimą.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Darbe siekiama visapusiškai išanalizuoti *įrodymų leistinumo* sampratą, įvertinti jos pagrįstumą naujojo baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo (naujojo BPK) atžvilgiu, nustatyti duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, *naudojimo neleistinumo* pagrindus.

Siekiant užsibrėžto tikslo keliami šie uždaviniai:

- atskleisti *įrodymų leistinumo* sampratą galiojant senajam BPK;
- atskleisti naujojo BPK novelę įrodinėjimo srityje įtaką duomenų kaip įrodymų naudojimo baudžiamajame procese galimumui ir pateikti alternatyvią *įrodymų leistinumo* sampratą;
- atskleisti duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, *naudojimo neleistinumo* esmę ir prasmę, apibrėžti tokio neleistinumo pagrindus.

Disertacinio tyrimo hipotezė. Netinkama *įrodymų leistinumo* samprata bei kriterijų, kuriais remiantis nustatoma, kada duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, *neleidžiama naudoti* baudžiamajame procese, neapibrėžtumas gali lemti netinkamą teisingumo vykdymą.

Ginamieji disertacijos teiginiai. Atliktas tyrimas ir suformuluotos išvados pagrindžia šiuos ginamus teiginius:

1. *Įrodymų leistinumo* turinį sudaro dvi santykinai savarankiškos teisinės kategorijos, kurias pagal dabartinį teisinį reguliavimą galima įvardyti kaip *duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumas* ir *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas*; pastaroji teisinė kategorija traktuotina kaip *teisinis draudimas* naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese.

2. Formaliuoju aspektu *neleistina naudoti* tų duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, kuriuos naudodamas teismas (ar kitas subjektas) pats pažeistų teisę; materialiuoju (turinio) aspektu *neleistina naudoti* tų duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, kurių naudojimas tiesiogiai draudžiamas įstatymo, arba kai jų naudojimas būtų nepateisinamas proporcingumo principo atžvilgiu.
3. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, *naudojimo neleistinum* nepateisina nei siekis *atgrasinti baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus nuo teisės pažeidimų, renkant (gaunant) įrodymus*, nei siekis *apsaugoti baudžiamosios justicijos moralinį autoritetą (reputaciją)*. Tai pateisina tik siekis *apsaugoti individualias teises*.
4. Įstatyme tiesiogiai nenustatytais atvejais duomenys (įrodymai), gauti pažeidžiant teisę, pripažintini *neleistinai naudoti* tik tada, kai juos gaunant yra pažeidžiamos *įtariamojo (kaltinamojo) procesinės teisės*, kurias kompensuoti kitomis priemonėmis nei *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas* būtų neproporcinga.

Darbo naujumas ir reikšmė. *Įrodymų leistinumas* yra viena mažiausiai nagrinėjamų temų Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje. Iki naujojo BPK įsigaliojimo šia tema daugiausia rašė A. Liakas, P. Danisevičius, J. Rinkevičius, E. Palskys. Po naujojo BPK įsigaliojimo *įrodymų leistinumą* vienu ar kitu aspektu analizavo M. Kazlauskas, P. Kuconis, G. Goda, R. Merkevičius, L. Belevičius, R. Jurka. Iš šių autorių labiausiai išsiskiria R. Merkevičius, kuris pirmasis atkreipė dėmesį į *įrodymų leistinumo* sampratos neaiškumus ir, remdamasis vokiškąja „įrodymų draudimų“ doktrina, pateikė savo išsamiai argumentuotą poziciją dėl galimumo naudoti faktinę informaciją, gautą pažeidžiant įtariamojo procesinį statusą. Vis dėlto kompleksinių *įrodymų leistinumo* sampratos, taip pat teisės pažeidimo, padaryto gaunant duomenis (įrodymus), įtakos duomenų (įrodymų) naudojimo leistinumui (neleistinumui) tyrimų iki šiol nėra.

Didelis dėmesys *įrodymų leistinumui*, įskaitant ir duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, *naudojimo neleistinumui* (įrodymų draudimams,

negaliojimui, pašalinimui ar pan.), skiriamas kontinentinės Europos teisės tradicijos valstybėse, atstovaujančiose vokiškajai teisei minčiai (Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje), taip pat anglosaksų teisės tradicijos valstybėse. Paminėtini tokie žymūs baudžiamojo proceso teisės mokslininkai, analizavę šią problematiką: C. Roxin, W. Beulke, K. Rogall, G. Grünwald, K. H. Gössel, H. Kühne, H. J. Rudolphi, H. Petry, Ch. T. McCormick, J. H. Wigmore, A. Zuckerman, J. Pradel. Disertaciniame tyrime su šių ir kitų autorių pozicijomis diskutuojama, o savita pozicija formuojama atsižvelgiant į Lietuvos teisės sistemos ypatumus.

Disertacinis tyrimas reikšmingas ne tik teoriniu aspektu. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo pagrindai ir konkretūs kriterijai, kuriais remiantis nustatoma, kada teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis (įrodymus), lemia jų naudojimo baudžiamajame procese neleistinumą, yra itin aktualus teismų praktikai, kurioje dažnai su tuo susiduriama. Suformuluotos išvados padės teismams geriau suvokti *įrodymų leistinumą* esmę ir prasmę, o konkretūs duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, *naudojimo neleistinumo* kriterijai, tikėtina, prisidės prie teisingumo vykdymo.

Darbo šaltiniai ir metodai. Pagrindiniai disertacinio tyrimo šaltiniai yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus praktika, Vokietijos, Prancūzijos, Italijos ir kitų kontinentinės Europos valstybių baudžiamojo proceso įstatymai bei šių valstybių aukščiausiųjų teismų praktika, JAV, Kanados, Jungtinės Karalystės konstituciniai teisės aktai ir statutinė teisė bei šių valstybių aukščiausiųjų teismų praktika, Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamojo proceso teisės doktrinos.

Šiame darbe taikomi įprastiniai teisės tyrimo metodai: istorinis, lingvistinis, loginės ir sisteminės analizės, teleologinis ir lyginamosios teisėtyros.

Darbo struktūra. Disertacinis tyrimas susideda iš įvado, dviejų dėstomųjų–tiriamųjų dalių, išvadų ir pasiūlymų, literatūros sąrašo.

I. ĮRODYMŲ LEISTINUMO SAMPRATA LIETUVOS BAUDŽIAMOJO PROCESO TEISĖJE

I. 1. ĮRODYMŲ LEISTINUMAS IKI NAUJOJO BPK ĮSIGALIOJIMO

Įrodymų leistinumas kaip teisinė sąvoka Lietuvos baudžiamajame procese pradėta vartoti po Lietuvos Nepriklausomybės praradimo, 1961 m. priėmus Lietuvos TSR baudžiamąjį proceso kodeksą (toliau – ir senasis BPK)³ ir perėmus rusų mokslininkų kurtos *įrodymų teorijos* terminus bei pagrindines nuostatas⁴. Siekiant išsamiai atskleisti tuometę įrodymų leistinumo sampratą, analizuotinas tiek senojo BPK įtvirtintas įrodinėjimo teisinis reguliavimas, tiek moksliniai teiginiai, apibūdinantys įrodymų leistinumą kaip teisinį reiškinį. Tačiau prieš tai būtinas istorinis ekskursas, siekiant apžvelgti, kaip Lietuvoje kito įrodymų teisės samprata tam tikros informacijos naudojimo kaip įrodymo baudžiamajame procese galimumo aspektu.

Viduramžiais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK), kaip ir to meto Vakarų Europos valstybėse, viešpatavo *formaliųjų įrodymų teorija* (*formalioji įrodymų teisė*), kurios kertinis akmuo – įrodymų hierarchija, t. y. įstatymų leidėjo nustatyta skirtingų rūšių įrodymų teisinė vertė⁵. Pagal šią teoriją (teisę) teismas darydavo išvadas apie faktinių aplinkybių nustatymą, remdamasis įstatymų nustatytais įrodymų taisyklėmis, aiškiai apibrėžiančiomis, kada tam tikras faktas turėjo būti laikomas nustatytu. Klasikinis formaliosios įrodymų teorijos pavyzdys – dviejų liudytojų parodymų, neprieštarujančių tarpusavyje, pakankamumas laikyti tam tikrą aplinkybę įrodyta⁶. J. Machovenko teigimu, kalbant apie LDK teisę, tinka tokia

³ Šis kodeksas priimtas remiantis TSRS ir sąjunginių respublikų baudžiamąjį proceso pagrindų įstatymu [RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamąjį proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 193].

⁴ Sovietinės *įrodymų teorijos* pagrindus padėjo tokie monumentalūs kūriniai kaip: ЖОГИН, Н. В., *et al.* *Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая*. Москва, 1966; БЕЛКИН, Р. С., *et al.* *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973.

⁵ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 63; p. 68.

⁶ *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.) 5 Aufl. München, 2005, p. 9 (Rn. 14).

žymaus viduramžių teisės žinovo H. J. Bermano knygos citata: „Nustatyti kokiam nors faktui buvo reikalaujama dviejų liudytojų, tą faktą mačiusių savo akimis ir girdėjusių savo ausimis (nors teismas galėjo atsižvelgti ir į visiems žinomus faktus). Moters liudijimas buvo įskaitomas tik pusiau ir turėjo būti papildytas bent jau vieno vyro liudijimu. Kilmingojo liudijimas buvo laikomas svaresniu už prasčioko liudijimą, dvasininko liudijimas – svaresniu už pasauliečio, krikščionio – svaresniu už žydo. Dirbtinis fakto svėrimas – faktas galėjo būti laikomas visiškai įrodančiu, pusiau įrodančiu, įrodančiu ketvirtadalį [tiesos] ar net aštuntadalį [tiesos] ...“. Konkrečiai LDK egzistavo du įrodymų tipai: racionalūs įrodymai (teisiamojo prisipažinimas, liudytojų parodymai, daiktiniai ir rašytiniai įrodymai) ir idealūs įrodymai (teismo dvikova, ordalijos, ritualinė bylininko priesaika). Šie įrodymų tipai (su apibrėžta teisine verte ir naudojimo konkrečioje byloje ypatumais) buvo įtvirtinti ir Lietuvos Statutuose, ir, anot J. Machovenko, svariausiu įrodymu buvo laikomas teisiamojo prisipažinimas, kuriam išgauti įstatymų leidėjo nustatytais atvejais buvo naudojami kankinimai⁷.

Taigi, *formalioji įrodymų teisė* teismui akivaizdžiai ribojo, varžė įrodymų vertinimą⁸. Dominuojant rungimosi procesui, kurio metu įrodinėjimo našta buvo uždėta bylininkams, pastarieji patys rinko įrodymus, o teismas juos „vertino“ pagal jų svarumą, iš anksto nustatytą įstatymų leidėjo. Ir, J. Machovenko teigimu, tokio įrodymų leistinumą supratimo, koks jis yra šiuo metu, LDK nepažinojo. Tiesa, kai kuriais atvejais bylininkams, renkant įrodymus, talkino teismo pareigūnas (vižas, diečkus, vaznys), kurių dalyvavimas užtikrindavo įrodymų surinkimą teisėtais būdais, jų patikimumą, tinkamą fiksavimą, tačiau surašyti atitinkamą raštą pagal įstatymą buvo būtina tik nedaugeliu atvejų. Bet kuriuo atveju teismas netikrino, kaip bylininkai surinko teismui pateiktus įrodymus⁹.

⁷ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 68.

⁸ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 63; taip pat: KÜPER, W. *Die Richteridee der Strafprozessordnung und ihre geschichtlichen Grundlagen*. Berlin, 1967, p. 125; WALTER, G. *Freie Beweiswürdigung*. Tübingen, 1979, p. 60.

⁹ MACHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 63.

Po Didžiosios Prancūzijos revoliucijos, anksčiau ar vėliau visuose Vakarų Europos kontinentinės teisės tradicijos valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose buvo įtvirtinta *laisvo įrodymų vertinimo taisyklė (principas)*: apie faktinių aplinkybių nustatymą ar nenustatymą teismas sprendžia vadovaudamasis ne formaliomis įrodymų taisyklėmis, o, 1808 m. *Code d'instruction criminelle* žodžiais tariant, pagal savo vidinį įsitikinimą¹⁰. *Laisvo įrodymų vertinimo* principo įtvirtinimas buvo didelė pasitikėjimo teisėjais išraiška ir ilgainiui tapo vienu esminių modernaus baudžiamojo proceso (įrodymų teisės) principų¹¹. Tačiau pabrėžtina, kad kartu su formaliosios įrodymų teisės atsisakymu ir *laisvo įrodymų vertinimo* principo įtvirtinimu įrodinėjimo procesas nebuvo deformalizuotas. Greičiau priešingai, vis didesnis dėmesys pradėtas skirti įrodymų rinkimo taisyklių įtvirtinimui įstatymuose (kodeksuose). Jomis siekta ne tik užkirsti kelią valstybinės valdžios piktnaudžiavimui, įtvirtinant tam tikrų teisinių vertybių (teisių, laisvių, teisėtų interesų) apsaugą, bet ir nukreipti įrodinėjimo procesą, užtikrinant įrodymų kokybę (patikimumą, tikrumą)¹².

Būtent tokia įrodymų teisės samprata arba, A. Kriščiukaičio žodžiais tariant, *laisvo įsitikinimo sistema*¹³, buvo įtvirtinta ir Rusijos baudžiamosios teisenos statute (1864 m.), kuris su tam tikromis išimtimis kaip Baudžiamojo proceso įstatymas (toliau – BPI) Nepriklausomoje Lietuvoje veikė iki 1940 m.¹⁴ Ši įrodymų teisės samprata tiesiogiai atsispindėjo tuomečiame baudžiamojo proceso įstatyme. Pagal BPI 119 straipsnį, išklauses šalis ir apsvarstęs visus esančius byloje įrodymus, Taikos Teisėjas sprendžia kaltinamojo kaltumo ar nekaltumo klausimą savo *vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis bylą sprendžiant paaiškėjusiomis aplinkybėmis*. Iš esmės analogiškai ir

¹⁰ *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5. Aufl. München, 2005, p., p. 9 (Rn. 14).

¹¹ DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 181; EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, p. 361.

¹² DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 36.

¹³ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 36.

¹⁴ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 193.

pagal BPI 766 straipsnį: teisėjai turi spręsti apie teismo kaltumą ar nekaltumą savo vidaus įsitikinimu, pagrįstu visomis „išžiūrėtomis“ bylos aplinkybėmis.

*Laisvo įrodymų vertinimo principu pagrįsta sistema neturi formalių taisyklių, ribojančių teismo įsitikinimo formavimą, tačiau, minėta, gali turėti įstatyme įtvirtintas taisykles, reguliuojančias įrodymų rinkimą, taip pat įrodinėjimo procesą. Tokios taisyklės buvo įtvirtintos ir BPI. Tačiau pažymėtina, kad BPI nebuvo įtvirtinta jokios įrodymų apibrėžties, taip pat bendro pobūdžio reikalavimų, keliamų įrodymams. M. Kavolis, remdamasis I. J. Foinicki (И. Я. Фоиницкий), įrodymus apibrėžė ir kaip duomenis, ir kaip tam tikrą loginį procesą, tuo parodydamas, kad įrodymai yra glaudžiai susiję su įrodinėjimu. Anot jo, „įrodymai yra: a) daviniai, kuriais prieinama išvadų apie nežinomus dalykus; šia prasme įrodymai yra įrodymų medžiaga (*factum probans*); b) protinis procesas, kuriuo ieškomoji aplinkybė (*factum probandum*) statoma sąryšy su žinomąja aplinkybe ir rodoma (*demonstratio, probatio*)“¹⁵. Formalus įrodymų skirstymas į duomenis ir įrodymus tarpukario Lietuvoje nebuvo žinomas. Doktrina ir teismų praktika vartojo įvairius terminus, reiškiančius įrodymus: medžiaga, daviniai, įrodymai¹⁶. Kai kuriais atvejais tiesiog nurodoma, ar tam tikri duomenys turi ar neturi įrodymo reikšmės: „Kaltinamojo prisipažinimas, įtrauktas į kaltinamąjį aktą, turi *bylos įrodymo reikšmės*, todėl kaltinamasis gali ginčyti to prisipažinimo tikrumą, o Prokuroras gali iškelti to prisipažinimo tikrumo įrodymus“¹⁷. Vis dėlto esminę reikšmę turėjo ne tai, kaip įrodymai yra pavadinami, o tai, ar tam tikrais duomenimis teismas galėjo grįsti nuosprendį ar ne.*

¹⁵ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 251 (BPI 267 straipsnio komentaras).

¹⁶ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 28; p. 31; p. 33; KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 76–78, 80 (BPI 73 straipsnio komentaras), p. 107–108 (BPI 119 straipsnio komentaras).

¹⁷ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 420 (BPI 630 straipsnio komentaras).

Kai kurios BPI nustatytos įrodinėjimą reguliuojančios nuostatos draudė tam tikrų metodų, renkant įrodymus, taikymą. Pavyzdžiui, pagal BPI 405, 406 straipsnių nuostatas „Tardytojas nei pažadais, nei apgaule, nei grasinimais arba panašiomis priemonėmis neturi versti kaltinamąjį, kad prisipažintų, ir jei kaltinamasis atsisako atsakyti į duotus jam klausimus, tad Tardytojas, pažymėjęs tatau protokole, ieško kitų teisėtų priemonių tiesai surasti“. Kitos BPI nuostatos riboja įrodinėjimo priemonių naudojimą ar net draudė įrodinėti tam tikras aplinkybes. Pavyzdžiui, BPI 93 straipsnyje buvo nustatyta, kad negali būti liudytojais: „1) bepročiai ir pamišėliai; 2) dvasininkai – kiek liečia tai, kas jiems prisipažinta per išpažintį, ir 3) kaltinamųjų įgaliotiniai ar gynėjai – kiek liečia tai, kas jiems prisipažinta jų įgaliotojų“¹⁸. Tokia įstatymo formuluo­­tė suponuoja, kad šie asmenys apskritai negalėjo būti apklausiami (bepročiai, pamišėliai) arba negalėjo būti apklausiami dėl nurodytų aplinkybių (dvasininkai, kaltinamųjų įgaliotiniai ar gynėjai dėl to, kas jiems prisipažinta einant šias pareigas). Tačiau, A. Kriščiukaičio teigimu, prisipažinimo, padaryto kunigui per išpažintį arba advokatui, kaip kaltinamojo įgaliotiniui arba gynėjui, taip pat gandų apskritai nebuvo leidžiama įrodinėti¹⁹.

Vis dėlto tiesiogiai įtvirtintų draudimų teismų vienokius ar kitokius duomenis naudoti kaip įrodymus BPI nebuvo. Iš tuometės teismų praktikos matyti, kad ne bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis, lėmė draudimą naudoti juos kaip įrodymus baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, pagal Vyriausiojo tribunolo praktiką, teismui buvo galima pateikti iš esmės bet kokius daiktinius įrodymus, net jei jie gauti nusikalstamu būdu: „Teismo tardytojas BPK 371 str. gali prijungti prie bylos įrodomaisiais daiktais visa tą, kas gali padėti nusikalstamąjį darbą ir patį kaltinimą susekti nežiūrint į tai, ar šis daiktas buvo įgytas nusikalstamuoju darbu, ar jis buvo suklastotas, ar ne“²⁰. Sprendžiant BPI įtvirtintų nuostatų pažeidimo, renkant įrodymus, įtaką tokiu

¹⁸ Analogiškos nuostatos įtvirtintos ir BPI 704 straipsnyje.

¹⁹ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p.

²⁰ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 302–303 (BPI 371 straipsnio komentaras).

būdu gautų įrodymų naudojimo galimumui (leistinumui), buvo remiamasi BPI 174, 912 straipsniuose įtvirtintomis nuostatomis, apibrėžiančiomis kasacijos pagrindus. Vienas iš kasacijos pagrindų buvo esminių proceso procedūrų ir formų, dėl kurių nesilaikymo sprendimui negalima pripažinti teismo sprendimo galios, pažeidimas (BPI 174, 912 straipsniai). Kokios tai procesinės taisyklės (esminės proceso procedūros ir formos), buvo palikta spręsti pačiam teismui²¹. Anot M. Kavolio, ne dėl kiekvieno proceso įstatymo „įžeidimo“ sprendimas galėjo būti kasuotas, ir būtent kasacinis teismas sprendė „šio įžeidimo svarbumą ir reikšmę sprendimui“²². BPI komentare, pavyzdžiui, nurodomas toks tuometei teismų praktikai aktualus išaiškinimas: „Jei teismas savo sprendimą paremia parodymais asmens, kuris turėjo teisę atsakyti liudyti, pvz., kaltinamojo dukters, tad tą sprendimą reikia pripažinti neteisėtą“²³. Iš šio pavyzdžio matyti, kad jei teismas sprendimą grįsdavo duomenimis, kurių jis negalėjo naudoti kaip įrodymų (tai buvo draudžiama), sprendimas buvo pripažįstamas neteisėtu.

Tam tikrais atvejais duomenis buvo draudžiama naudoti kaip įrodymus ne tik dėl to, kad jie gauti pažeidžiant *esmines proceso procedūras ir formas*. Tuometėje baudžiamojo proceso teisėje buvo įtvirtintas betarpiškumo principas, iš esmės toks, kaip jis suprantamas dabartiniais laikais. Pasak A. Kriščiukaičio, „kad teismo sprendimas, kuriuo pasibaigia procesas, būtų tikras, t. y. kad jis geriausiai pasiektų tiesą, kad prie įrodymų teisėjas galėtų betarpiškai priėti, t. y. kad visa bylos medžiaga, iš kurios turės būti padaryta logiška išvada, pasiektų teisėjo sąmonę betarpiškai“²⁴. Šio principo viena iš

²¹ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 56.

²² KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 170 (BPI 174 straipsnio komentaras). Anot M. Kavolio, teismo praktika „svarbiaisiais proceso įstatymo įžeidimais“ yra pripažinusi: 1) netaisyklingą teismo sąstatą, 2) neteisingą šalių varžymą pristatyti įrodymus, 3) neatidėjus teismą, atsiradus naujų aplinkybių, 4) šalims nedavus žodžio, 5) teisme nedalyvavus prokurorui ar nepasakius kaltinamosios kalbos [*ten pat*].

²³ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 105 (BPI 119 straipsnio komentaras).

²⁴ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 28. Plg. žr. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 242 straipsnio nuostatas, įtvirtinančias tiesioginio nagrinėjimo teisme (betarpiškumo) principą.

išraiškų įrodinėjimo procese buvo ta, kad teismo netirtais, taip pat netikrintais duomenimis nebuvo galima remtis kaip įrodymais priimant nuosprendį²⁵. M. Kavolio teigimu, teismo išvada [dėl aplinkybių buvimo ar nebuvimo] turi kilti iš aplinkybių, teismui iškeltų ir teismo procese patikrintų, ir tai yra vidaus įsitikinimo sąlyga²⁶. Dėl to tais atvejais, kai įstatymas draudė perskaityti ar kitaip tirti įrodymus, jais buvo draudžiama remtis priimant nuosprendį. Pavyzdžiui, BPI ne tik suteikė liudytojui teisę neatsakyti į klausimus, įkaltinančius jį patį bet kuriuo nusikaltimu (BPI 722 straipsnis), bet ir apskritai atsisakyti liudyti prieš giminaitį (BPI 94, 705 straipsniai). Teismų praktikoje buvo formuojama nuostata, kad jei liudytojas, davęs parodymus rengiamajame tardyme, teisme atsisako liudyti, remdamasis BPI 705 straipsniu, jo pirmieji parodymai negalėjo būti perskaitomi teisme, o neperskaičius jų teisme proceso šalys negalėjo jais remtis²⁷. Kaip ir dėl įrodymų patikrinimo. Anot A. Kriščiukaičio, svarstomi ir vertinami tik tie įrodymai, kurie teisme buvo tikrinami²⁸. Dėl to, kas negalėjo būti tikrinama teisme, negalėjo būti ir naudojama kaip įrodymas. Pasak A. Kriščiukaičio, pavyzdžiui, kvota nėra teismo aktas, o tik žalia medžiaga, žinių rinkinys, dėl to negali būti skelbiama teisme ir negali būti ja remiamas sprendimas²⁹. Vis dėlto reikia pažymėti, kad Lietuvos Vyriausiojo tribunolo praktikoje buvo formuojama nuostata, kad tokiais duomenimis galima remtis kaip įrodymais, tačiau tik patikrinus juos

²⁵ Pagal tuo metu formuotą praktiką, teismas turėjo neginčytiną teisę neleisti per šalių kalbas skaityti tokį dokumentą, kuris nebuvo pareikštas teismo tardymo metu [KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 456 (BPI 735 straipsnio komentaras)].

²⁶ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 110 (BPI 119 straipsnio komentaras).

²⁷ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 440 (BPI 705 straipsnio komentaras).

²⁸ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 37. Kai kurių įrodymų nebuvo privalu tikrinti, tačiau tai buvo taisyklės išimtis. Pavyzdžiui, protokolai, kuriuos pagal nustatytas taisykles surašydavo girininkai, muitų ir akcizo valdininkai, buvo įrodymai, kurių nereikėjo tikrinti teisme, nebent tam prieštarautų kaltinamasis, paremdamas prieštaravimą bylos aplinkybėmis, kurias teismas pripažins patenkinamomis [KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 42].

²⁹ KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939, p. 45.

teisme: „Norėdamas remtis kvotos daviniais, Apeliacinis Teismas turėjo juos patikrinti, nepatikrinęs gi to, – Teismas peržengė BPI 119 str.“³⁰.

Taip pat pažymėtina, kad tuometėje teismų praktikoje buvo formuluojamos įvairios įrodinėjimo taisyklės, reguliuojančios (vadinasi, ir ribojančios) teismo vidinio įsitikinimo formavimąsi. Pavyzdžiui, teismas negalėjo paremti savo sprendimo liudytojų parodymais tik duotais policijai kvočiant, bet turėjo teisę lyginti parodymus, duotus teisme, su parodymais, duotais kvotos metu, ir padaręs tokį lyginimą, priėti išvadą, jog kvotos metu liudytojas pasakė teisybę, o teisme sako neteisybę³¹. Taip pat, pavyzdžiui, teismas negalėjo vertinti, vien liudytojų parodymais remdamasis, tų klausimų, kuriems reikalingos ypatingos mokslo, meno, amato ar kt. žinios³². Taip pat teismas negalėjo paremti savo sprendimo įtariamų asmenų kvotos metu neva prisipažinimu, jei jie neparemti kitais duomenimis³³. Šių teismų praktikoje formuojamų nuostatų nesilaikymai (pažeidimai) buvo traktuojami kaip BPI 119 straipsnio pažeidimai³⁴. Tačiau, kaip matyti, tokie duomenys nebuvo iš principo nelaikomi įrodymais, tačiau jų naudojimui kaip įrodymams baudžiamajame procese buvo keliamos tam tikros sąlygos.

Ši trumpa tarpukario Lietuvos įrodymų teisės bendrųjų nuostatų analizė rodo, kad tuometėje baudžiamojo proceso teisės doktrinoje nebuvo susiformavusių specialių teisės terminų, kurių kontekste būtų nagrinėjami informacijos (duomenų) naudojimo kaip įrodymų baudžiamajame procese leistinumo klausimai. Teismų praktikoje šie klausimai buvo sprendžiami per

³⁰ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 107 (BPI 119 straipsnio komentaras).

³¹ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 107.

³² KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 106.

³³ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 108.

³⁴ KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 108.

kasacijos institutą: būtent kasacijos pagrindai buvo tas kriterijus, kuriuo remiantis buvo nustatoma, ar tam tikrų duomenų naudojimas grindžiant teismo sprendimą lemdavo sprendimo neteisėtumą. Iš teismų praktikos galima įžvelgti, kad vienais atvejais duomenis buvo apskritai draudžiama naudoti kaip įrodymus (pavyzdžiui, parodymai, gauti pažeidžiant teisę atsisakyti liudyti, arba duomenys, kurie nebuvo tirti teisme), kitais atvejais duomenų panaudojimui buvo keliamos tam tikros sąlygos, kurių nepaisymas darydavo teismo sprendimą neteisėtą (pavyzdžiui, draudimas teismo sprendimą grįsti vien liudytojų parodymais). Teisėtumas, gaunant duomenis (įrodymus), nebuvo akcentuojamas kaip duomenų (įrodymų) naudojimo baudžiamajame procese sąlyga (pavyzdžiui, nusikalstamu būdu gauti duomenys buvo tinkami kaip įrodymai). Vis dėlto baudžiamąjį proceso įstatymo nuostatų pažeidimas, gaunant duomenis (įrodymus), galėjo būti pripažįstamas esminiu procedūrų ir formų pažeidimu, lemiančiu draudimą naudoti tokiu būdu gautus duomenis kaip įrodymus (pavyzdžiui, teisės atsisakyti liudyti neužtikrinimas).

1961 m. priimtas Lietuvos TSR baudžiamąjį proceso kodeksas žymi naują įrodymų teisės Lietuvos baudžiamajame procese etapą, kuriam būdingas *įrodymų kaip turinio ir formos vienovės* supratimas. Senojo BPK 74 straipsnyje, sekant TSRS ir sąjunginių respublikų baudžiamąjį proceso pagrindų įstatymo 16 straipsniu³⁵, pirmą kartą Lietuvos baudžiamąjį proceso teisėje buvo įtvirtinta norminė įrodymų baudžiamajame procese apibrėžtis. Pagal senojo BPK 74 straipsnio 1 dalį įrodymai baudžiamąjoje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi kvotos organas, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti. Pažymėtina, kad tokia įrodymų baudžiamajame procese apibrėžtis išliko iki 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo naujasis BPK. Senojo BPK 74 straipsnio 2 dalyje buvo nustatytas išsamus (baigtinis) įrodymų šaltinių, iš kurių šie duomenys nustatomi, sąrašas.

³⁵ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamąjį proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 193.

Jis laikui bėgant kito, pagal paskutinę redakciją buvo toks: liudytojų parodymai, nukentėjusiojo parodymai, įtariamojo parodymai, kaltinamojo parodymai, patikrinimo aktai, telefoninių pokalbių klausymo protokolai ir garso įrašai, techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolai ir fotografijos, kino juostos, vaizdo ar garso įrašai, specialisto išvada, revizijos aktas, ekspertizės aktas, daiktiniai įrodymai, tardymo bei teismo veiksmų protokolai ir kitokie dokumentai.

Remdamiesi normine įrodymų apibrėžtimi ir įstatyme įtvirtintu išsamiu (baigtiniu) įrodymų šaltinių sąrašu, tuomečiai baudžiamojo proceso teisės mokslininkai formulavo doktrininę įrodymų sąvokos apibrėžtį, taip pat įrodymų sampratą. Anot J. Rinkevičiaus, įrodymai – tai bet kokie faktiniai duomenys, esantys įstatymo nurodytuose šaltiniuose, kuriais remdamiesi kvotos organai, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka išaiškina pavojingos visuomenei veikos buvimą ar nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti³⁶. Analogiškai įrodymus apibrėžė ir, pavyzdžiui, A. Liakas bei P. Danisevičius³⁷. Vėliau, tiesa, J. Rinkevičius siūlė kitokį įrodymų sąvokos įtvirtinimą baudžiamojo proceso įstatyme: „Įrodymais baudžiamajame procese gali būti bet kuri informacija apie baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes, gauta įstatymo nustatyta tvarka. ...“³⁸.

Būtent su įrodymų sąvoka buvo siejami ar net iš jos kildinami įrodymų sąsajumas ir leistinumai, kurie ilgainiui pradėti traktuoti kaip dvi būtinosios įrodymų savybės (požymiai). Anot A. Liako, „BPK 74 straipsnyje suformuluota teisminių įrodymų sąvoka leidžia <...> spręsti apie vieną ar kitų faktinių duomenų tinkamumą, panaudojant juos kaip įrodymus baudžiamojoje byloje. Priklausomai nuo to, ar faktiniai duomenys gali būti pripažinti tinkamais ar netinkamais įrodymais tiek savo procesine forma, tiek turiniu –

³⁶ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17.

³⁷ Analogiškai: DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106; DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiname baudžiamajame procese: mokymo priemonė*. Vilnius, 1971, p. 26.

³⁸ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 195.

teisminių įrodymų teorija sprendžia ir tokius svarbius klausimus, kaip įrodymų leistinumą ir jų liečiamumą³⁹. J. Rinkevičius, analizuodamas įrodymų sąvoką, teigia, kad „iš jos išplaukia dvi būtinos jų savybės – leistinumas ir liečiamumas“⁴⁰.

Analizuojant tai, kaip įrodymų leistinumas buvo suprantamas galiojant senajam BPK, pažymėtina, kad vieningos įrodymų leistinumą apibrėžties nebūta, kiekvienas autorius šią teisinę kategoriją apibrėžė savaip ir kažkiek skirtingai.

A. Liako teigimu, „įrodymų leistinumas reiškia jų tinkamumą, teisėtai panaudojant procesinės formos atžvilgiu, t. y. ar buvo teisėtai panaudoti tie šaltiniai, iš kurių tos žinios gautos, taip pat ar teisėti buvo tų žinių gavimo būdai ir priemonės“⁴¹. Pažymėtina, kad A. Liakas įrodymų leistinumą sieja tik su įrodymų šaltiniais. Anot jo, įrodymų leistinumą apibūdina tik įrodinėjimo priemonės, įrodymų šaltiniai (BPK 74 straipsnio 2 dalis), kurie reiškia tokią jų procesinę savybę, dėl kurios jie yra tinkami baudžiamojoje byloje žinioms gauti apie tuos ar kitus faktus⁴². Tačiau, nurodęs neleistinų įrodymų atvejus, autorius galiausiai teigia, kad „įrodymų leistinumą klausimas sprendžiamas pasiremiant baudžiamuoju procesiniu įstatymu, numatančiu tokių šaltinių ratą ir aplinkybes, dėl kurių vienas ar kitas šaltinis negali būti panaudotas (kursyvas – aut.)“⁴³.

P. Danisevičius įrodymų leistinumą taip pat aiškiai sieja tik su įrodymų šaltiniais. Pasak jo, „įrodymų leistinumą klausimas išspręstas įstatymu, numatančiu leistinus įrodymų šaltinius byloje (senojo BPK 74 straipsnio 2 dalis). Įrodymų šaltinių leistinumas reiškia, kad jie yra tinkami ir teisėtais

³⁹ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*: mokymo priemonė. Vilnius, 1971, p. 26.

⁴⁰ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*: mokymo priemonė. Vilnius, 1990, p. 17.

⁴¹ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*: mokymo priemonė. Vilnius, 1971, p. 26.

⁴² DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*: mokymo priemonė. Vilnius, 1971, p. 26-27.

⁴³ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*: mokymo priemonė. Vilnius, 1971, p. 28.

būdais bei priemonėmis surinkti⁴⁴. Tačiau teigdamas, kad leidžiami tie įrodymai, kurie gauti iš įstatymų numatytų šaltinių, P. Danisevičius, iš esmės pritardamas A. Liakui, priduria – „ir kai nėra aplinkybių, pašalinančių tų šaltinių naudojimo galimybę“⁴⁵.

J. Rinkevičius, nenurodydamas, ar leistinumą sietinas tik su įrodymų priemonėmis (šaltiniais), 1990 m. mokymo priemonėje „Įrodinėjimas ...“ teigia, kad „įrodymų leistinumą rodo jų tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese, todėl, kad jie yra gauti teisėtais metodais iš teisėtų šaltinių“⁴⁶. Vėliau J. Rinkevičius siūlė kitokį įrodymų sąvokos įtvirtinimą baudžiamojo proceso įstatyme: „Įrodymais baudžiamajame procese gali būti bet kuri informacija apie baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes, gauta įstatymo nustatyta tvarka. ..>“⁴⁷. Tikėtina, remdamasis šia pozicija (nors baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas šiuo aspektu nepakito), senojo BPK komentare, išleistame 2001 m., autorius teigia, kad „įrodymų leistinumą rodo jų tinkamumą naudoti įrodinėjimo procese todėl, kad jie gauti *teisėtais būdais įstatymo nustatyta tvarka*“ (kursyvas – aut.)⁴⁸.

A. Cininas, analizuodamas įrodymų leistinumą, leistinumą, kaip tokio, neapibrėžia, ir, darydamas skirtumą tarp įrodymų šaltinių ir įrodymų gavimo priemonių, įrodymų leistinumą sieja tiek su vienu, tiek su kitu. Anot jo, „įrodymo leistinumą turi būti vertinamas ne tik jo šaltinio kokybės požiūriu. Įrodymų leistinumą sietinas taip pat ir su jų gavimo priemonėmis. <...> įrodymai byloje turi būti gaunami įstatymo nustatyta tvarka (priemonėmis). Vienintelė teisėta įrodymų gavimo priemonė yra teisiškai reglamentuoti <...> veiksmai. Ši įrodymo leistinumą sąlyga yra būtina“⁴⁹.

⁴⁴ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106.

⁴⁵ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106.

⁴⁶ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17.

⁴⁷ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 195.

⁴⁸ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentarai*. 1-asis leid. Vilnius, 2001, p. 102.

⁴⁹ CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23(15), p. 40.

Apsiribodami tokiu gana trumpu metodologiniu apibūdinimu (pagrindimu), mokslininkai formulavo konkrečius reikalavimus, kuriuos leistinumas, anot jų, kelia įrodymams⁵⁰, arba nurodė atvejų, kai įrodymai yra neleistini, sąrašą, pateikdami jį kaip išsamų (baigtinį)⁵¹ arba pavyzdinį⁵². Tačiau pažymėtina, kad reikalavimai (atvejai) skyrėsi⁵³. Siekiant išsamesnės įrodymų leistinumo sampratos analizės, detaliau pažvelgtina į autorių pozicijas⁵⁴.

A. Liakas išskyrė 8 grupes atvejų, kada įrodymai baudžiamojoje byloje yra neleistini. Anot jo: 1) negali būti leidžiami byloje įrodymai, gauti nusikalstamai pažeidus įstatymus, reguliuojančius įrodymų rinkimą ir įtvirtinimą (pavyzdžiui, draudžiama stengtis išgauti kaltinamojo parodymus smurtu, grasinimais ir kitokiais neteisėtais būdais (senojo BPK 18 straipsnio 3 dalis⁵⁵); 2) negali būti įrodymais byloje spėjimai, prielaidos, priesaika; 3) įstatymas draudžia panaudoti byloje įrodymus, gautus iš šaltinių, nenurodytų senojo BPK 74 straipsnio 2 dalyje; 4) įstatymas neleidžia panaudoti byloje įrodymų, kurie procesiškai nėra įtvirtinti⁵⁶; 5) neleidžiami byloje tokie įrodymai, kurių panaudojimą įstatymas tiesiog draudžia (pavyzdžiui, senojo BPK 78 straipsnis⁵⁷ nustato asmenis, kurie negali būti apklausiami kaip

⁵⁰ BATAITIS, A., *et al.* Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras. Vilnius, 1989, p. 71–72; GODA, G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 1-asis leid. Vilnius, 2001, p. 102; RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai*: mokymo priemonė. Vilnius, 1990, p. 17.

⁵¹ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese*: mokymo priemonė. Vilnius, 1971, p. 27–28.

⁵² DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*: vadovėlis. Vilnius, 1978, p. 106.

⁵³ Skirtumai šiuo atveju reikėsi ne kaip prieštaravimai, o kaip skirtingas formulavimas (vienų konkretesni, kitų bendresni kriterijai), iš esmės, galima sakyti, papildantys vienas kitą.

⁵⁴ Pozicijos pateikiamos pagal mokslinių darbų paskelbimo laiką – nuo anksčiausio iki vėliausio. Be to, siekiant išvengti autorių minčių iškraipymo, pozicijos pateikiamos kuo arčiau autorių originalaus teksto.

⁵⁵ Senojo BPK 18 straipsnio 3 dalyje buvo nustatyta: „Draudžiama stengtis išgauti kaltinamojo ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų parodymus smurtu, grasinimais ir kitokiomis neteisėtomis priemonėmis“.

⁵⁶ Autorius nurodo tokį pavyzdį: „Antai, rastas darant įvykio vietos apžiūrą daiktas tampa daiktiniu įrodymu byloje ne vien todėl, kad jis liečia bylą, bet ir todėl, kad jis BPK 91 straipsnyje nustatyta tvarka smulkiai aprašytas apžiūros protokole, kiek galima nufotografuotas ir atitinkamu nutarimu (nutartimi) prijungtas prie bylos. Tai užtikrina ne tik daikto, kaip įrodymo, gavimo tikrumą bei objektyvumą, bet ir jo nepakeičiamumą.“

⁵⁷ Senojo BPK 78 straipsnyje buvo nustatyta: „Negali būti šaukiami ir apklausiami kaip liudytojai: 1) kaltinamojo gynėjas – apie bylos aplinkybes, kuris jis sužinojo ryšium su gynėjo pareigų ėjimu; 2) asmuo, kuris dėl fizinių ar psichinių savo trūkumų nesugeba teisingai suvokti turinčių bylų reikmės

liudytojai); 6) bet kurie tardymo veiksmai įrodymams gauti leidžiami tik po baudžiamosios bylos iškėlimo (anot autoriaus, įstatymas (senojo BPK 199 straipsnio 2 dalis) nustato tikrai vieną išimtį: neatidėliotinais atvejais įvykio apžiūra gali būti daroma iki baudžiamosios bylos iškėlimo; šiais atvejais, jei yra tam pagrindas, baudžiamoji byla iškeliamą tuojau po įvykio vietos apžiūros padarymo); 7) neleidžiama gauti įrodymus asmenims, kurie įstatymo nėra įgaliojami (pavyzdžiui, studentas–praktikantas negali apklausti liudytojo, jei jis nėra stažistas) arba kurie turi nusišalinti dėl aplinkybių, nurodytų senojo BPK 29-34 straipsnyje⁵⁸, arba asmeniui, neturinčiam teisės atlikti tardymo veiksmus ar dalyvauti tam tikroje baudžiamąo proceso stadijoje ar tam tikroje bylų kategorijoje (pavyzdžiui, kvotėjas neturi teisės tardyti nepilnamečių bylose); 8) kai kuriais atvejais įstatymas tiesiog reikalauja teikti įrodymus, gautus iš tam tikrų šaltinių, be kurių negali būti išsprendžiama byla (pavyzdžiui, senojo BPK 86 straipsnis⁵⁹, tam tikriems atvejams numatantis būtinąją ekspertizę)⁶⁰.

P. Danisevičius nurodo tokius neleistinų įrodymų pavyzdžius: 1) negalima naudotis byloje įrodymų šaltiniais, kuriuos draudžia įstatymas (pavyzdžiui, jau minėtas senojo BPK 78 straipsnis); 2) įrodymais negali būti žinios, kurių šaltinis neaiškus (spėliojimai, prielaidos ir t. t.); 3) neleidžiami įrodymai, gauti esmingai pažeidus įrodymų šaltinių suradimo, įtvirtinimo ir tyrimo procesinę tvarką. Taip pat autorius priduria, kad kai kuriems atvejams įstatyme tiesiog numatyti būtini šaltiniai įrodymams gauti, pavyzdžiui, minėtas senojo BPK 86 straipsnis (būtinąją ekspertizę)⁶¹.

J. Rinkevičiaus teigimu, leistinumą kelia įrodymams tam tikrus reikalavimus, kuriuos autorius suskirstė į keturias grupes: 1) įrodymais gali

reiškinių ir duoti apie juos teisingų parodymų; 3) advokatas, profesinės sąjungos ir kitos visuomeninės organizacijos atstovas – apie aplinkybes, kurias jis sužinojo ryšium su atstovo pareigų ėjimu“.

⁵⁸ Šiuose straipsniuose reglamentuoti teisėjo, teismo posėdžio sekretoriaus, vertėjo, eksperto, specialisto ir revizoriaus nušalinimo pagrindai ir tvarka.

⁵⁹ Šiame straipsnyje buvo nustatyta, kad daryti ekspertizę būtina (1) mirties priežastims nustatyti ir (2) kaltinamojo psichinei būklei nustatyti tais atvejais, kai kvotėjui, tardytojui, prokurorui ar teismui kyla abejonė dėl kaltinamojo pakaltinamumo ar jo galėjimo bylos proceso metu suprasti veiksmų esmę ar valdyti juos.

⁶⁰ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniam baudžiamajame procese: mokymo priemonė*. Vilnius, 1971, p. 27.

⁶¹ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106.

būti tik tokie faktiniai duomenys, kurie yra užfiksuoti viename iš BPK 74 straipsnio 2 dalyje nurodytų šaltinių (pavyzdžiui, negalima naudoti kaip įrodymų operatyvinės paieškos duomenų); 2) turi būti žinoma informacijos kilmė ir galimybė ją patikrinti (negali būti įrodymu anoniminis laiškas, liudytojo parodymai, kuriuose nenurodyta informacijos kilmė ir pan.)⁶²; 3) turi būti laikomasi specialių įrodymų rinkimo ir informacijos fiksavimo taisyklių (pavyzdžiui, būtiniosios ekspertizės atvejais draudžiama remtis kitais įrodymais, jeigu byloje nėra eksperto išvados); 4) būtina laikytis visų procesinės formos reikalavimų, kurie garantuoja informacijos tikrumą ir fiksavimo visapusiškumą (pavyzdžiui, negalima naudoti apžiūros, jeigu ji padaryta nedalyvaujant kviestiniams, rezultatų). Autorius pažymi, kad, pastaruoju aspektu sprendžiant įrodymų leistinumą klausimą, reikia vadovautis BPK 386 straipsnyje⁶³ išdėstyta esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų samprata.⁶⁴ Iš esmės analogiškai reikalavimus, kuriuos leistinumą kelia įrodymams, J. Rinkevičius apibrėžia ir BPK komentaruose, prie (4) grupės pridėdamas, kad negalima remtis įrodymais, kurie nustatyta tvarka „neprijungti“ prie bylos, o teismas savo nuosprendį gali pagrįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje⁶⁵, taip pat kad negalima panaudoti įrodymų rinkimo veiksmų rezultatų, jeigu juos atliko

⁶² Arkreiptinas dėmesys į tai, kad ir tarpukario Lietuvoje teismų praktikoje buvo formuojamos panašios nuostatos: „Liudytojo išvados ar spėliojimai negalima remtis; juos reikalinga visiškai išmesti iš įrodymų tarpo“; „Anoniminiu pranešimu teismas negali paremti savo sprendimą“ [KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933, p. 80 (BPI 73 straipsnio komentaras); p. 108 (BPI 119 straipsnio komentaras)].

⁶³ Greičiausiai šiuo atveju padaryta spausdinimo klaida, nes esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų samprata iš tiesų buvo įtvirtinta senojo BPK 382 straipsnyje. Pagal šio straipsnio 1 dalį „esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais pripažįstami tokie šio kodekso reikalavimų pažeidimai, kurie atėmė ar suvaržė proceso dalyvių teises arba kitokiu būdu sukliudė teismui visapusiškai išnagrinėti bylą ir paveikė teisėto bei pagrįsto nuosprendžio priėmimą“. Šio straipsnio 2 dalyje išvardyti konkretūs atvejai, kai nuosprendis turėjo būti panaikinamas.

⁶⁴ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17. Senojo BPK komentare autorius rašo, kad „jeigu byloje nustatoma, kad procesinis pažeidimas neturėjo įtakos atitinkamame šaltinyje užfiksuotų duomenų tikrumui ir pilnumui, toks įrodymas yra leistinas“ [BATAITIS, A., et al. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989, p. 72].

⁶⁵ BATAITIS, A., et al. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989, p. 72.

nekompetentingas asmuo arba buvo nesilaikoma įstatymo nustatytos šių veiksmų atlikimo tvarkos⁶⁶.

Minėta, kad tuometė Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrina buvo glaudžiai susijusi su rusų baudžiamojo proceso teisės mokykla. Siekiant tikslesnio, išsamesnio įrodymų leistinumą supratimo, pažvelgtina ir į tuo metu vyravusias rusų mokslininkų pozicijas šiuo klausimu.

Sovietmečiu vyravusios *įrodymų teorijos* kūrėjai leistinumą traktavo kaip vieną iš įrodymo požymių ir apibrėžė jį kaip įrodymo tinkamumą pagal šaltinių, duomenų gavimo metodų ir būdų teisėtumą⁶⁷. Svarbu pažymėti, kad *įrodymų teorija* leistinumą aiškiai siejo su tam tikrais formaliais (įstatyme nustatytais) reikalavimais, keliamais įrodymams. Buvo teigiama, kad įstatymų leidėjas leistinumą taisyklės formuluoja tiek pozityviai, t. y. įtvirtindamas šaltinius, pateikdamas bendrąją įrodymų charakteristiką, jų gavimo būdus ir fiksavimo tvarką, tiek negatyviai – kaip draudimus naudoti vieną ar kitą medžiagą kaip įrodymus⁶⁸. Būtent teisės normos, nustatančios faktinių duomenų šaltinius ir jų gavimo taisyklės, apibrėžia leistinumą klausimo sprendimo sąlygas⁶⁹. M. S. Strogovič (M. C. Строгович), pavyzdžiui, netgi išskyrė pozityvųjį ir negatyvųjį įrodymų leistinumą reguliavimo įstatyme būdą. Jo teigimu, įrodymų leistinumą taisyklės daugiausia formuluojamos negatyviai, ir negatyvusis įrodymų leistinumą reguliavimo įstatyme būdas (metodas) yra dvejopas: nustatant tiesioginius arba netiesioginius draudimus. Netiesioginiai draudimai, anot M. S. Strogovič, yra bendresnio pobūdžio normos, iš kurių išplaukia neleistinos informacijos sąlygos ir atvejai⁷⁰. Kaip matyti, apibrėžiant įrodymų leistinumą buvo akcentuojamas formalusis aspektas (įstatyme nustatytos sąlygos), siejant leistinumą su įrodymų šaltiniais

⁶⁶ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. 1-asis leid. Vilnius, 2001, p. 102.

⁶⁷ БЕЛКИН, Р. С., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 229; ЖОГИН, Н. В., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая*. Москва, 1966, p. 268.

⁶⁸ БЕЛКИН, Р. С., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 232.

⁶⁹ БЕЛКИН, Р. С., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 229.

⁷⁰ СТРОГОВИЧ, М. С. *Курс советского уголовного процесса*. Москва, 1986, p. 392–393.

ir jų gavimo taisyklėmis, taigi pati *leistinumo kategorija iš esmės tapatinama su baudžiamojo proceso teisės normomis*.

Remiantis tuomečiu teisiniu reguliavimu (daugiausia įstatyme įtvirtinta įrodymų sąvoka), *įrodymų teorija* išskyrė faktinės informacijos leistinumo sąlygas: 1) kilmės žinojimas ir galimybė ją patikrinti; 2) asmens, kuris renka, kompetentingumas; 3) bendrųjų įrodinėjimo taisyklių laikymasis; 4) taisyklių, skirtų tam tikrų rūšių įrodymų rinkimui, laikymasis; 5) taisyklių, garantuojančių fiksavimo išsamumą ir tikslumą, laikymasis; 6) atsisakymas priimti į bylą spėjimus, prielaidas⁷¹. Būtent iš šių nuostatų, kurios įvardytos kaip taisyklės, reguliuojančios įrodymų leistinumą, lygiai taip kaip ir Lietuvos TSR baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, buvo nustatomi atvejai, kai įrodymai turėjo būti pripažįstami neleistiniais⁷². Kitaip sakant, tai buvo lyg kriterijai, kuriais remiantis buvo sprendžiama, kokie įrodymai laikytini leistiniais, o kokie – ne.

Anot *įrodymų teorijos*, įrodymų leistinumui buvo keliami tokie uždaviniai: užtikrinti teisėtumą, tiesos nustatymą ir piliečių teisių apsaugą⁷³. Tačiau reikia pažymėti, kad į „pirmą planą“ buvo iškeltas būtent tiesos nustatymo, konkrečiai – įrodymų kokybės (tikrumo, patikimumo) užtikrinimo uždavinys: *įrodymų teorijos* autorių teigimu, jeigu proceso taisyklės, reguliuojančios įrodymų rinkimą, yra pažeidžiamos, tai kyla pavojus įrodymo medžiagos išsamumui ir patikimumui; dėl to įrodymų leistinumo nustatymas – būtina jų naudojimo baudžiamojoje byloje sąlyga⁷⁴.

Įrodymų teorijos pateikta įrodymų leistinumo samprata buvo vyraujanti tuo metu. Tačiau galima rasti ir kitokių pozicijų šiuo klausimu.

⁷¹ БЕЛКИН, Р. С., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 231–232.

⁷² БЕЛКИН, Р. С., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 233–245; ЖОГИН, Н. В., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая*. Москва, 1966, p. 272–282.

⁷³ БЕЛКИН, Р. С., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 245.

⁷⁴ БЕЛКИН, Р. С., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 230; ЖОГИН, Н. В., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая*. Москва, 1966, p. 269.

S. A. Šeifer (С. А. Шейфер), pavyzdžiui, įrodymų leistinumą suprato kaip įrodymų savybę, susijusią su jo tinkama procesine forma. Įstatyme nustatyto įrodymo šaltinio jis neišskyrė kaip savarankiškos įrodymų leistinumą sąlygos, nes, anot jo, visa tai, ką baudžiamojo proceso teorija vadina įrodymų šaltiniais ar įrodinėjimo priemonėmis, yra ne kas kita kaip įstatymo reikalaujama procesinė forma, kurioje gali būti užfiksuota įrodomoji informacija, įrodymų rinkimo procese gauta tyrimo organų ar teismo, o pati ta forma yra nulemta joje užfiksuotos informacijos ir tos informacijos gavimo būdų ypatumų⁷⁵. Remdamasis tokiu supratimu, autorius neleistiniais, pavyzdžiui, laikė ne tik įrodymus, kurių kilmės negalima nustatyti ar kurie gauti įstatyme nenumatytais būdais, bet ir įrodymus, kurie gauti pasirinkus netinkamus ar neefektyvius tyrimo veiksmus (pavyzdžiui, užuot atpažinus asmenį, atliekama akistata)⁷⁶.

Kai kurie autoriai į įrodymų leistinumą taip pat siūlė įtraukti ir tokius aspektus kaip moralumo, etiškumo ar moksliskumo⁷⁷. Pavyzdžiui, N. V. Sibilevos (Н. В. Сибилева) teigimu, įrodymų leistinumą reiškia įstatymų leidėjo pripažįstamą galimybę naudoti tam tikrą šaltinį kaip informacijos apie faktinius duomenis, turinčius reikšmės nustatant tiesą byloje, „procesinį nešėją“, atsižvelgiant į tai, kad ji įgaliotų asmenų ar organų gauta ir procesiškai įtvirtinta įstatymų nustatyta tvarka, laikantis moralės normų. Jos nuomone, vertinant įrodymus leistinumą požiūriu, taip pat būtina išspręsti ir kriminalistinių priemonių ir metodų, taikomų atliekant tyrimo veiksmą, teisėtumo, etiškumo bei mokslinio pagrįstumo klausimus. Dėl to, pavyzdžiui, jei eksperimentas atliekamas žeminant jame dalyvaujančių asmenų garbę ir

⁷⁵ ШЕЙФЕР, С. А. *Сушность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1972, р. 34.

⁷⁶ ШЕЙФЕР, С. А. *Сушность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1972, р. 35–37.

⁷⁷ СТЕЦОВСКИЙ, Ю. И. О допустимости доказательств в советском уголовном судопроизводстве. *Вопросы борьбы с преступностью*, 1977. вып. 27, р. 110; СИБИЛЕВА, Н. В. *Допустимость доказательств в советском уголовном процессе*. Казань, 1990, р. 39–44.

orumą, tokio proceso veiksmo metu gauti įrodymai turėtų būti pripažįstami neleistiniais⁷⁸.

Pažymėtina, kad savo esme tokia pati įrodymų leistinumą samprata išliko Rusijos baudžiamojo proceso teisėje iki šių dienų. Tęsiant tradiciją, Rusijoje iki šiol baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta įrodymų sąvoka apibrėžtis, taip pat pateiktas leistinių įrodymų šaltinių sąrašas. Pagal Rusijos BPK⁷⁹ 74 straipsnio 1 dalį, įrodymai baudžiamojoje byloje yra bet kokie duomenys, kurių pagrindu teismas, prokuroras, tyrėjas, kvotėjas šio Kodekso nustatyta tvarka nustato (konstatuoja) aplinkybių, kurias baudžiamojoje byloje reikia įrodyti, taip pat kitų aplinkybių, turinčių baudžiamajai bylai reikšmės, buvimą ar nebuvimą. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad *kaip įrodymai leidžiami* (rus. – *в качестве доказательств допускаются*): 1) įtariamojo, kaltinamojo parodymai; 2) nukentėjusiojo, liudytojo parodymai; 3) eksperto išvada ir jo parodymai; 3.1) specialisto išvada ir jo parodymai; 4) daiktiniai įrodymai; 5) tyrimo ir teisminių veiksmų protokolai; 6) kiti dokumentai. Tiesa, 1993 m. Rusijos baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas analizuojamu aspektu kiek pasikeitė – įtvirtinta „neleistinių įrodymų“ sąvoka ir jos apibrėžtis, o vėliau ir vardijami keli konkretūs neleistinių įrodymų atvejai (dabartinio Rusijos BPK 75 straipsnis)⁸⁰. Tačiau įrodymų leistinumą, kaip ir anksčiau, įvardijamas kaip įrodymų savybė ir apibrėžiamas per formalius (įstatyme nustatytus) reikalavimus, keliamus įrodymų gavimui. Vyraujanti doktrina išskiria tokius įrodymų leistinumą reikalavimus (komponentus): 1) įrodymas turi būti gautas tinkamo subjekto, įgalioto atlikti procesinius veiksmus, kurių metu gaunami įrodymai (*teisėto subjekto reikalavimas*); 2) faktiniai duomenys turi būti gaunami tik iš šaltinių, nustatytų įstatyme, o įstatyme numatytais atvejais – iš konkrečios šaltinio rūšies (*teisėto šaltinio reikalavimas*); 3) įrodymai turi būti gaunami laikantis visų procesinio veiksmo, kurio metu gaunamas įrodymas, atlikimo taisyklių (*teisėto įrodymų gavimo būdo*

⁷⁸ СИБИЛЛЕВА, Н. В. *Допустимость доказательств в советском уголовном процессе*. Казань, 1990, p. 39–44.

⁷⁹ Naujasis Rusijos BPK priimtas 2001 m. lapkričio 22 d.

⁸⁰ Apie tai – šio darbo I. 2. 2. dalyje.

reikalavimas); 4) gaunant įrodymą turi būti laikomasi visų įstatymo reikalavimų fiksuojant procesinio veiksmo eigą ir rezultatus (*teisėto procesinio įforminimo*)⁸¹. Ir kaip rusų teisinėje literatūroje pažymima, įrodymų leistinumų specifika būtent ir yra ta, kad jo negalima apibrėžti kitaip kaip tik per jo komponentus – įrodymų gavimo taisykles, sąlygas⁸².

Taigi, analizuojant *įrodymų leistinumą*, kaip jis Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje buvo suprantamas galiojant senajam BPK, darytinos tokios išvados.

Pirma. Įrodymų leistinumų sąvokos senojo BPK tekste nėra. Dėl to galima teigti, kad tai ne teisinė, o doktrinos sukurta kategorija.

Antra. Doktrina įrodymų leistinumą siejo su įrodymų sąvoka, įtvirtinta senojo BPK 74 straipsnyje, ar net iš jos kildino. Taigi, būtent baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta įrodymų sąvoka, inkorporavusi baigtinį įrodymų šaltinių sąrašą, buvo norminis įrodymų leistinumų pagrindas.

Trečia. Įrodymų leistinumai, dažniausiai įvardijamas tiesiog kaip įrodymų tinkamumas, buvo apibrėžiamas per tam tikrus reikalavimus, įtvirtintus baudžiamojo proceso įstatyme. Visų pirma tai buvo reikalavimai, skirti įrodymams gauti: įrodymai turėjo būti gauti iš teisėtų (įstatyme nustatytų) šaltinių ir teisėtais būdais (metodais), t. y. laikantis visų baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų proceso veiksmo atlikimo ir fiksavimo taisyklių. Tačiau, anot doktrinos, įrodymų leistinumai kėlė ir tokius reikalavimus, kurie nebuvo

⁸¹ ЛУПИНСКАЯ, П. А. Доказательства в уголовном процессе. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. Москва, 1997, р. 144; ОРЛОВ, Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие. Москва, 2000, р. 43; ГРИШИНА, Е. П. Актуальные вопросы допустимости доказательств в уголовном процессе. *Российский следователь*, 2002, no. 6, р. 36; КИПНИС, Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве. Москва, 1995, р. 21; КОСТАКОВ, А. А. Допустимость и относимость доказательств. Ленинград, 1991, р. 6–12; ir kt. Be abejo, yra rusų autorių, kurie leistinumui priskiria ir kitokius komponentus, arba apskritai kitaip supranta įrodymų leistinumą. Pavyzdžiui, V. Popov (В. Попов) prie tradicinių įrodymų leistinumų reikalavimų priskiria ir tai, kad įrodymas savo turiniu būtų ne prielaidos ar spėjimai, o duomenys apie faktus ir bylos aplinkybes, kurias reikia įrodinėti konkrečioje baudžiamojoje byloje [ПОПОВ, В. Типичные ошибки при определении судом допустимости доказательств. *Российская юстиция*, 2001, no. 1, р. 52]. O S. Pašin (С. Пашин) teigimu, įrodymų leistinumų klausimo sprendimas priklauso ne nuo įstatyme nustatytų taisyklių, o nuo teisėjo, sprendžiančio įrodymų leistinumų klausimą, tipo [ПАШИН, С. Теоретические основы допустимости материалов в качестве доказательств. *Уголовное право*, 1998, no. 2, р. 44].

⁸² КИРСАНОВ, А. Ю.; ГОРБУНОВ, А. А. Допустимость доказательств в предварительном слушании. Москва, 2010, р. 37.

siejami su įrodymų forma (įrodymų šaltiniais, jų gavimo procedūra), pavyzdžiui, reikalavimas įstatyme numatytais atvejais įrodinėtinas aplinkybes grįsti tik tam tikros formos įrodymais (senojo BPK 86 straipsnis), arba reikalavimas nuosprendį grįsti tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiamajame posėdyje (senojo BPK 331 straipsnio 2 dalis). Šiuo aspektu doktrina nukrypo nuo savo pačios apibrėžto metodologinio išeities taško (įrodymų leistinumai kaip įrodymų formos reikalavimai). Taigi, įrodymų leistinumai, galima sakyti, savyje sujungė daug įvairių baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų (tiesioginių ar išvestinių) reikalavimų, keliamų tiek įrodymų gavimui, tiek apskritai įrodinėjimui baudžiamajame procese. Pabrėžtina, kad tie reikalavimai buvo susiję tik formaliuoju aspektu ir būtent dėl šio aspekto priskiriami įrodymų leistinumui, bendro turiningo pagrindo tie reikalavimai neturėjo.

Ketvirta. Įrodymų leistinumui priskiriami reikalavimai buvo traktuojami ne tik kaip baudžiamojo proceso įstatyme nustatyti reikalavimai, keliami įrodymų rinkimui ar įrodinėjimui, bet, galima teigti, ir kaip kriterijai, kuriais remiantis buvo sprendžiama, leistinas įrodymas ar ne. Toks traktavimas atskleidžia tam tikrus tuomečio mokymo apie įrodymų leistinumą trūkumus, silpnąsias vietas, kurios ryškiausiai matyti analizuojant įrodymų, gautų pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, panaudojimo baudžiamajame procese galimybes.

Reikalavimai, kad įrodymai būtų gauti įgalioto (kompetentingo) asmens, laikantis baudžiamojo proceso įstatyme nustatytų tam tikro proceso veiksmo atlikimo ir fiksavimo sąlygų, tvarkos ir pan., yra nukreipti į įrodymų rinkimo procesą. Jie apibrėžia konkrečių subjektų, dalyvaujančių įrodymų rinkimo procese, leistino veikimo ribas ir šia prasme yra draudimai, kurių tie subjektai negali peržengti. Tačiau, traktuojant šiuos reikalavimus kaip įrodymų pripažinimo neleistiniais kriterijus, kyla rimta metodologinė problema: jeigu ne bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant įrodymą, lemia jo pripažinimą neleistinu, tai kyla klausimas, kokie pažeidimai lemia įrodymo pripažinimą neleistinu. Kitaip sakant, vien norminės tvarkos pažeidimas tampa

nepakankamu kriterijumi sprendžiant, kada įrodymas turėtų būti leistinas, o kada – ne.

Minėta, kad vienas įrodymų leistinumą reikalaujantis – įpareigojimas laikytis visų procesinės formos reikalavimų, garantuojančių informacijos tikrumą ir tinkamą jos fiksavimą, kitaip sakant, teisėtos įrodymų gavimo procedūros reikalavimas. Žvelgiant į šį reikalavimą ne tik kaip į įpareigojimą, nukreiptą į įrodymų rinkimo procesą, bet ir kaip į įrodymų neleistinumą kriterijų, pažymėtinas tam tikras atotrūkis tarp to, kaip įrodymai turėtų būti renkami, ir to, kada įrodymai, gauti pažeidžiant šį reikalavimą, laikytini neleistiniais. Tiek tuometė doktrina, tiek teismų praktika, postulodama, kad, renkant įrodymus būtina griežtai laikytis baudžiamojo proceso įstatymo nustatytos tvarkos⁸³, įrodymų rinkimo procesą reguliuojančių teisės normų pažeidimo nelaikė savaimė pakankamu pagrindu pripažinti įrodymus neleistiniais. Kaip nurodė J. Rinkevičius, šiuo aspektu įrodymų leistinumą klausimas buvo sprendžiamas vadovaujantis senojo BPK 382 straipsnyje išdėstyta esminių baudžiamojo proceso įstatymų pažeidimų samprata⁸⁴. Taigi, galima būtų teigti, kad įrodymai, gauti pažeidžiant teisėtumo reikalavimą, taikomą jų rinkimo procedūrai, buvo laikomi neleistiniais ne dėl norminės tvarkos pažeidimo (tai buvo lyg prielaida įrodymų neleistinumą klausimui), bet dėl to, kad, pavyzdžiui, padarytas pažeidimas lėmė nepašalinamas abejones dėl įrodymų tikrumo, patikimumo.

Kaip pavyzdį galima nurodyti ir įrodymų, gautų nusikalstamu būdu, panaudojimą baudžiamajame procese. Teigiant, kad įrodymai, gauti nusikalstamai pažeidus įstatymus, reguliuojančius įrodymų rinkimą ir įtvirtinimą, yra neleistini⁸⁵, kyla klausimas, kodėl būtent nusikalstamai, o ne, tarkim, darant administracinį ar kitokį teisės pažeidimą. Juk senojo BPK tiesiogiai nebuvo įtvirtintos nuostatos, kad tokiu būdu gauti įrodymai yra

⁸³ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 195.

⁸⁴ BATAITIS, A., et al. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989, p. 72; RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17.

⁸⁵ DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese: mokymo priemonė*. Vilnius, 1971, p. 27–28.

neleistini⁸⁶. Sovietmečiu vyravusios *įrodymų teorijos* kūrėjų teigimu, nusikalstamu būdu gautų įrodymų naudojimo baudžiamojoje byloje draudimą lėmė socialistinio teisėtumo ir komunistinės moralės reikalavimai⁸⁷. Vadovaujantis tokia pozicija, galima teigti, kad tikrasis pagrindas pripažinti įrodymus, gautus nusikalstamai, neleistiniais buvo ne norminės tvarkos pažeidimas, o socialistinio teisėtumo ir komunistinės moralės reikalavimai.

Penkta. Įrodymų leistinumui priskiriamų reikalavimų ir konkrečių neleistinų įrodymų atvejų analizė leidžia teigti, kad tuometis mokymas apie įrodymų leistinumą kėlė sau ne tik uždavinį atsakyti į klausimą, kada kokius reikalavimus baudžiamojo proceso įstatymas kelia įrodymams (įrodymų rinkimui ir įrodinėjimui), bet ir atsakyti į klausimą, kada įrodymai laikytini neleistiniais⁸⁸. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad tuomečiai mokslininkai, didelį dėmesį skirdami pirmajam klausimui, antrąjį plėtojo gerokai mažiau.

Pažymėtina, kad, vartodama neleistinų įrodymų sąvoką, doktrina nepateikė aiškaus atsakymo, ką baudžiamojo proceso teisės atžvilgiu reiškia pripažinti (ar laikyti) įrodymus neleistiniais, t. y. kokia yra įrodymų pripažinimo (laikymo) neleistiniais procesinė teisinė reikšmė. Mokslinių teiginių apie įrodymų leistinumą analizė leidžia teigti, kad įrodymų pripažinimas neleistinu reiškė negalimumą naudoti tam tikrame šaltinyje įtvirtintus faktinius duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese⁸⁹. Tokią išvadą suponuoja tokios mokslininkų vartotos formuluočių: „*negali būti įrodymu* anoniminis laiškas“⁹⁰, „*negalima naudoti apžiūros, jei ji padaryta*

⁸⁶ Nuostata, kad nusikalstamai gauti įrodymai yra neleistini, pavyzdžiui, A. Liakas siejo su senojo BPK 18 straipsnio 3 dalimi, kurioje buvo įtvirtintas draudimas išgauti asmenų parodymus smurtu, grasinimais ir kitokiomis neteisėtomis priemonėmis. Pažymėtina, kad ši nuostata buvo taikoma konkrečiam įrodymų šaltiniui – asmenų parodymams, ir niekaip negalėtų būti siejama su kitų įrodymų gavimu nusikalstamu būdu.

⁸⁷ БЕЛКИН, Р. С., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 240.

⁸⁸ Ypač analizuojant P. Danisevičiaus ir A. Liako darbus.

⁸⁹ Išimtis – įpareigojimas tam tikras aplinkybes nustatinėti įstatyme nustatytais priemonėmis. Tačiau, kaip minėta, būtinosios ekspertizės atveju kiti įrodymai nebuvo laikomi neleistiniais, jais tik buvo draudžiama nustatinėti senojo BPK 86 straipsnyje nurodytas aplinkybes.

⁹⁰ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106; DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiname baudžiamajame procese: mokymo priemonė*. Vilnius, 1971, p. 27; RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17.

nedalyvaujant kviestiniams, rezultatų⁹¹, „*negalima naudotis* byloje įrodymų šaltiniais, kuriuos draudžia įstatymas“⁹² ir pan. Tačiau nėra visiškai aišku, ar toks negalimumas reiškė teisinį draudimą įrodinėjimo subjektams analizuoti, vertinti, naudoti tam tikrame šaltinyje įtvirtintus faktinius duomenis, ar tai tiesiog reiškė, kad tam tikri faktiniai duomenys yra netinkami įrodinėtoms aplinkybėms nustatyti. Manytina, kad, siekiant nustatyti įrodymų pripažinimo (laikymo) neleistinai procesinę teisinę reikšmę, galiausiai – įrodymų pripažinimo neleistinai pagrindus, atsakyti į šį klausimą yra būtina.

Analizuojant, pavyzdžiui, įrodymų leistinumą reikalavimą, kad būtų žinoma informacijos kilmė ir galimybė ją patikrinti, kuriuo remiantis buvo teigiama, kad įrodymais negali būti anoniminiai laiškai, liudytojo parodymai, kuriuose nenurodyta informacijos kilmė, spėjimai, prielaidos, priesaika ir pan.⁹³, matyti ne tik tai, kad šis reikalavimas ir nurodyti neleistinų įrodymų atvejai nėra susiję su įrodymų leistinumą apibrėžiančiu išėties pozicija – reikalavimu įrodymų formai (visa nurodyta informacija galėjo būti gauta tiek iš teisėtų šaltinių, tiek teisėtais būdais)⁹⁴, bet ir tai, kad tokia informacija nebuvo galima remtis kaip įrodymais dėl to, kad ji nepatikima ir netinkama tiesai byloje nustatyti (pavyzdžiui, anoniminiai pranešimai) arba dėl to, kad tai apskritai nebuvo faktiniai duomenys senojo BPK 74 straipsnio 1 dalies prasme (pavyzdžiui, prielaidos, spėjimai, priesaika). Taigi šiais atvejais įrodymų pripažinimo neleistinai pagrindas savo esme buvo ne įrodymų formos, o jų turinio trūkumai.

⁹¹ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17.

⁹² DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106.

⁹³ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 17; DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiname baudžiamajame procese: mokymo priemonė*. Vilnius, 1971, p. 27; DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978, p. 106.

⁹⁴ Reikia pažymėti, kad kai kurie autoriai, pavyzdžiui, J. K. Orlov (Ю. К. Орлов), reikalavimu, kad būtų žinoma informacijos kilmė, neatskiria nuo teisėto šaltinio reikalavimo [ОРЛОВ, Ю. К. *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. Москва, 2000, p. 43]. Vis dėlto net ir teigiant, kad tai yra įrodymų formos trūkumas (taip nenukrypstant nuo išėties taško), reikalo esmė nesikeičia – faktiškai tokie įrodymai neleistinai pripažįstami dėl turinio trūkumų.

Taip pat, pavyzdžiui, ir dėl įrodymų leistinumo reikalavimo, kad renkant įrodymus būtų laikomasi proceso formos reikalavimų: pažeidus šį reikalavimą, esminę reikšmę, sprendžiant, galima remtis įrodymais ar ne, turėjo aplinkybė, ar padarytas pažeidimas lėmė įrodymų kokybės (tikrumo, patikimumo) trūkumus⁹⁵. Anot J. Rinkevičiaus, įrodymų leistinumo nustatymas yra būtina jų tikrumo įvertinimo sąlyga⁹⁶, todėl įrodymas buvo pripažįstamas (laikomas) neleistinu, jei padarytas pažeidimas, jį gaunant, lėmė nepašalinamas abejones įrodymų tikrumu, patikimumu (*įrodymų turinio defektas*).

Taigi, priskiriant įrodymų leistinumui įrodymų turinio reikalavimą (įrodymo kokybės parametrus), išryškėja tam tikras įrodymų, kurie buvo pripažįstami neleistiniais dėl to, kad nepatikimi, ir įrodymų, kurie buvo pripažįstami leistiniais, bet nepatikimi, atskyrimo dirbtinumas. Pavyzdžiui, anoniminiai pranešimai, ar įrodymai, kurie dėl procesinės formos pažeidimo įvertinti kaip nepatikimi, formaliai buvo laikomi neleistiniais įrodymais, o, pavyzdžiui, klaidingi liudytojo parodymai – leistiniais. Tačiau tiek vienu, tiek kitu atveju jais tiesiog nesivadovauta, nustatinėjant įrodinėtinas aplinkybes. Vadinasi, tais atvejais, kai įrodymų neleistinumą lemdavo įrodymų turinio reikalavimų neatitiktis, įrodymų pripažinimas neleistiniais reiškė ne teisinį draudimą naudotis tokiais įrodymais, bet objektyvų jų negalimumą tokiais būti: nepatikimais įrodymais negali būti nustatyta tiesa, dėl to negali būti tinkamai kvalifikuota nusikalstama veika ir priimtas materialiosios teisės prasme teisingas nuosprendis, kitaip sakant, negali būti pasiektas pagrindinis baudžiamojo proceso tikslas.

Kita vertus, tam tikrais atvejais įrodymas buvo pripažįstamas neleistinu konkrečiu atveju neanalizuojant jo patikimumo aspektu, pavyzdžiui, įrodymas, gautas neįgalioto asmens, pažeidus žmogaus orumą⁹⁷, nusikalstamu būdu ar

⁹⁵ БЕЛКИН, Р. С., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973, p. 230; ЖОГИН, Н. В., *et al. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая*. Москва, 1966, p. 269.

⁹⁶ RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990, p. 37.

⁹⁷ J. Rinkevičius mokymo priemonėje „Daiktiniai įrodymai“ nurodė 1973 metų teismų praktikos pavyzdį, kai įrodymas, gautas asmens kratą atliekant skirtingos lyties asmeniui, buvo pripažintas neleistinu [RINKEVIČIUS, J. *Daiktiniai įrodymai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1996, p. 31].

tardymo veiksmus atlikus iki baudžiamosios bylos iškėlimo. Tokiais atvejais įrodymų pripažinimas neleistinas, galima būtų teigti, buvo traktuojamas kaip teisinis draudimas įrodinėjimo subjektams naudoti tam tikrame šaltinyje įtvirtintus faktinius duomenis, nepriklausomai nuo to, kyla abejonių jų patikimumu ar ne (*formalusis kriterijus*). Pažymėtina, kad įrodymų formos ir turinio vienovės idėja, kuria tuo metu buvo grindžiama įrodymų samprata (taip pat įrodymų leistinumai) nebuvo visiškai pajėgi paaiškinti tokių įrodymų (gautų neįgalio asmens, pažeidžiant žmogaus orumą ir t. t.) naudojimo baudžiamajame procese draudimo. Pavyzdžiui, aplinkybė, kad įrodymą gavo tam tikrą proceso veiksmą atlikti neįgaliotas asmuo, nebūtinai reiškė, kad toks įrodymas neatitinka tikrovės, nepatikimas. Teigiant, kad toks įrodymas turėtų būti *eo ipso* pripažįstamas neleistinu, kyla klausimas, o dėl ko šiuo, kaip ir daugeliu kitų, atveju, kai pažeidžiamos kitos proceso veiksmo atlikimo sąlygos ar tvarka, neturėtų būti tikrinamas įrodymų tikrumas, patikimumas ir, tik nustačius nepašalinamas abejones dėl įrodymų turinio defektų, juo nesivadovauti.

Apibendrinant šias išvadas galima teigti, kad *įrodymų leistinumai*, kaip doktrinos sukurta kategorija, rėmėsi senajame BPK įtvirtinta įrodymų sąvoka, inkorporavusia baigtinį įrodymų šaltinių sąrašą. *Įrodymų leistinumui* doktrina priskyrė įvairius BPK įtvirtintus reikalavimus, keliamus tiek įrodymų gavimui, tiek apskritai įrodinėjimui baudžiamajame procese. Šie reikalavimai neturėjo bendro turiningojo pagrindo. Akcentuodama, kad įrodymai baudžiamajame procese privalo būti gauti iš teisėtų šaltinių ir teisėtais būdais (metodais), doktrina beveik neplėtojo klausimų, kokia *įrodymų* pripažinimo *neleistinai* esmė, procesinė teisinė reikšmė ir apskritai prasmė. Esminis tuomečio mokymo apie *įrodymų leistinumą* trūkumas tas, kad *įrodymų leistinumui* priskiriami reikalavimai buvo traktuojami ne tik kaip baudžiamojo proceso įstatyme nustatyti reikalavimai, keliami įrodymų rinkimui ar įrodinėjimui, bet ir kaip kriterijai, kuriais remiantis buvo sprendžiama, leistinas įrodymas ar ne. Vadovaudamasi iš esmės tik įrodymų kaip turinio ir formos vienovės idėja, tuometė doktrina nebuvo pajėgi racionaliai pagrįsti, kodėl buvo daromas

skirtumas tarp įrodymų, laikomų neleistiniais dėl to, kad jie nepatikimi, ir laikomų leistiniais, bet nepatikimų įrodymų, taip pat kodėl tam tikrais atvejais įrodymas buvo pripažįstamas neleistinu konkrečiu atveju neanalizuojant jo patikimumo aspektu, pavyzdžiui, įrodymas, gautas neįgalioto asmens, pažeidus žmogaus orumą, nusikalstamu būdu.

I. 2. ĮRODYMŲ LEISTINUMO SAMPRATA PO NAUJOJO BPK ĮSIGALIOJIMO

I. 2. 1. ĮRODYMŲ LEISTINUMAS KAIP ĮSTATYME NUSTATYTŲ REIKALAVIMŲ VISUMA (tradicinė samprata)

2003 m. gegužės 1 d. įsigaliojus naujam BPK, pakito įrodymų teisės bendrųjų nuostatų reguliavimas. Pirma, atsisakyta ilgą laiką gyvavusios ir, galima sakyti, įprasta tapusios įrodymų apibrėžties, taip pat įrodymų šaltinių (priemonių) sąrašo įtvirtinimo įstatyme. Antra, *expressis verbis* nustatyta, kad įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys (BPK 20 straipsnio 1 dalis), ir įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais (BPK 20 straipsnio 4 dalis), ir kurie patvirtinta arba paneigia bent vieną aplinkybę, turinčią reikšmės bylai išspręsti teisingai (BPK 20 straipsnio 3 dalis). Trečia, ar gauti duomenys, laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla (BPK 20 straipsnio 2 dalis). Šios baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo novelos leidžia daryti tokias pirmines bendro pobūdžio pastabas, susijusias su įrodymų leistinumu, kuris iki tol buvo traktuojamas kaip vienas iš įrodymų sampratos sudėtinių dalių⁹⁸.

Pirma. Atsisakius baigtinio (išsamaus) įrodymų šaltinių sąrašo, įrodymų leistinumą neteko vieno jam priskirtų turinio elementų – imperatyviojo reikalavimo, kad įrodymai būtų užfiksuoti įstatyme numatyta šaltinyje. Baigtinio (išsamaus) įrodymų šaltinių sąrašo atsisakymas nereiškia, kad BPK apskritai neliko įrodymų rūšių⁹⁹. Vis dėlto ši aplinkybė, be kita ko, leido R. Merkevičiui apskritai suabejoti, ar, atsisakius įrodymų šaltinių vardijimo įstatyme, įrodymų leistinumą šiuo metu turi kokią nors procesinę prasmę¹⁰⁰.

⁹⁸ Disertaciniu tyrimu nepretenduojama išsamiai atskleisti įrodymų sampratos pagal dabartinį teisinį reguliavimą. Dėl to tam tikri įrodymų sampratos aspektai analizuojami tik tiek, kiek jie susiję su įrodymų leistinumu.

⁹⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 189.

¹⁰⁰ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 613.

Antra. Tai, kas anksčiau buvo laikoma įrodymų leistinumais kaip doktrininės kategorijos turinio elementais – reikalavimai duomenis (įrodymus) gauti įstatymų nustatyta tvarka teisėtais būdais, galimybė patikrinti jų kilmę¹⁰¹ – įgavo imperatyviųjų teisės normų pavidalą (BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalys). Taigi įrodymų leistinumas, kaip jis iki tol buvo suprantamas doktrinoje, šiuo metu reguliuojamas įstatyme įtvirtintomis bendrojo pobūdžio normomis.

Trečia. BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalyse įtvirtintų reikalavimų pažeidimo procesinis teisinis padarinys – duomenų nepripažinimas (nelaikymas) įrodymais (BPK 20 straipsnio 2 dalis), o ne įrodymų pripažinimas neleistiniais.

Pažymėtina, kad mokslinių teiginių apie dabartinę įrodymų leistinumą sampratą yra nedaug ir tai pasunkina užduotį atkleisti šio teisinio reiškimo esmę. Analizuojant tai, kaip šiuo metu baudžiamojo proceso teisės doktrina supranta įrodymų leistinumą, galima akivaizdžiai pamatyti sąsajas su naujojo BPK įsigaliojimo doktrinoje egzistavusia įrodymų leistinumą samprata, ir tai rodo tam tikrą tradicijos tęstinumą. Kaip ir anksčiau, įrodymų leistinumas traktuojamas kaip tam tikras formos reikalavimas. Pasak G. Godos: „Įrodymų liečiamumo (sąsajumo) ir leistinumą savybės įrodymų sąvokoje jungia informacijos turinį ir formą. Informacijos sąsajumas ir reikšmingumas yra turinio, o tos informacijos gavimo ir fiksavimo tvarka – formos reikalavimas. Įrodymu gali būti pripažinta tik informacija, kurios nei turinys, nei forma neturi esminių trūkumų – baudžiamajai bylai išspręsti reikšminga informacija turi būti gauta iš tinkamo šaltinio ir tinkamai užfiksuota“¹⁰². Be to, kaip ir iki naujojo BPK įsigaliojimo, įrodymų leistinumas apibrėžiamas per tam tikrus reikalavimus, keliamus įrodymams. Vienu atveju įrodymų leistinumas yra įvardijamas kaip įrodymų savybė (požymis) arba reikalavimas įrodymams, susidedantis iš BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalyse įtvirtintų reikalavimų¹⁰³, kitu atveju įrodymų leistinumas traktuojamas kaip principas ir tapatinamas su BPK

¹⁰¹ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. 1-asis leid. Vilnius, 2001, p. 102.

¹⁰² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 172.

¹⁰³ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 169–172.

20 straipsnio 4 dalies nuostatomis¹⁰⁴. Tačiau pastaruoju atveju, aiškinant BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatas, inkorporuojamas ir BPK 20 straipsnio 1 dalies reikalavimas, dėl to, manytina, prieštaravimo nėra. Teismų praktikoje galima sutikti ir vienos, ir kitos pozicijos atspindžių¹⁰⁵.

Taigi, pagal dabar egzistuojantį mokymą apie įrodymų leistinumą, įrodymais gali būti tik šiuos reikalavimus atitinkantys duomenys: 1) gauti įstatymų nustatyta tvarka; 2) gauti teisėtais būdais; 3) yra galimybė juos patikrinti atliekant BPK numatytus proceso veiksmus. Atsižvelgiant į tai, kad būtent per šiuos reikalavimus ir apibrėžiamas įrodymų leistinumas, šios teisinės kategorijos turinį galima atskleisti tik analizuojant tai, kaip BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalių nuostatos plėtojamos doktrinoje, aiškinamos ir taikomos teismų praktikoje.

¹⁰⁴ GODA, G., *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius, 2003, p. 47.

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-105/2010; 2009 m. kovo 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-74/2009; 2007 m. spalio 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-611/2007; 2007 m. gegužės 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-384/2007; 2007 m. balandžio 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-333/2007; 2007 m. kovo 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-305/2007; 2007 m. sausio 16 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-18/2007; 2006 m. kovo 21 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-207/2006; 2006 m. kovo 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-183/2006; kt.

I. 2. 1. 1. „ĮSTATYMŲ NUSTATYTA TVARKA GAUTI DUOMENYS“ (BPK 20 STRAIPSNIO 1 DALIS)

Įstatymų leidėjas, atsisakydamas ilgą laiką galiojusios įstatyme nustatytos įrodymų apibrėžties ir išsamaus (baigtinio) įrodymų šaltinių sąrašo (senojo BPK 74 straipsnis), skirtingai negu daugelyje Vakarų Europos valstybių, naujajame BPK vis dėlto įtvirtino tam tikrą įrodymų apibrėžtį, BPK 20 straipsnio 1 dalyje nustatydamas, kad įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad panašiai apibrėžti įrodymus baudžiamojo proceso įstatyme J. Rinkevičius siūlė dar 1992 m.: „Įrodymais baudžiamajame procese gali būti bet kuri informacija apie baudžiamojoje byloje įrodinėtinas aplinkybes, gauta įstatymo nustatyta tvarka. Ar gauta informacija laikytina įrodymu, kiekvienu atveju sprendžia tardytojas, teisėjas arba teismas, kurio žinioje yra baudžiamoji byla“¹⁰⁶.

Analizuojant naujojo BPK projekto rengėjų teiginius apie naują įrodymų sampratą, būtų galima teigti, kad bendrojo pobūdžio formuluočių, apibrėžiančių įrodymus baudžiamajame procese, įtvirtinimas BPK buvo nulemtas Lietuvos teisės tradicijų ir teisės normų taikymo subjektų mentaliteto, o būtent tokia formulotė, kokia yra šiuo metu BPK 20 straipsnio 1 dalyje, įtvirtinta siekiant akcentuoti laisvo įrodymų vertinimo principo svarbą ir tai, kad įstatymų leidėjas atsisakė išsamaus įrodymų šaltinio sąrašo¹⁰⁷.

Prieš analizuojant BPK 20 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą nuostatą kaip vieną iš įrodymų leistinumų elementų, atkreiptinas dėmesys į tai, kad tradicija baudžiamojo proceso įstatyme apibrėžti įrodymus atsirado priėmus senąjį BPK. Iki tol, kaip pažymi ir J. Rinkevičius, tokios tradicijos Lietuvoje nebuvo¹⁰⁸. Taip pat įrodymų sąvokos apibrėžties nėra ir Vakarų Europos baudžiamojo proceso kodeksuose. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK nėra įtvirtintos

¹⁰⁶ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 195.

¹⁰⁷ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS P. Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte. *Justitia*, 1998, Nr. 5, p. 7–8.

¹⁰⁸ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 195. Taip pat žr. šio darbo I. 1. dalį.

įrodymų apibrėžties, taip pat neformuluojama jokių bendrojo pobūdžio reikalavimų, keliamų įrodymams. Taip pat, pavyzdžiui, Prancūzijos BPK 427 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad jei įstatymas nenumato kitaip, nusikaltimai gali būti nustatomi bet kokio pobūdžio įrodymais ir teismas sprendžia pagal savo vidinį įsitikinimą¹⁰⁹. Tiesa, Vakarų Europos – tiek kontinentinės, tiek anglosaksų – teisinėse tradicijose sudėtinga rasti įrodymų baudžiamajame procese apibrėžtį net ir doktrinoje¹¹⁰. Beje, jos nepateikiama ir Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje¹¹¹.

Vis dėlto, J. Rinkevičiaus teigimu, nei teorijos, nei praktikos požiūriu nėra jokie principinio pagrindo neigti galimybę būtent įstatyme įtvirtinti įrodymų apibrėžtį, nes „kuo aiškiau įrodymų sąvoka bus apibrėžta įstatyme, tuo mažiau liks vietos įvairiems šią sąvoką iškraipantiems aiškinimams ir dėl to kylančioms *praktinėms klaidoms*“¹¹² (kursyvas – A. J.). Tam, kad įstatyme būtų apibrėžtos svarbesnės proceso sąvokos (įskaitant ir įrodymus) ir kad jos būtų orientuotos į *praktinį* baudžiamojo proceso uždavinių sprendimo interpretavimą, pritarė ir BPK projekto rengėjai¹¹³ (kursyvas – A. J.). Atsižvelgiant į tai, BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata analizuotina tik kaip konkretus įstatyme nustatytas reikalavimas, keliamas įrodymams, disertacinio tyrimo kontekste neplėtojant diskusijos, ar baudžiamojo proceso įstatyme yra būtinos įrodymų sąvoką apibrėžiančios formuluotės.

BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata, turint omenyje ir faktą, kad BPK atsisakyta įrodymų šaltinių vardijimo (kaip baigtinio sąrašo), visų pirma

¹⁰⁹ Postsovietinio bloko valstybėse galima rasti tam tikrų įrodymus apibrėžiančių formuluočių. Pavyzdžiui, Estijos BPK 63 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įrodymai reiškia įtariamojo, kaltinamojo ir nukentėjusiojo pareiškimus, liudytojo parodymus, eksperto nuomonę ir kita (vardijamas šaltinių sąrašas), o šio straipsnio 2 dalyje – kad baudžiamajam procesui reikšmingi faktai gali būti nustatomi naudojant ir kitus įrodymus, neišvardytus šio straipsnio 1 dalyje [Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Criminal Procedure Code of the Republic of Estonia (English version) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. liepos 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>].

¹¹⁰ Žr. pvz.: EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München; ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004.

¹¹¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005.

¹¹² RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 194.

¹¹³ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS P. Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte. *Justitia*, 1998, Nr. 5, p. 7–8.

suponuoja tai, kad įrodymais baudžiamajame procese gali būti iš esmės bet kokie duomenys, nepriklausomai nuo formos, kurioje jie užfiksuoti. Be jokios abejonės tokia įstatymų leidėjo pozicija turi būti vertinama palankiai. Išsamaus (baigtinio) įrodymų sąrašo formulavimo įstatyme (senajame BPK) metodologinis pagrindas – įrodymo kaip formos ir turinio vienovės idėja, kuria remiantis buvo teigiama, kad tinkamas įrodymo šaltinis yra pirminė prielaida, užtikrinanti įrodymo turinio kokybę¹¹⁴. Tačiau manytina, kad tokios reikšmės suteikimas įrodymo šaltiniui buvo hiperbolizuotas. Juk įrodymo turinio kokybę, konkrečiai – jo tikrumą (patikimumą), užtikrina ne šaltinis, o įrodymo rinkimą ir fiksavimą reguliuojančių proceso teisės normų laikymasis¹¹⁵. Be to, kaip pažymi BPK projekto rengėjai, įstatyme nustatytas įrodymų šaltinių sąrašas prieštarauja laisvo įrodymų vertinimo principui, pagal kurį „teismas neribojamas jokiais formaliais įrodymais ir jis sprendžia, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, remtis ar nesiremti vienokiais ar kitokiais duomenimis“¹¹⁶. Pritariant šiems teiginiams, pažymėtina, kad įrodymų šaltinių sąrašo atsisakymas apskritai labiau užtikrina vieno iš pagrindinių baudžiamojo proceso tikslų pasiekimą: kuo platesnės galimybės naudoti duomenis kaip įrodymus, tuo didesnė tikimybė nustatyti tiesą byloje, kuri yra būtina sąlyga materialiosios teisės prasme teisingam nuosprendžiui priimti.

Be abejo, įrodymų šaltinių vardijimo įstatyme atsisakymas nereiškia, kad BPK apskritai neliko įrodinėjimo priemonių. G. Goda, pavyzdžiui, išskiria tokias septynias įrodinėjimo priemones (rūšis) pagal dabar galiojantį BPK: 1) kaltinamojo (įtariamojo) parodymai; 2) liudytojo parodymai; 3) nukentėjusiojo parodymai; 4) ekspertizės aktas; 5) specialisto išvada; 6) daiktai; 7) dokumentai¹¹⁷. Manytina, kad būtent šiomis baudžiamojo proceso įstatyme

¹¹⁴ БЕЛКИН, А. Р. *Теория доказывания в уголовном судопроизводстве*. Москва, 2005, p. 212; p. 230; p. 232.

¹¹⁵ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS P. Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte. *Justitia*, 1998, Nr. 5, p. 8. Pažymėtina, kad, suteikiant įrodymų šaltiniui tokią išskirtinę reikšmę, susidarydavo paradoksali situacija, kai, pavyzdžiui, procesine tvarka „neįforminti“ operatyvinės veiklos duomenys negalėjo būti įrodymais, o jau „įforminti“ – galėjo.

¹¹⁶ KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS P. Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte. *Justitia*, 1998, Nr. 5, p. 8.

¹¹⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 189.

numatytomis priemonėmis ir turi vykti įrodinėjimas baudžiamajame procese, antraip jų teisinis reglamentavimas netektų prasmės. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK, minėta, niekaip neapibrėžia įrodymų ir neformuluoja dėl jų jokių bendrojo pobūdžio reikalavimų, tačiau pagal Vokietijos vyraujančią doktriną nusikalstamos veikos (įskaitant kaltės) ir su bausmės skyrimu susijusios aplinkybės gali būti nustatomos tik pagal „griežto įrodymo“ (vok. – *Strengbeweis*) taisyklės, t. y. įstatyme numatytomis įrodinėjimo priemonėmis (vok. – *gesetzliche Beweismittel*)¹¹⁸, kurios gali būti naudojamos tik pagal Vokietijos BPK 244 straipsnyje, reguliuojančiame įrodymų tyrimą bylos nagrinėjimo teisme metu, nustatytas taisyklės. Šios taisyklės priešpastatomos „laisvo įrodymo“ (vok. – *Freibeweis*) taisyklėms, kurios reiškia, kad sprendžiant kitus proceso klausimus (pavyzdžiui, nustatant liudytojo amžių), teismas nėra varžomas BPK nustatytų įrodinėjimo priemonių¹¹⁹.

Vis dėlto dėl BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatos kaip įrodymų leistinumą elemento (reikalavimo), kyla ta pati metodologinė problema, į kurią jau buvo atkreiptas dėmesys, analizuojant įrodymų leistinumą sampratą iki senojo BPK įsigaliojimo.

Nuostata, kad įrodymai baudžiamajame procese privalo būti renkami tik įstatymų nustatyta tvarka, teisinėje valstybėje negali būti kvestionuojama. Tai išplaukia iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) ir tarptautinių teisės aktų. Konstitucinis įstatymo viršenybės principas (vok. – *Vorrang des Gesetzes*), be kita ko, reiškia, kad visos valdžios grandys, taigi ir visos valstybės institucijos bei pareigūnai yra saistomi įstatymo ir teisės¹²⁰. Ši nuostata nėra tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijoje, kaip antai Vokietijos

¹¹⁸ Vokietijos BPK numato tokias įrodinėjimo priemones: įtariamasis (kaltinamasis), liudytojas (46–71 straipsniai), specialistas (72–85 straipsniai), apžiūra (vok. – *Augenschein*) (86–93 straipsniai) ir dokumentai (249–256 straipsniai).

¹¹⁹ ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 175–176; MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 854 (Par. 244, Rn. 6–7); DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 43.

¹²⁰ SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976, p. 3; p. 6; p. 23; GRÜNWALD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 142. Pažymėtina, kad Lietuvos konstitucinė doktrina, įvardydama įstatymo viršenybės principą kaip vieną iš konstitucinių principų, analizuodama šį principą, labiau akcentuoja tai, kad tarp visų bendrojo pobūdžio normų egzistuoja hierarchija, o individualaus pobūdžio teisės aktai turi atitikti norminius aktus [BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. 2-asis leid. Vilnius, 2002, p. 246].

Pagrindiniame Įstatyme, kurio 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad įstatymų leidžiamoji valdžia yra saistoma konstitucinės tvarkos, vykdomoji ir teisminė valdžia yra saistomos įstatymo ir teisės¹²¹. Tačiau Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – ir Konstitucinis Teismas) jurisprudencijoje yra aiškiai įvardijama kaip viena esminių teisinės valstybės principo sudedamųjų dalių: Konstitucinis Teismas nuolatos akcentuoja, kad konstitucinio teisinės valstybės principo esmė yra teisės viešpatavimas, kuris reiškia, kad valdžios laisvę riboja teisė, kuriai privalo paklusti visi teisinių santykių subjektai, o teisinės valstybės principas, be kitų reikalavimų, suponuoja ir tai, kad turi būti užtikrintos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios ir kitos valstybės bei savivaldybių institucijos, visi pareigūnai turi veikti vadovaudamiesi teise, paklusdami Konstitucijai ir teisei¹²². Vykdomosios ir teisminės valdžių atžvilgiu šis įstatymo viršenybės principo aspektas pasireiškia kaip įpareigojimas taikyti įstatymą (teisę) ir draudimas pažeisti įstatymą (teisę)¹²³. Paprastai tariant, tai reiškia, kad valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmai turi atitikti visas jiems adresuojamas teisės normas¹²⁴. Be to, teisinėje valstybėje valstybės institucijos ir pareigūnai gali varžyti Konstitucijos saugomas žmogaus teises (laisves) tik įstatymo pagrindu (vok. – *Vorbehalt des Gesetzes*)¹²⁵. Tai įpareigoja ne tik Konstitucija, bet ir tarptautinės teisės aktai. Pavyzdžiui, Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šio straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teise (teise į

¹²¹ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad Lietuvos konstitucinėje doktrinoje teigiama, jog įstatymo viršenybės principas reiškia ir tai, kad įstatymas saisto ir patį įstatymų leidėją [BIRMONTIENĖ, T., *et al. Lietuvos konstitucinė teisė*. 2-asis leid. Vilnius, 2002, p. 246].

¹²² Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d., 2000 m. spalio 18 d., 2001 m. sausio 11 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai.

¹²³ OSSENBÜHL, F. Vorrang und Vorbehalt des Gesetzes. In *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. ISENSEE, J.; KIRCHHOF, P. (Hrsg.). 2 Auflage. Heidelberg, 1995, Bd. 3, Rn. 4; SOBOTA, K. *Das Prinzip Rechtsstaat*. Tübingen, 1997, p. 105.

¹²⁴ DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 57-58.

¹²⁵ KUNIG, P. *Das Rechtsstaatsprinzip: Überlegungen zu seiner Bedeutung für das Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Tübingen, 1986, p. 143 ir toliau; SOBOTA, K. *Das Prinzip Rechtsstaat*. Tübingen, 1997, p. 108; ROGALL, K. *Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht*. Tübingen, 1992, p. 12 ir toliau; MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 81–92.

privataus gyvenimo gerbimą), išskyrus *įstatymo numatytus atvejus*. Savo esme analogiškas ribojimas formuluojamas ir dėl kitų šiame tarptautinės teisės akte įtvirtintų teisių (laisvių) ribojimo.

Visos šios nuostatos teisinėje literatūroje taip pat įvardijamos kaip konstitucinio teisėtumo principo (vok. – *Das Prinzip der Gesetzmäßigkeit, Gesetzlichkeitsprinzip*), saistančio visas valdžios grandis, turinio aspektai¹²⁶. Įrodinėjimo baudžiamajame procese požiūriu šie konstitucinio teisinės valstybės principo aspektai reiškia, be kita ko, tai, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos ir pareigūnai, prokurorai, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas įrodymus gali rinkti *tik įstatymo pagrindu ir neišeinant už jo ribų (nepažeidžiant įstatymo)*¹²⁷. Dėl to nuostata, kad „įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“, žvelgiant į ją būtent šiuo požiūriu, yra pagrįsta.

Tačiau jei į BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatą žvelgiama kaip į kriterijų, kuriuo remiantis galima spręsti apie tai, kada įrodymas yra leistinas, o kada – ne, susiduriama su neapibrėžtumu.

Tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata dažniausiai aiškinama kaip atverianti kelią į baudžiamąjį procesą patekti ne tik BPK nustatyta tvarka, bet ir kitų įstatymų pagrindu (tvarka)

¹²⁶ SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976, p. 3; p. 6; p. 23; p. 120; STRATE, G. *Rechtshistorische Fragen der Beweisverbote*. *JuristenZeitung (JZ)*, 1989, p. 176; p. 178; GRÜNWARD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 142; ROGALL, K. *Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens*. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 146.

¹²⁷ Atskirai paminėtina, kad *Vorbehalt des Gesetzes* principas baudžiamajam procesui reikšmingas tuo, kad įrodymų rinkimas, susijęs su kišimusi į pagrindines žmogaus teises, reikalauja konkretaus įstatyme apibrėžto pagrindo [SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976, p. 5; ROGALL, K. *Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht*. Tübingen, 1992, p. 1; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, Par. 10, Rn. 17; *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 36-37]. Ir kaip pažymima Vokietijos teisinėje literatūroje, šis principas pagrindžia viešojoje teisėje galiojančią nuostatą, kad „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama“: iki Pagrindinio Įstatymo įsigaliojimo (1949 m.), įvirtinusio *Vorbehalt des Gesetzes* principą, galiojo nuostata „visa, kas nėra tiesiogiai draudžiama, leidžiama“, o reikalavimas, kad į žmogaus teises būtų kišamasi tik įstatymo pagrindu, neegzistavo; įsigaliojus Pagrindiniam Įstatymui galioja priešinga nuostata – „visa, kas nėra tiesiogiai leidžiama, draudžiama“ [DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 52; SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976, p. 5 ir toliau; KORIATH, H. *Über Beweisverbote im Strafprozeß*. Frankfurt am Main, 1994, p. 52].

gautiems duomenims¹²⁸. Dažniausiai duomenys (įrodymai) baudžiamajame procese renkami BPK nustatyta tvarka, pradėjus ikiteisminį tyrimą. Tačiau duomenys gali būti gauti ir, pavyzdžiui, Operatyvinės veiklos, Policijos veiklos, Finansinių nusikaltimų tyrimų tarnybos, Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymų pagrindu. Teismų praktikoje formuluojami tam tikri apribojimai rinkti duomenis (įrodymus) ne BPK nustatyta tvarka. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalgoje (2007 m.)¹²⁹ (toliau tekste – Įrodinėjimo apžvalga), analizuojant BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatos taikymą teismų praktikoje, pavyzdžiui, teigiama, kad tiek Operatyvinės veiklos, tiek kitų įstatymų nustatyta tvarka duomenys paprastai gaunami prieš pradėdant ikiteisminį tyrimą; pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, o kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai¹³⁰.

Analizuojant nurodytą doktrinos ir teismų praktikos poziciją, visų pirma pažymėtina, kad formuluojamas ribojimas nukreiptas į įrodymų rinkimo procesą, dėl to jis traktuotinas kaip teisinė taisyklė, apibrėžianti leistino veikimo, renkant įrodymus kitų įstatymų pagrindu, ribas (*įrodymų rinkimo leistinumą*). Tačiau nebūtų galima vienareikšmiškai tvirtinti, kad pagal doktriną ar teismų praktiką šios taisyklės peržengimas reiškia tokiu būdu gautų

¹²⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 170–172; GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius, 2003, p. 47; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 322–323. Pažymėtina, kad faktiniai duomenys, gauti ne BPK nustatyta tvarka, buvo laikomi įrodymais ir iki naujojo BPK įsigaliojimo, tiesa, jei užfiksuoti viename iš senojo BPK 74 straipsnio 2 dalyje nurodytų šaltinių.

¹²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 320–388.

¹³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 322–323, 3.3 punktą; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-23/2008.

duomenų nepripažinimą įrodymais. Taisyklė, kad, pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, renkami tik BPK nustatyta tvarka, suponuoja tai, kad duomenys, gauti kitų įstatymų (ne BPK) pagrindu jau pradėjus ikiteisminį tyrimą, įrodymais nepripažįstami (*įrodymų naudojimo neleistinumai*). Tačiau pabrėžtina, kad nei doktrinoje, nei teismų praktikoje tokia kategoriška įrodymų neleistinumai taisyklė neformuluojama. Pavyzdžiui, G. Godos teigimu, „<...> Kitų įstatymų nustatyta tvarka gauta informacija *paprastai* įrodymais yra pripažįstama, kai tie įstatymai buvo taikomi iki baudžiamojo proceso pradžios“¹³¹ (kursyvas – A. J.), o teismų praktikoje teigiama, kad duomenys, gauti ne BPK, o kitų įstatymų pagrindu (tvarka) įrodymais gali būti pripažįstami tik *atskirais atvejais*¹³². Atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš teismų praktikos nėra visiškai aišku, kokie atvejai pripažintini *atskirais*. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartyje, teigiant, kad kitų įstatymų nustatyta tvarka įrodymais gali būti pripažįstami tik atskirais atvejais, galiausiai remiamasi tik BPK 20 straipsnio 4 dalimi, nurodant, kad ji užkerta kelią apkaltinamąjį nuosprendį pagrįsti vien tik ar daugiausia duomenimis, surinktais ne pagal BPK¹³³. Kita vertus, formuluotėje „įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“ bent jau tiesiogiai nėra implikuoto duomenų, gautų *ne BPK nustatyta tvarka*, naudojimo kaip įrodymų baudžiamajame procese ribojimo. Toks ribojimas teismų praktikoje pagrįstai siejamas su BPK 4 straipsniu, teigiant, kad šiame straipsnyje nustatyta, jog baudžiamasis procesas Lietuvos Respublikos teritorijoje vyksta pagal Lietuvos Respublikos

¹³¹ GODA, G. Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese. *Teisė*, 2010, t. 76, p. 36–37.

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-356/2008; 2006 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-332/2006.

¹³³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-332/2006. Iš esmės analogiškos pozicijos laikomasi ir, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-356/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-7-141/2008).

baudžiamojo proceso kodeksą, o tai reiškia, kad reikšmingi bylai duomenys turi būti renkami Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka¹³⁴.

Taigi, aptartoji taisyklė, formuluojama BPK 20 straipsnio 1 dalies pagrindu, yra nukreipta į įrodymų rinkimo procesą ir jos pažeidimas pagal doktriną ir teismų praktiką nebūtinai lemia įrodymų neleistinumą. Vadinas, žvelgiant į BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatą kaip į įrodymų leistinumą reikalavimą, išryškėja jau pirmiau nurodytas atotrūkis tarp to, kaip įrodymai turėtų būti renkami – teisinių taisyklių, formuluojamų kaip leistino veikimo renkant įrodymus ribos – ir kriterijų, kuriais remiantis jie pripažįstami neleistiniais.

Tas pats pažymėtina ir dėl dar vieno BPK 20 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos nuostatos aspekto. Teiginys „įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“ implikuoja, kad įstatymas turi nustatyti duomenų gavimo tvarką, kurios laikymasis yra būtina sąlyga pripažinti duomenis įrodymais. Tokia tvarka, minėta, gali būti nustatyta tiek BPK, tiek kituose įstatymuose. Ir žvelgiant į BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatą kaip į imperatyvą, įpareigojantį teisės normos adresatus nepažeisti įstatyme nustatytos tvarkos, renkant (gaunant) įrodymus, ji atrodo visiškai pagrįsta. Tačiau, jei šiuo aspektu į BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatą būtų žvelgiama kaip į kriterijų, kuriuo remiantis galima nustatyti, kada duomenys, gauti pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, nepripažįstami įrodymais, susiduriama su tuo pačiu neapibrėžtumu. Tiek doktrina, tiek teismų praktika vienareikšmiškai teigia, kad ne bet koks įstatyme nustatytos duomenų (įrodymų) gavimo tvarkos pažeidimas lemia tokių įrodymų neleistinumą baudžiamajame procese. Tačiau nuostata „įrodymai yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys“ nesuponuoja iš esmės jokio atsakymo į klausimą, kokiais atvejais įstatyme nustatytos tvarkos pažeidimas lemia duomenų (įrodymų) neleistinumą, o kokiais – ne¹³⁵.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-120/2008; 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-356/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-141/2008.

¹³⁵ Tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje įstatyme nustatytos duomenų gavimo tvarkos pažeidimas kaip sąlyga pripažinti ar nepripažinti duomenis įrodymais analizuojama BPK 20 straipsnio 4 dalies

Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad teismų praktikoje duomenys įrodymais pripažįstami ne tik tais atvejais, kai juos gauna valstybės institucijos ar pareigūnai, atlikdami įstatyme numatytus veiksmus, bet ir tais atvejais, kai juos gauna kiti asmenys, ne valstybės institucijos ar pareigūnai, pavyzdžiui, įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas ar nukentėjęsysis. Tokių asmenų veikla renkant (gaunant) duomenis (įrodymus) įstatyme nereglamentuota. Dėl to tokių asmenų veikimo renkant (gaunant) duomenis (įrodymus) atžvilgiu BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata, manytina, netaikoma.

Visa tai leidžia teigti, kad BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata, žvelgiant į ją kaip į įpareigojimą valstybės institucijoms ir pareigūnams veikti renkant (gaunant) duomenis (įrodymus) įstatymo pagrindu ir neišeinant už jo ribų, yra pagrįsta, tačiau tai nėra tinkamas duomenų nepripažinimo įrodymais kriterijus.

kontekste. Dėl to ir šiame darbe duomenų (įrodymų) gavimo tvarkos pažeidimo problematika plačiau analizuojama sistemiskai su BPK 20 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta nuostata.

I. 2. 1. 2. „TEISĖTAIS BŪDAIS GAUTI DUOMENYS“ (BPK 20 STRAIPSNIO 4 DALIS)

Analizuojant BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatą, kad įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kaip įrodymų leistinumą reikalaujama, visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuo metu **doktrina** nepateikia išaiškinimo, ką reiškia gauti duomenis *teisėtu būdu*. Analizuojamą nuostatą doktrina, galima sakyti, apibrėžia kazuistiškai ir negatyviai, t. y. pateikdama apibendrintų atvejų sąrašą, kai duomenys negali būti įrodymais šios nuostatos atžvilgiu. G. Godos teigimu, duomenys negali būti laikomi įrodymais, jei atliekant įstatyme numatytus veiksmus: „1) būtų nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai, pavyzdžiui, proporcingumas ar pan.; 2) būtų panaudotas smurtas, grasinimai ar kitokia neleistina prievarta; 3) proceso veiksmas būtų atliktas nepakankamai tiksliai laikantis tam veiksmui atlikti nustatytų pagrindinių taisyklių, pvz., veiksmą atliko nekompetentingas asmuo, neturintis reikiamos tam veiksmui sankcijos, arba atliekant veiksmą buvo iš esmės varžomos įtariamojo (kaltinamojo) teisės; 4) proceso veiksmo eiga ir rezultatai būtų netinkamai užfiksuoti“¹³⁶.

Tokia doktrinos pozicija leidžia atkreipti dėmesį į tą pačią metodologinę problemą, kuri buvo pažymėta ir analizuojant BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatą. Lygiai taip kaip nuostata, kad įrodymai privalo būti gaunami (renkami) įstatymų nustatyta tvarka, taip ir nuostata, kad įrodymai privalo būti gaunami (renkami) teisėtais būdais, yra nekvestionuojama teisinėje valstybėje. Dėl to, jei į BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatą būtų žvelgiama būtent šiuo aspektu (kaip į įpareigojimą gaunant duomenis (įrodymus) laikytis teisėtumo reikalavimo), ji yra visiškai pagrįsta. Tačiau, jei analizuojama nuostata būtų traktuojama kaip kriterijus, kuris turėtų padėti atskleisti atvejus, kai duomenys

¹³⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 171. BPK komentare pateikiamas šiek tiek kitoks „neleistinų“ įrodymų sąrašas. Pagal BPK komentarą „duomenys negali būti laikomi įrodymu, jei juos gaunant: 1) pažeisti proceso principai, pavyzdžiui, asmens neliečiamybės, proporcingumo ir pan.; 2) panaudotas smurtas, grasinimai, kitokia neleistina prievarta; 3) proceso veiksmas atliktas nesilaikant tam veiksmui atlikti nustatytos tvarkos, pavyzdžiui, veiksmą atliko nekompetentingas asmuo ar be reikiamos tam veiksmui atlikti sankcijos; 4) proceso veiksmo rezultatai iš esmės netinkamai užfiksuoti“.

negali būti pripažįstami įrodymais, kyla tų pačių sunkumų, į kuriuos jau buvo atkreiptas dėmesys analizuojant BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostatą.

Aiškinantis žodžių junginio „teisėtais būdais“ turinį, prasmę, pažymėtina, kad bendrasis mokslas apie teisę teisėtu elgesiu vadina tokį asmenų veikimą ar neveikimą, kuris atitinka teisės normų nustatytus reikalavimus arba, kitaip sakant, jiems neprieštaringas¹³⁷. Pagal Dabartinės lietuvių kalbos žodyną žodis „būdas“ – tai ko nors buvimo, reikšimosi, darymo, veikimo rūšis¹³⁸. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje įrodymų rinkimo būdais paprastai laikomi konkretūs procesiniai veiksmai, kurių metu gaunami duomenys apie įrodinėtinas byloje aplinkybes, pavyzdžiui, liudytojų ar nukentėjusiųjų apklausa, apžiūra, fotografavimas, krata ir kt.¹³⁹. Tačiau duomenys (įrodymai) gali būti gauti ne tik atliekant BPK numatytus proceso veiksmus, bet ir pareigūnams ar valstybės institucijoms veikiant pagal jų veiklą reglamentuojančius teisės aktus, taip pat ne valstybės institucijoms ar pareigūnams, pavyzdžiui, įtariamajam, gynėjui, nukentėjusiajam, juos renkant savo iniciatyva¹⁴⁰. Vadinasi, duomenų gavimas teisėtais būdais reiškia tokį asmenų veikimą renkant (gaunant) duomenis, kuris atitinka teisės normų reikalavimus (jiems neprieštarauja). Tai suponuoja, kad gauti duomenis *teisėtais būdais* reiškia tą patį, ką ir *teisėtai* arba *nepažeidžiant teisės*. Tokią išvadą patvirtina ir tai, kad kalbos kultūros atžvilgiu žodis „būdas“ analizuojamos BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatos kalbinėje konstrukcijoje yra perteklinis, neturintis savarankiškos, žodį „teisėtai“ papildančios reikšmės¹⁴¹. O teismų praktikoje vietoje įstatyme įtvirtintos „teisėtų būdų“

¹³⁷ ŠATAS, J., et al. *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius, 2004, p. 51; VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. 2-asis leid. Vilnius, 2004, p. 427–428.

¹³⁸ LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lki.lt/dlkz/>>.

¹³⁹ RINKEVIČIUS, J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 1998, t. 10(2), p. 58–63.

¹⁴⁰ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 322–326; p. 328–329; p. 368–372.

¹⁴¹ KNIŪKŠTA, P. *Kanceliarinės kalbos patarimai* [interaktyvus]. Žodžio „būdas“ paieška [žiūrėta 2010 m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://lkz.mch.mii.lt/Kanceliarinis/>>.

sąvokos dažnai tiesiog vartojama sąvoka „teisėtai“¹⁴². Visa tai leidžia apibendrintai teigti, kad analizuojama BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata gali būti skaitoma taip: įrodymais gali būti tik *teisėtai* gauti duomenys.

Pažymėtina, kad BPK 20 straipsnio 1 dalies nuostata ir 20 straipsnio 4 dalies nuostata „įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys“ dubliuoja viena kitą. Jei valstybės institucija ar pareigūnas veikia be įstatymo pagrindo ar nesilaikydamas jam adresuojamų teisės normų (ne „įstatymų nustatyta tvarka“), jis veikia pažeisdamas teisę, t. y. neteisėtai. Be to, BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata yra bendresnė (platesnė) už 20 straipsnio 1 dalies nuostatą, nes ji nukreipta ne tik į valstybės institucijas ir pareigūnus, bet ir į visus kitus asmenis, kurie vienokiu ar kitokiu būdu gauna duomenis, galinčius padėti atskleisti nusikalstamą veiklą.

Be abejo, doktrinos nurodomi proceso principų, žmogaus teisių ar proceso formos pažeidimai gaunant duomenis traktuotini kaip neteisėtumo formos. Tačiau analizuojant doktrinos poziciją matyti, kad ne bet koks teisės pažeidimas, gaunant duomenis, lemia jų nepripažinimą įrodymais. Pavyzdžiui, tam, kad duomenys nebūtų pripažįstami įrodymais, reikia, jog proceso veiksmas būtų atliktas nepakankamai tiksliai laikantis tam veiksmui atlikti nustatytų pagrindinių taisyklių¹⁴³. Taigi, duomenys neturėtų būti pripažįstami įrodymais ne visais atvejais, kai nesilaikoma tam tikram veiksmui atlikti nustatytų taisyklių, o tik tais, kai tai daroma *nepakankamai tiksliai*, ir tik *pagrindinių taisyklių atžvilgiu*.

Tokia doktrinos pozicija leidžia teigti, kad BPK 20 straipsnio 4 dalies formuluotė, jog įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, nėra suprantama tiesiogiai, ji traktuojama daugiau kaip principinė nuostata ar įpareigojimas, nukreiptas į įrodymų rinkimo procesą. Tačiau jei ne bet koks ir

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-221/2008; 2007 m. spalio 18 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-412/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-179/2010; 2008 m. gegužės 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-120/2008; 2008 m. gegužės 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-213/2008; 2006 m. gegužės 16 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-454/2006.

¹⁴³ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 171.

ne bet kokių teisės normose įtvirtintų reikalavimų, reguliuojančių proceso veiksmus, pažeidimas reiškia neteisėtumą BPK 20 straipsnio 4 dalies prasme, tai neišvengiamai kyla abejonių, kad gal ir kiti doktrinos nurodyti atvejai, pavyzdžiui, žmogaus teisių pažeidimai ar neleistina prievarta, nebūtinai turėtų lemti duomenų nepripažinimą įrodymais. Kitaip sakant, jei norminės tvarkos pažeidimas nėra lemiamas kriterijus, sprendžiant apie duomenų pripažinimą (nepripažinimą) įrodymais, tai būtina ieškoti kitų, papildomų kriterijų sprendžiant šį klausimą.

Ankstesnėje **teismų praktikoje** buvo mėginama pozityviai apibrėžti, ką reiškia duomenų gavimas *teisėtu būdu* BPK 20 straipsnio 4 dalies prasme. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 7 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-183/2006) teisėjų kolegija išaiškino, kad „teisėtais būdais gautais duomenimis laikomi tokie duomenys, kurie yra surinkti atliekant BPK numatytus procesinius veiksmus ir nepažeidžiant šiems procesiniams veiksams keliamų reikalavimų bei tinkamai juos užfiksuojant“¹⁴⁴. Kitoje nutartyje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija šią apibrėžtį kiek pakeitė: „Teisėtais būdais gautais duomenimis laikomi tokie duomenys, kurie surinkti atliekant BPK numatytus procesinius veiksmus ir *iš esmės nepažeidžiant* šiems procesiniams veiksams keliamų reikalavimų bei tinkamai užfiksuojant gautus rezultatus“¹⁴⁵ (kursyvas – A. J.). Vėlesnėje teismų praktikoje vis retesnis pozityvus BPK 20 straipsnio 4 dalies aiškinimas. Ir su tokia pozicija sutiktina. Pirmiau pateiktos apibrėžtys ne tik neapima tokių atvejų, kai, pavyzdžiui, duomenis (įrodymus) pareigūnai ar valstybės institucijos gauna ne BPK pagrindu, o veikdami jų veiklą reglamentuojančių teisės aktų pagrindu, arba kai duomenis (įrodymus) gauna kiti asmenys (pavyzdžiui, įtariamasis, gynėjas, nukentėjęsysis), aktyviai veikdami įrodinėjimo procese, bet juose taip pat

¹⁴⁴ Analogiškai – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartyje kasacinėje byloje Nr. 2K-649/2007.

¹⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-384/2007.

inkorporuojamos vertinamojo pobūdžio sąvokos, reikalaujančios papildomo aiškinimo, pavyzdžiui, žodžių junginys „iš esmės nepažeidžiant“.

Po Įrodinėjimo apžvalgos paskelbimo, teismų praktikoje BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata dažniau aiškinama negatyviai, t. y. nurodant apibendrintus kriterijus, kuriais remiantis turi būti sprendžiama apie analizuojamos nuostatos pažeidimą¹⁴⁶. Šie Įrodinėjimo apžvalgoje ir vėlesnėse Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartyse nurodomi kriterijai analizuotini plačiau¹⁴⁷.

Duomenų (įrodymų) gavimo teisėtumo vertinimas teismų praktikoje visų pirma diferencijuojamas pagal teisės subjektus, dalyvaujančius įrodinėjimo procese, teigiant, kad proceso dalyvių ir valstybės institucijų (pareigūnų) elgesiui taikomi skirtingi principai. Proceso dalyvių (įtariamojo, kaltinamojo, gynėjo, nukentėjusiojo ir kt.) elgesiui taikomas principas „galima tai, kas neuždrausta“, dėl to jų pateikti duomenys įrodymais nepripažįstami tik tais atvejais, kai jie gauti įstatyme *tiesiogiai draudžiamu būdu*. Valstybės institucijų ir pareigūnų elgesio (veikimo) atžvilgiu formuluojami šiek tiek painesni apibendrinti kriterijai. Įrodinėjimo apžvalgoje teigiama, kad: „tais atvejais, kai duomenis surenka valstybės institucijos ar pareigūnai (ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teismas), būtina patikrinti, ar jie gauti įstatyme numatytu būdu (principas „leidžiama tai, kas numatyta įstatyme“) ir ar nebuvo pažeista įstatyme nustatyta duomenų gavimo tvarka. <...> Duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenumatytu būdu, įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kiek jie reikšmingi nustatant bylos aplinkybes. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo

¹⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-122/2010; 2010 m. kovo 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-105/2010; 2008 m. spalio 14 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-349/2008; 2008 m. rugsėjo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-328/2008; 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-23/2008.

¹⁴⁷ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pavieniais atvejais teismų praktikoje BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatą siūloma aiškinti pagal BPK komentare pateiktą išaiškinimą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 2 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-114/2010) teisėjų kolegija nurodė, kad „atliekant įstatyme numatytus veiksmus, gauti duomenys negali būti laikomi įrodymais, jei buvo suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai ar proceso veiksmas buvo atliktas nepakankamai tiksliai laikantis tam veiksmui atlikti nustatytą pagrindinių taisyklių“. Apie doktrinos poziciją šiuo klausimu – anksčiau tekste.

praktika rodo, kad nustatytos duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimai savaime dar nereiškia, kad tokie duomenys jau negali būti įrodymais. Nustačius, kad, renkant duomenis buvo pažeista jų gavimo tvarka, būtina įvertinti: 1) ar nustatytos tvarkos pažeidimai turėjo įtakos gautų duomenų patikimumui ir 2) ar dėl šių pažeidimų buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės. Duomenys, kurių gavimo tvarkos pažeidimai kelia abejonių duomenų patikimumu ir šių abejonių nėra galimybės pašalinti atliekant kitus BPK numatytus veiksmus, įrodymais nepripažįstami. <...> Kitaip vertinami duomenys, kuriuos gaunant buvo atimtos ar iš esmės suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės – tokie duomenys įrodymais nepripažįstami, nesvarbu, kad jų patikimumu neabejojama¹⁴⁸. Taigi duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gavo *įstatyme nenumatytu būdu*, įrodymais nepripažįstami *eo ipso*, o duomenys, kuriuos šie teisės subjektai gavo pažeisdami *įstatyme nustatytą duomenų gavimo tvarką*, įrodymais nepripažįstami tuo atveju, jeigu dėl padaryto pažeidimo kyla *abejonių dėl duomenų patikimumo, kurių negalima pašalinti atliekant kitus BPK numatytus veiksmus*, arba *atimamos ar iš esmės suvaržomos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės*.

Analizuojant šias teismų praktikoje formuojamas nuostatas, aiškiai matyti skiriamoji linija tarp to, kaip duomenys (įrodymai) turėtų būti renkami baudžiamajame procese, ir to, kokiais atvejais duomenys nepripažintini (nelaikytini) įrodymais. Į šias nuostatas galima žvelgti ir kaip į tam tikrus įpareigojimus, nukreiptus į duomenų (įrodymų) rinkimo procesą – draudimas pažeisti įstatyme nustatytus tiesioginius draudimus (ne pareigūnams ar valstybės institucijoms), įpareigojimas veikti įstatyme numatytu būdu ir nepažeidžiant įstatyme nustatytos duomenų gavimo tvarkos (pareigūnams ir valstybės institucijoms) –, ir kaip į kriterijus, kuriais remiantis sprendžiama, kada duomenys nelaikytini įrodymais. Tačiau įpareigojimai, apibrėžiantys leistino veikimo ribas, renkant įrodymus, nesutampa su duomenų

¹⁴⁸ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 328–334.

nepripažinimo įrodymais kriterijais (bent jau ne visais atvejais). Kitaip tariant, šių ribų peržengimas ne būtinai lemia duomenų nepripažinimą įrodymais. Tai vėl kelia neapibrėžtumo, kartu – pagrįstumo problemą.

Įrodinėjimo apžvalgoje minimi principai, kurie taip pat gali būti įvardyti ir kaip teisinio reguliavimo metodai, parodo, kaip gali pasireikšti neteisėtas vienu ar kitu teisės subjektu, dalyvaujančių įrodymų rinkimo procese, neteisėtas elgesys. Dėl to jie yra svarbūs sprendžiant, ar tam tikras teisės subjektas, gaudamas duomenis (įrodymus), veikė teisėtai ar vis dėlto pažeisdamas teisę. Pavyzdžiui, įrodymų rinkimą reguliuojančios baudžiamojo proceso teisės normos nėra taikomos proceso dalyviams (įtariamajam, kaltinamajam, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui ar atsakovui, jų atstovams), taip pat kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims¹⁴⁹, dėl to, vertinant šių asmenų elgesį, gaunant duomenis (įrodymus), teisėtumo aspektu, reikia žvelgti į kitas įstatymuose nustatytas tokių asmenų leistino elgesio ribas, kurias jiems yra draudžiama peržengti. Tokios ribos ar draudimai šiems asmenims gali būti įtvirtinti tiek, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse ar Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, tiek kituose įstatymuose. Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 13 straipsnio 1 dalį (2006 m. liepos 11 d. įstatymo redakcija) asmenims, kuriems taikomas šis įstatymas, draudžiama be asmens sutikimo filmuoti, fotografuoti, daryti garso ir vaizdo įrašus fizinio asmens gyvenamojoje patalpoje, fizinio asmens privačioje namų valdoje ir jai priklausančioje aptvertoje ar kitaip aiškiai pažymėtoje teritorijoje, nepaisant to, ar tas asmuo yra nurodytose vietose. Būtent principas „visa, kas nėra draudžiama, yra leidžiama“ ir padeda nuspręsti, ar privataus subjekto (ne valstybės institucijos ar pareigūno) veikimas traktuotinas kaip teisėtas ar pažeidžiantis teisę.

Vis dėlto abejotina, ar į teisės principus „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama“ ir „visa, kas nėra draudžiama, yra leidžiama“ galima žvelgti kaip į

¹⁴⁹ BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, Rn. 478; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 194–195.

tam tikrus kriterijus, kuriais remiantis sprendžiama, kokiais atvejais neteisėtumas, pasireiškęs gaunant duomenis, lemia jų nepripažinimą įrodymais, o kokiais – ne. Esmė ta, kad jei tai būtų duomenų nepripažinimo įrodymais kriterijai, tai bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis (įrodymus), turėtų nulemti jų neleistinumą. Teisinėje literatūroje galima rasti tokios pozicijos šalininkų¹⁵⁰. Tačiau iš Lietuvos teismų praktikos matyti, kad taip nėra. Tiesa, proceso dalyvių (ne valstybės institucijų ir pareigūnų), kitų fizinių ar juridinių asmenų atžvilgiu formuluojama itin griežta taisyklė: duomenys, gauti įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu, įrodymais nepripažįstami¹⁵¹. Atsižvelgiant į tai, kad šių asmenų elgesys traktuotinas kaip neteisėtas tik tais atvejais, kai tokį elgesį tiesiogiai draudžia įstatymas („visa, kas nėra draudžiama, yra leidžiama“), teismų praktikoje formuojama nuostata reiškia, kad iš esmės bet koks proceso dalyvių (ne valstybės institucijų ir pareigūnų), kitų fizinių ar juridinių asmenų neteisėtas elgesys, gaunant duomenis, lemia tokiu būdu gautų duomenų nepripažinimą įrodymais. Vis dėlto, bent jau valstybės institucijų ir pareigūnų (ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, teismo) veikimo atžvilgiu tokia kategoriška pozicija neformuluojama.

Iš įrodinėjimo apžvalgos, apibendrinančios teismų praktiką, matyti, kad valstybės institucijų ar pareigūnų elgesio (veikimo) neteisėtumas BPK 20 straipsnio 4 dalies atžvilgiu gali pasireikšti dvejopai: veikiant apskritai be įstatymo pagrindo (*įstatyme nenumatytu būdu*) arba pažeidžiant šių asmenų veiklą reglamentuojančių įstatymų normas (*pažeidžiant įstatyme nustatytą duomenų gavimo (rinkimo) tvarką*). Pažymėtina, kad teisėtumo, kartu ir principo „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama“, atžvilgiu šios neteisėtumo formos yra lygiavertės: tiek vienu, tiek kitu atveju valstybės institucija ar

¹⁵⁰ P vz., SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976; DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002.

¹⁵¹ P vz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-122/2010.

pareigūnas kaip viešosios teisės subjektas veikia pažeisdami teisę¹⁵². Principas „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama“, tiksliau iš konstitucinio teisinės valstybės principo kildinami imperatyvai viešosios teisės subjektams veikti tik įstatymo pagrindu ir neišeinant už jo ribų¹⁵³, draudžia ne tik atlikti veiksmus, kurie nenumatyti įstatyme (ar veikti įstatyme nenumatytu būdu), bet ir pažeisti įstatyme numatytų veiksmų atlikimo tvarką, t. y. teisės normas, reguliuojančias tokių veiksmų atlikimo pagrindus, sąlygas, procedūrą. Vis dėlto teismų praktikoje formuojama pozicija, kad tik tais atvejais, kai valstybės institucijos ir pareigūnai veikia *įstatyme nenumatytu būdu*¹⁵⁴, duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas yra formalus – tai, ar pažeidžiamos kokios nors teisės, laisvės ar teisėti interesai, neturi jokios reikšmės. O *duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimas*, kaip pažymima ir Įrodinėjimo apžvalgoje, savaime dar nereiškia, kad tokie duomenys negali būti įrodymais: tokiais atvejais duomenų nepripažinimo įrodymais pagrindas yra ne formalusis (norminės tvarkos pažeidimas), bet materialusis, konkrečiai – įrodymų nepatikimumas ir (ar) kaltinamojo teisių pažeidimas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pozicija dėl *duomenų gavimo (rinkimo) tvarkos pažeidimo* remiasi esminio BPK pažeidimo samprata, įtvirtinta BPK 369 straipsnio 3 dalyje. Tiesiogiai nenurodoma, tačiau išvelgtina tokia argumentacijos seka: nepatikimais duomenimis (įrodymais) negalima nustatyti tiesos, kuri yra būtina sąlyga materialiąja prasme teisingam nuosprendžiui priimti, o įstatymų garantuotų kaltinamojo teisių suvaržymas yra savaime pakankamas pagrindas esminiam BPK pažeidimui konstatuoti.

¹⁵² ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 126; GRÜNWALD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 142; STRATE, G. Rechtshistorische Fragen der Beweisverbote. *JuristenZeitung (JZ)*, 1989, p. 176; SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976, p. 39; GÖSSEL, K. H. *Die Beweisverbote im Strafverfahren*. In *Festschrift für Paul Bockelmann*. München, 1979, p. 809.

¹⁵³ Apie tai pirmiau tekste.

¹⁵⁴ Teismų praktikoje sąvoka „įstatyme numatytas būdas“ paprastai suprantama kaip įstatyme numatytas veiksmas [žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-105/2010; 2010 m. kovo 2 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-114/2010; 2005 m. kovo 8 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-191/2005; 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-510/2005].

Analizuojant teismų praktiką matyti gana aiškiai formuojama pozicija dėl įtariamojo (kaltinamojo) procesinių teisių, laisvių pažeidimo, atliekant tam tikrą veiksmą, kaip pagrindo nepripažinti tokiu būdu gautų duomenų įrodymais. Pavyzdžiui:

Kasacinėje byloje Nr. 2K-656/2007 buvo situacija, kad nuteistasis prašė atlikti papildomą įvykio vietos apžiūrą ir eksperimentą, tačiau, patenkinus šį prašymą, apie šių proceso veiksmų atlikimo vietą ir laiką nebuvo pranešta nei nuteistajam, nei jo gynėjui, dėl to jie juose nedalyvavo. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad „minėtus proceso veiksmus atlikus nepranešus apie jų atlikimo vietą ir laiką nei nuteistajam, nei jo gynėjui (kai juos atliekant pagal įstatymą minėti proceso dalyviai turėjo teisę dalyvauti), buvo padarytas esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, nes taip buvo suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės į gynybą (BPK 369 straipsnio 3 dalis), todėl apeliacinės instancijos teismas, pagrįsdamas nuteistojo kaltę, negalėjo remtis autotechninės ekspertizės išvadomis, kurios pagrįstos eksperimento metu gautų duomenų pagrindu, nors tų duomenų patikimumu ir nebuvo pagrindo abejoti“¹⁵⁵.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-P-221/2008) analizuojama teisinė situacija, kai neužtikrinamas suimto įtariamojo dalyvavimas liudytojo apklausoje, kurią atlieka ikiteisminio tyrimo teisėjas. Plenarinė sesija, sistemiškai aiškindama BPK 184 straipsnio nuostatas, pažymėjo, kad „suimto įtariamojo pristatymas į prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą apklausą būtinas tada, kai toks įtariamasis pareiškia norą dalyvauti minėtoje apklausoje. Tokiu atveju be įtariamojo dalyvavimo atlikta apklausa būtų neteisėta, o jos rezultatai niekiniai“.

Kasacinėje byloje Nr. 2K-163/2008 kaip įrodymai P. R. kaltei pagrįsti buvo panaudoti jo kaip liudytojo parodymai, duoti jį sulaikius dėl kontrabandos ir įspėjus dėl baudžiamosios atsakomybės pagal 1961 m. BK 293

¹⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-656/2007.

straipsnį. Vertindamas šią situaciją kaip draudimo versti duoti parodymus prieš save pažeidimą, kasacinis teismas konstatavo, kad „apklausiant kaip liudytoją P. R. buvo esmingai pažeistos 1961 m. BPK 78¹ straipsnio 2 dalies nuostatos, taigi šios apklausos metu duomenys gauti neteisėtu būdu – suvaržant įstatymų garantuotas P. R. teises, todėl tokių duomenų teismai savo sprendimuose negalėjo nurodyti ir analizuoti“¹⁵⁶.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius, remdamasis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, taip pat laikosi pozicijos, kad, nustatčius provokacijos faktą, visi įrodymai, gauti provokacijos metu, turi būti pripažįstami neleistiniais¹⁵⁷. Iš pirmo žvilgsnio sprendimas nepripažinti duomenų įrodymais tokiais atvejais grindžiamas formaliuoju pagrindu – draudimo provokuoti pažeidimu. Tačiau šis draudimas yra kildinamas iš kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą, kuri būtų pažeista, jei teismo sprendimas remtųsi provokacijos metu gautais duomenimis (įrodymais)¹⁵⁸.

Pažymėtina, kad tais atvejais, kai pažeidžiamos ne įtariamojo (kaltinamojo), bet kito proceso dalyvio, pavyzdžiui, liudytojo, teisės, duomenys, gauti tokiu būdu, nėra besąlygiškai nepripažįstami įrodymais. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 11 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-802/2007) teisėjų kolegija sutiko su kasacinio skundo argumentu, kad ikiteisminio tyrimo metu apklausiant nepilnametę liudytoją buvo padarytas BPK 183 straipsnio pažeidimas (protokole nėra jos parašo dėl to, kad teisės buvo išaiškintos, teisme ji teigė, kad teisių jai tyrėja neišaiškino), tačiau nelaikė to esminiu BPK pažeidimu, dėl kurio buvo suvaržytos įstatymų garantuotos kaltinamojo teisės

¹⁵⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-163/2008.

¹⁵⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2A-P-6/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-315/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-305/2007; 2009 m. kovo 3 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-55/2009.

¹⁵⁸ Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai *Ramanauskas v. Lithuania*, no. 74420/01, judgment of 5 February 2008; *Teixeira de Castro v. Portugal*, no. 25829/94, judgment of 9 June 1998; *Khudobin v. Russia*, no. 59696/00, judgment of 26 October 2006; *Pyrgiotakis v. Greece*, no. 15100/06, judgment of 21 February 2008.

ar kuris sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį. Kasacinio teismo teigimu, pirmosios instancijos teismas kruopščiai patikrino liudytojos ikiteisminio tyrimo metu atliktos apklausos aplinkybes ir įsitikino, kad šie iš karto po įvykio duoti parodymai nebuvo išgauti neleistiniais būdais, yra teisingi ir atitinka kitus byloje esančius įrodymus. Atsižvelgdama į tai, kolegija konstatavo, kad duomenų, kuriais remiantis būtų galima teigti, jog įrodinėjimo procesas vyko iš esmės pažeidžiant BPK nuostatas, nenustatyta.

Taigi, iš teismų praktikos matyti, kad tais atvejais, kai atliekant tam tikrą veiksmą atimamos ar iš esmės suvaržomos kaltinamojo teisės (paprastai būna pažeidžiamos to veiksmo atlikimo sąlygos, užtikrinančios kaltinamojo teisės, arba draudimai, išvedami iš kaltinamojo teisių), duomenys nepripažįstami įrodymais nepriklausomai nuo to, kyla abejonių duomenų patikimumu ar ne. Tai reiškia, kad paties įtariamojo (kaltinamojo) procesinių teisių pažeidimo fakto pakanka nepripažinti duomenų įrodymais. Vadinas, tokie duomenys nepripažįstami įrodymais ne dėl gnoseologinio pobūdžio trūkumų (šiuo požiūriu jie nebūtinai nebūtų tinkami kaip įrodymai), bet dėl teisinių vertybių pažeidimo, kas užkerta kelią naudoti tokius duomenis kaip įrodymus.

Žvelgiant į teismų praktikoje formuluojamą poziciją dėl kito duomenų, gautų pažeidžiant teisę, nepripažinimo įrodymais kriterijaus – duomenų nepatikimumo, išryškėja dar vienas įrodymų leistinumą sampratos aspektas, į kurį jau buvo atkreiptas dėmesys analizuojant įrodymų leistinumą sampratą galiojant senajam BPK – tam tikras duomenų, kurie įrodymais nepripažįstami dėl to, kad nepatikimi, ir duomenų, kurie pripažįstami įrodymais, tačiau nepatikimi, atskyrimo dirbtinumas.

Doktrina teigia, kad duomenys, atitinkantys leistinumą ir liečiamumo (sąsajumo) reikalavimus, teismo gali būti pripažinti nepatikimais (pavyzdžiui, liudytojui klystant dėl įvykio aplinkybių); tokie duomenys, anot doktrinos, formaliai laikomi įrodymais, tačiau neturinčiais įrodomosios vertės (galios),

dėl to teismas jais negali grįsti daromų išvadų¹⁵⁹. Teismų praktikoje, teigiant, kad nuosprendis gali būti grindžiamas tik patikimais įrodymais, tokiais duomenimis tiesiog nesivadovaujama¹⁶⁰. Kita vertus, duomenys, kurių patikimumu abejojama dėl to, kad juos gaunant buvo pažeista įstatyme nustatyta jų gavimo tvarka, ir kai tokių abejonių negalima pašalinti, nepripažįstami įrodymais. Taigi tiek vienu, tiek kitu atveju pagrindas pašalinti duomenis iš sprendimų priėmimo proceso yra tas pats – duomenų nepatikimumas. Tačiau vienu atveju duomenys yra pripažįstami įrodymais, tik jais nesivadovaujama, kitu atveju duomenys nepripažįstami įrodymais. Tokių duomenų nepripažinimas įrodymais, manytina, veikiau reiškia ne teisinį draudimą teismui jais naudotis kaip įrodymais, o tiesiog objektyvų jų negalimumą tokiais būti. Kitaip sakant, nepriklausomai nuo to, pripažins juos teismas ar nepripažins įrodymais, jais vis tiek negalės vadovautis grįsdamas savo vidinį įsitikinimą ir nuosprendį, nes nepatikimi duomenys nėra tinkami tiesai baudžiamajame procese nustatyti, taip pat pagrindiniam baudžiamojo proceso tikslui – materialiosios teisės prasme teisingam nuosprendžiui – pasiekti.

Teismų praktikoje gausu pavyzdžių, kai pažeidus įstatyme nustatytą duomenų (įrodymų) gavimo tvarką yra tikrinamas duomenų (įrodymų) patikimumas ir tik tada sprendžiama, pripažinti duomenis įrodymais ar ne. Pavyzdžiui:

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-649/2007) buvo analizuojama situacija, kai atlikus įvykio vietos apžiūrą į įvykio vietos apžiūros protokolą neįrašyta, kad kvapų pėdsakai paimti naudojant gumines pirštines ir

¹⁵⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 185.

¹⁶⁰ Žr., pvz., Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 339; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2009 m. spalio 20 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-P-218/2009; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 7 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-341/2009; 2009 m. spalio 27 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-268/2009; 2009 m. gruodžio 29 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-488/2009; 2009 m. gruodžio 29 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-493/2009.

pincetą, kaip to reikalavo Lietuvos policijos mokymo centro vyresniojo komisaro 2001 m. spalio 29 d. įsakymu Nr. 33 patvirtintų Žmogaus kvapų surinkimo ir konservavimo metodinių rekomendacijų 3 dalis ir Lietuvos policijos generalinio komisaro 2003 m. gruodžio 24 d. įsakymu Nr. V-742 patvirtintų Žmogaus kvapo pavyzdžių foninių kvapų paėmimo ir konservavimo, odorologinių tyrimų atlikimo metodikos 41.1 ir 41.3 punktai. Abejonės duomenų patikimumu šioje byloje pašalintos apklausus kvapų pėdsakus ėmusius specialistus bei įvertinus specialisto išvadą. Pirmosios instancijos teisme apklausti specialistai paaiškino, kad laikėsi rekomendacijoje bei metodikoje nustatytų reikalavimų ir kvapų pavyzdžius paėmė naudodami pincetus ir mūvėdami pirštines, o tai, kad apie tai neįrašė į protokolą, yra techninė klaida. Specialisto išvadoje vienareikšmiškai konstatuota, kad nuo vairuotojo sėdynės paimti kvapų pavyzdžiai ir kaltinamojo lyginamojo kvapo pavyzdys sutampa. Atsižvelgdamas į tai, kasacinis teismas nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas pagrįstai konstatavo, jog kvapų pavyzdžiai buvo tinkamai paimti, o padaryti proceso pažeidimai fiksuojant procesinio tyrimo veiksmo atlikimą nelaikytini esminiais, nes jie neturėjo jokios įtakos tyrimo rezultatams, todėl priėmė apkaltinamąjį nuosprendį.

Kasacinėje byloje Nr. 2K-461/2007 kasatorius tvirtino, kad, nors įvykio vietos apžiūroje dalyvavo ir kiti policijos pareigūnai, jie nepagrįstai į apžiūros protokolą nebuvo įrašyti, ir šis kasatoriaus argumentas pripažintas pagrįstu. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nurodė: „Iš byloje esančio 2006 m. sausio 27 d. įvykio vietos apžiūros protokolo matyti, jog buvo apžiūrėta D. S. sodyba, esanti Anykščių r. (*duomenys neskelbtini*); jame pažymėta, kokie daiktai buvo rasti ir paimti iš įvykio vietos. Protokolą surašė Anykščių r. PK NTS tyrėja L. Z., pasirašė tyrėja ir D. S. Pagal BPK 179 straipsnio 2 dalį tyrimo veiksmų protokole, be jo atlikimo vietos, laiko ir kitų aplinkybių, turi būti nurodyta tyrimo veiksmą atliekantis asmuo ir visi asmenys, kurie dalyvauja ar kurių akivaizdoje tai atliekama. Liudytojų V. P., N. B., R. V., N. V., R. S., N. U. parodymais nustatyta, kad šie pareigūnai bei specialistas – kriminalistas taip pat dalyvavo įvykio vietos apžiūros metu ir jų akivaizdoje

apžiūra buvo atlikta“. Kasacinis teismas nurodytų pareigūnų neįrašymą į įvykio vietos apžiūros protokolą traktavo kaip „procesinio dokumento surašymo trūkumą“, kuris negalėjo būti vertinamas kaip esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, nes apžiūros metu nustatytos aplinkybės abejonių nekėlė – kasatorius neginčijo, kad įvykio vietos apžiūros metu buvo rasti protokole nurodyti daiktai¹⁶¹.

Kasacinėje byloje Nr. 2K-590/2007 buvo konstatuota nemažai pažeidimų, padarytų atliekant įvykio vietos apžiūrą, kurios metu rasti kaltinamojo pirštų pėdsakai, anot teisėjų kolegijos, buvo iš esmės vienintelis objektyvus nusikaltimo padarymo mechanizmo atkūrimo pėdsakas: su įvykio vietos apžiūros protokolu susipažino ir jame pasirašė ne visi šiame procesiniame veiksme dalyvavę asmenys; pažeistas reikalavimas, kad įvykio vietos apžiūros protokolas surašomas toje vietoje, kurioje yra apžiūrimas objektas; paketas su daktiloskopinėmis plokštelėmis įvykio vietoje nebuvo užantspauduotas ir pasirašytas tyrimo eigą fiksuojančio pareigūno; daktiloskopinių plokštelių, nurodytų įvykio vietos apžiūros protokole ir specialisto tirtų, matmenys nesutampa; nesutampa ir įvykio vietos apžiūros protokole ir specialisto tirtų bei išvadoje nurodytų objektų kiekis ir aprašymai; byloje dėl neaiškių priežasčių buvo delsiama paskirti daktiloskopinį tyrimą; užduotyje atlikti daktiloskopinį tyrimą buvo nurodyta išsamesnė informacija dėl tiriamo pėdsako, užfiksuoto daktiloskopinėje plokštelėje, suradimo vietos nei įvykio vietos apžiūros protokole. Šie pažeidimai sukėlė apeliacinės instancijos teismo abejonių dėl įvykio vietos apžiūros metu gautų duomenų patikimumo. Apeliacinės instancijos teisme apklausti įvykio vietos apžiūroje dalyvavęs specialistas M. R., apžiūrą atlikęs bei jos rezultatus fiksavęs L. B., daktiloskopinį tyrimą paskyręs tyrėjas V. B. nesugebėjo paaiškinti, kodėl nesutampa įvykio vietos apžiūros protokole nurodyti paimtų pėdsakų aprašymai, palyginti su tuo, kas buvo tiriama specialistų. Visa tai kasaciniam teismui leido teigti, kad apeliacinės instancijos teismas, konstatavęs

¹⁶¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. nutartis.

negalimumą pakartoti įvykio vietos apžiūrą bei pakartotinai stebėti ir užfiksuoti rastus pirštų pėdsakus, pagrįstai nustatė, kad įvykio vietos apžiūros metu gauti duomenys nelaikytini įrodymais, ir nesirėmė jais¹⁶².

Kasacinėje byloje Nr. 2K-398/2006 Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pripažino, kad nukentėjusiųjų S. G. ir R. P. apklausa prieš parodymą atpažinti iš kartotekų ne visiškai atitiko BPK 194 straipsnio 2 dalyje nustatytus reikalavimus, nes apie atpažintinus asmenis jie buvo apklausti tik bendrais bruožais ir nebuvo apklausti apie žymes ir ypatybes, pagal kurias gali atpažinti tuos asmenis. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad tiek nukentėjusiųjų apklausa, tiek parodymas atpažinti iš vaizdo įrašų kartotekos buvo atlikti iš karto po įvykio, kad nukentėjusieji, sportuodami klube, turėjo galimybę įsidėmėti ten buvusius ir juos sumušusius asmenis, teisėjų kolegija nematė pagrindo konstatuoti, kad buvo pažeisti BPK 194 straipsnio 2 dalyje nustatyti reikalavimai, taip pat suabejoti parodymo atpažinti iš kartotekų rezultatų patikimumu. Taigi, parodymo atpažinti iš kartotekų metu gauti duomenys šioje byloje buvo pripažinti įrodymais¹⁶³.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 27 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-285/2007) teisėjų kolegija konstatavo, kad poėmis padarytas nesilaikant BPK 147 ir 149 straipsniuose nustatytos tvarkos. Tiesa, teisėjų kolegija nutartyje nenurodė, kokių reikalavimų šiuo atveju nebuvo laikytasi, tačiau pažymėjo, kad ikiteisminis tyrimas, siekdamas pašalinti abejones dėl poėmio metu rasto daikto (striukės) priklausomybės, apklausė striukę paėmusį pareigūną bei striukę perdavusią liudytoją S. P., kuri patvirtino, jog po įvykio atvykusiam policijos pareigūnui perdavė A. P. priklausančią odinę, vyrišką, tamsiai rudos spalvos striukę, viduje su šviesiu kailiu, užtraukiamą užtrauktuku. Tokius pačius striukės požymius ikiteisminio tyrimo teisėjui nurodė ir liudytoja E. O., apibūdindama A. P. aprangą nusikaltimo metu. Šie duomenys, anot kasacinio

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis.

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 9 d. nutartis.

teismo, sudarė pakankamą pagrindą teigti, jog striukė, ant kurios rasta nukentėjusiojo V. L. kraujo, yra A. P. Taigi, nepaisant padarytų pažeidimų, poėmio protokolas buvo naudojamas kaip įrodymas, nes abejonės dėl šiame protokole užfiksuotų duomenų patikimumo išskleidė pareigūnų bei kitų liudytojų parodymai.

Kasacinėje byloje Nr. 2K-641/2007 Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nurodė, kad apeliacinės instancijos teismas nustatė, jog telefoninių skambučių išsklotinių apžiūros veiksmo protokolo priede pateikti duomenys apie bazinių mobiliojo ryšio operatorių bokštų veikimo teritorijas buvo užfiksuoti nesilaikant BPK 179 straipsnio 2 dalyje nustatytų reikalavimų, nes nebuvo nurodytas A. S. paminėto specialaus prietaiso, kurį, anot jo, išdavė operatyvinė tarnyba, pavadinimas, taip pat jo naudojimo sąlygos ir tvarka. Liudytojas A. S. taip pat negalėjo nurodyti, koks tai prietaisas. Atsižvelgiant į apeliaciniame nuosprendyje išdėstytus argumentus, kasacinis teismas padarė išvadą, kad duomenys, kuriais remdamasis pirmosios instancijos teismas nustatinėjo T. L. ir V. J. buvimo vietą įvykio metu, kartu jų kaltę sugadinus nukentėjusiosios turtą, gauti neteisėtai būdais, ir dėl šios priežasties negalėjo būti pripažinti įrodymais¹⁶⁴.

Kasacinėje byloje Nr. 2K-349/2008 Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija pripažino, kad šioje byloje nukentėjusiojo apsvaigimo nustatymas buvo atliktas laikantis ne visų 2006 m. birželio 20 d. sveikatos apsaugos ministro įsakymu Nr. V-505 patvirtintos medicininės apžiūros neblaivumui (girtumui) ar apsvaigimui nuo psichiką veikiančių medžiagų nustatyti atlikimo metodikos reikalavimų. Tačiau abejonės dėl tokių apsvaigimo nustatymo aktų duomenų patikimumo apeliacinės instancijos teismas pašalino apklausdamas gydytoją V. M. Įvertinusi šio gydytojo parodymų apie atliktą nukentėjusiųjų apsvaigimo nustatymą bei panaudoto testo patikimumą, taip pat kitus byloje esančius įrodymus, apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegija konstatavo, jog tai, kad nustatant apsvaigimo nuo narkotinių ar psichotropinių medžiagų

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis.

faktą nebuvo atlikti visi teisės aktuose nurodyti veiksmai, neturėjo įtakos gautų duomenų patikimumui, atitinkamos kaltinamojo teisės nebuvo suvaržytos, todėl gautus duomenis apie nukentėjusiųjų apsvaigimą pripažino įrodymais. Kasacinis teismas tokiai pozicijai pritarė¹⁶⁵.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 6 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-74/2009) dėl padarytų pažeidimų suabejota, ar trasologinio tyrimo metu tirti tie daiktai, kurie paimti asmens kratos metu. Šioje byloje pirmosios instancijos teismas, ištyręs J. K. asmens kratos protokolą, nurodė, kad protokole nenurodyti jokie individualūs iš J. K. paimtų juodos spalvos sportinių batelių požymiai, o specialisto išvada neduoda pagrindo matyti, kad buvo tiriami būtent iš J. K. paimti batai, nes joje nurodyta, jog tyrimui pateikta J. K. avalynė, supakuota į polietileninį paketą, kuris yra užklijuotas, ir jame rasta viena pora sportinės avalynės, tačiau nenurodyta, jog ant paketo yra užrašyta, iš ko ir kada ši avalynė paimta. Taip pat pirmosios instancijos teismas nurodė, kad iš byloje esančių dokumentų matyti, jog J. K. ir T. P. buvo sustabdyti važiuojant automobiliu 2007 m. sausio 19 d. apie 18.35 val. ir pristatyti į Panevėžio rajono PK, o J. K. buvo sulaikytas tik 2007 m. sausio 19 d. 23.45 val. J. K. asmens krata padaryta 2007 m. sausio 20 d. nuo 00.05 iki 00.25 val., ir tai, anot teismo, rodo, jog yra tikimybė, kad avalynė galėjo būti paimta ir perduota Kriminalistinių tyrimų tarnybai anksčiau, nei nurodyta J. K. asmens kratos protokole, todėl teismas laikė, kad šio veiksmo metu gauti duomenys negali būti laikomi įrodymais. Kasacinis teismas tokiai pirmosios instancijos teismo pozicijai pritarė, pažymėdamas, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai nepripažino įrodymu ir specialisto išvados dalies dėl J. K. avalynės tyrimo, kur nustatyta, kad vienas avalynės pėdsakas gipso išliejoje Nr. 1 yra paliktas J. K. kairės kojos bato, o du avalynės pėdsakai, pateikti plokštelėse Nr. 1, 2, palikti J. K. kairės kojos bato.

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 14 d. nutartis.

Šie teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad, pažeidus įstatyme nustatytą duomenų gavimo tvarką, duomenų patikimumas, kaip sąlyga juos pripažinti įrodymais, yra tikrinama taip pat, kaip ir bet kuriuo kitu atveju, kai kyla abejonių duomenų (įrodymų) patikimumu: analizuojami ir vertinami duomenys, jų gavimo tvarka, jie tikrinami BPK numatytais veiksmais (pavyzdžiui, apklausiant asmenis), atliekamos įvairios loginės operacijos su kitais byloje esančiais įrodymais (dažniausiai – duomenų palyginimas). Tai rodo, kad faktiškai nedaroma skirtumo tarp nepatikimų duomenų (įrodymų): nepriklausomai nuo to, kokia duomenų (įrodymų) nepatikimumo priežastis, galutinis rezultatas yra tas pats – teismas jais nesivadovauja.

Pažymėtina, kad iš teismų praktikos ne visais atvejais galima vienareikšmiškai teigti, kas konkrečiai lemia, kad duomenys, gauti pažeidžiant teisę, nepripažįstami įrodymais.

Pavyzdžiui, kasacinėje byloje Nr. 2K-23/2008 buvo nustatyta, kad policijos pareigūnas D. Č., pasinaudodamas iš nukentėjusiojo A. G. gauta jo mobiliojo ryšio telefono kortele, kalbėjo su S. J. dėl automobilio išpirkos. Pirmosios instancijos teismas, remdamasis, be kita ko, šio pokalbio metu gautais duomenimis, nuteisė S. J. už turto prievartavimą. Kasacinio teismo teisėjų kolegija, vertindama šią situaciją, nurodė: „Ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmai – pokalbiai telefonu ir jų įrašai, iš kurių turinio matyti, kad iš esmės buvo tariamasi, kur ir kurioje vietoje palikti pinigai, iš kurios vietos paimti garažo raktą ir kur po to abiem susitikti, vertintini kaip duomenų, siekiant išsiaiškinti nusikalstamą veiką ir ją padariusius asmenis, rinkimas. Pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką, ją padariusį asmenį ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti teisingai, turi būti renkami tik Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka. Kitų įstatymų nustatyta tvarka gali būti tik ieškoma duomenų šaltinių, kuriuos nustačius, atliekami proceso veiksmai. Įrodymais gali būti pripažįstami tik teisėtais būdais gauti duomenys. Duomenys, kuriuos valstybės institucijos ar pareigūnai gauna įstatyme nenurodytu būdu arba pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką ir tai kelia abejonių, kurių nėra galimybės pašalinti atliekant kitus

Baudžiamojo proceso kodekse numatytus veiksmus, patikimumu, įrodymais nepripažinti (BPK 20 straipsnio 1, 4 dalys). D. Č. pateikti duomenys (telefoninių pokalbių įrašai), kuriuos jis surinko veikdamas vietoj nukentėjusiojo A. G. neatskleisdamas savo tapatybės, gauti įstatymų nenustatyta tvarka, renkant duomenis procesinė prievartos priemonė, numatyta BPK 158 straipsnyje, nebuvo taikoma, todėl teisėjų kolegija neturi pagrindo nesutikti su apeliacinės instancijos teismo sprendimu nepripažinti jų įrodymais (BPK 20 straipsnio 1, 2, 4 dalys)¹⁶⁶. Iš šios argumentacijos matyti, kad teismas pareigūno D. Č. veiksmus kvalifikavo kaip *de facto* atliktą BPK 158 straipsnyje numatytą proceso veiksmą. Tačiau, kas konkrečiai lėmė duomenų nepripažinimą įrodymais – ar tai, kad, pradėjus ikiteisminį tyrimą, duomenys apie nusikalstamą veiką rinkti ne BPK nustatyta tvarka, ar kad nesilaikyta BPK 158 straipsnyje nustatytos tvarkos – nėra visiškai aišku. Bet kuriuo atveju teismas nevertino duomenų patikimumo, taip pat neanalizavo, kokios įtakos tai turėjo kaltinamojo teisėms. Šiuo atveju būtų galima pritaikyti kitą teismų praktikoje išskiriamą duomenų nepripažinimo įrodymais kriterijų – „įstatyme nenumatytų būdų“ kategoriją. Tačiau, minėta (išnašoje), kad teismų praktikoje „įstatyme numatytas būdas“ paprastai suprantamas kaip „įstatyme numatytas veiksmas“. Toks veiksmas, kurį atliko pareigūnas D. Č., yra numatytas baudžiamojo proceso įstatyme – BPK 158 straipsnyje. Tačiau šį veiksmą D. Č. atliko nesilaikydamas BPK 158 straipsnyje nustatytų sąlygų ir tvarkos.

Kitoje byloje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija išaiškino, kad duomenys, gaunami suvaržant įstatymų garantuotas žmogaus teises (pavyzdžiui, asmens teisę į privataus gyvenimo ir susižinojimo slaptumo gerbimą), nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, laikomi gauti neteisėtu būdu ir pažeidžia BPK 20 straipsnio 4 dalies reikalavimus. Šioje byloje liudytojas D. Š., pasinaudojęs kompetentingos valdžios institucijos suteikta technine įranga, padarė dviejų pokalbių tarp jo ir pareigūnų, neva reikalavusių iš jo kyšio, garso įrašus. Pirmasis įrašas padarytas

¹⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-23/2008.

nepradėjus ikiteisminio tyrimo, antrasis – pradėjus. Dėl pirmojo įrašo kasacinis teismas nurodė, kad šiuos veiksmus pareigūnai galėjo atlikti tik, esant pagrindui, pradėjus operatyvinį tyrimą ir laikydamiesi operatyviniams veiksams vykdyti nustatytų leistinumų reikalavimų pagal Operatyvinės veiklos įstatymą. Antrasis pokalbio įrašymas buvo kvalifikuotas kaip *de facto* atliktas BPK 159 straipsnyje numatytas veiksmas (nusikalstamą veiksmą imituojantys veiksmai), tačiau pažeidžiant šiame straipsnyje nustatytą tvarką (veiksmas nebuvo sankcionuotas)¹⁶⁷. Galiausiai teisėjų kolegija konstatavo, kad kompetentinga valstybės institucija, kuriai atstovavo pareigūnai, apribojo asmens (ekonominės policijos pareigūnų A. Š. ir R. B.) teisę į susižinojimo ir privataus gyvenimo slaptumo gerbimą, o tokio pobūdžio apribojimas nebuvo grindžiamas jokia teisės norma ir nebuvo numatytas įstatyme, todėl buvo pažeistas Konvencijos 8 straipsnis. Šiuo atveju duomenų (įrašų) nepripažinimą įrodymais lėmė asmens (konkrečiai – kaltinamųjų A. Š. ir R. B.) teisės į privatų gyvenimą pažeidimo faktas. Vis dėlto analizuojant paskutinį teismo nutarties paragrafą kyla abejonių, ar iš tiesų būtent tai buvo pagrindinė įrodymų neleistinumų priežastis. Kasacinis teismas nurodė: „Byloje nėra galimybių paneigti esminės aplinkybės – ar liudytojo D. Š. veiksmuose, kuriais realiai buvo imituojama nusikalstama veika, nebuvo provokacijos požymių. <...> Nagrinėjamu atveju negalima paneigti to, kad veikos padarymą galėjo lemti provokacija, o už tokią veiką negali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė. Be to, bet kokia informacija, gauta kaip provokacijos rezultatas, neatitinka BPK 20 straipsnyje nustatytų kriterijų ir negali būti pripažįstama įrodymu. Kolegijos nuomone, nustačius esminį ir nebeištaisomą BPK 20 straipsnio 4 dalies pažeidimą, byloje nėra prasmės panaikinti apeliacinės instancijos teismo nutartį ir perduoti bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka“. Remiantis šia argumentacija būtų galima teigti, kad pagrindinė priežastis lėmusi duomenų nepripažinimą įrodymais vis dėlto buvo ta, kad dėl padarytų

¹⁶⁷ Kadangi pokalbį kontroliavo ikiteisminio tyrimo pareigūnai, tai jų veiksmai taip pat kvalifikuoti kaip slaptas sekimas, numatytas BPK 160 straipsnyje.

proceso pažeidimų nebuvo galimybės pašalinti abejonių dėl galimo provokavimo padaryti nusikalstamą veiką.

Jau pirmiau nurodytoje kasacinėje nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-23/2008) įrodymu nepripažintas kaltinamojo balso pavyzdys, paimtas nepriėmus prokuroro nutarimo šiuo klausimu (BPK 144 straipsnio 2 dalies pažeidimas)¹⁶⁸. Tačiau, ar tai buvo ta aplinkybė, nulėmusi duomenų nepripažinimą įrodymais, kyla abejonių. Nuo įstatyme nustatytų reikalavimų, keliamų pavyzdžių lyginamajam tyrimui paėmimo, pažeidimo teismo argumentacija pereina prie įtariamojo teisės į gynybą pažeidimo (konstatuojamas gynėjo dalyvavimo apklausoje neužtikrinimas), galiausiai konstatuojant, kad „duomenys, kuriuos gaunant buvo atimtos ar iš esmės suvaržytos įstatymų garantuotos įtariamojo teisės, įrodymais nepripažįstami“.

Pirmiau pateikta teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad ne bet koks teisės pažeidimas, padarytas renkant (gaunant) duomenis, lemia jų nepripažinimą įrodymais. Be jokios abejonės, tokia teismų praktikos pozicija nereiškia, kad teismai „toleruoja“ įrodymų rinkimą reguliuojančių ar kitų teisės normų pažeidimus, gaunant duomenis (įrodymus). Tačiau ji patvirtina jau minėtą atotrūkį tarp to, kaip duomenys (įrodymais) turėtų būti renkami, ir kriterijų, kuriais remiantis jie pripažįstami neleistiniais. Reikalavimas duomenims (įrodymams) rinkti analizuojamu aspektu išlieka vienas ir tas pats: duomenys (įrodymai) privalo būti renkami tik teisėtai. Tačiau įrodymais nepripažįstami tik tie duomenys, kuriuos: 1) ne valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme tiesiogiai draudžiamu būdu (kriterijus: ne viešojoje teisėje galiojantis principas „visa, kas nėra draudžiama, yra leidžiama“); 2) valstybės institucijos ar pareigūnai gavo įstatyme nenumatytu būdu (kriterijus: viešojoje teisėje galiojantis principas „visa, kas nėra leidžiama, yra draudžiama“); arba 3) valstybės institucijos ar pareigūnai gavo pažeisdami įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, kai dėl to kyla nepašalinamų abejonių duomenų (įrodymų) patikimumu arba suvaržomos įstatymo garantuotos

¹⁶⁸ Spręsdamas šį klausimą, teismas neanalizavo padaryto BPK pažeidimo įtakos duomenų patikimumui ar kaltinamojo teisėms.

kaltinamojo teisės (kriterijus: BPK 369 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta esminio BPK pažeidimo samprata). Dėl to galima teigti, kad kaip ir doktrina, BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, kad įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, teismų praktika supranta ne tiesiogiai, traktuodama ją kaip principinę nuostatą ar įpareigojimą, nukreiptą į įrodymų rinkimo procesą, tačiau ne kaip duomenų nepripažinimo įrodymais kriterijų. Jei ši nuostata būtų traktuojama kaip duomenų nepripažinimo įrodymais kriterijus, susidarytų gana paradoksali situacija, kai duomenys, gauti pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, jei dėl to kyla abejonių duomenų patikimumu, kurių negalima pašalinti, laikomi gautais neteisėtu būdu (neteisėtai), o duomenys, kurių patikimumui neturi įtakos įstatyme nustatytos jų gavimo tvarkos pažeidimai arba kilusios abejonės pašalinamos, laikomi gautais teisėtu būdu (teisėtai); analogiškai: jei gaunant duomenis pažeidžiamos kaltinamojo teisės – duomenys gauti neteisėtu būdu (neteisėtai), jei kitų asmenų, pavyzdžiui, liudytojo, nukentėjusiojo ar tiesiogiai su procesu nesusijusių trečiųjų asmenų – teisėtu būdu (teisėtai). Reikia pripažinti, kad nuostata, jog „įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys“, savaime nesuponuoja šio klausimo sprendimo variantų.

Be to, teismų praktikos analizė leidžia išvelgti tam tikrą dirbtinumą atskiriant duomenis, kurie įrodymais nepripažįstami dėl to, kad nepatikimi, ir duomenis, kurie pripažįstami įrodymais, tačiau yra nepatikimi.

I. 2. 1. 3. „GALIMYBĖ PATIKRINTI DUOMENIS BPK NUMATYTAIS PROCESO VEIKSMAIS“ (BPK 20 STRAIPSNIO 4 DALIS)

Remiantis lingvistiniu, loginiu teisės aiškinimo metodais, galima teigti, kad BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, jog įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais, reiškia hipotetinę galimybę patikrinti duomenis nurodytais veiksmais. Kitaip sakant, įrodymais gali būti pripažįstami tik tokie duomenys, kuriuos yra galimybė patikrinti – jei tokios galimybės nėra, duomenys negali būti pripažįstami įrodymais.

Tiek doktrinoje, tiek teismų praktikoje vienodai nurodoma, kad galimybė patikrinti duomenis reiškia galimybę patikrinti jų patikimumą¹⁶⁹. Doktrina teigia, kad, remiantis BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, įrodymu negali būti, pavyzdžiui, anoniminiai pranešimai, raštai, teiginiai ir pan., kurių informacijos šaltinis nėra žinomas, arba yra žinomas, tačiau patikrinti to šaltinio patikimumo teisme nėra jokios galimybės. Teismų praktikoje dėl to įrodymais nepripažįstami ir liudytojo parodymai apie aplinkybes, kurias jis suvokė, patyrė ne pats, bet apie kurias sužinojo iš kito šaltinio, kurio nurodyti negali¹⁷⁰.

Pažymėtina, kad BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata išsiskiria iš pirmų dviejų analizuotų įrodymų leistinumui priskiriamų reikalavimų. Jeigu pirmieji buvo aiškiai siejami su duomenų (įrodymų) gavimo momentu ir formaliais reikalavimais, kuriuos baudžiamojo proceso įstatymas kelia būtent įrodymų gavimui, tai šis reikalavimas nėra niekaip siejamas su duomenų (įrodymų) gavimu: duomenys, kurių patikimumo nėra galimybės patikrinti, gali būti gauti tiek įstatymų nustatyta tvarka (BPK 20 straipsnio 1 dalies), tiek teisėtais būdais (BPK 20 straipsnio 4 dalis). Be to, pažymėtina, kad turiningasis tokių duomenų

¹⁶⁹ GODA, G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius, 2003, p. 47; GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 172; taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 5 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-66/2008; 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-118/2007; 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-149/2007; 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-589/2006.

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 5 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-66/2008.

nepripažinimo įrodymais pagrindas savo esme yra ne įrodymų formos, o jų turinio trūkumas – nepatikimumas.

Reikia pripažinti, kad nuostata, jog duomenys, kurių šaltinis nežinomas arba žinomas, tačiau nėra galimybės įsitikinti jo patikimumu, negali būti įrodymais (kaip ir įrodymų sąsajumo reikalavimas) iš tiesų yra reikšminga, pavyzdžiui, proceso ekonomijos aspektu ar teismui sprendžiant proceso dalyvių prašymus pateikti įrodymus¹⁷¹. Tačiau, ar dėl to reikalingas draudimas tokius duomenis nepripažinti įrodymais, abejotina. Tas pats pasakytina kaip ir dėl duomenų, gautų pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, nepripažinimo įrodymais dėl nepašalinamų abejonių jų patikimumu: tam tikras dirbtinumas išskiriant duomenis, kurie įrodymais nepripažįstami dėl to, kad nepatikimi, ir duomenis, kurie pripažįstami įrodymais, tačiau nepatikimi. Duomenų nepripažinimas įrodymais dėl analizuojamos BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatos pažeidimo veikiau reiškia ne teisinį draudimą teismui jais naudotis kaip įrodymais, o objektyvų jų negalimumą tokiais būti (gnoseologinio pobūdžio trūkumas, neleidžiantis pasiekti pagrindinio baudžiamojo proceso tikslo – materialiosios teisės atžvilgiu teisingo nuosprendžio).

Pažymėtina, kad teismų praktikoje analizuojama nuostata siejama ne tik su hipotetine galimybe patikrinti duomenų (įrodymų) patikimumą, bet ir su įvairiais įpareigojimais teismams: ištirti duomenis teisiama jame posėdyje¹⁷², patikrinti jų patikimumą¹⁷³, duomenis, gautus ne BPK, o kitų įstatymų pagrindu, patvirtinti duomenimis, gautais BPK numatytais veiksmais¹⁷⁴.

¹⁷¹ Pavyzdžiui, Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje visiškai netinkama įrodinėjimo priemonė (vok. – *völlig ungeeignetes Beweismittel*) yra vienas iš prašymo pateikti įrodymus atmetimo pagrindų, išvardytų Vokietijos BPK 244 straipsnio 3 dalyje [MEYER-GÖBNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 852; p. 870–871].

¹⁷² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-74/2009.

¹⁷³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 2 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-48/2010; 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-168/2008; 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-118/2007; 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-149/2007; 2006 m. vasario 14 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-113/2006.

¹⁷⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-356/2008; 2006 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-332/2006.

Visiškai neginčijant šių įpareigojimų pagrįstumo, teisingumo, vis dėlto abejotina, ar jie kyla iš BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatos. Įpareigojimas grįsti nuosprendį tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje, tiesiogiai įtvirtintas BPK 301 straipsnio 1 dalyje. Įsitikinti duomenų (įrodymų) patikimumu įpareigoja įrodinėjimo tikslas ir baudžiamojo proceso paskirtis. O reikalavimas patvirtinti ne BPK tvarka gautus duomenis¹⁷⁵ ar draudimas vien tik ar daugiausiai jais grįsti nuosprendį¹⁷⁶ – tai, manytina, teismų praktikoje *sui generis* formuojamos nuostatos, kurių *ratio* – didesnės abejonės dėl duomenų, gautų ne BPK tvarka, patikimumo. Pavyzdžiui, kasacinėje byloje Nr. 2K-332/2006 teismas nurodė: „<...kai baudžiamojoje byloje remiamasi informacija, gauta ne pagal BPK, tokios informacijos įrodomoji vertė kelia daugiau abejonių. Taip yra todėl, kad informaciją pagal kitus įstatymus surenka asmenys, kurie iš viso arba bent tos informacijos rinkimo metu neveikia kaip baudžiamojo proceso (ikiteisminio tyrimo) subjektai, informacija renkama neveikiant BPK numatytoms proceso dalyvių garantijoms, baudžiamojo proceso principams. Jeigu vis dėlto baudžiamojoje byloje būtina remtis informacija, surinkta ne pagal BPK, tos informacijos patikimumas turi būti tikrinamas, išsiaiškinant, ar tiksliai buvo laikytasi tų įstatymų, pagal kuriuos informacija buvo gauta“¹⁷⁷.

Dėl duomenų pripažinimo (nepripažinimo) įrodymais analizuojamos BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatos kaip pavyzdį galima nurodyti operatyvinės veiklos metu gautus duomenis, įtvirtintus operatyvinio sekimo protokole: šiuos duomenis galima patikrinti, pavyzdžiui, BPK nustatyta tvarka teisme apklausiant operatyvinį veiksma atlikusius pareigūnus, ir šiuo procesiniu veiksmu būtų įvykdyta BPK 20 straipsnio 4 dalies sąlyga, taigi šio straipsnio prasme jie turėtų būti laikomi įrodymais. Kitas dalykas yra tokių duomenų (įrodymų) patikimumo klausimas. Jei teismui kyla abejonių dėl tokių

¹⁷⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-356/2008.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-332/2006.

¹⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-332/2006.

duomenų patikimumo (o pagal formuojamą praktiką tokios abejonės, galima teigti, preziumuojamos) ir teismas jų BPK numatytais proceso veiksmis ar kaip kitaip nepašalina, gali kilti ir abejonių dėl teismo išvadų teisingumo, o to teismo nuosprendyje negali būti.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pirmiau nurodyti įpareigojimai (reikalavimai) yra susiję su tam tikrais duomenų (įrodymų) naudojimo baudžiamajame procese ribojimais (pavyzdžiui, „negali būti vien tik ar daugiausiai“) ar net draudimais (pavyzdžiui, BPK 301 straipsnio 1 dalies nuostata). Dėl to jų siejimas su analizuojama BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, kuri yra traktuojama kaip įrodymų leistinumų reikalavimas, rodo tai, kad šias nuostatas siekiama priskirti įrodymų leistinumui. Tokį „įtarimą“ sustiprina tai, kad, pavyzdžiui, draudimas grįsti nuosprendį teisiame posėdyje neištirtais įrodymais galiojant senajam BPK buvo traktuojamas kaip vienas iš įrodymų neleistinumų variantų¹⁷⁸.

Apibendrinant galima teigti, kad BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, jog įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmis, nėra susijusi su duomenų (įrodymų) gavimo momentu ir šiuo aspektu išsiskiria iš kitų įrodymų leistinumui priskiriamų reikalavimų. Be to, faktiškai duomenų, neatitinkančių šios nuostatos, nepripažinimo įrodymais pagrindas yra gnoseologinio pobūdžio – tokie duomenys nėra tinkami tiesai baudžiamajame procese nustatyti.

¹⁷⁸ GODA, G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. 1-asis leid. Vilnius, 2001, p. 72.

I. 2. 2. ĮRODYMŲ LEISTINUMAS KAIP ĮRODYMŲ RINKIMO LEISTINUMAS IR ĮRODYMŲ NAUDOJIMO NELEISTINUMAS (alternatyvi samprata)

Analizuojant įrodymų leistinumą sampratą galiojant senajam BPK, padaryta išvada, kad įrodymų leistinumą norminis pagrindas buvo baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtinta įrodymų sąvoka, inkorporavusi baigtinį įrodymų šaltinių sąrašą. 2003 m. pasikeitęs įrodinėjimo baudžiamojo procese bendrųjų nuostatų teisinis reguliavimas, ir ypač tai, kad buvo atsisakyta ilgą laiką gyvavusios įrodymų sąvokos apibrėžties bei įrodymų šaltinių (priemonių) sąrašo, galima sakyti, „pajudino“ ne tik įrodymų, bet ir įrodymų leistinumą sampratą. Tiesa, tiek ankstesnės įrodymų leistinumą sampratos, tiek šiuo metu įrodymų leistinumui priskiriamų reikalavimų analizė parodė, kad įrodymų leistinumą nebuvo ir nėra siejamas tik su įrodymų šaltiniais (priemonėmis). Tačiau naujajame BPK įtvirtintas teisinis reguliavimas leidžia naujai pažvelgti į įrodymų leistinumą, suteikiant šiai itin svarbiai baudžiamojo proceso teisės kategorijai naują turinį.

Reikalavimų, kuriuos baudžiamojo proceso įstatymas kelia įrodymams ir kuriuos doktrina bei teismų praktika priskiria įrodymų leistinumui, analizė leidžia daryti iš esmės tokias pat išvadas apie dabartinę įrodymų leistinumą sampratą, kaip ir apie įrodymų leistinumą sampratą galiojant senajam BPK.

Pirma, pagal dabartinę įrodymų leistinumą sampratą egzistuoja atotrūkis tarp reikalavimų, keliamų duomenų (įrodymų) rinkimui (gavimui), ir kriterijų, kuriais remiantis nustatoma, kada duomenys nepripažintini įrodymais: šie reikalavimai ir kriterijai nesutampa.

Antra, egzistuoja neapibrėžtumas įvardijant duomenų nepripažinimo (nelaikymo) įrodymais esmę ir procesinę teisinę reikšmę bei tam tikras dirbtinumą išskiriant duomenis, kurie įrodymais nepripažįstami dėl to, kad nepatikimi, ir duomenis, kurie pripažįstami įrodymais, tačiau yra nepatikimi.

Trečia, įrodymų leistinumui priskiriami ne tik teisėtumo reikalavimai, keliami duomenų (įrodymų) rinkimui (gavimui), kurie siejami būtent su

duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) momentu, bet ir kitokie reikalavimai, keliami įrodinėjimui (BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, kad įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmiais).

Atotrūkis tarp reikalavimo įrodymus baudžiamajame procese rinkti tik teisėtai ir kriterijų, kuriais remiantis nustatoma, kada duomenys, gauti pažeidžiant teisę, vis dėlto nepripažįstami įrodymais, egzistuoja visose teisės sistemose, tiek kontinentinės, tiek anglosaksų, nepriklausomai nuo to, kiek intensyviai postuluojuama, kad įrodymai yra leistini (priimtini, galiojantys ar pan.) tik tuomet, kai jie gauti nepažeidžiant teisės. Kaip pavyzdžius galima nurodyti Prancūzijos ir Rusijos baudžiamojo proceso teisės mokyklas.

Pagal Prancūzijos baudžiamojo proceso teisės vyraujančią doktriną teisėtumo principas yra vienas esminių baudžiamojo proceso teisės principų – teisinėje valstybėje neteisėtas elgesys yra nepriimtinas, ir šis principas paneigia galimybę naudoti baudžiamajame procese neteisėtai gautus įrodymus¹⁷⁹. Tačiau tokia pozicija yra daugiau deklaratyvaus pobūdžio. Prancūzijoje įrodymai, net jei ir gauti pažeidžiant teisę, baudžiamajame procese naudojami, taigi yra leistini tol, kol jie nepripažįstami niekiniais (negaliojančiais) taikant *nullité* institutą¹⁸⁰. Tai nėra specialus tik įrodymams pašalinti skirtas institutas, kaip antai anglosaksų teisinėje tradicijoje egzistuojanti *exclusionary rule*. Juo remiantis gali būti pripažįstami niekiniais ir procesiniai veiksmai, nesusiję su įrodymų rinkimu (gavimu)¹⁸¹. Tačiau tik šiuo institutu pripažinus procesinį veiksma niekiniu, jo rezultatai (įrodymai) pašalinami iš tolimesnio įrodinėjimo proceso. O *nullité* institutas taikomas tik parengtinio tyrimo (pranc. - *instruction préparatoire*), kuris atliekamas tik dėl sunkių nusikaltimų ir kitais įstatyme numatytais atvejais, ir jį kontroliuoja parengtinio tyrimo teisėjas (pranc. – *juge d’instruction*), metu. Dėl kitų nusikalstamų veikų atliekant

¹⁷⁹ KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 291; KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006, p. 183.

¹⁸⁰ KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 320.

¹⁸¹ KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 24; p. 59; p. 333; KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006, p. 181.

baudžiamąjį persekiojimą (pranc. – *poursuite*), kurį kontroliuoja prokuratūra ir jai pavaldžios institucijos, *nullité* netaikomas¹⁸². Atsižvelgiant į tai, kad pastaroji ikiteisminio tyrimo forma sudaro didžiąją dalį visų tiriamų nusikalstamų veikų¹⁸³, galimybė pašalinti įrodymus remiantis *nullité* yra pakankamai riboto veikimo. Juolab kad, pabaigus parengtinį tyrimą, įrodymų galiojimas negali būti ginčijamas¹⁸⁴.

Be to, baudžiamojo proceso teisės doktrina Prancūzijoje niekinius (arba negaliojančius) įrodymus skirsto į formaliuosius (pranc. - *nullités textuelles*) ir materialiuosius (pranc. - *nullités substantielles*)¹⁸⁵. Pirmieji yra tiesiogiai numatyti įstatyme, pavyzdžiui, Prancūzijos BPK 59 straipsnio 2 dalyje: nurodytų formalumų nesilaikymas, atliekant krata, lemia procesinio veiksmo pripažinimą niekiniu, atitinkamai jo rezultatus – įrodymus – negaliojančiais. Antrieji – abstrakčiai apibrėžti Prancūzijos BPK 171 straipsnyje: niekiniu pripažįstamas procesinis veiksmas tuo atveju, kai esminių formalumų, numatytų Prancūzijos BPK ar kitose baudžiamojo proceso teisės normose, nesilaikymas pažeidžia proceso dalyvio interesus. Teisinėje literatūroje pažymima, kad pastarajame straipsnyje įtvirtintos nuostatos taikymas yra itin sudėtingas, ir nurodoma, kad dažniausiai remiantis šia nuostata pripažįstami niekiniais įrodymai, gauti pažeidžiant gynybos teises¹⁸⁶.

Taigi, Prancūzijos doktrinos išeitinė pozicija, kad neteisėtai gauti įrodymai negali būti naudojami baudžiamajame procese, veikia ne be

¹⁸² KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006, p. 100; DANNECKER, G. Die strafprozessualen Grundsätze der Mündlichkeit, Unmittelbarkeit und Öffentlichkeit in den Rechtsordnungen der Europäischen Union – Zur Notwendigkeit einer Absicherung der Mindestanforderungen an einen fairen und gerechten Strafprozeß. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft (ZVglRWiss)*, 1998, vol. 97, no. 4, p. 414; KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006, p. 179; KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 3–4; p. 24; p. 79.

¹⁸³ Pavyzdžiui, 1994 m. tai sudarė apie 90 proc. [KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 5].

¹⁸⁴ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 400.

¹⁸⁵ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 395; KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 26.

¹⁸⁶ KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 26.

apribojimų, ir tikrai ne bet koks teisės pažeidimas lemia įrodymų pripažinimą niekiniais (negaliojančiais) arba, kitaip sakant, neleistiniais.

Tas pats pažymėtina ir dėl įrodymų leistinumą Rusijos baudžiamojo proceso teisėje (rus. - *допустимость доказательств*). Pagal Rusijos doktriną, tęsiant sovietmečiu įsivyravusią tradiciją, laikomasi principinės pozicijos, kad leistini yra tie įrodymai, kurie gauti laikantis BPK reikalavimų – iš įstatyme numatyto šaltinio, tinkamo subjekto, nepažeidžiant įrodymų rinkimo ir fiksavimo taisyklių, o įrodymų pripažinimas leistiniais, nepaisant padarytų baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų, yra taisyklės išimtis¹⁸⁷. Tokią poziciją atspindi ir įstatymų formuluotės, reguliuojančios įrodymų leistinumą (tiksliau – neleistinumą). Pagal Rusijos Federacinės Respublikos Konstitucijos 50 straipsnio 2 dalį, vykdant teisingumą, neleidžiama naudoti įrodymų, gautų pažeidžiant federalinį įstatymą. Rusijos BPK 7 straipsnio¹⁸⁸ 3 dalyje nustatyta, kad šio kodekso normų pažeidimas, padarytas teismo, prokuroro, tyrėjo, kvotos organo ar kvotėjo, vykdant teisingumą baudžiamojoje byloje, lemia tokiu būdu gautų įrodymų pripažinimą neleistiniais. To paties kodekso 75 straipsnio¹⁸⁹ 1 dalyje įtvirtinta, kad įrodymai, gauti pažeidžiant šio Kodekso reikalavimus, neleistini.

Kai kurie rusų autoriai pažymi, kad, žvelgiant į Konstitucijos 50 straipsnio 2 dalies ir siejant ją su pirmiau nurodyta Rusijos BPK 75 straipsnio nuostata, bet koks federalinio įstatymo pažeidimas turėtų lemti įrodymų, gautų atitinkamo procesinio veiksmo metu, neleistinumą¹⁹⁰. Tačiau tokios kategoriškos pozicijos nesilaikoma nei doktrinoje, nei teismų praktikoje. Vienų autorių teigimu, Rusijos BPK 75 straipsnio 1 dalyje kalbama apie kodekso reikalavimų kaip visumos, o ne atskirų jo nuostatų pažeidimą¹⁹¹. Kiti autoriai

¹⁸⁷ ГРОМОВ, Н. А.; ЗАЙЦЕВА, С. А.; ГУЦУНН, А. Н. *Доказательства, их виды и доказывание в уголовном процессе: учебно-практическое пособие*. Москва, 2006, p. 30.

¹⁸⁸ Straipsnis pavadintas „Teisėtumas baudžiamojoje byloje“ (rus. – *Законность при производстве по уголовному делу*).

¹⁸⁹ Straipsnis pavadintas „Neleistini įrodymai“ (rus. – *Недопустимые доказательства*).

¹⁹⁰ ШЕСТАКОВА, Ц. Д. Допустимость доказательств в уголовном процессе России и США [interaktyvus]. *Уголовное право*, 2004, no. 3. [žiūrėta 2010 m. liepos 3 d.], p. 101. Prieiga per internetą: <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/st/shestakova_2004.htm>.

¹⁹¹ КИРСАНОВ, А. Ю.; ГОРБУНОВ, А. А. *Допустимость доказательств в предварительном слушании*. Москва, 2010, p. 34.

mėgina išskirti įvairias pažeidimų rūšis, iš kurių vieni lemia neleistinumą, kiti – ne. Pavyzdžiui, I. B. Michailovskajos (И. Б. Михайловская) teigimu, kai kurie Rusijos BPK reikalavimų pažeidimai yra tik techninės klaidos, nelemiančios įrodymų neleistinumo; tam, kad pažeidimas lemtų įrodymų neleistinumą, jis turi būti esminis¹⁹². J. K. Orlovo (Ю. К. Орлов), P. A. Lupinskajos (П. А. Лупинская) ir kai kurių kitų autorių teigimu, įrodymai turi būti pripažįstami neleistiniais tik tuo atveju, jei padaryto pažeidimo negalima ištaisyti (pašalinti, neutralizuoti); jei padarytą pažeidimą galima ištaisyti, įrodymas turėtų būti leistinas: pavyzdžiui, jei kratos metu dalyvavo kviestinis, tačiau nepasirašė ant kratos protokolo, šio proceso veiksmo metu gautus duomenis galima naudoti kaip įrodymus, t. y. jie yra pripažįstami leistiniais, jei padarytą klaidą galima ištaisyti, pavyzdžiui, apklausiant kratos metu dalyvavusius asmenis¹⁹³. Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo plenumas dar 1995 m. išaiškino, ką Konstitucijos 50 straipsnio 2 dalies kontekste reiškia federalinio įstatymo pažeidimas: įrodymas turi būti pripažįstamas kaip gautas pažeidžiant federalinį įstatymą (taigi – neleistinas), jeigu jį renkant ir įtvirtinant (įforminant) buvo pažeistos Konstitucijos garantuojamos asmens ir piliečio teisės arba baudžiamojo proceso įstatymo nustatyta jo rinkimo ir fiksavimo tvarka, taip pat jei rinkimas ir forminimas atliktas neįgalioto (netinkamo) asmens ar institucijos, ar veiksmo, nenumatyto procesinėmis teisės normomis, metu¹⁹⁴. Kartais rusų teisinėje literatūroje teigiama, kad šie keturi atvejai traktuotini kaip tipiškiausi įstatymo pažeidimai, daromi gaunant įrodymus ir lemiantys įrodymų neleistinumą¹⁹⁵.

Taigi, nepaisant to, kad Rusijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje postuluojuama, jog įrodymai yra leistini, kai jie yra gauti teisėtomis

¹⁹² МИХАЙЛОВСКАЯ, И. Б. Понятие доказательства и его свойства. In *Уголовный процесс: учебник*. Москва, 2001, p. 155.

¹⁹³ ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005, p. 232-233; ОРЛОВ, Ю. К. *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. Москва, 2000, p. 44-48; taip pat žr.: П. 2 «О применении судами норм уголовно-процессуального кодекса Поццийской Федерации», p. 27.

¹⁹⁴ П.14-18 «О некоторых вопросах применения судами Конституции ПФ при осуществлении правосудия», p. б.

¹⁹⁵ СОЛОВЬЕВ, А. Б. *Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России: научно-практическое пособие*. Москва, 2002, p. 34.

priemonėmis, būdais ir pan., o įstatymuose net įtvirtinta, kad įrodymai, gauti pažeidžiant federalinį įstatymą (Rusijos BPK reikalavimus), yra neleistini, tikrai ne bet koks teisės pažeidimas, padarytas renkant (gaunant) įrodymus, lemia jų neleistinumą Rusijos baudžiamajame procese.

Aptariamas atotrūkis tarp reikalavimo duomenis (įrodymus) baudžiamajame procese rinkti tik teisėtai ir kriterijų, kuriais remiantis nustatoma, kada duomenys, gauti pažeidžiant teisę, nepripažįstami įrodymais, leidžia teigti, kad įrodymų leistinumą sąvoka savyje jungia dvi santykinai savarankiškas teises kategorijas: *įrodymų rinkimo leistinumą* ir *įrodymų naudojimo neleistinumą*. Toks įrodymų leistinumą sampratos modelis egzistuoja vokiškojoje Vakarų Europos kontinentinės teisės tradicijoje (Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje). Dėl to šių dviejų teisinių kategorijų turinys atskleidžiamas lyginamosios teisėtyros metodu analizuojant Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje išplėtotą įrodymų draudimo (vok. – *Beweisverbot*) institutą.

Įrodymų draudimo sąvoka buvo sukurta Vokietijos baudžiamojo proceso doktrinos. Ją pirmą kartą dar 1903 m. savo monografijoje pavartojo E. Beling¹⁹⁶. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – Vokietijos BPK) įrodymų draudimo sąvoka nevertinama. Kartais Vokietijos teisinėje literatūroje, sekant E. Beling, įrodymų draudimas apibūdinamas kaip teisinės taisyklės, ribojančios įrodinėjimą, kartu – valstybės pareigą nustatyti tiesą baudžiamajame procese (tiesos nustatymo baudžiamajame procese ribos). Tačiau paprastai ši sąvoka – kaip raktinis žodis, sujungiantis dvi kitas esmines teises kategorijas: įrodymų rinkimo draudimą (vok. – *Beweiserhebungsverbot*) ir įrodymų vertinimo draudimą (vok. – *Beweisverwertungsverbot*)¹⁹⁷.

¹⁹⁶ BELING, E. *Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitforschung im Strafprozeß*. Breslau, 1903.

¹⁹⁷ GRÜNWALD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 141; MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 9–11; ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 8; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 180; EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, Rn. 337.

Pirmoji sąvoka (*įrodymų rinkimo draudimas*) suprantama kaip teisės normos arba iš šių normų kildinami reikalavimai, draudžiantys įrodymų rinkimą. Šios teisės normos (reikalavimai) tradiciškai klasifikuojamos į keturias grupes. Pirmoji grupė apibrėžia aplinkybes, kurios negali būti įrodinėjimo dalyku (vok. – *Beweisthemaverbote*), pavyzdžiui, aplinkybės, kurios jau nustatytos ir saistančios, arba įvairias paslaptis sudarančios aplinkybės. Antroji – draudžia tam tikrų įrodymų šaltinių panaudojimą (vok. – *Beweismittelverbote*), pavyzdžiui, negali būti apklausiami liudytojai, pasinaudoję teise atsisakyti duoti parodymus. Trečioji – draudžia, renkant įrodymus, taikyti tam tikrus metodus (vok. – *Beweismethodenverbote*), pavyzdžiui, pagal Vokietijos BPK 136a straipsnį įtariamojo valios laisvė apklausos metu negali būti palaužta apgaunant, kankinant ir pan. Ketvirtoji – nustato, kad įrodymų rinkimą paskirti arba jį atlikti gali tik tam tikri asmenys (vok. – *relative Beweisverbote*), pavyzdžiui, pagal Vokietijos BPK 81a straipsnį paimti kraujo mėginį iš kaltininko lyginamajam tyrimui gali tik gydytojas ir tik esant teisėjo (išimtiniais atvejais prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno) leidimui¹⁹⁸.

Antroji sąvoka (*įrodymų vertinimo draudimas*) suprantama kaip teisinis draudimas teismui vertinti įrodymus ir jais grįsti savo įsitikinimą bei teismo nuosprendį¹⁹⁹. Ji sujungia dvi įrodymų vertinimo draudimų grupes: nesavarankiškus (vok. – *unselbstständige*) ir savarankiškus (vok. – *selbstständige*) įrodymų vertinimo draudimus. *Nesavarankiškų įrodymų vertinimo draudimo* atveju būtina prielaida ir pagrindas nevertinti įrodymų yra įrodymų rinkimo draudimų pažeidimas. *Savarankiškų įrodymų vertinimo draudimo* atveju įrodymus draudžiama vertinti nepriklausomai nuo to, ar pažeisti įrodymų rinkimų draudimai – toks draudimas paprastai kildinamas iš Pagrindinio Įstatymo²⁰⁰.

¹⁹⁸ MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 10-11; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 180.

¹⁹⁹ MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 10-11.

²⁰⁰ Pagrindinis Įstatymas yra laikomas Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucija [MANGOLDT, H.; KLEIN, F.; STARCK, Ch. *Kommentar zum Grundgesetz. Band 1. Präambel, Art. 1–19*. 5. Aufl. München, 2005, p. 3–4].

Ši įrodymų draudimų tipologija analizuotina įdėmiau, lyginant ją su įrodymų leistinumą samprata (jos elementais).

Vokietijos teisinėje literatūroje pažymima, kad vartojant įrodymų rinkimo draudimo sąvoką iš tiesų turima omenyje ne kažkokie specialūs įstatyme tiesiogiai nustatyti įrodymų rinkimo draudimai, o baudžiamojo proceso įstatymo teisės normos, reguliuojančios įrodymų rinkimą, ir vienu ar kitu būdu jį ribojančios. Dėl to kai kurie mokslininkai, manytina, pagrįstai nurodo, kad įrodymų rinkimo draudimo pažeidimas reiškia ne ką kita, kaip baudžiamojo proceso įstatymo teisės normų, reguliuojančių įrodymų rinkimą, pažeidimą²⁰¹. Be to, tiek Vokietijos teismų praktikoje, tiek doktrinoje vienareikšmiškai teigiama, kad įrodymų rinkimo draudimų, t. y. teisės normų, reguliuojančių įrodymų rinkimą, pažeidimas nebūtinai lemia įrodymų vertinimo draudimą, t. y. toks priežastinis ryšys tarp šių kategorijų nėra būtinas. O atsakymo į klausimą, kada draudžiama vertinti įrodymus, surinktus pažeidžiant vadinamuosius įrodymų rinkimo draudimus, nesuponuoja ir atskleista įrodymų rinkimo draudimų klasifikacija. Atsižvelgiant į tai, Vokietijos teisinėje literatūroje netgi abejojama įrodymų rinkimo draudimo sąvokos ir jos tradicinio klasifikavimo į įrodymų „temos“, „priemonių“, „metodų“ ir pan. draudimus prasmingumu, teigiant, kad tai turi pažintinę, bet ne procesinę teisinę reikšmę²⁰².

Matyti akivaizdi sąsaja tarp to, kas Lietuvos doktrinoje įvardijama kaip įrodymų leistinumą reikalavimai, ir įrodymų rinkimo draudimų, kaip jie suprantami Vokietijoje. Reikalavimai rinkti duomenis (įrodymus) įstatymų nustatyta tvarka ir tik teisėtais būdais įpareigoja teisės subjektus veikti laikantis jiems adresuojamų teisės normų arba, kitaip sakant, draudžia jas pažeisti. Kaip įstatyme yra formuluojamos nuostatos, draudžiančios įrodymų rinkimą, iš esmės yra tik teisinės technikos reikalas. Jos gali būti formuluojamos tiek

²⁰¹ DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 52; GRÜNWARD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 141–143.

²⁰² GRÜNWARD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 141–143; STRATE, G. Rechtshistorische Fragen der Beweisverbote. *JuristenZeitung (JZ)*, 1989, p. 176; DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 58.

negatyviai, tiek pozityviai. Teisės normos, nustatančios tam tikro proceso veiksmo atlikimo pagrindus, sąlygas ir tvarką, viena vertus, įgalioja teisėsaugos institucijas veikti tam tikru būdu. Tačiau apibrėždamos proceso veiksmo atlikimo pagrindus, sąlygas ir tvarką, jos yra ir teisinės ribos, kurias dėl teisėtumo principo teisėsaugos institucijoms draudžiama peržengti. Taigi, nepriklausomai nuo to, ar teisės normos įsakmiai draudžia, pavyzdžiui, tam tikro metodo taikymą atliekant proceso veiksmą (pavyzdžiui, BPK 159 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad atliekant nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus, draudžiama provokuoti asmenį padaryti nusikalstamą veiką), ar tiesiogiai reguliuoja tam tikro proceso veiksmo atlikimo pagrindus, sąlygas ir tvarką (pavyzdžiui, elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė gali būti daroma tik tuo atveju, kai yra pagrindas manyti, kad tokiu būdu galima gauti duomenų apie rengiamą, daromą ar padarytą BPK 154 straipsnyje, esant atitinkamo teisės subjekto sankcijai ir t. t.), visos jos savo esme reiškia tam tikrą įrodymų rinkimo draudimą²⁰³. Vadinasi, vokiškosios doktrinos *įrodymų rinkimo draudimas* savo esme, galima teigti, yra tas pats kaip ir įrodymų leistinumas, suprantant jį kaip reikalavimus, nukreiptus į įrodymų rinkimo procesą, t. y. *įrodymų rinkimo leistinumą*.

Tokia *įrodymų rinkimo leistinumą* traktuotė sutampa su įrodymų rinkimo teisėtumu: įrodymų rinkimas yra leistinas, jei jis yra teisėtas. Tai neišvengiamai kelia klausimą dėl sąvokos „įrodymų rinkimo leistinumą“ (kaip ir sąvokos „įrodymų rinkimo draudimas“) vartojimo prasmės. Jei *įrodymų rinkimo leistinumą* yra tas pats, kas ir *įrodymų rinkimo teisėtumas*, tai gal ir užtektų pastarosios kategorijos, „neįvedinėjant“ tokių specialių sąvokų kaip „leistinumą“. Juolab kad, kaip parodė ankstesnė tiek doktrinos, tiek teismų praktikos analizė, ne bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant įrodymą, lemia jo naudojimo neleistinumą.

Vis dėlto, manytina, kad kaip doktrininė kategorija *įrodymų rinkimo leistinumą* turi teisę egzistuoti. Juk ne visais atvejais yra savaime suprantama, kada vienoks ar kitoks veikimas yra leidžiamas, o kada ne – tai yra teisės

²⁰³ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 632.

aiškinimo dalykas. Dėl to šios sąvokos kontekste doktrina gali analizuoti baudžiamojo proceso teisės normas, apibrėžiančias leistino (teisėto) veikimo ribas renkant įrodymus, siūlyti įstatymų leidėjui jas koreguoti, taip pat teikti teismų praktikai argumentuotus pasiūlymus, kaip turėtų būti aiškinama viena ar kita teisės norma arba sprendžiama vienokia ar kitokia teisinė situacija. Pavyzdžiui, R. Merkevičiaus teigimu, „bendriausia prasme procesinė prievarta teisėta tik tada, kai konkreti prievartos priemonė taikoma tiriant įstatyme *expressis verbis* nurodytą didesnio pavojingumo nusikalstamą veiką, prievartos priemonė paskiriama ar pritaikoma *ex ante* esant tam tikro laipsnio ar lygio įtarimui, procesinį sprendimą leisti taikyti procesinę prievartą bent jau *a posteriori* kontroliuoja teisėjas, įvertindamas ne tik šio priemonės pagrįstumą ir teisėtumą, bet ir tai, ar šios priemonės taikymas *in concreto* atitiks proporcingumo (subsidiarumo) reikalavimą“²⁰⁴. Paprastai procesinės prievartos priemonės yra taikomos tam, kad būtų surinkti bylos tyrimui ir nagrinėjimui reikšmingi duomenys (įrodymai). Šios doktrinoje nurodomos procesinės prievartos legitimumo sąlygos apibrėžia atitinkamų teisės subjektų leistino veikimo, taikant procesinę prievartą ir renkant duomenis (įrodymus), ribas, vadinasi, apibrėžia ir *įrodymų rinkimo leistinumą*.

Teismų praktikoje, manytina, *įrodymų rinkimo leistinumo* sąvoka nėra būtina. Teismas, aiškindamas teisės normas, sprendžia, ar konkrečiu atveju, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus), buvo pažeistos jos ar ne. Tai yra teisės subjektų veikimo teisėtumo klausimas ir papildomos doktrininės kategorijos tokios kaip *įrodymų rinkimo leistinumas* gali tik kelti painiavos ir klaidinti, neva vartojant šią teisinę sąvoką turimas omenyje kažkas kita nei teisėtumas.

Antroji *įrodymų draudimo* kategorija – *įrodymų vertinimo draudimas* – Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje ir teismų praktikoje, minėta, suprantama kaip teisinis draudimas teismui vertinti įrodymus ir jais grįsti savo įsitikinimą bei teismo nuosprendį. Taigi ši teisinė kategorija apima tiek

²⁰⁴ MERKEVIČIUS, R. Baudžiamajame procese *atsitiktinai* gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese. In *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys*. Vilnius, 2011, p. 442–443.

draudimą analizuoti, vertinti duomenis, sudarančius įrodymo turinį, tiek naudoti juos kaip įrodymus priimant nuosprendį. Kitaip tariant, ji reiškia tam tikrų duomenų (įrodymų) pašalinimą iš įrodinėjimo proceso. Pažymėtina, kad doktrinoje vyrauja nuomonė, jog draudžiamais vertinti įrodymais draudžiama naudotis ne tik grindžiant teismo išvadas nuosprendyje, bet ir priimant baudžiamajame procese kitus procesinius dokumentus, kuriuose turi būti nurodomi įrodymai (įrodinėjimo priemonės), pavyzdžiui, kaltinamąjį aktą²⁰⁵.

Vokietijos BPK, taip pat kituose įstatymuose tiesiogiai įtvirtinti tik keli pavieniai atvejai, kai draudžiama vertinti įrodymus. Teisinės technikos aspektu „gryniausiu“ pavidalu toks draudimas įtvirtintas Vokietijos BPK 136a straipsnio 3 dalyje: parodymus, gautus pažeidžiant šiame straipsnyje nustatytus draudimus (taikant neleistinus apklausos metodus), draudžiama vertinti net ir tada, kai kaltininkas su tokiu vertinimu sutinka. Taip pat, pavyzdžiui, pagal Vokietijos BPK 81c straipsnio 3 dalį liudytojas gali atsisakyti duoti kraujo mėginį lyginamajam tyrimui tokiais pačiais pagrindais kaip ir atsisakyti duoti parodymus, o dėl asmens, kuris dėl nustatytų priežasčių negali tinkamai išreikšti savo valios, sprendžia jo atstovas; nustatytais atvejais paėmus kraujo nedalyvaujant teisėtam atstovui, toks įrodymas gali būti vertinamas tik specialia teismo nutartimi, bet tik esant teisėto atstovo sutikimui. Arba, pavyzdžiui, pagal Vokietijos BPK 100b straipsnio 5 dalį telekomunikacijų tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir įrašų metu gauta su tam tikru asmeniu susijusi informacija kitame procese kaip įrodymas gali būti tada naudojama, kai siekiama išaiškinti nusikalstamą veiką, dėl kurios tokią procesinę prievartos priemonę galima taikyti. Tokių tiesiogiai nustatytų įrodymų vertinimo draudimų yra ir kituose įstatymuose, pavyzdžiui, Pagrindinio Įstatymo 13 straipsnio 5 dalyje nustatytais atvejais gautų duomenų panaudojimas galimas tik esant teisėjo sankcijai. Ši draudžiamų vertinti įrodymų grupė Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje yra

²⁰⁵ NAGEL, M. *Verwertung und Verwertungsverbote im Strafverfahren – die Frage nach dem verfahrenslimitierenden Wirkungsgehalt von Verwertungsverboten aus Strafprozessualer Sicht*. Leipzig, 1998, p. 189; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 243 ir toliau.

priskiriama prie *įstatymo nustatytų įrodymų vertinimo draudimų*. Tačiau tiek Vokietijos teismų praktika, tiek vyraujanti doktrina teigia, kad draudimai vertinti įrodymus neapsiriboja tik įstatyme tiesiogiai nurodytais atvejais²⁰⁶. Bendrojo pobūdžio taisyklių, kuriomis remiantis būtų galima nustatyti, kada įrodymai nevertintini, nei Vokietijos BPK, nei kituose įstatymuose neįtvirtinta. Kokie tai atvejai – teismų praktikos, taip pat doktrininio aiškinimo rezultatas²⁰⁷.

Lietuvos BPK taip pat galima rasti nuostatų, kuriose tiesiogiai išreiškiamas draudimas naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus. 2011 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo BPK pakeitimo ir papildymo įstatymas, papildęs BPK 160¹ straipsniu²⁰⁸. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad neatidėliotinais atvejais procesinės prievartos priemonės, numatytos šio Kodekso 154, 155, 158, 159 straipsniuose, gali būti taikomos ir prokuroro nutarimu, o procesinės prievartos priemonės, numatytos šio Kodekso 145, 147, 160 straipsniuose – ir prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu, tačiau visais šiais atvejais per tris dienas nuo nutarimo priėmimo turi būti gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, patvirtinanti procesinės prievartos priemonės taikymo teisėtumą, o 3 dalyje – kad jeigu negauta procesinės prievartos priemonės taikymo teisėtumą patvirtinanti nutartis, kratos ar poėmio metu paimti daiktai, vertybės ir dokumentai gražinami asmenims, iš kurių jie paimti, o kitomis procesinėmis prievartos priemonėmis gauti duomenys sunaikinami; šiais atvejais procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese *negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis*²⁰⁹. Tokių draudimų galima rasti ir kituose įstatymuose.

²⁰⁶ ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 180 ir toliau; BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, Rn. 456; MEYER-GÖBNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 10 ir toliau.

²⁰⁷ Įdomu pažymėti, kad 2008 m. Vokietijoje vykusios konferencijos (*Deutscher Juristentag 67, 2008, Erfurt*), kurioje baudžiamosios teisės skiltyje didžiausias dėmesys buvo skirtas įrodymų draudimams (*Beweisverbote*), metu dauguma konferencijos dalyvių (mokslininkų) pasisakė už tai, kad tokių bendrojo pobūdžio taisyklių neturėtų būti įtvirtinta baudžiamojo proceso įstatyme [Prieiga per internetą: <http://www.djt.de/djtmedia/files/djt_67_beschluesse.pdf>, [žiūrėta 2010 m. gegužės 10 d.]].

²⁰⁸ Nr. XI-1478, 2011-06-21, Žin., 2011, Nr. 81-3965 (2011-07-05).

²⁰⁹ Iki 2011 m. rugsėjo 1 d. savo esme analogiškos nuostatos buvo įtvirtintos tik dėl kratos ir poėmio. BPK 145 straipsnio 3 dalyje buvo nustatyta, kad, per nustatytą terminą negavus ikiteisminio tyrimo teisėjo patvirtinimo dėl kratos darymo teisėtumo, visi kratos metu paimti daiktai, vertybės ir

Pavyzdžiui, pagal Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 46 straipsnio 5 dalį draudžiama viešai arba slaptai susipažinti su advokato profesinę paslaptį sudarančia informacija ir *ją naudoti kaip įrodymą*. Vis dėlto skirtingai nei Vokietijos BPK, Lietuvos BPK įtvirtinta ir bendrojo pobūdžio nuostatų, kai duomenys negali būti pripažįstami įrodymais (BPK 20 straipsnio 1–4 dalys). Kita vertus, kaip ir Vokietijoje, kiti nei įstatymuose tiesiogiai nurodyti atvejai, kai duomenys nepripažįstami įrodymais dėl to, kad jie gauti pažeidžiant teisę, yra teismų praktikos ir doktrinos aiškinimo rezultatas.

Pagal dabar galiojančias bendrąsias įrodinėjimo teisinio reguliavimo nuostatas, įtvirtintas BPK 20 straipsnio 1–4 dalyse, šių nuostatų aiškinimą doktrinoje ir teismų praktikoje, įrodymais negali būti laikomi (pripažįstami) patys įvairiausi duomenys: nesusiję su byloje įrodinėtinomis aplinkybėmis, kurių patikimumo nėra galimybės patikrinti tam tikrais veiksmais, kurie dėl padarytų teisės pažeidimų, juos gaunant, tapo nepatikimi, ar kurie gauti, pavyzdžiui, pažeidžiant kaltinamojo teises²¹⁰. Taigi, vienais atvejais duomenys nelaikomi (nepripažįstami) įrodymais dėl to, kad jie nesusiję su byla, kitais – dėl to, kad nepatikimi, trečiais – dėl to, kad pažeidžiamos tam tikros teisinės vertybės. Šie pagrindai savo prigimtimi, pobūdžiu yra skirtingi: irgnoseologiniai (patikimumas, sąsajumas), ir formalūs, vertybinio pobūdžio (tam tikros teisinės vertybės). Tokia situacija neišvengiamai kelia klausimą, kokia yra duomenų nelaikymo (nepripažinimo) įrodymais esmė ir procesinė teisinė reikšmė.

Loginis aiškinimas suponuoja tai, kad jei duomenys nėra įrodymai (jie tokiais nepripažįstami, nelaikomi), vadinasi, jais remiantis negali būti nustatinėjamos įrodinėjimo dalyką baudžiamojoje byloje sudarančios aplinkybės. Kitaip sakant, įrodinėjimo subjektui turėtų būti draudžiama jais

dokumentai turi būti gražinami asmenims, iš kurių jie paimti, o kratos rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis. BPK 147 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta iš esmės analogiška nuostata, tik pritaikyta poėmio atvejui.

²¹⁰ GODA, G., *et al.* Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai). Vilnius, 2003, p. 46–47; GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 168–172; Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“, nr. 27, p. 322–337.

operuoti kaip įrodymais, t. y. grįsti savo įsitikinimą dėl įrodinėtinų aplinkybių buvimo ar nebuvo, remtis jais formuluojant išvadas procesiniame sprendime ir pan. Duomenų nelaikymas (nepripažinimas) įrodymais implikuoja absoliutumą: tokiais duomenimis draudžiama operuoti kaip įrodymais nepriklausomai nuo jų rūšies (tiesioginiai–netiesioginiai, teisinamieji–kaltinamieji ir t. t.) ar kitų aplinkybių (pavyzdžiui, inkriminuojamos veikos sunkumas). Tiesa, tokio aiškinimo pagrįstumu verčia suabejoti pirmiau nurodyta BPK 160¹ straipsnio nuostata, pagal kurią nurodytais atvejais procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese *negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis*. Tokia formuluotė leidžia teigti, kad tokie duomenys vis dėlto galėtų būti naudojami kaip kaltinamąjį *teisinantys įrodymai*.

G. Godos teigimu, po baigiamųjų kalbų ir kaltinamojo paskutinio žodžio į pasitarimų kambarį išėjęs teismas turi: 1) nuspręsti, kurie iš teisiama jame posėdyje tirtų duomenų pripažintini įrodymais; 2) šiuos įrodymus įvertinti ir jais pagrįsti teismo išvadas²¹¹. Tokia traktuotė suponuoja tai, kad teismas gali įvertinti tik tuos duomenis, kurie yra pripažįstami įrodymais, o tuos duomenis, kurie nepripažįstami įrodymais, yra draudžiama vertinti. Vienoje iš nutarčių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija nurodė, kad, nustatęs, jog išnagrinėti duomenys neatitinka kurio nors iš BPK 20 straipsnio 1, 3 ir 4 dalyse nustatytų reikalavimų, teismas turi tai motyvuotai konstatuoti, nurodyti konkrečias priežastis, dėl kurių šie duomenys neatitinka įrodymams keliamų reikalavimų, ir *toliau tokių duomenų nevertinti*²¹². Vis dėlto kitoje nutartyje šio teismo teisėjų kolegija nurodė, kad teisinė motyvacija, kai tam tikri duomenys įrodymais nepripažįstami, bet vis dėlto vertinami, yra tik teisiškai nepriekaištinga²¹³. Tačiau pažymėtina, kad teismas savo vidinį įsitikinimą dėl baudžiamajai bylai reikšmingų aplinkybių

²¹¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 183.

²¹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-281/2006.

²¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. balandžio 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-264/2006.

buvimo ar nebuvimo formuoja remdamasis tik įrodymais (BPK 20 straipsnio 5 dalis), taip pat tik įrodymais gali būti grindžiamos teismo išvados nuosprendyje (BPK 305 straipsnio 1 dalies 2 punktas, 2 dalis, 3 dalies 3 ir 4 punktai, 4 dalis). Atsižvelgiant į tai, duomenų nelaikymo (nepripažinimo) įrodymais procesinė teisinė reikšmė, manytina, turėtų būti suprantama kaip teisinis draudimas teismui naudoti duomenis kaip įrodymus: draudimas teismui formuoti savo vidinį įsitikinimą tokiais duomenimis ir grįsti jais nuosprendį, – t. y. savo esme taip, kaip suprantamas *įrodymų vertinimo draudimas* Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje.

Pažymėtina, kad iš esmės taip kaip *įrodymų vertinimo draudimas* Vokietijoje, taip *neleistini įrodymai* (rus. – *Недопустимые доказательства*) yra suprantami Rusijos baudžiamojo proceso teisėje. Rusijos BPK 75 straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Įrodymai, gauti pažeidžiant šio Kodekso reikalavimus, yra neleistini. Neleistini įrodymai neturi teisinės galios ir jais negali būti grindžiamas kaltinimas, taip pat jie negali būti naudojami įrodinėjant bet kurią iš aplinkybių, numatytų šio Kodekso 73 straipsnyje“²¹⁴. Tokia formuluotė Rusijos baudžiamojo proceso teisėje atsirado 1993 m., dar galiojant senajam kodeksui. Naujasis Rusijos BPK papildė šią nuostatą keliais konkrečiais atvejais, kai įrodymai laikytini neleistiniais. Rusijos BPK 75 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad neleistiniems įrodymams priklauso: 1) įtariamojo, kaltinamojo parodymai, duoti baudžiamojoje byloje ikiteisminio tyrimo metu nedalyvaujant gynėjui, įskaitant gynėjo atsisakymo atvejus, ir įtariamojo, kaltinamojo nepatvirtinti teisme; 2) nukentėjusiojo, liudytojo parodymai, paremti spėjimais, prielaidomis, gandais, taip pat liudytojo, kuris negali nurodyti sužinojimo šaltinio, parodymai; 3) kiti įrodymai, gauti pažeidžiant šio Kodekso reikalavimus. Apibrėžiant įrodymų pripažinimo neleistiniais procesinę teisinę reikšmę, Rusijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje laikomasi nuomonės, kad neleistinų įrodymų negalima naudoti priimant bet kokius procesinius sprendimus byloje, kurie turi būti grindžiami

²¹⁴ Tokia nuostata Rusijos BPK įtvirtinta dar 1993 m.

įrodymais: negalima grįsti išvadų nuosprendyje, remtis kaltinamojoje išvadoje ar kituose procesiniuose sprendimuose, kuriems pagrįsti reikalingi įrodymai²¹⁵.

Kaip matyti, skirtingose teisės tradicijose vartojami skirtingi terminai ir formuluotės, apibrėžiančios duomenų, kurie negali būti naudojami kaip įrodymai baudžiamajame procese, esmę ir procesinę teisinę reikšmę: Rusijoje neleistini įrodymai apibrėžiami kaip *neturintys teisinės galios*, Prancūzijoje tokie įrodymai traktuojami kaip *niekiniai ar negaliojantys*, Vokietijoje – *draudžiami vertinti*. Pažymėtina, kad, nepaisant tam tikrų procedūrinių aspektų, savo esme visos šios sąvokos išreiškia tą patį teisinį draudimą naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese: juos analizuoti, vertinti, jais remiantis formuoti savo įsitikinimą, grįsti procesinius sprendimus. Manytina, kad taip turėtų būti suprantamas ir duomenų nepripažinimas (nelaikymas) įrodymais.

Pagal ankstesnę terminiją (galiojant senajam BPK), įrodymai, neatitinkantys leistinumų reikalavimų, buvo traktuojami kaip neleistini. Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, duomenys, neatitinkantys BPK 20 straipsnio 1, 4 dalių reikalavimų, nepripažįstami (nelaikomi) įrodymais (BPK 20 straipsnio 2 dalis). Tačiau pažymėtina, kad senajame BPK nei leistinių, nei neleistinių įrodymų sąvokos nevertota, ir šis kodeksas sudarė prielaidas tiek doktrinai, tiek teismams įstatymo reikalavimų neatitinkančių faktinių duomenų tiesiog nelaikyti įrodymais arba, kitaip sakant, jų tokiais nepripažinti. Pavyzdžiui, senojo BPK 77 straipsnio 3 dalyje buvo įtvirtinta, kad „*negali būti įrodymu liudytojo parodymai, pagrįsti žiniomis, kurių šaltinis nežinomas*“. Kaip minėta, dabartinė doktrina ir teismų praktika neatsisakė įrodymų leistinumų sąvokos, taigi bent jau doktrinos lygmeniu, manytina, galima vartoti leistinumų sąvoką ir šiuo atžvilgiu: duomenų nepripažinimas įrodymais reiškia *įrodymų naudojimo neleistinumą*.

Apibendrinant galima teigti, kad *įrodymų rinkimo leistinumai* – tai teisės normų apibrėžtos teisės subjektų leistino veikimo ribos, renkant

²¹⁵ ЛЕБЕДЕВ, В. М., et al. *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва, 2003, р. 172; ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005, р. 235.

įrodymus. Šios sąvokos kontekste yra keliamas įrodymų rinkimo baudžiamajame procese legitimumo klausimas. *Įrodymų naudojimo neleistinumas* – tai sąvoka, reiškianti teisinį draudimą naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese: juos analizuoti, vertinti, jais remiantis formuoti savo įsitikinimą, grįsti procesinius sprendimus. Šios sąvokos kontekste yra keliamas klausimas, kada įrodymus draudžiama naudoti baudžiamajame procese.

Būtina išsiaiškinti ir tam tikrų sąvokų vartojimo ypatumus, be kita ko, nulemtus baudžiamojo proceso teisinio reguliavimo naujovių įrodinėjimo srityje.

Įrodymų leistinumą samprata lyginamosios teisėtyros aspektu analizuojama kartu su įrodymų draudimo institutu Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje. Dėl to neišvengiamai kyla klausimas, kokią sąvoką geriau vartoti: *įrodymų draudimas* ar *įrodymų leistinumas*? Manytina, kad Lietuvos baudžiamojo proceso teisės kontekste priimtinesnė *įrodymų leistinumo* sąvoka. Taip yra dėl dviejų pagrindinių priežasčių.

Pirma, „leidimas“ ir „draudimas“ yra du teisinio reguliavimo metodai, kurie yra tarsi skirtingi poliai, tačiau su ta pačia žodžio šaknimi ir neigiamuoju priešdėliu gali būti vartojamas tik vienas iš šių žodžių: leidžiama, vadinasi, nedraudžiama (leidžiama=nedraudžiama), ir priešingai – draudžiama, vadinasi, neleidžiama (neleidžiama=draudžiama). Vadinasi įrodymų draudimas (arba draudžiamumas) gali būti įvardytas kaip įrodymų neleistinumas. Semantinė išraiška suponuoja, kad Lietuvos doktrina akcentuoja tai, kada įrodymai leistini, o Vokietijos – kada neleistini. Tačiau esmė yra ta pati: jei įrodymai yra leistini (leidžiami), vadinasi, nedraudžiami, o jei neleistini (neleidžiami), vadinasi, draudžiami. Taigi, galima sakyti, tarp šių sąvokų nėra jokio prasminio skirtumo.

Antra, per keletą dešimtmečių įrodymų leistinumą sąvoka „įaugo“ į Lietuvos teisininkų mentalitetą ir tapo įprasta ne tik baudžiamojo proceso

teisėje, bet ir kitose teisenose – civiliniame, administraciniame procesuose²¹⁶. Tiesa, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatyme yra išlikusi įrodymų sąvokos apibrėžtis ir įrodymų šaltinių (priemonių) kaip baigtinio sąrašo vardijimas²¹⁷. O, pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus praktikoje leistinumą yra aiškiai siejamas su įrodymų šaltiniais (priemonėmis), netgi vartojant ne įrodymų leistinumą, o įrodinėjimo priemonių leistinumą sąvoką²¹⁸. Vis dėlto *įrodymų draudimo* sąvokos įtvirtinimas baudžiamojo proceso teisės doktrinoje būtų tarsi „svetimkūnis“.

Kitas klausimas yra tas, ar tiek rinkimo leistinumą, tiek naudojimo neleistinumą yra taikomas *duomenims* ar *įrodymams*. Siekiant atsakyti į tai, neišvengiamas ekskursas į naujajame BPK įtvirtintą įrodymų sampratos dvilypumo reikšmę ir prasmę.

Pagal dabartinį teisinį reguliavimą, baudžiamajame procese egzistuoja *duomenys* ir *įrodymai*. Toks įprastinių įrodymų dalijimas į *duomenis* ir *įrodymus* kyla iš BPK 20 straipsnio 2 dalies nuostatos, pagal kurią, ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla. Pagal vyraujančią doktriną, ši nuostata reiškia, kad

²¹⁶ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtintą „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą“ apžvalgą, taip pat Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. birželio 18 d. nutartį administracinėje byloje Nr. N3-1679/2007.

²¹⁷ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 256 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad įrodymai administracinio teisės pažeidimo byloje yra bet kurie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi organai (pareigūnai) įstatymo numatyta tvarka nustato, ar yra padarytas administracinis teisės pažeidimas, ar jo nėra, ar dėl jo padarymo tas asmuo kaltas, ir kitokias aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad šie duomenys nustatomi tokiomis priemonėmis: administracinio teisės pažeidimo protokolu, nuotraukomis, garso ar vaizdo įrašais, liudytojų parodymais, nukentėjusio ir patraukto administracinėn atsakomybėn asmens paaiškinimais, eksperto išvada, specialisto paaiškinimais, daiktiniais įrodymais, daiktų ir dokumentų paėmimo protokolu, taip pat kitokiais dokumentais. Iš esmės taip pat įrodymai apibrėžiami ir Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 1, 2 dalyse.

²¹⁸ Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtintą „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą“ apžvalgą. Pažymėtina, kad 2011 m. birželio 21 d. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymu Nr. XI-1480 (Žin., 2011, Nr. 85-4126 (2011-07-13)) buvo pakeistas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 177 straipsnis, atsisakant baigtinio įrodymų šaltinių (priemonių) vardijimo. Šio straipsnio 2 dalyje nustatyta: „faktiniai duomenys nustatomi šiomis priemonėmis: šalių ir trečiųjų asmenų (tiesiogiai ar per atstovus) paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais, apžiūrų protokolais, ekspertų išvadomis, nuotraukomis, vaizdo ir garso įrašais, padarytais nepažeidžiant įstatymų, ir *kitomis įrodinėjimo priemonėmis*“.

įrodymai procese atsiranda tik vykstant bylos nagrinėjimui pirmosios instancijos teisme, o ikiteisminio tyrimo metu ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro surinkta ar proceso dalyvių pateikta informacija gali būti laikoma tik duomenimis, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti²¹⁹. Anot G. Godos, tik rungimosi principu vykstančio teismo proceso metu galima nustatyti, kad tam tikra informacija yra patikima ir reikšminga sprendžiant bylą, ir tik toks procesas sudaro prielaidas teismui nuspręsti, kurie iš teisme tirtų duomenų turi „įrodymų kokybę“²²⁰ (kabutės – G. Godos).

Žvelgiant į tokią įrodymų traktuotę, visų pirma kyla klausimas, kada vis dėlto byloje „atsiranda“ įrodymai, kitaip sakant, nuo kurio momento duomenys tampa įrodymais.

G. Godos teigimu, įrodymai byloje „atsiranda“ tik paskutiniame bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme etape, teismui po baigiamųjų kalbų ir kaltinamojo paskutinio žodžio išėjus į pasitarimų kambarį, t. y. priimant nuosprendį ar nutartį²²¹. Tačiau, žvelgiant į proceso pirmosios instancijos teisme struktūrą, pasibaigus parengiamajai teisiamojo posėdžio daliai (BPK XX skyrius), teisme prasideda *įrodymų tyrimas* (BPK XXI skyrius), kurio metu apklausiami kaltinamieji, nukentėjusieji, liudytojai, perskaitomi jų anksčiau duoti parodymai, apžiūrimi daiktai, perskaitomi ir apžiūrimi dokumentai ir t. t. Taigi teismas, nagrinėjantis baudžiamąją bylą, pagal įstatymo raidę tiria jau ne duomenis, o įrodymus. Tiesa, pasak G. Godos, BPK XXI skyriaus pavadinimas („Įrodymų tyrimas“) nėra visiškai tikslus, rengiant BPK projektą pasirinktas paprastumo sumetimais, o tikslus šio skyriaus pavadinimas būtų „Duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai nagrinėti, tyrimas“, nes šiame proceso etape duomenys dar nėra teismo pripažinti įrodymais²²². Vis dėlto pažymėtina, kad įrodymų sąvoka bylos nagrinėjimo pirmosios instancijos teisme kontekste

²¹⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 169, GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius, 2003, p. 45.

²²⁰ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius, 2003, p. 45.

²²¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 183.

²²² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 182.

vartojama ne tik BPK XXI skyriuje, bet ir kituose BPK straipsniuose, pavyzdžiui: kaltininko ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti *įrodymus* (BPK 7 straipsnio 2 dalis), kaltinamasis ir nukentėjęs turi teisę teikti *įrodymus* (BPK 22 straipsnio 3 dalis, 28 straipsnio 2 dalis)²²³, pirmosios instancijos teismas, nagrinėdamas bylą, privalo tiesiogiai iširti *įrodymus* (BPK 242 straipsnio 1 dalis). Be to, surašant apkaltinamąjį nuosprendį, teismas neįpareigojamas priimti jokio sprendimo dėl duomenų pripažinimo *įrodymais*, bet privalo išdėstyti *įrodymus*, kuriais grindžia savo išvadas, ir motyvus, kuriais vadovaudamasis atmeta *kitus įrodymus* (BPK 305 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Tai, kad sprendžiant, ar duomenys laikytini *įrodymais*, nėra priimamas joks atskiras procesinis dokumentas, patvirtina ir formuojama teismų praktika, pagal kurią priimant nuosprendį (nutartį) teismas nėra įpareigojamas atskirai aptarti duomenų pripažinimo *įrodymais* klausimo, išskyrus, jei bylos nagrinėjimo teisme dalyviams kyla abejonių dėl duomenų atitikties BPK 20 straipsnyje nustatytiems reikalavimams²²⁴. Tokia teismo pozicija gali būti traktuojama kaip tam tikra *įrodymų* prezumpcija bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme: teismo tiriami duomenys yra laikomi *įrodymais*, nebent teismas nusprendžia priešingai. Tačiau kaip teisingai pažymi R. Merkevičius, „<... faktas, kada tam tikri duomenys apie faktines aplinkybes yra pripažintini *įrodymais*, yra objektyvus, t. y. sprendžiama vadovaujantis tam tikrais procesiniais kriterijais, kuriuos apibrėžia arba baudžiamojo proceso įstatymas, arba (ir) baudžiamojo proceso teisės doktrina, nepalikdama jokių išlygų nei teisėjo nuožiūrai, nei subjektyviam vertinimui. <...> Teismas kompetentingas spręsti tik tai, „ar tam tikri faktiniai duomenys buvo gauti teisėtai“ bei „ar tam tikri faktiniai duomenys gali būti teisėtai vertinami procese“ ...>“²²⁵.

²²³ Įtariamasis, pavyzdžiui, turi teisę pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus (BPK 21 straipsnio 4 dalis).

²²⁴ Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių *įrodinėjimą*, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 326.

²²⁵ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 624. Manytina, kad doktrina šiuo atveju gali tik argumentuotai siūlyti tokius procesinius kriterijus, o jie formuojami teismų praktikos.

Šios išvalgos leidžia teigti, kad pagal dabartinį baudžiamojo proceso teisinį reguliavimą įrodymai gali būti traktuojamai kaip duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti (ikiteisminio tyrimo metu), ir kaip įrodymai (bylos nagrinėjimo teisme metu). Toks įrodymų sampratos modelis egzistuoja anglosaksų teisinėje tradicijoje, taip pat kitose teisės sistemose, kuriose siekiama kuo labiau priartėti prie rungimosi principu paremto baudžiamojo proceso (pavyzdžiui, Italijoje).

Anglosaksų teisinėje tradicijoje, kurios baudžiamajame procese rungimosi principas įtvirtintas „gryniausiu“ pavidalu, įrodymais laikoma tik ta informacija, kuri žodžiu pateikiama teismo proceso metu²²⁶. Tačiau iš karto pažymėtina, kad toks informacijos ir įrodymų atskyrimas šioje teisinėje sistemoje yra tik konceptualaus lygmens. Teismų praktikoje, statutinėje teisėje ir netgi doktrinoje nedaroma jokie formalus skirtumas tarp informacijos ir įrodymų ir vartojama bendroji įrodymų (angl. – *evidence*) sąvoka²²⁷. Procesinę teisinę reikšmę anglosaksų teisinėje tradicijoje turi tik tai, ar šalių pateikiami įrodymai yra priimtini (angl. – *admissible*) bylos nagrinėjimo teisme metu. Jei profesionalus teisėjas *voire dire* procedūros metu pritaiko vadinamąją pašalinimo taisyklę (angl. – *exclusionary rule*), informacija negali būti pateikiama kaip įrodymas bylos nagrinėjimo prisiekusiųjų teismo metu. Tai reiškia, kad prisiekusiesiems tokie įrodymai yra neprieinami, apie jų egzistavimą jie net nesužino²²⁸. Šiame kontekste informacijos ir įrodymų atskyrimą galima išvelgti tik ta prasme, kad proceso šalių disponuojama informacija negali būti pateikta teisme kaip įrodymas. Tačiau procesinę reikšmę turi ne tai, kaip informacija vadinama (informacija, medžiaga,

²²⁶ KEEN, P. C. *Tempered Adversariality: The Judicial Role and Trial Theory in the International Criminal Tribunals*. *Leiden Journal of International Law*, 2004, 17, p. 770.

²²⁷ Pvz., Jungtinių Amerikos Valstijų federalinės įrodymų taisyklės (U. S. Federal Rules of Evidence (incorporating revisions that took effect Dec. 1, 2010) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/rules/fre/#article_viii>; Jungtinės Karalystės 1984 m. Policijos ir baudžiamųjų įrodymų aktas (UK Police and Criminal Evidence Act 1984) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 15 d.] . Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>>; Jungtinės Karalystės 2003 m. Baudžiamosios justicijos aktas (UK Criminal Justice Act 2003) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>>.

²²⁸ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 96–98.

duomenys, įrodymai ar kt.), bet tik tai, ar ji gali būti pateikiama teisme kaip įrodymas.

Panašiai ir Italijos baudžiamojo proceso teisėje. 1988 m. reformuotame Italijos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – Italijos BPK) ryškiau nei kitų kontinento valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose mėginta įtvirtinti rungtyniško proceso elementus pagal anglosaksų baudžiamojo proceso modelį²²⁹. Remiantis Italijos BPK 191, 526 straipsniais, postuluojuama, kad pagrindinė įrodymų rinkimo (tyrimo) vieta yra bylos nagrinėjimas teisme, o siekiant užtikrinti šalių lygybę įrodymai šioje stadijoje turi būti renkami *ex novo*, laikantis rungtyniškumo principo, t.y. tiesiogiai apklausiant ir sudarant galimybes apklausti liudytojus, specialistus ir kaltininką (Italijos BPK 418, 501, 503 straipsniai)²³⁰. Dėl to, baigus ikiteisminį tyrimą, kurio tikslas yra išaiškinti nusikalstamos veikos aplinkybes ir nustatyti, ar yra pakankamas pagrindas viešam kaltinimui pareikšti²³¹, sudaromi du dokumentų rinkiniai, iš kurių vienas skirtas bylai nagrinėti teisme (ital. – *fascicolo per il dibattimento*) ir kuris yra prieinamas bylą nagrinėjančiam teisėjui, o kitu disponuoja tik

²²⁹ JESCHECK, H. H. Grundgedanken der neuen italienischen Strafprozessordnung in rechtsvergleichender Sicht. In *FS Arthur Kaufmann*, 1993, p. 660; KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006, p. 200; HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p. 153; ORLANDI, R. Ermittlungsmethoden und Beweisverbote nach der italienischen Strafprozeßordnung. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 57; AMODIO, E. Das Modell des Anklageprozesses im neuen italienischen Strafverfahrensgesetzbuch. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1990, 102, p. 178; HONERT, A. Der italienische Strafprozeß: die Fortentwicklung einer Reform. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1994, 106, p. 433.

²³⁰ JESCHECK, H. H. Grundgedanken der neuen italienischen Strafprozessordnung in rechtsvergleichender Sicht. In *FS Arthur Kaufmann*, 1993, p. 662; HONERT, A. Der italienische Strafprozeß: die Fortentwicklung einer Reform. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1994, 106, p. 429; AMODIO, E. Das Modell des Anklageprozesses im neuen italienischen Strafverfahrensgesetzbuch. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1990, 102, p. 176; HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p.167 ir toliau.

²³¹ AMODIO, E. Das Modell des Anklageprozesses im neuen italienischen Strafverfahrensgesetzbuch. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1990, 102, p. 176; HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p. 160. Palyginimui taip pat žr.: GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 288–289.

proceso šalys (ital. – *fascicolo del pubblico ministero*)²³². Kokie dokumentai (įrodymai) bus perduodami bylą nagrinėjančiam teisėjui, sprendžia ikiteisminio tyrimo teisėjas (ital. – *giudice per le indagini preliminari*) tarpinėje proceso stadijoje (ital. – *udienza preliminare*)²³³. Paprastai bylai nagrinėti teisme skirtame dokumentų rinkinyje gali būti rezultatai tik tų ikiteisminio tyrimo veiksmų, kurie yra nepakartojami (pavyzdžiui, įvykio vietos apžiūros, kratos protokolai), taip pat pagal bylos nagrinėjimo teisme taisykles gauti įrodymai²³⁴. *Procès-verbaux*, t. y. oficialių apklausų, kurias atliko ne teisėjas ar teismas, bet ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras, protokolai bylą nagrinėjančiam teismui iš principo yra neprieinami, jų kaltinimo šalis negali naudoti kaip įrodymų²³⁵. Taigi, nesant galimybės jų pateikti teismui kaip įrodymų, tokiuose protokoluose užfiksuoti parodymai, galima teigti, lieka informacijos lygmenis²³⁶.

²³² HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p. 162; PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 367 ir toliau.

²³³ HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p. 161.

²³⁴ ORLANDI, R. Ermittlungsmethoden und Beweisverbote nach der italienischen Strafprozeßordnung. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 64.

²³⁵ Išimtis yra pirmiau duotų protokolų perskaitymas (paprastai prokuroro iniciatyva) pagal Italijos BPK 500 straipsnio 3 dalį, kurioje nustatyta, kad parodymai [duoti ne teisėjui], kurie naudojami kaltinimui pagrįsti, nėra įrodymai dėl faktų, apie kuriuos parodoma, ir gali būti naudojami tik sprendžiant dėl liudytojo patikimumo [AMODIO, E. Das Modell des Anklageprozesses im neuen italienischen Strafverfahrensgesetzbuch. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1990, 102, p. 191].

²³⁶ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pastangos įtvirtinti kuo labiau rungimosi principais pagrįstą bylos nagrinėjimą teisme buvo griaunamos Italijos Konstitucinio Teismo sprendimais. Pavyzdžiui, jau 1992 metais Italijos BPK 500 straipsnio 3 dalis pripažinta prieštaraujančia Konstitucijai, o ne teismui duotiems parodymams suteikta visiška įrodomoji galia. Po šio ir kitų Italijos Konstitucinio Teismo sprendimų pirminė idėja, kad kitose proceso stadijose, išskyrus bylos nagrinėjimą teisme, gauti duomenys nebūtų naudojami nuosprendžiui pagrįsti, praktiškai prarado prasmę, o ikiteisminiam tyrimui grąžinta ankstesnė reikšmė [HONERT, A. Der italienische Strafprozeß: die Fortentwicklung einer Reform. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1994, 106, p. 436; HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p. 168]. Nesutikdamas su tokia Konstitucinio Teismo pozicija, Italijos Parlamentas inicijavo Italijos Konstitucijos pakeitimus, siekdamas įtvirtinti labiau rungtynišką baudžiamąjį procesą (plačiau apie Italijos Parlamento ir Italijos Konstitucinio Teismo „karą“ dėl rungtyniškumo principo žr.: MAFFEI, S. Negotiations „on Evidence“ and Negotiations „on Sentence“: Adversarial Experiments in Italian Criminal Procedure [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, 2004, 2 [žiūrėta 2008 m. gegužės 25d.], p. 1050–1069. Prieiga per internetą: <<http://www.maffestefano.it/docPubblicazioni/1.pdf>>).

Šie lyginamosios teisėtyros pavyzdžiai rodo, kad informacijos (duomenų) ir įrodymų atskyrimas yra siejamas su rungimosi principu. Tačiau šiose teisės sistemose tokiam atskyrimui procesinę reikšmę suteikia tai, kad tam tikrai informacijai yra užkertamas kelias patekti į įrodymų tyrimą bylos nagrinėjimo teisme metu, t. y. kad egzistuoja teisinės taisyklės, draudžiančios jau objektyviai esančią informaciją pateikti teisme kaip įrodymus, ir procedūra, užtikrinanti tokios informacijos nepatekimą į įrodinėjimo procesą teisme.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje tokių taisyklių, galima sakyti, nėra. Iš dalies tokiomis taisyklėmis galėtų būti BPK 242 straipsnyje („Tiesioginis ir žodinis nagrinėjimas teisme“) ir 276 straipsnyje („Kaltinamojo, nukentėjusiojo ir liudytojo pirmiau duotų parodymų perskaitymas“) įtvirtintos nuostatos. Tačiau sisteminė šiuose straipsniuose įtvirtintų nuostatų analizė leidžia daryti išvadą, kad betarpiškumo (tiesioginio nagrinėjimo teisme) principas Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje, kaip ir kai kurių kontinentinės Vakarų Europos valstybių baudžiamojo proceso teisėje, yra suprantamas ne kaip draudimas teismui vidinį įsitikinimą formuoti naudojantis *procès-verbaux*, bet kaip įpareigojimas teismui savo vidinį įsitikinimą formuoti pirminiais šaltiniais, jei tai įmanoma²³⁷. Be to, atvejų, kai galima perskaityti ikiteisminio tyrimo teisėjui duotus parodymus, sąrašas yra toks platus (BPK 276 straipsnio 1–3 dalys), kad praktiškai neįsivaizduojama situacija, kada prireikus jų nebūtų galima perskaityti. Ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui duotų parodymų perskaitymui teisme apskritai nekeliamos jokios sąlygos, formuluojama tik galima jų naudojimo įrodinėjimo procese paskirtis – byloje esantiems parodymams patikrinti (BPK 276 straipsnio 4 dalis)²³⁸. BPK

²³⁷ EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, p. 73–74; SPENCER, J. R. Evidence. In *European Criminal Procedures*. Edited by DELMAS-MARTY, M.; SPENCER, J. R. Cambridge, 2005, p. 618; GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 389; taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-221/2008.

²³⁸ Tai, kokią įrodomąją reikšmę turi tokių apklausų protokolai, analizuojamu aspektu nesvarbu. Plačiau apie formuojamą teismų praktiką šiuo klausimu žr.: Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, išvadų 4 punktą; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-P-221/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus

nenustatyta jokie mechanizmo, kuris sukliudytų informaciją pateikti bylą nagrinėjančiam teismui. Teismas disponuoja visa informacija, kurią jam pateikia kaltinimo šalis (prokuroras). Pastarasis teismui su kaltinamuoju aktu gali pateikti bet kokius duomenis, jo manymu, reikalingus apkaltinamajam nuosprendžiui pagrįsti, įskaitant ir visus savo paties (ar kitų pareigūnų) surašytus dokumentus, kuriuose užfiksuoti asmenų pareiškimai: 2010 m. gruodžio 31 d. įsigaliojo BPK 220 straipsnio 1 dalies pataisa, pagal kurią prokuroras perduoda teismui kaltinamąjį aktą kartu su *visa* bylos medžiaga²³⁹.

Disertacinio tyrimo kontekste, nepretenduoju pateikti galutinių atsakymų į klausimus, nuo kurio momento duomenys tampa įrodymais baudžiamajame procese ir ar dabartinis baudžiamojo proceso teisinis reguliavimas apskritai pagrindžia įrodymų skaidymą į *duomenis* ir *įrodymus*, konstatuotinas tik faktas, kad toks įrodymų sampratos dvilypumas pagal dabar galiojančią BPK egzistuoja, ir į tai turi būti atsižvelgiama formuluojant įrodymų leistinumą sampratą.

Duomenys, kurie gali būti panaudoti kaip įrodymai baudžiamajame procese, privalo būti renkami tik teisėtai tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teisme. Dėl to leistinumui priskiriami reikalavimai (įstatymų nustatyta tvarka, teisėtais būdais) taikytini tiek duomenims, tiek įrodymams (jei įrodymai – duomenys, egzistuojantys bylos nagrinėjimo teisme metu). Taigi, pagal dabartinį teisinį reguliavimą tiksliau būtų ne įrodymų rinkimo leistinumą, o *duomenų (įrodymų) rinkimo leistinumą*.

Lygiai taip ir su įrodymų naudojimo neleistinumu. Jei draudimas naudoti įrodymus taikytinas teismui, nagrinėjančiam bylą, tai juolab toks draudimas taikytinas ir ikiteisminio tyrimo teisėjui ar prokurorui (*argumentum a fortiori*)²⁴⁰. Teismui, nagrinėjančiam bylą, draudžiama naudoti įrodymus (jei įrodymai – duomenys, egzistuojantys bylos nagrinėjimo teisme metu) formuojant savo įsitikinimą bei grindžiant nuosprendį (nutartį). Ikiteisminio

teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-55/2009; 2009 m. spalio 27 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-364/2009; 2010 m. kovo 23 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-179/2010.

²³⁹ Žin., 2002, Nr. 37-1341; 2004, Nr. 115-4276.

²⁴⁰ Minėta, kad taip yra tiek, pavyzdžiui, Vokietijoje, tiek Rusijoje.

tyrimo teisėjui ir prokurorui draudžiama naudoti duomenis procesiniuose sprendimuose, kuriems pagrįsti turi būti nurodomi duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikti tirti, pavyzdžiui, skiriant suėmimą (BPK 125 straipsnio 1 dalies 3 punktas), surašant kaltinamąjį aktą (BPK 219 straipsnio 4 punktas). Taigi, esant įstatyme įtvirtintam įrodymų sampratos dvilypumui, tiksliau būtų ne įrodymų naudojimo neleistinumas, o *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas*.

Duomenų (įrodymų) rinkimo leistinumo sąvokos kontekste aptartinos dar dvi sąvokos – tai duomenų (įrodymų) *rinkimas* ir *gavimas*. BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalyse vartojama ne „rinkimo“, o „gavimo“ sąvoka. Ir, tikėtina, neatsitiktinai. Paprastai doktrinoje ir teismų praktikoje teigiama, kad duomenys (įrodymai) yra renkami tik BPK nustatyta tvarka²⁴¹, o „rinkimo“ sąvoka suponuoja, kad tai yra sąmoninga veikla, siekiant surinkti duomenis, galinčius patvirtinti ar paneigti nusikalstamos veikos padarymo faktą ir kitas reikšmingas aplinkybes, galinčias padėti atskleisti nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes, ją padariusius asmenis. Tačiau duomenys (įrodymai) gali būti gauti ne tik atliekant BPK numatytus proceso veiksmus, bet ir pareigūnams ar valstybės institucijoms veikiant pagal jų veiklą reglamentuojančius teisės aktus, taip pat kitiems proceso dalyviams (pavyzdžiui, įtariamajam, kaltinamajame, gynėjui, nukentėjusiajam) juos renkant savo iniciatyva²⁴². Šiais atvejais nėra reglamentuotos duomenų (įrodymų) „rinkimo“ procedūros. Tačiau ir šiais atvejais teisėtumo reikalavimas išlieka tas pats: tiek pareigūnams ar valstybės institucijoms, tiek kitiems proceso dalyviams draudžiama pažeisti teisę, gaunant duomenis, galinčius padėti atskleisti nusikalstamą veiką. Antra vertus, tokių asmenų veikimo teisėtumo (neteisėtumo) klausimas yra sprendžiamas ne pagal BPK, o pagal kitus teisės norminius aktus. Kitaip sakant, tokiais atvejais nėra jokios baudžiamojo proceso teisei būdingos specifikos, todėl tokia sąvoka kaip

²⁴¹ Plačiau – šios darbo I. 2. 1. 1. dalyje.

²⁴² Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 322–326; p. 328–329; p. 368–372.

„įrodymų gavimo leistinumą“, reiškianti „įrodymų gavimo teisėtumą“, net ir baudžiamojo proceso teisės doktrinos atžvilgiu nebūtų labai prasminga. Vis dėlto BPK, apibrėžiant įrodymų leistinumą sąlygas, yra vartojama „gavimo“ sąvoka; laikantis preciziškumo, turėtų būti vartojama *duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumą* sąvoka.

Apibendrinant analizuotus teisinių sąvokų vartojimo ypatumus pagal dabartinį baudžiamojo proceso teisinį reguliavimą, galima teigti, kad įrodymų leistinumą sudaro *duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumą ir duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą*. Tai yra „nepatogios“ vartoti konstrukcijos, todėl toliau tekste dažniau bus vartojamas paprastesnis variantas: *įrodymų rinkimo leistinumą* ir *įrodymų naudojimo neleistinumą*. Taip pat ir dėl *duomenų* ir *įrodymų* sąvokos vartojimo: toliau tekste dažniau bus vartojama *įrodymų* sąvoka, aprėpanti ir duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai tirti.

Analizuojant įrodymų leistinumą reikalavimus (tradicinę įrodymų leistinumą sampratą), pažymėta, kad dalis duomenų, gautų pažeidžiant teisę (*duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumą*), įrodymais nepripažįstami dėl to, kad dėl padaryto pažeidimo kilo nepašalinamų abejonių duomenų patikimumu. Dėl tos pačios priežasties įrodymais nepripažįstami ir duomenys remiantis BPK 20 straipsnio 4 dalies reikalavimu (galimybė patikrinti duomenis BPK numatytais proceso veiksmais). Žvelgiant į duomenų nepripažinimą įrodymais kaip į teisinį draudimą naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus (*įrodymų naudojimo neleistinumą*), neišvengiamai kyla klausimas, kokia prasmė yra drausti naudoti nepatikimus duomenis (įrodymus).

Manytina, kad teisinis draudimas naudoti nepatikimus, lygiai taip pat kaip ir nesusijusius, įrodymus yra nereikalingas. Nepriklausomai nuo priežasties, dėl ko įrodymai yra nepatikimi (nežinoma informacijos kilmė, proceso formos pažeidimas, žmogaus klaida ar pan.), jų naudojimui, nustatant įrodinėtinas aplinkybes, užkerta kelią pagrindinis baudžiamojo proceso tikslas – materialiosios teisės prasme teisingo nuosprendžio priėmimas: nepatikimais duomenimis (įrodymais) negali būti nustatyta tiesa, o nenustačius tiesos negali

būti tinkamai kvalifikuota nusikalstama veika ir išpręsti kiti reikšmingi materialiosios teisės klausimai. Tai, ar įrodymai patikimi, teismas vertina pagal savo vidinį įsitikinimą (*laisvo įrodymų vertinimo* principas). Nustatęs, kad įrodymai nepatikimi, ar nepavykus pašalinti abejonių dėl jų patikimumo, teismas jais tiesiog nesivadovauja, juos atmeta (*in dubio pro reo* principas). Nesusiję įrodymai apskritai negali nei patvirtinti, nei paneigti jokių reikšmingų bylai aplinkybių, dėl to, nepriklausomai nuo to, bus draudžiama juos naudoti ar ne, jais taip pat bus nesivadovaujama.

Kitaip sakant, įrodymų nepatikimumas nėra pagrindas juos drausti naudoti. Nepatikimų įrodymų pašalinimas iš įrodinėjimo proceso yra ne dėl teisinio draudimo, o dėl duomenų objektyvaus negalėjimo būti įrodymais. Vadinasi, BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, kad įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmis, kaip ir atvejai, kai duomenys, gauti pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, nepripažįstami įrodymais dėl to, kad nepatikimi, nepriskirtini *įrodymų naudojimo neleistinumui*.

Pabrėžtina, kad toks traktavimas nepaneigia įrodymų rinkimą reguliuojančių baudžiamojo proceso teisės normų, taip pat kitų teisės normų, kurios gali būti pažeidžiamos renkant (gaunant) duomenis (įrodymus), prasmės ir privalomumo. Įrodinėjimo proceso formalizavimas nėra savitikslis. Konstitucinės teisės atžvilgiu tai yra ne tik viešojo intereso atskleisti nusikalstamas veikas ir individualių teisiųjų gėrių apsaugos optimali pusiausvyra, bet ir optimalus tiesos nustatymo būdas²⁴³. Įrodinėjimo proceso teisės normos ne tik saugo su procesu vienaip ar kitaip susijusių asmenų teises, laisves ir teisėtus interesus (taip pat užkerta kelią valdžios piktnaudžiavimui), bet ir užtikrina įrodymų patikimumą. Ne veltui, pavyzdžiui, atpažinti

²⁴³ STRATE, G. Rechtshistorische Fragen der Beweisverbote. *JuristenZeitung (JZ)*, 1989, p. 176; GODA, G. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*, 2007, t. 65, p. 50–52; KAZLAUSKAS, M.; GODA, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1995, t. 27, p. 22–23; HASSEMER, W. Die „Funktionstüchtigkeit der Strafrechtspflege“ – ein neuer Rechtsbegriff? *Strafverteidiger (StV)*, 1982, p. 278; DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 188 ir toliau; PETERS, K. *Strafprozess: Ein Lehrbuch*. 4. Aufl. Heidelberg, 1985, p. 295.

reikalaujama ne iš vieno ar dviejų, bet iš trijų asmenų, ir dar kuo panašesnių į atpažintiną ir t. t. (BPK 191 straipsnis). Dėl to įrodinėjimo pareigą turintiems teisės subjektams laikytis įrodymų rinkimą reguliuojančių teisės normų (proceso formos) yra ne tik privalu, bet ir naudinga: įstatymų nustatyta tvarka surinkti įrodymai, galima sakyti, turi patikimumo prezumpciją – juose užfiksuota informacija atitinka tikrovę (ir yra patikimi) tol, kol tai nenuginčyta. Įrodymai, gauti pažeidžiant teisėtumo reikalavimą, tokios prezumpcijos neturi, o nepavykus pašalinti abejonių dėl įrodymų patikimumo, teismas jais nesivadovaus (*in dubio pro reo* principas). Be to, pažymėtina, kad visais atvejais, kai gaunant įrodymus yra padaromas vienoks ar kitoks teisės pažeidimas, teismas privalo įvertinti teisės pažeidimo įtaką įrodymų patikimumui: analizuoti jų gavimo, taip pat pažeidimo padarymo aplinkybes, tikrinti įrodymus BPK numatytais veiksmais, lyginti juos su kitais byloje esančiais įrodymais ir t. t. Taigi, teismas yra įpareigojamas vertinti, analizuoti įrodymus turinio aspektu. *Įrodymų naudojimo neleistinumo* atžvilgiu tai draudžiama daryti.

Minėta, kad naujojo Rusijos BPK 75 straipsnio 2 dalyje yra vardijami konkretūs neleistinų įrodymų atvejai. Keli iš tokių atvejų – tai nukentėjusiojo, liudytojo parodymai, paremti spėjimais, prielaidomis, gandais, taip pat liudytojo, kuris negali nurodyti sužinojimo šaltinio, parodymai (Rusijos BPK 75 straipsnio 2 dalies 2 punktas). Žvelgiant į šiuos neleistinus įrodymus, matyti, kad jie yra iš esmės analogiški tiek Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje nurodomiems neleistiniems įrodymams, kildinamiems iš BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatos, kad įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmais. Analizuojant šios nuostatos aiškinimą doktrinoje, aiškinimą ir taikymą teismų praktikoje, pažymėta, kad ji nėra siejama su duomenų (įrodymų) gavimo momentu ir būdu, be to, turiningasis tokių įrodymų neleistinumo pagrindas yra jų turinio trūkumas, konkrečiai – nepatikimumas. Taip ir su Rusijos BPK 75 straipsnio 2 dalyje nurodomais neleistiniais įrodymais: jie traktuojami kaip neleistini ne dėl to, kad gauti iš neteisėto

šaltinio, neįgalioto asmens, pažeidžiant jų gavimo ar fiksavimo tvarką, bet dėl to, kad jų patikimumas yra tokio laipsnio, kad, Rusijos įstatymų leidėjo manymu, jie nėra tinkami tiesai baudžiamajame procese nustatyti. Taigi, jie neleistini taip pat dėl gnoseologinio pobūdžio priežasčių. Tas pats ir dėl įrodymų, gautų pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką: tiek Lietuvoje, tiek Rusijoje vienas iš tokių įrodymų pripažinimo neleistiniais pagrindų – nepašalinamos abejonės dėl jų patikimumo²⁴⁴.

Kaip matyti, Rusijos įrodymų leistinumą samprata apima ir tokius atvejus, kai įrodymai pripažįstami neturinčiais teisinės galios (neleistiniais) dėl to, kad yra nepatikimi. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį į vieną esminę aplinkybę, kuri Rusijoje tokią traktuotę leidžia pateisinti. 1993 m. Rusijos BPK (kartu su neleistinų įrodymų sampratos įtvirtinimu įstatyme) įtvirtintas prisiekusiųjų teismo institutas. Ir kaip pažymima teisinėje literatūroje, vienas iš įrodymų leistinumui (tiksliau – neleistinumui) keliamų uždavinių yra užtikrinti, kad abejotino patikimumo informacija nepaveiktų prisiekusiųjų įsitikinimo formavimosi²⁴⁵. Tam Rusijos BPK yra numatyta ir speciali įrodymų pripažinimo neleistiniais procedūra, padedanti užkirsti kelią neleistiniems įrodymams patekti į įrodinėjimą bylos nagrinėjimo teisme metu (Rusijos BPK 235, 236 ir kt. straipsniai).

Šiuo požiūriu Rusijos įrodymų leistinumą samprata priartėja prie anglosaksų teisinėje tradicijoje jau ilgus šimtmečius egzistuojančios įrodymų priimtimumo (angl. – *admissibility of evidence*)²⁴⁶ sampratos. Anot A. Zuckerman, įrodymų priimtimumas kelia paprastą klausimą: ar tam tikras įrodymas gali būti pateiktas faktų nustatytojiui, taip leidžiant jam vadovautis įrodymu priimant verdiktą²⁴⁷. Minėta, kad įrodymai anglosaksų teisinėje

²⁴⁴ Pвз., žр. ОРЛОВ, Ю. К. *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. Москва, 2009, p. 73.

²⁴⁵ ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005, p. 234.

²⁴⁶ Angl. *admissibility* galėtų būti verčiamas ir kaip priimtimumas, ir kaip leistinumas. Atsižvelgiant į tai, kad rusiškoji įrodymų leistinumą samprata nėra analogiška angliškajai, siekiant išvengti nepagrįsto tapatinimo, šiame darbe, kalbant apie anglišką „įrodymų leistinumą“, vartojama ne leistinumą, o priimtimumą sąvoka.

²⁴⁷ Anglosaksų teisinėje sistemoje faktus baudžiamajame procese paprastai nustatinėja prisiekusieji (žiuri) [*McCormick on Evidence*. 3rd ed. Edited by CLEARY, E. W. St. Paul, 1984, p. 153]. Išimties

tradicijoje yra laikomi priimtinais, ir tai reiškia, kad proceso šalys juos gali pateikti bylos nagrinėjimo teisme metu, jei jie yra susiję (angl. – *relevant*) ir jiems netaikoma jokia vadinamoji pašalinimo taisyklė (angl. – *exclusionary rule*). Įrodymų priimtimumo klausimą prisiekusiųjų teismo (angl. – *jury trial*) atveju sprendžia teisėjas, taikydamas *voire dire* procedūrą. Teisėjui nusprendus, kad įrodymas yra nepriimtinas (angl. – *inadmissible*), šalys jo negali pateikti teismo nagrinėjimo metu. Bylos nagrinėjimo prisiekusiųjų teisme atveju tai reiškia, kad prisiekusiesiems tokie įrodymai yra neprieinami (apie jų egzistavimą jie net nesužino)²⁴⁸.

Pažymėtina, kad bendrojoje teisėje įrodymų priimtimumo taisyklės buvo kuriamos būtent dėl prisiekusiųjų teismo, visų pirma siekiant užtikrinti geresnes prielaidas tiesai nustatyti. Galima nurodyti tokias garsias pašalinimo taisykles kaip *hearsay* ar *bad character*. Pastaroji taisyklė, pavyzdžiui, iš principo draudžia pateikti neigiamą informaciją apie kaltinamojo asmenybę, pavyzdžiui, apie ankstesnius teistumus. Jos, beje, kaip ir kitų pašalinimo taisyklių, taikymas teismų praktikoje yra nevienodas, turi nemažai išimčių²⁴⁹. Pašalindamas tokius įrodymus, profesionalus teisėjas atlieka „filtravimo“ funkciją, taip sukurdamas geresnes sąlygas prisiekusiesiems koncentruotis į tai, kas iš tiesų svarbu konkrečioje byloje, ir apsaugodamas juos nuo menkos vertės įrodymų galimo poveikio išankstiniam nusistatymui (angl. – *prejudicial effect*)²⁵⁰. Pagrindinė įrodymų pašalinimo taisyklė („taisyklių taisyklė“), išlikusi iki šių dienų, apibrėžiama per formulę PE > PV (*Probative value* >

yra, pavyzdžiui, Anglijos magistratų teismas, kuriame baudžiamosios bylos dėl nesunkių nusikaltimų sumarinio proceso tvarka nagrinėjamos be prisiekusiųjų [ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 38 ir toliau]. Tačiau reikia pažymėti tai, kad būtent šios „išimtys“ ir sudaro didžiausią bylų dalį – apie 98 proc. [HUBER, B. *Ermittlungsmethoden und Beweisverbote im englischen Strafprozeßrecht*. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 75].

²⁴⁸ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 96–98; HUBER, B. *Ermittlungsmethoden und Beweisverbote im englischen Strafprozeßrecht*. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 79.

²⁴⁹ Pastaruoju metu ši sritis vis labiau pradedama reguliuoti statutinės teisės, pavyzdžiui, UK Criminal Justice Act 2003 [ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 511 ir toliau].

²⁵⁰ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 67–69.

Prejudicial effect) – galimas poveikis išankstiniam nusistatymui nusveria įrodymų įrodomąją vertę²⁵¹.

Rusijos BPK 75 straipsnio 2 dalies 2 punkte įtvirtintą nuostatą galima laikyti tam tikra *hearsay*, kuri anglosaksų teisinėje tradicijoje yra siejama su žodiškumo ir betarpiškumo principais, išraiška. Bendriausia prasme *hearsay* reiškia draudimą teisme naudoti bet kokios formos liudytojų parodymus, duotus ne žodžiu bylos nagrinėjimo teisme metu. Anglijoje klasikine laikoma sero R. Cross pateikta apibrėžtis: bet koks pareiškimas, išskyrus tokį, kuris asmens padarytas procese žodžiu, yra nepriimtinas kaip įrodymas dėl jokių pareiktų faktų²⁵². Šios taisyklės esmė yra ta, kad, kaip tikima, ji sudaro geresnes sąlygas teismui nustatyti tiesą, nes proceso šalys ir pats teismas turi daugiau galimybių patikrinti liudytojų parodymų patikimumą²⁵³. Ji apima ir liudytojo parodymus apie įvykius ar faktus, kuriuos jis suvokė (patyrė) ne pats, bet sužinojo iš kito šaltinio, kitaip sakant, tokius atvejus, kai liudytojas persako tai, ką yra girdėjęs iš kitų asmenų²⁵⁴. Pavyzdžiui, byloje, kurioje vyras kaltinamas savo žmonos nužudymu, prieš mirtį moters telefoninį skambutį gavęs asmuo gali paliudyti tik tai, kad skambino moteris ir kad balsas buvo susijaudinęs, bet negali nurodyti pokalbio turinio; jei moteris telefonu būtų sakiusi, kad jai vyras grasina ginklu, tokie liudytojo parodymai negalėtų būti pateikti teisme kaip įrodymai²⁵⁵.

Pažymėtina, kad kai kurie rusų autoriai, priskirdami įrodymų leistinumui ir tai, kas tradiciškai buvo suprantama kaip kitos įrodymų savybės, akivaizdžiai perima anglosaksų įrodymų priimtimumo koncepciją. Minėta, kad anglosaksų teisinėje tradicijoje tik susiję (angl. – *relevant*) įrodymai yra leidžiami pateikti prisiekusiųjų teisme. Dėl to autoriai, teigdami, kad nesusiję

²⁵¹ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 97.

²⁵² ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 580.

²⁵³ SPENCER, J. R. Evidence. In *European Criminal Procedures*. Edited by DELMAS-MARTY, M.; SPENCER, J. R. Cambridge, 2005, p. 618; HUBER, B. Ermittlungsmethoden und Beweisverbote im englischen Strafprozeßrecht. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 80; PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 375.

²⁵⁴ PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 374.

²⁵⁵ Ratten v R [1972] AC 378.

su byla įrodymai taip pat yra neleistini²⁵⁶, įrodymų leistinumą sutapatina su įrodymų priimtinumu, t. y. su institutu, kuris anglosaksų teisinėje tradicijoje yra taikomas tik prisiekusiųjų teisme²⁵⁷.

Kontinentinės teisės tradicijoje, kai nėra prisiekusiųjų teismo, tokia kaip Rusijos BPK 75 straipsnio 2 dalies 2 punkte įtvirtinta *hearsay* forma neturi jokios ypatingos reikšmės. Dėl tokių įrodymų patikimumo, jų įrodomosios vertės profesionalus teisėjas nusprendžia įrodymų vertinimo metu, vadovaudamasis laisvo įrodymų vertinimo principu. Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje nėra prisiekusiųjų teismo instituto, dėl to, manytina, nėra pagrindo pripažinti neleistiniais nepatikimus duomenis (įrodymus) nepriklausomai nuo to, ar jie nepatikimi, nes nežinoma jų kilmė, ar dėl kitų aplinkybių. Juolab kad pagal dabar galiojantį BPK nenumatyta jokios procedūros, kliudančios tokiems duomenims (įrodymams) patekti į bylą nagrinėjantį teismą.

Taip pat pažymėtina, kad vis dėlto ne visos įrodymų pašalinimo taisyklės anglosaksų teisinėje tradicijoje tarnauja geresnių prielaidų tiesai nustatyti sudarymui. Kai kurios jų, priešingai, gali apriboti tiesos nustatymo galimybes, pavyzdžiui, *rules of privilege*²⁵⁸, JAV pašalinimo taisyklė dėl Konstitucijos pataisose įtvirtintų teisių pažeidimo, Kanados pašalinimo taisyklė pagal 1982 m. Konstitucinis Akto, patvirtinusio Kanados teisių ir laisvių chartiją, 24 straipsnio 2 dalies nuostatą, įrodymų, lemiančių proceso nesąžiningumą, pašalinimas pagal Jungtinės Karalystės 1984 m. Policijos ir baudžiamųjų įrodymų akto 76, 78 straipsnius²⁵⁹. Teigiant, kad įrodymų pašalinimo taisyklės taikomos tik prisiekusiųjų teismo proceso metu, turimas omenyje iš esmės tik procesinis aspektas, t. y. neprisiekusiųjų teismo proceso atveju netaikoma speciali įrodymų pašalinimo procedūra (*voire dire*), o teismas

²⁵⁶ ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005, p. 229.

²⁵⁷ *McCormick on Evidence*. 3rd ed. Edited by CLEARY, E. W. St. Paul, 1984, p. 153; MIRFIELD, P. *Silence, Confessions and Improperly Obtained Evidence*. Oxford, 1997, p. 41–44; ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 38–42.

²⁵⁸ Pvz., savęs nekaltinimo, gynėjo ir kliento konfidencialumo privilegijos [ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 226–244].

²⁵⁹ Plačiau apie šiuose teisės aktuose įtvirtintas įrodymų pašalinimo taisykles žr. šio darbo II dalyje.

dėl įrodymų nusprendžia bylos nagrinėjimo teisme galutinėje stadijoje – priimdamas nuosprendį²⁶⁰. Dėl to tokių įrodymų pašalinimas savo esme atitinka tai, kas Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje suprantama kaip įrodymų vertinimo draudimas²⁶¹, arba tai, kas šiame darbe įvardijama kaip *įrodymų naudojimo neleistinumas*: prisiekusiųjų teismo proceso atveju tokie įrodymai prisiekusiesiems yra neprieinami, o neprisiekusiųjų – jais draudžiama teismui grįsti savo įsitikinimą ir remtis priimant nuosprendį. Pastaruoju atveju terminas „įrodymų pašalinimas“ vartotinas ne siekiant nurodyti proceso veiksmą, o *de jure* įrodymo pašalinimą iš įrodinėjimo proceso. Tuo tarpu nepatikimi įrodymai neprisiekusiųjų teismo metu yra ne draudžiami vertinti (naudoti), o tiesiog atmetami. Pavyzdžiui, parodymas atpažinti, padarytas pažeidžiant nustatytas taisykles (pavyzdžiui, kaltinamasis buvo atpažintas ne tarp aštuonių, kaip rekomenduojama, o tarp šešių žmonių), prisiekusiųjų teisme gali būti pašalintas *voire dire* kaip nepatikimas įrodymas, o neprisiekusiųjų teisme – priimant nuosprendį atmestas (juo nesivadovauta)²⁶².

Anot J. F. Nijboer, bendroji ir kontinentinė teisinės sistemos yra lygintinos įrodymų teisės srityje, nes abiejose egzistuoja identiški *rationes legis*; skirtumas tik tas, kad bendroji teisė reguliuoja įrodymų pateikimą, o kontinentinė teisė – sprendimų dėl įrodymų priėmimą²⁶³. Disertacinio tyrimo kontekste lyginamosios teisėtyros aspektu analizuotini būtent tie įrodymų pašalinimai iš įrodinėjimo proceso anglosaksų teisinėje tradicijoje, kurie nėra nulemti prisiekusiųjų teismo specifikos, t. y. kurie nėra pašalinami ar atmetami dėl to, kad nepatikimi. Anglosaksų teisinėje literatūroje ši įrodymų

²⁶⁰ MIRFIELD, P. *Silence, Confessions and Improperly Obtained Evidence*. Oxford, 1997, p. 44.

²⁶¹ ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 121–130 ir toliau.

²⁶² MIRFIELD, P. *Silence, Confessions and Improperly Obtained Evidence*. Oxford, 1997, p. 42–44.

²⁶³ NIJOBBER, J. F. Methods of Investigation and Exclusion of Evidence – a Comparative and Interdisciplinary Perspective. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 56.

priimtino dalis paprastai išskiriama, įvardijant ją terminu „neteisėtai gautų įrodymų priimtinumą“ (*illegally (unlawfully) obtained evidence*)²⁶⁴.

Minėta, kad *įrodymų vertinimo draudimai* Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje yra skirstomi į *nesavarankiškus įrodymų vertinimo draudimus* ir *savarankiškus įrodymų vertinimo draudimus*. Procesiniais teisiniais padariniais šie draudimai yra analogiški – tiek vienu, tiek kitu atveju draudžiama įrodymų vertinimo subjektui naudoti tam tikrame šaltinyje užfiksuotus duomenis formuojant savo įsitikinimą ir grindžiant procesinį sprendimą. Tačiau vienu atveju toks draudimas yra *įrodymų rinkimo draudimo*, t. y. teisės normų, reguliuojančių įrodymų rinkimą, pažeidimo padarinys (*nesavarankiški įrodymų vertinimo draudimai*). Kitu atveju toks draudimas taikomas nepriklausomai nuo to, buvo pažeista teisė gaunant įrodymą ar ne (*savarankiški įrodymų vertinimo draudimai*). Pastarosios kategorijos kontekste doktrinoje analizuojama galimybė panaudoti baudžiamajame procese duomenis, susijusius su žmogaus teise į privatų gyvenimą, net ir tuo atveju, kai jie gaunami teisėtai (pavyzdžiui, teisėtos kratos metu).

Savarankišku įrodymų vertinimo draudimų kategorijai paprastai priskiriami Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinio Teismo praktikoje nagrinėti privačių užrašų (dienoraščių) ir garso bei vaizdo įrašų, kuriuose yra duomenų apie kaltininko privatų gyvenimą, panaudojimo baudžiamajame procese atvejai. Sprendžiant privačių užrašų bei garso, vaizdo įrašų, susijusių su asmens privačiu gyvenimu, leistinumo klausimą, vadovaujamosi Vokietijos Federacinės Respublikos Konstitucinio Teismo suformuluota vadinamąja „trijų sferų“ doktrina (vok. – *Dreistufentheorie*). Pagal šią doktriną yra skiriamos trys privataus gyvenimo sritys (sferos): 1) visuomeninė (asmens gyvenimas viešumoje, pavyzdžiui, viešojo transporto priemonėse, parduotuvėse); 2) paprasta privati (pavyzdžiui, privatus pokalbis

²⁶⁴ Kai kuriuose šaltiniuose vietoj „neteisėtai gautų įrodymų“ sąvokos vartojama „netinkamai gautų įrodymų“ (angl. – *improperly obtained evidence*) sąvoka (žr., pvz.: ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 343 ir toliau; CAENEGEM, W. *New trend in illegal evidence in criminal procedure: general report – common law* [interaktyvus]. September, 2007 [žiūrėta 2009 m. spalio 15 d.], p. 12–13. Prieiga per internetą: <http://epublications.bond.edu.au/law_pubs/223>]. Kontinentinės teisės atžvilgiu šios sąvokos vertintinos kaip sinonimai.

pasivaikščiojimo metu) ir 3) intymi (pavyzdžiui, sutuoktinių intymus gyvenimas)²⁶⁵. Pastaroji sritis pagal šią teoriją yra neliečiama ir absoliutaus pobūdžio, taigi kišimasis į ją nepateisinamas jokiais atvejais – baudžiamojoje byloje duomenimis, priklausančiais šiai sričiai, vadovautis negalima. Kišimasis į antrąją sritį tam tikrais atvejais gali būti pateisinamas – baudžiamojoje byloje, jeigu bendrasis interesas atskleisti nusikalstamą veiką nusveria asmens teisę į privatumą²⁶⁶. Tai, ar duomenys priskirtini paprastai privačiai, ar intymiai sričiai, sprendžiama kiekvienu konkrečiu atveju. Tačiau ribos nėra pakankamai aiškios. Pavyzdžiui, baudžiamojoje byloje, kurioje kaltinamasis buvo kaltinamas moters nužudymu, teismas kaip leistinu įrodymu vadovavosi jo privačiais užrašais, kuriuose buvo užfiksuoti asmeniniai psichologiniai konfliktai su savimi bei išreikštas polinkis į galimą nesusivaldymą ir nužudymą; teismas išaiškino, kad nors šie užrašai ir intymūs, tačiau jie tiesiogiai susiję su konkrečiu padarytu sunkiu nusikaltimu, todėl negali būti priskirti absoliučiai saugomai privataus gyvenimo sričiai²⁶⁷. Priskyrus duomenis paprastai privačiai sričiai, teismas, atsižvelgdamas į konkrečias bylos aplinkybes, turi nustatyti, ar bendrasis interesas atskleisti nusikalstamą veiką nusveria asmens teisę į privatumą. Tokiu atveju, didžiausią reikšmę turi nusikaltimo, kuriuo kaltinamas kaltinamasis, sunkumas²⁶⁸. Pavyzdžiui, pirmoje „dienoraščio“ byloje, kurioje kaltinamasis buvo kaltinamas dėl melagingų parodymų davimo, teismas, priskirdamas kaltininko dienoraštyje esančius duomenis prie „antrosios sferos“, pripažino šį įrodymą neleistinu, nes kaltininko teisė į privatų gyvenimą šiuo atveju nusvėrė „ne tokios reikšmingos“ nusikalstamos veikos atskleidimą²⁶⁹. Pažymėtina, kad Vokietijos BK 201 straipsnio 1 dalyje nustatyta baudžiamoji atsakomybė už kito asmens neviešai pasakyto žodžio įrašymą neturint tam įgaliojimo, tačiau šios nusikalstamos veikos padarymas dar nėra pakankamas pagrindas pripažinti tokiu būdu gautą

²⁶⁵ BVerfGE 34, 238.

²⁶⁶ BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, Rn. 470.

²⁶⁷ BGHSt 34, 397. Pažymėtina, kad šis sprendimas buvo priimtas teisėjų balsams pasiskirsčius po lygiai (4:4).

²⁶⁸ BGHSt 19, 325; BGHSt 34, 397.

²⁶⁹ BGHSt 19, 325.

įrodymą draudžiamu vertinti (neleistinu). Šiuo atveju teismai taip pat vadovaujasi „trijų sferų“ teorija. Beje, tai taikoma ir duomenims, gautiems teisėsaugos institucijoms teisėtai taikant procesines prievartos priemones, pavyzdžiui, įrašant telekomunikacijos tinklais perduodamą informaciją, techninėmis priemonėmis pasiklausant patalpose ir pan. Pavyzdžiui, įtariamo nužudymu sergančio asmens palatoje buvo teisėtai įrengta pasiklausymo įranga; bešnekėdamas su savimi įtariamasis prisipažino, kad būtų geriau buvęs, jei auką būtų nužudęs šūviu į galvą; teismas, priskirdamas šiuos pasisakymus neliečiamai privataus gyvenimo sričiai, pripažino juos draudžiamais vertinti (neleistiniais)²⁷⁰.

Idėja šalinti teisėtai gautus įrodymus iš įrodinėjimo proceso, suteikiant tokiais atvejais prioritetą žmogaus teisės į privatų gyvenimą apsaugai, labiau būdinga Vokietijos teisės sistemai. Anglosaksų teisinėje tradicijoje, taip pat kitose Vakarų Europos teisės sistemose, pavyzdžiui, Prancūzijos, Italijos, Čekijos, tokie neleistinų (draudžiamų vertinti, negaliojančių ir pan.) įrodymų atvejai yra nežinomi²⁷¹. Kaip ir Lietuvos teisės sistemoje. Vis dėlto pažymėtina, kad Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrina *savarankiškiems įrodymų vertinimo draudimams* taip pat priskiria, pavyzdžiui, atsitiktinai gautų įrodymų (vok. – *Zufallsfunde*) vertinimo draudimus, taip pat įrodymus, kurie gauti teisėtai, tačiau kuriuos draudžiama ištirti bylos nagrinėjimo teisme metu.

Vokietijos BPK 250 straipsnyje įtvirtinta pagrindinė betarpiškumo principo nuostata, kad jei įrodymas dėl fakto remiasi asmens suvokimu (patyrimu), toks asmuo turi būti apklausiamas bylos nagrinėjimo teisme metu,

²⁷⁰ BGH NStZ 2005, 700.

²⁷¹ ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 120–121; PIPEK, J. Beweisverbote im tschechischen Strafverfahren. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 179; MA, Y. Comparative analysis of exclusionary rules in the United States, England, France, Germany, and Italy [interaktyvus]. *An International Journal of Police Strategies and Management*, 1999, vol. 22, no. 3 [žiūrėta 2008 m. liepos 14 d.], p. 280–303. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=872282&show=pdf>>; SPENCER, J. R. Evidence. In *European Criminal Procedures*. Edited by DELMAS-MARTY, M.; SPENCER, J. R. Cambridge, 2005, p. 602–610.

ir šios apklausos negali pakeisti ankstesnės apklausos protokolo ar rašytinio pareiškimo perskaitymas. Tačiau Vokietijos BPK 251–254 straipsniuose²⁷² nustatyta nemažai išimčių, kada pirmiau duoti parodymai (tiek ikiteisminio tyrimo teisėjui, tiek prokurorui) gali būti perskaitomi arba kada tai draudžiama daryti. Nesant įstatyme nustatytų sąlygų ar esant nustatytam draudimui (Vokietijos BPK 252 straipsnis²⁷³), pirmiau duoti parodymai teisme negali būti perskaitomi, atitinkamai negali būti naudojami kaip įrodymai – *įrodymų vertinimo draudimas*²⁷⁴. Šiuo atveju tai *savarankiškas įrodymų vertinimo draudimas*, nes pirmiau duotus parodymus draudžiama perskaityti, atitinkamai – juos naudoti kaip įrodymus, nepriklausomai nuo to, ar apklausos, kurių metu duoti parodymai, buvo atliktos laikantis proceso taisyklių ar ne.

Lietuvos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje, dar galiojant senajam BPK, nuostata, kad nuosprendis gali būti pagrindžiamas tik tais įrodymais, kurie buvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje (senojo BPK 331 straipsnio 2 dalis), buvo aiškiai siejama su įrodymų leistinumu. Būtų galima teigti, kad įrodymai, kurie nebuvo išnagrinėti teisiama jame posėdyje, buvo laikomi neleistiniais²⁷⁵. Analogiška nuostata įtvirtinta ir naujojo BPK 301 straipsnio 1 dalyje. Ir nors dabartinė doktrina šios nuostatos nesieja su įrodymų leistinumu, teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, rodančių tokias sąsajas. Minėta, kad tiek doktrina, tiek teismų praktika BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostatą, kad įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmis, laiko vienu iš įrodymų leistinumą reikalavimų, o teismų praktika iš jos kildina ir reikalavimą ištirti duomenis teisiama jame posėdyje²⁷⁶. Tai leidžia teigti, kad teisiama jame posėdyje neištirti duomenys neatitinka leistinumą reikalavimo ir nepripažintini įrodymais (*įrodymų naudojimo neleistinumą*). Dėl kokių priežasčių duomenys neištirti teisiama jame posėdyje

²⁷² Lygintina su Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 276 straipsnio nuostatomis.

²⁷³ Šiame straipsnyje nustatyta, kad pirmiau duoti liudytojo parodymai negali būti perskaitomi teisme, jei liudytojas teisme pasinaudoja teise atsisakyti duoti parodymus.

²⁷⁴ MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 908–928.

²⁷⁵ GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. 1-asis leid. Vilnius, 2001, p. 102.

²⁷⁶ Pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-74/2009.

– dėl neapsižiūrėjimo ar tai daryti draudžia įstatymas (pavyzdžiui, BPK 276 straipsnis) – *įrodymų naudojimo neleistinumo* atžvilgiu, manytina, reikšmės neturi.

Taip pat ir dėl atsitiktinai gautų duomenų naudojimo kaip įrodymų baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, pagal Vokietijos teismų praktiką, telekomunikacijos kontrolės metu (Vokietijos BPK 100a straipsnis) atsitiktinai gautą informaciją apie kitą nusikalstamą veiką, visiškai nesusijusią su tiriamą nusikalstama veika, gali būti draudžiama naudoti kaip įrodymą, siekiant atskleisti šią veiką ir patraukti baudžiamojon atsakomybėn ją padariusį asmenį, nepaisant to, kad prievartos priemonė sankcionuota ir taikyta teisėtai. Tokiu atveju vadovaujamosi „katalogo“ principu: atsitiktinai gautus duomenis galima naudoti (vertinti) kaip įrodymus tik siekiant atskleisti tokią nusikalstamą veiką, kuri įrašyta į Vokietijos BPK 100a straipsnį. Panašios pozicijos laikomasi ir Lietuvos teismų praktikoje. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2008 m. gegužės 20 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-120/2008) nurodė: „Informacijos, gautos viename baudžiamajame procese, panaudojimas kitoje baudžiamojoje byloje reglamentuojamas BPK 162 straipsnio nuostatų. <...> Informacija apie privatų asmens gyvenimą, gauta taikant procesinę prievartos priemonę viename procese, kitame procese gali būti panaudota tik leidus ikiteisminio tyrimo teisėjui ar teismui. Paprastai toks leidimas gali būti duodamas, jeigu ir kitame procese nagrinėjimo dalyką sudaro ne mažesnio pavojingumo nusikalstama veika²⁷⁷. Baudžiamojo proceso teisės doktrinoje siūlomas ir kiek kitoks atsitiktinai gautų duomenų (įrodymų) panaudojimo baudžiamajame procese variantas²⁷⁸.

Iš šių įžvalgų matyti, kad tam tikrus duomenis naudoti kaip įrodymus baudžiamajame procese gali būti draudžiama ne tik dėl to, kad jie gauti

²⁷⁷ Iš esmės analogiškai: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-478/2008; 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-526/2008; 2009 m. spalio 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-390/2009.

²⁷⁸ MERKEVICIUS, R. Baudžiamajame procese *atsitiktinai* gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese. In *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys*. Vilnius, 2011.

pažeidžiant teisę. Vadinasi, kaip vokiškuosius *įrodymų vertinimo draudimus*, taip ir *įrodymų naudojimo neleistinumą* galima išskirti į *nesavarankišką įrodymų naudojimo neleistinumą* ir *savarankišką įrodymų naudojimo neleistinumą*. Vienu atveju įrodymus draudžiama naudoti dėl to, kad jie gauti pažeidžiant teisę (*nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas*). Kitu atveju įrodymų naudojimo neleistinumas taikomas nepriklausomai nuo to, ar duomenys (įrodymai) buvo gauti teisėtai ar ne (*savarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas*).

Disertaciniu tyrimu siekiama atskleisti, kokiais atvejais neteisėtumas, pasireiškęs duomenų (įrodymų) gavimo momentu, lemia jų naudojimo baudžiamajame procese neleistinumą. Dėl to tolimesnis disertacinio tyrimo objektas yra tik *nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas*.

Analizuojant *nesavarankišką įrodymų naudojimo neleistinumą*, šiame darbe vartojama ne „neteisėtai gautų duomenų (įrodymų)“, o „duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę“ sąvoka. Pastaroji pasirenkama kaip neutralesnė, siekiant atsiriboti nuo kai kuriose teisės sistemose postuluojamų teiginių, kad neteisėtai gauti įrodymai yra neleistini, nepriimtini, negaliojantys ar pan. baudžiamajame procese, nors, kaip minėta, nėra teisės sistemos, kurioje bet koks teisės pažeidimas, padarytas gaunant įrodymą, lemtų jo neleistinumą, nepriimtinumą, negaliojimą ar pan. Laikantis pozicijos, kad neteisėtai gauti įrodymai yra neleistini baudžiamajame procese, *įrodymų naudojimo neleistinumo* klausimo sprendimas pasidaro tiesiogiai priklausomas nuo „neteisėtai gautų įrodymų“ sąvokos turinio. Tačiau, ką reiškia „įrodymus gauti neteisėtai“? Pavyzdžiui, BPK 194 straipsnio 2 dalyje nustatytas reikalavimas, kad prieš parodant atpažinti iš kartotekų ar katalogų atpažįstantis asmuo turi būti apklaustas apie aplinkybes, kuriomis jis matė ar kitaip įsidėmėjo atpažintiną asmenį, daiktą ar kitą objektą, taip pat apie žymes ir ypatybes, pagal kurias jis gali atpažinti tą asmenį, daiktą ar kitą objektą. Prieš parodymą atpažinti iš kartotekų ar katalogų neatlikus tokios apklausos, būtų pažeidžiamas BPK 194 straipsnio 2 dalies reikalavimas. Tačiau ar tai reiškia, kad parodymo atpažinti iš kartotekų ar katalogų protokolas tokiu atveju būtų laikomas

„neteisėtai gautu įrodymu“? Prancūzijos baudžiamojo proceso teisės doktrina neteisėtais laiko įrodymus, kurie gaunami pažeidžiant teisės normas arba nerašytus baudžiamojo proceso principus (pran. – *loyauté*)²⁷⁹. Rusų teisinėje literatūroje vardinami įrodymų leistinumą sudarantys elementai (reikalavimai) gali būti traktuojami ir kaip neteisėtumo, renkant įrodymus, pasireiškimo formos (procesą veiksma atlieka neįgaliojtas asmuo, pažeidžiant įstatyme nustatytą tvarką ir kt.). K. Rogall teigimu, įrodymų rinkimas proceso teisės prasme yra neleidžiamas (draudžiamas), atitinkamai – įrodymas gaunamas neteisėtai, kai: 1) teisės norma įrodymų rinkimą įsakmiai draudžia (tiesioginis draudimas); 2) pažeidžiamos procesinio veiksmo, renkant įrodymą, sąlygos (netiesioginis draudimas); 3) procesinė priemonė apskritai nenumatyta įstatyme (teisinio pagrindo trūkumas)²⁸⁰. U. Eisenberg, pritardamas tokiai tipologijai, teigia, kad bet koks kitas įrodymų rinkimo draudimų struktūrizavimas ar tipizavimas nei būtinas, nei gali turėti kokią nors naudą²⁸¹. Tokių teisės pažeidimų klasifikavimų galima rasti ir daugiau²⁸². Tačiau, manytina, kad siekiant pažvelgti į *nesavarankiško įrodymų naudojimo neleistinumo* esmę, būtina atsiriboti nuo teisės pažeidimų, gaunant duomenis (įrodymus), tipologizavimo. Kurdami galimų teisės pažeidimų, lemiančių įrodymų neleistinumą, katalogą, susiduriama su tokio tipologizavimo pagrįstumo problema: kuo remiantis vieni teisės pažeidimai yra priskiriami prie tų, kurie *eo ipso* lemia įrodymų neleistinumą (pavyzdžiui, Rusijoje postuluojamą „netinkamo subjekto“ kriterijus), o kiti – ne. Teisės pažeidimas, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus), gali pasireikšti kaip teisės normose įtvirtintų ar iš jų išvedamų reikalavimų, įvairių teisių, laisvių ar teisėtų interesų,

²⁷⁹ KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991, p. 20; p. 292.

²⁸⁰ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 126.

²⁸¹ EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, Rn. 337.

²⁸² Pavyzdžiui, tas pats K. Rogall, žvelgdamas į proceso teisės normas kaip įgaliojančias teisės saugos institucijas veikti ir nustatančias tokio veikimo teisinės ribas, teigia, kad proceso klaida (vok. – *Verfahrensfehler*) konstatuotina tada, kai teisės saugos institucija įrodymus renka (1) nebūdama tam įgaliojta, arba (2) peržengdama nustatytą įgaliojimų ribas [ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 128].

taip pat principų pažeidimas. Ir doktrinos lygmeniu tai yra tik prielaida analizuoti *nesavarankiško įrodymų naudojimo neleistinumo* problematiką. Dėl to, manytina, geriau vartoti ne „neteisėtai gautų duomenų (įrodymų)“, o „duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę“ terminą. Pažymėtina, kad, laikantis tokios pozicijos, sprendžiant įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimą, esminės reikšmės neturi tai, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus) pažeidžiama Lietuvos Respublikos ar kitos valstybės teisė. Kokiais atvejais teisės pažeidimas, padarytas gaunant duomenis (įrodymus), lemia įrodymų naudojimo neleistinumą – tolimesnio disertacinio tyrimo objektas.

Pabrėžtina, kad tolimesnio disertacinio tyrimo objektas yra tie įrodymų naudojimo neleistinumo atvejai, kai teisė pažeidžiama duomenų (įrodymų) *gavimo momentu*. Tai gali būti tiek ikiteisminio tyrimo, tiek bylos nagrinėjimo teisme metu. Taip pat tai gali būti tiek baudžiamojo proceso dalyviams renkant duomenis (įrodymus) BPK nustatyta tvarka (atliekant BPK numatytus proceso veiksmus), tiek teisėsaugos institucijoms ar kitoms valstybės institucijoms (pareigūnams) veikiant jų veiklą reglamentuojančių teisės norminių aktų pagrindu, tiek kitiems proceso dalyviams ne valstybės institucijoms ar pareigūnais (įtariamajam, kaltinamajam, gynėjui, nukentėjusiajam ir kt.) veikiant savo iniciatyva. Tačiau disertacinis tyrimas neapima:

- *savarankiško įrodymų naudojimo neleistinumo* (kai duomenys (įrodymai) gaunami nepažeidžiant teisės, bet vis dėlto draudžiami naudoti);

- teisės pažeidimo, padaryto gaunant duomenis (įrodymus), įtakos tokiu būdu gautų duomenų (įrodymų) pagrindu gautiems kitiems duomenims (įrodymams) analizės (angl. – *Fruit of the poisonous tree doctrine*, vok. - *Fernwirkung von Beweisverwertungsverboten*)²⁸³, nes pastarųjų gavimo

²⁸³ Ši doktrina XX a. pradžioje pradėta formuoti JAV ir iki šiol tam tikra apimtimi taikoma tiek JAV, tiek, pavyzdžiui, Kanados teismų praktikoje [OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>, p. 4, note 26; SKINNIDER, E. Improperly or Illegally Obtained Evidence: The Exclusionary Evidence Rule in Canada [interaktyvus]. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, 2005 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą:

momentu atskiras teisės pažeidimas nedaromas. Akcentuotina, kad „užnuodyto medžio vaisiaus“ doktrina neapima *išvestinių* įrodymų, kurie gaunami draudžiamų naudoti įrodymų pagrindu – tokius įrodymus, be abejo, draudžiama naudoti. Pavyzdžiui, konstatavus draudimą naudoti eksperimento, atlikto pažeidžiant kaltinamojo teisę į gynybą, rezultatus, draudžiama naudoti ir ekspertizės aktą, kuris remiasi tokio eksperimento rezultatais²⁸⁴.

<<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/ES%20paper%20-%20exclusionary%20evidence%20rule.pdf>> p. 12 ir toliau; ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 132-134]. Vakarų Europos valstybių teismų praktikoje ši doktrina iš principo nepripažįstama [EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, p. 178; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 111–116; *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999]. Nepripažįstama ji ir Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje [GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 171–172].

²⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-656/2007.

II. DUOMENŲ (ĮRODYMŲ), GAUTŲ PAŽEIDŽIANT TEISĘ, NAUDOJIMO NELEISTINUMO PAGRINDAI

II. 1. KONSTITUCINIAI DUOMENŲ (ĮRODYMŲ), GAUTŲ PAŽEIDŽIANT TEISĘ, NAUDOJIMO NELEISTINUMO ASPEKTAI

Pirmojoje disertacinio tyrimo dalyje atlikta analizė parodė, kad nei Lietuvos, nei kitų valstybių baudžiamojo proceso teisėje nesilaikoma kategoriškos pozicijos, kad bet koks pažeidimas, padarytas gaunant įrodymus, yra „sankcionuojamas“ įrodymų naudojimo neleistinumu. Teisinėje literatūroje, pavyzdžiui, Vokietijos, galima sutikti nuomonių, kad baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas, renkant įrodymus, vis dėlto yra pakankamas pagrindas visais atvejais pripažinti taip gautą įrodymą neleistinu²⁸⁵. Šių autorių nuomone, dėl galiojančio konstitucinio teisėtumo reikalavimo, kuris įpareigoja vykdomąją ir teisminę valdžią veikti tik esant įstatyme nustatytai įgaliojančiai teisės normai ir draudžia pažeisti teisės normas, apibrėžiančias šių teisės subjektų leistino veikimo ribas, nėra jokio pagrindo pripažinti leistinu įrodymą, gautą pažeidžiant teisę. Tačiau šią poziciją vyraujanti Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrina atmeta kaip nepakankamai diferencijuotą konstitucinės teisės atžvilgiu²⁸⁶. Pavyzdžiui, K. Rogall teigimu, teisės sistema, kuri kiekvieną teisės pažeidimą besąlygiškai „sankcionuotų“ įrodymų naudojimo neleistinumu, būtų nepajėgi įgyvendinti baudžiamojo proceso tikslų ir save paralyžiuotų; kita vertus, likdama indiferentiška teisės pažeidimų atžvilgiu, teisės sistema ne tik nesilaikytų konstitucinio teisėtumo reikalavimo, bet ir apskritai diskredituotų save *ad absurdum*, kai teisės saugomi interesai prarastų

²⁸⁵ SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976; KORIATH, H. *Über Beweisverbote im Strafprozeß*. Frankfurt am Main, 1994; DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002.

²⁸⁶ BOCKEMÜHL, J. *Private Ermittlungen im Strafprozess. Ein Beitrag zu der Lehre von den Beweisverboten*. Baden-Baden, 1996, p. 92 ir toliau; DALAKOURAS Th. *Beweisverbote bezüglich der Achtung der Intimsphäre (unter besonderer Berücksichtigung der Grundrechtsproblematik sowie des griechischen Rechts)*. Berlin, 1988, p. 125; GRÜNWALD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993, p. 140 ir toliau; ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 23.

prasmę, o teisės normos būtų tik rekomendacinio pobūdžio bei vyrautų piktnaudžiavimas. Taigi, anot jo, atsakymas į šį klausimą negali būti kategoriškas²⁸⁷.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje nėra įtvirtintų nuostatų, tiesiogiai reguliuojančių įrodymų naudojimo neleistinumą. Tokių nuostatų paprastai nėra ir kitų valstybių konstitucijose ar konstituciniuose teisės aktuose. Tačiau yra ir išimčių. Pavyzdžiui, Kanados 1982 m. Konstitucinio Akto, patvirtinusio Kanados teisių ir laisvių chartiją, 24 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad tuo atveju, kai teismas padaro išvadą, jog įrodymas buvo gautas pažeidžiant ar paneigiant bet kurią šioje chartijoje įtvirtintą teisę ar laisvę, įrodymas privalo būti pašalintas, jei, atsižvelgiant į visas aplinkybes, jo priėmimas į procesą diskredituotų teisingumo vykdymą. Panaši nuostata yra ir Pietų Afrikos Respublikos Konstitucijos 35 straipsnio 5 dalyje: įrodymas, gautas pažeidžiant bet kurią teisę, įtvirtintą Teisių Bilyje (Pietų Afrikos Respublikos Konstitucijos 7–39 straipsniai), turi būti pašalintas, jei jo priėmimas padarytų procesą nesąžiningą ar kaip kitaip darytų didelę žalą teisingumo vykdymui. Minėta, kad įrodymų naudojimo neleistinumo nuostata įtvirtinta ir Rusijos Federacinės Respublikos Konstitucijos 50 straipsnio 2 dalyje, pagal kurią, vykdant teisingumą, neleidžiama naudoti įrodymų, gautų pažeidžiant federalinį įstatymą.

Konstitucijoje įtvirtinta teisinių vertybių sistema suponuoja, kad įrodinėjimas ir visų pirma įrodymų rinkimas baudžiamajame procese privalo vykti laikantis Konstitucijoje įtvirtintų principų ir vertybių. Renkant įrodymus paprastai neišvengiamai kišamasi į tokias konstitucines vertybes kaip žmogaus laisvė, jo asmens ar privataus gyvenimo neliečiamumas ir kt. (Konstitucijos 20–22 ir kiti straipsniai). Tačiau kišimasis į šias vertybes turi būti pateisinamas (legitimuotas) konstitucinės teisės atžvilgiu. Be to, kai kurios Konstitucijos nuostatos gali būti traktuojamos kaip tiesioginė *įrodymų rinkimo leistinum*

²⁸⁷ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 119.

išraiška, pavyzdžiui, Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostata, draudžianti versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Tad Konstitucijoje įtvirtintos vertybės, principai (ypač įtvirtinti Konstitucijos 18–31 straipsniuose) suponuoja, kad įrodinėjimas kaip valstybės institucijų veikla renkant, tikrinant, vertinant ir naudojant įrodymus baudžiamajame procese negali būti vykdoma bet kokiomis priemonėmis ir bet kokia tvarka. Pavyzdžiui, Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad tiesos nustatymas bet kokia kaina nėra baudžiamojo proceso principas, ir nors proceso tikslas išaiškinti nusikalstamas veikas yra labai svarbus, tačiau nėra ir negali būti nuolat ir bet kokiomis aplinkybėmis vyraujantis valstybės interesas²⁸⁸. G. Goda, rašydamas apie įrodymų leistinumą, taip pat pažymi, kad „įrodymų leistinumą reikalavimas draudžia siekti nustatyti tiesą procese bet kokia kaina“²⁸⁹.

Vis dėlto pažymėtina, kad Konstitucijos nuostatos, įtvirtinančios žmogaus teises, laisves, jų varžymo pagrindus, tvarką, taip pat konkrečias procesines garantijas, įrodinėjimo baudžiamajame procese aspektu yra formuluojamos kaip imperatyvai, kurių valstybės institucijoms, pareigūnams privalu laikytis renkant (gaunant) įrodymus (*įrodymų rinkimo leistinumą*). Tačiau ar šių imperatyvų pažeidimas lemia tokiu būdu gautų įrodymų naudojimo neleistinumą, Konstitucijos teksto atžvilgiu nėra akivaizdu. Pavyzdžiui, Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostata, kuri detalizuojama ne viename BPK straipsnyje (pavyzdžiui, 80 straipsnio 1 punktas, 82 straipsnio 2 dalis, 278 straipsnio 2 dalis), vertintina kaip įrodymų rinkimą ribojanti (draudžianti) nuostata, tačiau ar jos pažeidimas lemia taip gautų *įrodymų (parodymų) naudojimo neleistinumą* – iš Konstitucijos teksto neaišku.

²⁸⁸ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 14 358, 365; BGHSt 19 325, 329; 31, 304 (308). Taip pat: ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 129; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 181.

²⁸⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005, p. 170.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas įrodymų leistinumą klausimą yra nagrinėjęs administracinio proceso kontekste, tačiau kitu aspektu nei neteisėtumo pasireiškimas įrodymų (valstybės ar tarnybos paslapties) gavimo metu: spęstas klausimas dėl jau objektyviai egzistuojančios informacijos (preziumuojama, kad teisėtai gautos) panaudojimo kaip įrodymų administraciniame procese legitimumo²⁹⁰. Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą baudžiamajame procese klausimas tiesiogiai neanalizuotas Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Taigi Konstitucija ir konstitucinė jurisprudencija nepateikia tiesioginio atsakymo į klausimą, kada teisės pažeidimas, padarytas gaunant įrodymus, lemia jų naudojimo neleistinumą baudžiamajame procese. Dėl to šį klausimą galima analizuoti tik konstitucinių nuostatų, vertybių, principų ir pan. kontekste.

Konstitucinės teisės atžvilgiu įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą klausimas iškyla teisinio konflikto tarp bendro (viešojo) intereso atskleisti nusikalstamas veikas ir nubausti jas padariusius asmenis bei kitų iš teisinės valstybės principo kildinamų konstitucinių vertybių – teisėtumo, žmogaus teisių (laisvių) apsaugos – kontekste²⁹¹. Viena vertus, valstybė, vykdydama teisingumą, privalo atskleisti nusikalstamas veikas ir sudaryti tinkamas prielaidas tinkamam baudžiamojo įstatymo pritaikymui. Antra vertus, ji tai privalo daryti teisėtomis priemonėmis ir būdais, nepažeidžiant Konstitucijos ir tarptautinių teisės aktų saugomų žmogaus teisių ir laisvių.

Konstitucinis Teismas ne viename savo nutarimų yra konstatavęs, kad Konstitucijos preambuleje įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis suponuoja tai, kad *kiekvienas pilietis ir visa visuomenė būtų saugūs nuo nusikalstamų kėsinių*, kurie konstitucinėje doktrinoje yra traktuojami kaip teisės pažeidimai, kuriais itin šiurkščiai pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, kitos Konstitucijos saugomos ir

²⁹⁰ Konstitucinio Teismo 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas.

²⁹¹ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 129.

ginamos vertybės, daromas neigiamas poveikis gyvenimo sąlygoms, žmonių gyvenimo lygiui, kėsiniama į valstybės ir visuomenės gyvenimo pagrindus²⁹². Užtikrinti kiekvieno asmens ir visos visuomenės *veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinimų* yra teisinės valstybės priedermė²⁹³. Ir gilinantį į šiuos konstitucinėje jurisprudencijoje akcentuojamus teisinės valstybės aspektus, galima teigti, kad veiksmingos apsaugos nuo nusikalstamų kėsinimų priedermę valstybė įgyvendina dvejopai: pirma, įpareigodama įstatymų leidėją nustatyti veiksmingas priemones, užkertančias kelią nusikalstamoms veikoms, ribojančias ir mažinančias nusikalstamumą, taip pat nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas teisėtomis priemonėmis greitai ir išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas, jas padariusius asmenis ir tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą; ir antra, įpareigodama atitinkamas valstybės institucijas (teisėsaugos institucijas) imtis visų įmanomų teisėtų priemonių, kuriomis būtų užkirstas kelias nusikalstamų veikų padarymui, taip pat greitai ir išsamiai išaiškintos nusikalstamos veikos bei tinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas²⁹⁴. Taigi matyti, kad jau padarytų nusikalstamų veikų atžvilgiu Konstitucijoje inkorporuotas asmens ir visos visuomenės apsaugos nuo nusikalstamų kėsinimų imperatyvas suponuoja *veiksmingą baudžiamąją justiciją*.

Veiksminga (efektyvi, funkcionali) baudžiamoji justicija, kaip itin svarbus teisinės valstybės sąrangos elementas, akcentuojamas ir, pavyzdžiui, Vokietijos – tiek konstitucinėje, tiek baudžiamojo proceso – teisėje (vok. – *effektive (funktionstüchtige) Strafrechtspflege*)²⁹⁵. Baudžiamojo proceso teisėje efektyvi baudžiamoji justicija visų pirma pasireiškia per *(išsamaus) ištyrimo*

²⁹² Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

²⁹³ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

²⁹⁴ Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

²⁹⁵ KUNIG, P. *Das Rechtsstaatsprinzip: Überlegungen zu seiner Bedeutung für das Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Tübingen, 1986, p. 441 ir toliau; MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 3; ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 139; taip pat žr.: Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimus BVerfG 33, 367 (383); 34, 238 (248); 38, 105 (118), 38, 312 (321); 41, 246 (250); 44, 353 (374); 46, 214 (222); 51, 324 (343).

principą (vok. – *Untersuchungsgrundsatz*)²⁹⁶. Jis reiškia ne tik tai, kad teismas pats tiria (nustato) bylos faktines aplinkybes ir iš principo nėra saistomas to, ką pateikia proceso šalys, kitaip sakant, nustatinėja tiesą byloje *ex officio*, bet ir reikalauja, kad nuosprendžio priėmimui reikšmingos aplinkybės, pasitelkiant visas įmanomas tinkamas ir leidžiamas įrodinėjimo priemonės, būtų išsamiai išaiškintos²⁹⁷.

Aktyvus teismo vaidmuo, nustatant tikrąsias bylos aplinkybes, yra akcentuojamas taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje bei bendrosios kompetencijos teismų praktikoje. Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarime konstatuota, kad „<... Ikteisminis tyrimas turi būti atliktas objektyviai, kvalifikuotai, nešališkai, išsamiai, per šį tyrimą turi būti surinkta tiek informacijos, kad jos pakaktų teisingai išspręsti baudžiamąją bylą teisme“. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas, remdamasis Konstitucijos 109 straipsniu, teisinės valstybės ir teisingumo principais, taip pat konstatavo, kad baudžiamajame procese kyla pareiga išnaudoti visas galimybes nustatyti objektyvią tiesą baudžiamojoje byloje ir priimti teisingą sprendimą dėl asmens, kaltinamo padarius nusikalstamą veiką, kaltumo; be to, vykdydamas teisingumą, teismas turi išsamiai ir nešališkai ištirti visas baudžiamosios bylos aplinkybes ir bylą išspręsti iš esmės²⁹⁸. Sistemiskai analizuojant BPK nuostatas, matyti, kad teismas gali *ex officio* rinkti įrodymus, kurių nereikalauja nei kaltinimo, nei gynybos šalis: teismo teisė atlikti bet kokį proceso veiksmą (BPK 287 straipsnis), užduoti klausimus (pavyzdžiui, BPK 275 straipsnio 3 dalis), savo iniciatyva skirti ekspertizę (BPK 286 straipsnio 1 dalis) ir kt. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija kasacinėje byloje Nr. 2K-252/2005 nurodė: „BPK 7 straipsnyje deklaruojamas rungimosi

²⁹⁶ Dar šis principas įvardijamas kaip materialios tiesos principas (vok. – *Prinzip der materiellen Wahrheit*) arba instrukcinis principas (vok. – *Instruktionsprinzip*) [*Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 4; BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, p. 270].

²⁹⁷ *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 4; BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, p. 270; taip pat žr.: Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimus BGHSt 1, 94; 32, 122.

²⁹⁸ Taip pat Konstitucinio Teismo 1999 vasario 5 d. nutarimas.

principas, tai reiškia, kad byla teisme turi būti sprendžiama ginčo keliu. Tačiau Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas įpareigoja teismą neapsiriboti vien tik proceso dalyvių pateikiamais duomenimis, bet ir pačiam siekti nustatyti byloje tiesą. Tai matyti iš BPK 270 straipsnio 3 dalies nuostatos, kur teigiama, kad teismas turi teisę savo iniciatyva nutarti iškviešti naujus liudytojus, ekspertus, specialistus, taip pat išreikalauti kitus įrodymus. Pagal BPK 287 straipsnio 1 dalį teismui leidžiama prireikus atlikti bet kokius proceso veiksmus, kuriais ikiteisminio tyrimo metu renkami duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti bei nagrinėti²⁹⁹.

Prie tikrų bylos aplinkybių nustatymo, taip pat prie teisingumo vykdymo prisideda prokuratūra, saistoma legalumo principo, ir įstatymo užtikrinamos kaltinamojo teisės aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese (turėti gynėją, užduoti klausimus, teikti paaiškinimus, pateikti prašymus įrodymus rinkti, kuriuos teismas gali atmesti tik esant įstatyme numatytiems pagrindams ir pan.)³⁰⁰. Galutinį sprendimą dėl bylai reikšmingų faktinių aplinkybių nustatymo, be abejo, priima teismas, tačiau, kaip pažymi G. Goda, ar bus nustatytos tikrosios bylos aplinkybės, labai priklauso nuo prokuratūros ir jos kontroliuojamų institucijų veiklos³⁰¹.

Konstitucinėje jurisprudencijoje pažymima, kad „nesiimant deramų veiksmų, kuriais siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griaunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams“³⁰². Neabejotinai tą patį galima pasakyti ir apie baudžiamosios justicijos neefektyvumą jau padarytų nusikalstamų veikų atžvilgiu.

Taigi, tikrųjų bylos faktinių aplinkybių arba, kitaip sakant, tiesos nustatymas yra pagrindinis baudžiamojo proceso „rūpestis“ ir materialiosios

²⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 22 d. nutartis Nr. 2K-252/2005.

³⁰⁰ *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 4; taip pat žr.: Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimą BVerfG NJW 1987, 2663.

³⁰¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 67.

³⁰² Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.

teisės prasme esminė sąlyga teisingam nuosprendžiui priimti³⁰³. Tik nustačius tikrąsias bylos aplinkybes galimas teisingas teisinis kvalifikavimas³⁰⁴, bendriausia prasme – valstybės teisės (kartu pareigos) bausti nusikalstamas veikas padariusius asmenis įgyvendinimas³⁰⁵. Tam, kad būtų kuo labiau priartėta prie tikrovės (tiesos), būtina prielaida – teisėsaugos institucijų efektyvus veikimas. Vadinasi, konstitucinis veiksmingos (efektyvios) baudžiamosios justicijos imperatyvas įrodinėjimo baudžiamajame procese aspektu suponuoja principinę nuostatą, kad *visa tai, kas gali padėti nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje, turi būti surasta (jei įmanoma) ir naudojama*³⁰⁶. Šiuo požiūriu duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas traktuotinas kaip *išimtis, taikoma tik esant svarbiems pagrindams*³⁰⁷.

Tokios pozicijos atspindžių galima įžvelgti analizuojant kitų valstybių teisę. Pavyzdžiui, Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiasis Teismas viename iš sprendimų konstatavo, kad, atsižvelgiant į konstitucinį efektyvios

³⁰³ RZEPKA, D. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000, p. 304 ir toliau; DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 152–154. Tai, kad teismas privalo nustatyti materialią tiesą baudžiamojoje byloje, akcentuojama ir Lietuvos konstitucinėje jurisprudencijoje (žr., pvz.: Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d., 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimus).

³⁰⁴ APANAVIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980, p. 14.

³⁰⁵ Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje šiuo atveju kalbama apie kertiniu vadinamo materialaus kaltės principo (vok. – *materielles Schuldprinzip*) įgyvendinimą [*Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 4].

³⁰⁶ PILNACEK, Ch. Überblick über die Grundsätze der Beweisermittlung und der Beweisverbote im österreichischen Strafverfahren. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999. p. 104; BARD, K. Beweisverbote im ungarischen Recht und Verwertung ausländischer Erhebungsergebnisse. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 227. R. Merkevičiaus teigimu, „<...> teisinės valstybės imperatyve inkorporuodama valstybės pareigą užtikrinti efektyvią baudžiamąją justiciją, Konstitucija įrodinėjimo aspektu suponuoja baudžiamojo persekiojimo ir teisingumo institucijų pareigą surinkti ir išanalizuoti visus įmanomus ir prieinamus įrodomosios informacijos šaltinius, o tiesos nustatymo tikslas įpareigoja teismą padėti surinkti trūkstamus įrodymus bei įvertinti viską, kas pateikta bylos nagrinėjimui teisme“ [MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamąją sampratą*. Vilnius, 2008, p. 587–588].

³⁰⁷ Plg. žr.: Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimus BGHSt 42, 372 (377); 44, 243 (249); taip pat Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimus BVerfG StV 2000, 466; BVerfG StV 2002, 113; 2 BvR 2225/08 vom 2.7.2009.

baudžiamosios justicijos reikalavimą, draudimas vertinti įrodymus, kas visuomet laikytina kišimusi į teisminį tiesos nustatymą, turi būti taikoma tik išimtiniais atvejais³⁰⁸. Panašiai nurodoma ir kitame sprendime, teigiant, kad įrodymų vertinimo draudimas yra išimtis, taikoma tik remiantis *expressis verbis* įstatymo nuostatomis arba esant ypač svarbiems pagrindams kiekvienu konkrečiu atveju³⁰⁹. Tokiai pozicijai iš esmės pritariama ir pastarųjų metų Vokietijos Federacinio Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, pagal kurią, sprendžiant įrodymų naudojimo neleistinumo (*Beweisverwertungsverbot*) klausimą, svarbu tai, ar konkrečiu atveju buvo užtikrinami minimalūs, teisinės valstybės baudžiamajam procesui būtini standartai, ir ar nepaaukojama tai, ko teisinėje valstybėje negali būti atsakyta net ir vardan tiesos nustatymo baudžiamajame procese, didžiausią dėmesį kreipiant į tai, ar reikšmingos teisinės nuostatos buvo aiškinamos ir taikomos atsižvelgiant į proceso sąžiningumo principą (vok. – *das Fairnessgrundsatz*) (Pagrindinio Įstatymo 2 straipsnio 1 dalis, siejant su 20 straipsnio 3 dalimi) ir tinkamai, t. y. nepažeidžiant bendro pobūdžio draudimo piktnaudžiauti (vok. – *das allgemeine Willkürverbot*) (Pagrindinio Įstatymo 3 straipsnio 1 dalis)³¹⁰.

Teisinėje literatūroje pažymima, kad baudžiamosios justicijos veiksmingumas (efektyvumas), nors ir itin reikšmingas teisinės valstybės sąrangos reikalavimas, negali būti matuojamas vien materialiu teisingumu³¹¹. Konstitucinis Teismas taip pat yra ne kartą konstatavęs, kad visos Konstitucijos nuostatos yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną, darnią sistemą, kad tarp Konstitucijoje įtvirtintų vertybių yra pusiausvyra ir kad nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima aiškinti taip, kad būtų iškreiptas arba

³⁰⁸ BGHSt 42, 372, 377.

³⁰⁹ BGHSt 44, 243, 249; 51, 285, 290.

³¹⁰ Vokietijos Federacinio Konstitucinio Teismo sprendimai BVerfGE 57, 250, 276; 64, 135, 145; 122, 248, 272; 2 BvR 2044/07 vom 15.01.2009; 2 BvR 2225/08 vom 2.7.2009. Pavyzdžiui, pastarojoje byloje kaip įrodymai buvo naudojami neteisėtos kratos metu rasti įkalčiai. Neteisėtumas šiuo atveju pasireiškė tuo, kad krata buvo daroma be pakankamo lygio įtarimo, dėl to teisėjo sprendimas sankcionuoti krata vėliau buvo panaikintas. Tiesa, rasti daiktai buvo naudojami naujam kaltinimui pagrįsti. Vis dėlto Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas tuo požiūriu, kad šioje byloje tokiais įrodymais buvo leista naudotis, neižvelgė Pagrindinio Įstatymo pažeidimo.

³¹¹ DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 51; RZEPKA, D. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000, p. 135.

paneigtas kurios nors kitos Konstitucijos nuostatos turinys, nes taip būtų iškreipta viso konstitucinio teisinio reguliavimo esmė, pažeista konstitucinių vertybių pusiausvyra³¹². Akcentuodamas nusikalstamų veikų atskleidimo svarbą, Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad teisinės valstybės priedermė yra ir žmogaus teisių ir laisvių, kitų Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių veiksmingos apsaugos užtikrinimas³¹³. Anot Konstitucinio Teismo, atskleidžiant nusikalstamas veikas, turi būti laikomasi Konstitucijos normų ir principų, įtvirtinančių, be kita ko, asmenų lygiateisiškumą, žmogaus laisvės neliečiamumą, draudimą žeminti žmogaus orumą, žmogaus asmens, privataus gyvenimo, būsto neliečiamumą, nuosavybės neliečiamumą, nekaltumo prezumpciją, o baudžiamasis procesas turi būti toks, kad būtų užtikrinama veiksminga asmens, nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos, teisių apsauga ir nebūtų pažeidžiamas asmens, įtariamo (kaltinamo) padarius nusikalstamą veiką, konstitucinės teisės (teisė į gynybą, teisė turėti advokatą, teisė žinoti, kuo yra kaltinamas ir kt.)³¹⁴. Vokietijos konstitucinėje jurisprudencijoje net ir akcentuojama, kad efektyviai baudžiamajai justicijai priklauso ir kaltinamojo teisė reikalauti sąžiningo, teisinės valstybės principus atitinkančio baudžiamąjo proceso³¹⁵. Lietuvos baudžiamąjo proceso teisės doktrinoje sprendimų priėmimas, laikantis žmogaus teisių apsaugos standartų, yra įvardijamas kaip vienas iš baudžiamąjo proceso paskirties (BPK 1 straipsnio 1 dalies) aspektų³¹⁶. Dėl to, manytina, pagrįsta teigti, kad teisinėje valstybėje veiksminga (efektyvi) baudžiamoji justicija yra tik tokia, kuri kiek įmanoma sėkmingai nustato tiesą baudžiamajame procese ir kartu kiek įmanoma veiksmingai saugo proceso dalyvių, taip pat asmenų, kurie vienaip ar kitaip susiję su baudžiamuoju procesu, teises ir teisėtus interesus³¹⁷.

³¹² Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

³¹³ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai.

³¹⁴ Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2000 m. rugsėjo 19 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai.

³¹⁵ Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimas BVerfG NJW 2001, 508.

³¹⁶ GODA, G., *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamąjo proceso kodekso komentaras. I–IV dalys (1–220 straipsniai)*. Vilnius, 2003, p. 12.

³¹⁷ DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 51; p. 154; KUNIG, P. *Das Rechtsstaatsprinzip: Überlegungen zu seiner Bedeutung für das Verfassungsrecht der*

Vis dėlto, žvelgiant į įrodymų naudojimo neleistinumą iš veiksmingos (efektyvios) baudžiamosios justicijos perspektyvos, atkreiptinas dėmesys į vieną itin reikšmingą aplinkybę, egzistuojančią sprendžiant klausimą, ar įrodymai, gauti pažeidžiant teisę, turėtų būti pripažįstami neleistiniais ar ne. Įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, *naudojimo neleistinumo klausimas kyla jau po to, kai pažeidžiamos Konstitucijos ar kitų įstatymų saugomos tam tikros teisinės vertybės*. Tai turint omenyje, negalima ignoruoti fakto, kad, nepaisant padaryto teisės pažeidimo, gaunant įrodymus, viešasis interesas atskleisti nusikalstamą veiką ir tinkamai pritaikyti baudžiamąjį įstatymą išlieka. Taigi esminis klausimas yra toks: kas gali nusverti šį interesą konkrečioje byloje?

Formaliuoju aspektu įrodymų naudojimo neleistinumą pagrindžia iš konstitucinio teisinės valstybės principo kildinami imperatyvai paklusti teisei, nepažeisti įstatymų ir teisės³¹⁸. Šie konstitucinio teisėtumo principo turinio elementai galioja ne tik renkant (gaunant) įrodymus, bet ir atliekant su jais procesines operacijas – analizuojant, vertinant, naudojant ir t. t. Kitaip tariant, įrodymai baudžiamajame procese turi būti *ne tik teisėtai renkami (gaunami)*, bet ir *teisėtai naudojami*³¹⁹. Jeigu įrodymų vertinimo subjektas neturi teisės naudoti vieno ar kito įrodymo, bet vis dėlto tai daro, jis veikia *contra legem*. Tokiu veiksmu diskredituojama teisės viešpatavimo idėja. Vadinas, formaliuoju aspektu turėtų būti neleidžiama naudoti tų įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, kuriuos naudodamas teismas (ar kitas subjektas) pats pažeistų teisę.

Tais atvejais, kai įstatyme tiesiogiai nustatyti draudimai naudoti vienokius ar kitokius duomenis kaip įrodymus, situacija yra paprastesnė – esant įstatyme nustatytioms sąlygoms, neišvengiamai konstatuojamas įrodymų naudojimo neleistinumas³²⁰. Šiuo metu galiojančiame BPK toks įrodymų

Bundesrepublik Deutschland. Tübingen, 1986, p. 443; RZEPKA, D. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000, p. 135.

³¹⁸ Apie šiuos teisinės valstybės principo aspektus – šio darbo I dalyje (prie BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalių analizės).

³¹⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 612–613.

³²⁰ Anot R. Merkevičiaus, efektyvūs yra tik tie įrodymų vertinimo draudimai, kurie įtvirtinti pačiame baudžiamojame procese įstatyme, dėl to, kad jie yra absoliutūs, nes užkerta kelią bet kokiems vertinamiesiems spekuliacijoms [MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*.

naudojimo neleistinumui atvejais numatytas BPK 160¹ straipsnio 3 dalyje. Šio straipsnio 1 dalyje nustatyta: „Neatidėliotinais atvejais procesinės prievartos priemonės, numatytos šio Kodekso 154, 155, 158, 159 straipsniuose, gali būti taikomos ir prokuroro nutarimu, o procesinės prievartos priemonės, numatytos šio Kodekso 145, 147, 160 straipsniuose – ir prokuroro arba ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimu, tačiau visais šiais atvejais per tris dienas nuo nutarimo priėmimo turi būti gauta ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis, patvirtinanti procesinės prievartos priemonės taikymo teisėtumą. ...>“. O pagal šio straipsnio 3 dalį: „Jeigu negauta procesinės prievartos priemonės taikymo teisėtumą patvirtinanti nutartis, kratos ar poėmio metu paimti daiktai, vertybės ir dokumentai gražinami asmenims, iš kurių jie paimti, o kitomis procesinėmis prievartos priemonėmis gauti duomenys sunaikinami. <...> Šiais atvejais procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese *negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar kaltinamojo kaltumą pagrindžiančiais duomenimis*“.

Tas pats pasakytina ir apie tarptautinėse sutartyse, kurios yra Lietuvos teisės sistemos sudedamoji dalis, tiesiogiai nustatytus įrodymų naudojimo neleistinumus. Pavyzdžiui, 1984 m. Konvencijos prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 15 straipsnyje nustatyta, kad kiekviena valstybė, šios Konvencijos šalis, užtikrina, kad bet koks pareiškimas, kuris, kaip nustatyta, buvo išgautas kankinant, *negali būti laikomas įrodymu jokiam teismo procese*, išskyrus atvejus, kai jis panaudojamas prieš asmenį, kaltinamą kankinimu, kaip įrodymas, kad tas pareiškimas buvo padarytas³²¹. BPK 4 straipsnio 3 dalyje reglamentuota: jeigu Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitokias taisykles negu BPK, taikomos tarptautinės sutarties taisyklės. Vadinas, nustatius, kad, pavyzdžiui, kaltinamojo parodymai buvo išgauti kankinant, tokie įrodymai turėtų būti

Vilnius, 2008, p. 623–624]. Dėl to, anot H. Steininger, įrodymų vertinimo draudimai įstatyme turėtų būti reguliuojami kiek įmanoma išsamiau [*Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 12].

³²¹ Valstybės žinios, 2006-07-22, nr. 80-3141. Lietuva prie šios konvencijos yra prisijungusi 1991 m. rugsėjo 10 d.

pripažįstami neleistiniais naudoti baudžiamajame procese prieš kaltinamąjį netgi nepriklausomai nuo situacijos vertinimo pagal nacionalinę teisę.

Situacija komplikuojasi, kai reikia nustatyti, kokiais atvejais teisės pažeidimas, gaunant įrodymus, lemia jų naudojimo neleistinumą, kai to tiesiogiai nenumatyta įstatyme ar tarptautinėje sutartyje. Ieškant atsakymo į šį klausimą, dėmesys kreiptinas į proporcingumo principą, kuris yra nekvestionuojamas konstitucinis baudžiamojo proceso principas³²².

Baudžiamojo proceso teisėje proporcingumo principas dažniausiai minimas procesinių prievartos priemonių taikymo kontekste. Antai ir BPK proporcingumo principas paminėtas tik vieną kartą ir siejamas su procesinių prievartos priemonių taikymu ir tyrimo veiksmų atlikimu (BPK 11 straipsnis). Tačiau šio principo „veikimo laukas“ baudžiamajame procese neapsiriboja išimtinai šiais aspektais. Proporcingumo principas paprastai yra kildinamas iš teisinės valstybės principo ir, anot E. Kūrio, remiasi konstituciškai motyvuojamu būtinumu išlaikyti pusiausvyrą tarp asmens teisės bei viešojo intereso³²³. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti. <...> teisingumo ir teisinės valstybės konstituciniai principai reiškia ir tai, kad tarp siekiamo tikslo ir priemonių šiam tikslui pasiekti, tarp teisės pažeidimų ir už šiuos pažeidimus nustatytų nuobaudų turi būti teisinga pusiausvyra (proporcija). Šie principai neleidžia nustatyti už teisės pažeidimus tokių nuobaudų, taip pat ir tokio dydžio baudų, kurios būtų akivaizdžiai

³²² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 54–56; *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5. Aufl. München, 2005, p. 30–31; LÖWE, E.; ROSENBERG, W. *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. Band 1. Einleitung, §§ 1-71*. 25. Aufl. Berlin; New York, 1999, p. 205–208.

³²³ KŪRIS, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. birželio 5 d.], p. 34. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKkonferencijose/01.pdf>>; taip pat Konstitucinio Teismo 2000 m. sausio 7 d. nutarimas; taip pat žr., pvz., Vokietijos Federacinio Konstitucinio Teismo sprendimus BVerfG 23, 127, 133; 63, 131, 144.

neproporcingos (neadekvačios) teisės pažeidimui bei siekiamam tikslui³²⁴. Taigi proporcingumo principo atžvilgiu taikoma teisinė priemonė turi būti *tinkama, būtina ir konkrečiu atveju adekvati (proporcinga siaurąja prasme)*. Teisinė priemonė yra tinkama, jei ji apskritai gali (yra pajėgi) pasiekti tikslą, kurio siekiama ją taikant. Būtinumo kriterijus kelia klausimą, ar nėra galimybės norimą tikslą pasiekti kitomis, vienodai veiksmingomis, tačiau švelnesnėmis priemonėmis. Adekvatumas (proporcingumas siaurąja prasme) reiškia, kad rezultatas, pasiektas pritaikius priemonę, yra toks reikšmingas, palyginus su praradimais, kad priemonė būtų taikoma³²⁵.

Konstatavus įrodymų naudojimo neleistinumą, gali nukentėti tiesos nustatymas baudžiamajame procese, o kraštutiniu atveju, nesant pakankamai kitų įrodymų, gali būti išteisintas galbūt nusikalstamą veiką padaręs asmuo. Šiuo atžvilgiu įrodymų naudojimo neleistinumas yra *ultima ratio* priemonė, kraštutinė valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą gaunant įrodymus. Konstitucinės teisės prasme tokia priemonė turi būti pateisinama taikomos priemonės ir siekiamo tikslo proporcingumo atžvilgiu. Vadinasi, siekiant pagrįsti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą, kai tai tiesiogiai nenustatyta įstatyme, proporcingumo principo kontekste analizuotini tikslai, kurių gali būti siekiama įrodymų naudojimo neleistinumu (šiai analizei skiriama likusi disertacinio tyrimo dalis).

Apibendrinant įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo konstitucinius aspektus, pažymėtina, kad įrodymai baudžiamajame procese privalo būti renkami (gaunami) tik teisėtai. Teisinėje valstybėje tai yra nekvestionuojama ir Konstitucija (juolab kiti teisės aktai) nepateisina teisės pažeidimų darymo, renkant (gaunant) įrodymus. Tačiau kaip baudžiamojo proceso teisės priemonė įrodymų naudojimo neleistinumas nėra

³²⁴ Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas.

³²⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius, 2005, p. 54–56; MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 88–90; KŪRIS, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. birželio 5 d.], p. 34. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>>; *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 30–31; LÖWE, E.; ROSENBERG, W. *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. Band 1. Einleitung, §§ 1–71*. 25 Aufl. Berlin; New York, 1999, p. 205–208.

vienintelė galima valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą, gaunant įrodymus. Konstitucinio veiksmingos (efektyvios) baudžiamosios justicijos atžvilgiu įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas traktuotinas kaip išimtis, taikytina tik esant svarbiems pagrindams. Formaliuoju aspektu neleistina (draudžiama) naudoti tų įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, kuriuos naudodamas teismas (ar kitas subjektas) pats pažeistų teisę. Materialiuoju (turinio) aspektu įrodymų naudojimo neleistinumas taikytinas tais atvejais, kai tai tiesiogiai įpareigoja įstatymas (pavyzdžiui, BPK 160¹ straipsnio 3 dalis) arba kai tai yra tinkama, būtina ir adekvati (proporcinga siaurąja prasme) valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą, gaunant įrodymus.

II. 2. DUOMENŲ (ĮRODYMŲ), GAUTŲ PAŽEIDŽIANT TEISĘ, NAUDOJIMO NELEISTINUMO *RATIO*

Analizė lyginamosios teisėtyros aspektu leidžia išskirti tris pagrindinius tikslus, kurių siekiama įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, neleistinumu, arba, kitaip sakant, tris pagrindines idėjas, kuriomis remiantis mėginama pateisinti tokius neleistinumus: 1) baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimas; 2) baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) išsaugojimas ir 3) individualių teisinių gėrių apsauga. Siekiant pagrįsti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą, kai tai tiesiogiai nenustatyta įstatyme, šie tikslai analizuotini proporcingumo principo kontekste.

Pažymėtina, kad anglosaksų teisinėje literatūroje neretai teigiama, jog neteisėtai gautų įrodymų pašalinimu (angl. – *exclusion of illegally obtained evidence*) taip pat gali būti siekiama užtikrinti geresnes prielaidas tiesai baudžiamajame procese nustatyti³²⁶. Tačiau geresnių prielaidų tiesai nustatyti sudarymas kaip pagrindas pašalinti įrodymus anglosaksų teisinėje tradicijoje yra sietinas, kaip minėta, su prisiekusiųjų teismo specifika. Kontinentinės teisės tradicijoje teisinis draudimas naudoti nepatikimus įrodymus yra netaikomas, todėl tiesos nustatymo užtikrinimas traktuotinas *ne kaip pagrindas*, pateisinantį įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą, o galimas tokio neleistinumo *padarinys*. Pavyzdžiui, situacija, kai draudžiama naudoti eksperimento metu gautus rezultatus, kai toks proceso veiksmas atliekamas neužtikrinus gynėjo dalyvavimo: tokio įrodymo naudojimo neleistinumo pagrindas yra ne siekis sudaryti geresnes sąlygas tiesai nustatyti, o kaltinamojo procesinio statuso pažeidimas³²⁷; tačiau toks draudimas (naudojimo neleistinumas) gali prisidėti ir prie geresnių prielaidų

³²⁶ STONE, R. Exclusion of Evidence under Section 78 of the Police and Criminal Evidence Act: Practice and Principles [interaktyvus]. *Web Journal of Current Legal Issues*, 1995 [žiūrėta 2009 m. liepos 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stone3.rtf>>; OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

³²⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-656/2007.

tiesai nustatyti sudarymo, nes gynėjas, nedalyvaujdamas atliekant proceso veiksmą, neturi galimybės daryti įtakos tokio veiksmo rezultatams³²⁸.

Taip pat pažymėtina, kad idėja grįsti įrodymų naudojimo neleistinumą analizuojant šios priemonės *ratio* yra labiau paplitusi anglosaksų teisinėje tradicijoje. Vakarų Europos kontinentinės teisės tradicijoje labiau būdingas norminis–teorinis pagrindimas. Šiame darbe pasirinkta funkcinio požiūrio į įrodymų naudojimo neleistinumą struktūra dėl to, kad ji leidžia apžvelgti bei įvertinti ir egzistuojančias teorijas Vakarų Europos kontinentinės teisės tradicijoje.

³²⁸ Plačiau apie įrodymų patikimumo santykį su įrodymų leistinumu – žr. šio darbo I. 2. 2. dalį.

II. 2. 1. BAUDŽIAMOJO PERSEKIOJIMO INSTITUCIJŲ PAREIGŪNŲ DRAUSMINIMAS

Baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimas (vok. – *Disziplinierung*) arba, kitaip sakant, atgrasinimas (angl. – *deterrence*) nuo neteisėtų veiksmų, yra vienas dažniausiai teisinėje literatūroje nurodomų tikslų, kurių gali būti siekiama pašalinant iš įrodinėjimo proceso įrodymus, gautus pažeidžiant teisę. Šis tikslas kaip pagrindas, pateisinantis įrodymų neleistinumą, remiasi prielaida, kad draudimas naudoti duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese atgrasins baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus nuo neteisėto elgesio renkant įrodymus, nes žinodami, jog įrodymais, gautais pažeidžiant teisę, negalės būti grindžiamas kaltinimas teisme, pareigūnai neteks motyvo pažeidinėti teisę³²⁹.

Pareigūnų drausminimas (atgrasinimas) kaip pagrindinis vadinamosios pašalinimo taisyklės (angl. – *exclusionary rule*) tikslas nuolat akcentuojamas JAV Aukščiausiojo Teismo (*U.S. Supreme Court*) jurisprudencijoje. Pirmą kartą ši taisyklė buvo pritaikyta byloje *Weeks v. United States*, kurioje teismas išaiškino, kad įrodymai, gauti neteisėtos kratos ir poėmio metu, nepriimtini (angl. – *inadmissible*) federaliniame baudžiamajame procese³³⁰. Ir nors šiame sprendime tikslas atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio atspindėtas netiesiogiai, labiau akcentuojant teismo kaip moralinio autoriteto (angl. – *judicial integrity*) vaidmenį, vėlesniuose savo sprendimuose JAV

³²⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 588; ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 131; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 69–71; ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 151 ir toliau; STONE, R. Exclusion of Evidence under Section 78 of the Police and Criminal Evidence Act: Practice and Principles [interaktyvus]. *Web Journal of Current Legal Issues*, 1995 [žiūrėta 2009 m. liepos 20 d.], p. 4 ir toliau. Prieiga per internetą: <<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stone3.rtf>>; CHOO, A. L. T. Improperly obtained evidence: a reconsideration. *Legal Studies: The Journal of the Society of Legal Scholars*, 1989, vol. 9, iss. 3, p. 270–275; OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 3 ir toliau. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

³³⁰ *Weeks v. United States*, 232 US 383 (1914).

Aukščiausiasis Teismas iš esmės atmetė kitus pašalinimo taisyklės tikslus, išskyrus pareigūnų drausminimą³³¹. Byloje *United States v. Calandra* JAV Aukščiausiasis Teismas, nurodydamas, kad pašalinimo taisyklė – tai teismo sukurta priemonė, išimtinai nukreipta atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio atliekant kratą (poėmį) ir priversti gerbti Ketvirtąją Pataisą, atimant iš policijos galimybę naudotis neteisėtos kratos (poėmio) metu gautais duomenimis, atmetė ir pašalinimo taisyklės kaip kaltininko konstitucinės teisės idėją³³². Pasak JAV Aukščiausiojo Teismo, pašalinimo taisykle turi būti aiškiai parodoma baudžiamojo persekiojimo institucijoms, kad konstitucinių teisių pažeidimai siejami su rimtais teisiniais padariniais³³³.

JAV įrodymų pašalinimo taisyklė taikoma ne tik pažeidus Ketvirtąją Pataisą, t. y. ne tik neteisėtos kratos ar poėmio atveju, tačiau ir pažeidus Penktosios Pataisos garantuojamą teisę nebūti verčiamam duoti parodymus prieš save patį, Šeštosios Pataisos garantuojamą teisę į gynėjo pagalbą ir Keturioliktosios Pataisos teisę į tinkamą procesą (angl. – *due process*). Tačiau ir šiais atvejais taikant pašalinimo taisyklę pagrindinis nurodomas tikslas – pareigūnų atgrasinimas³³⁴.

Kitose anglosaksų teisinės tradicijos valstybėse (pavyzdžiui, Anglijoje, Kanadoje) iš principo yra nepritariama idėjai šalinti įrodymus tam, kad būtų sudrausminti (atgrasinti) neteisėtai pasielgę pareigūnai³³⁵. Pavyzdžiui, Anglijos

³³¹ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 15. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>; ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 124-130; REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 193–195; p. 201.

³³² *United States v. Calandra*, 414 U.S. 338 (1974).

³³³ *Stone v. Powell*, 428 U.S. 465 (1976).

³³⁴ ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 124–130.

³³⁵ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 10. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

teismų praktikoje yra ne kartą pažymėta, kad įrodymų pašalinimas, remiantis Jungtinės Karalystės policijos ir baudžiamųjų įrodymų akto 78 straipsnio 1 dalies nuostata³³⁶, nėra ir negali būti traktuojamas kaip pareigūnų drausminimas ar baudimas³³⁷. Tačiau, pavyzdžiui, Kanados 1982 m. Konstitucinio Akto aiškinamajame rašte pažymima, kad paskutinius dešimtmečius išryškėjo teisėjų skeptiškumas dėl kitų nei įrodymų pašalinimas priemonių efektyvumo drausminant policijos pareigūnus³³⁸. Tai suponuoja, kad šiame akte įtvirtinta įrodymų įtvirtinta įrodymų pašalinimo taisyklė³³⁹ motyvuojama ir pareigūnų disciplinavimo tikslu. Nors Kanados teismų praktika, taikydama šią taisyklę, paprastai remiasi sąžiningo proceso ir teismų moralinio autoriteto idėjomis³⁴⁰.

Kai kurie autoriai pažymi, kad, atsižvelgiant į tai, jog pareigūnų piktavališkumas (angl. – *bad faith*) yra vienas iš veiksnių, galinčių turėti įtakos įrodymų pašalinimui, iš dalies galima teigti, kad ir šiose teisės sistemose pašalinant įrodymus taip pat siekiama atgrasinti pareigūnus nuo tokio elgesio³⁴¹.

³³⁶ Jungtinės Karalystės 1984 m. Policijos ir baudžiamųjų įrodymų aktas (UK Police and Criminal Evidence Act 1984) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>>. Šio akto 78 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teismas turi teisę neleisti pateikti [teisme] įrodymo, kuriuo ketina remtis prokuratūra, jei, teismo manymu, atsižvelgiant į visas aplinkybes, įskaitant ir tas, kuriomis įrodymas buvo gautas, įrodymo priėmimas taip neigiamai paveiktų proceso sąžiningumą, kad teismas turėtų jo nepriimti.

³³⁷ R v Mason [1987] 3 All ER 481; R v Delaney [1988] 88 Cr. App. R. 338; R v Sang [1980] AC 402.

³³⁸ CAENEGEM, W. *New trend in illegal evidence in criminal procedure: general report – common law* [interaktyvus]. September, 2007 [žiūrėta 2009 m. spalio 15 d.], p. 24. Prieiga per internetą: <http://epublications.bond.edu.au/law_pubs/223>.

³³⁹ Kanados 1982 m. Konstitucinis Aktas, patvirtinęs Kanados teisių ir laisvių chartiją (Constitution of Canada, Constitution Act, 1982, Part I, Canadian Charter of Rights and Freedoms) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/ca_1982.html#20>. Šio akto 24 straipsnio 2 dalyje, minėta, nustatyta, kad tuo atveju, kai teismas padaro išvadą, jog įrodymas buvo gautas pažeidžiant ar paneigiant bet kurią šioje chartijoje įtvirtintą teisę ar laisvę, įrodymas privalo būti pašalintas, jei, atsižvelgiant į visas aplinkybes, jo priėmimas į procesą diskredituotų teisingumo vykdymą.

³⁴⁰ Plačiau apie Kanados teismų praktiką – šio darbo II. 2. 2. dalyje.

³⁴¹ STONE, R. Exclusion of Evidence under Section 78 of the Police and Criminal Evidence Act: Practice and Principles [interaktyvus]. *Web Journal of Current Legal Issues*, 1995 [žiūrėta 2009 m. liepos 20 d.], p. 4–5, 12. Prieiga per internetą: <<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stone3.rtf>>; OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 10. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

Kontinentinės teisės tradicijos valstybėse idėja šalinti įrodymus (drausti juos vertinti, pripažinti neleistiniais), siekiant sudrausminti pareigūnus, vertinama skeptiškai. Pavyzdžiui, Vokietijos Federacinis Aukščiausiasis Teismas ne viename savo sprendime yra pažymėjęs, kad draudimas vertinti įrodymus, galintis lemti kalto asmens nenubaudimą (vok. – *Der Verlust des Strafanspruchs*), yra nei leistina, nei tinkama pareigūnų drausminimo priemonė³⁴². Tokiai pozicijai pritariama ir Vokietijos vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrinoje³⁴³.

Teisėsaugos institucijų pareigūnų drausminimo idėja taip pat kilo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT arba Strasbūro teismas) praktikoje, konkrečiai – byloje *Gäfgen prieš Vokietiją*³⁴⁴. Šioje byloje EŽTT nurodė, kad Konvencijos 6 straipsnio kontekste, įrodymų, gautų tokiais veiksmais, kurie yra absoliučiai draudžiami pagal Konvencijos 3 straipsnį, priimtumas gali būti paskata teisėsaugos institucijų pareigūnams taikyti tokius metodus, nepaisant draudimo absoliutumo; efektyvi asmenų apsauga ir sulaikymas nuo tyrimo veiksmų, kurie pažeidžia Konvencijos 3 straipsnį, paprastai reikalauja pašalinti tuos daiktinius įrodymus (angl. – *real evidence*) iš proceso, nes priešingu atveju visas procesas taptų nesąžiningas (§ 178). Vis dėlto toliau EŽTT šios idėjos neplėtojo ir šiuo konkrečiu atveju nekonstatavo Konvencijos 6 straipsnio (teisės į sąžiningą procesą) pažeidimo, nes, anot Strasbūro teismo, Vokietijos teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, nesirėmė įrodymais, kuriuos EŽTT pripažino kaip gautus pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį.

³⁴² Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 32, 345 (356), 33, 283 (284).

³⁴³ DALAKOURAS Th. *Beweisverbote bezüglich der Achtung der Intimsphäre (unter besonderer Berücksichtigung der Grundrechtsproblematik sowie des griechischen Rechts)*. Berlin, 1988, p. 114 ir toliau; STRÖMER, R. *Dogmatische Grundlagen der Verwertungsverbote*. Marburg, 1992, p. 197 ir toliau; SCHRÖDER, S. *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlangung im Strafprozess*. Berlin, 1992, p. 28 ir toliau; ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 131; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 70; MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 588–589; p. 616.

³⁴⁴ *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010.

Pažymėtina, kad pareigūnų drausminimo idėja kaip pagrindas, galintis pateisinti neteisėtai gautų (ir ne tik Konvencijos 3 straipsnio pažeidimo kontekste) įrodymų neleistinumą, neretai palaikoma EŽTT teisėjų atskirosiose nuomonėse. Pavyzdžiui, byloje *Khan prieš Jungtinę Karalystę* teisėjas Loucaides atskirojoje nuomonėje nurodė, kad jei Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas gali būti traktuojamas kaip „sąžiningas“, tai neaišku, kaip policija gali būti veiksmingai atgrasinta nuo draudžiamų veiksmų kartojimo³⁴⁵. Tokiai pozicijai pritarė ir, pavyzdžiui, teisėja Tulkens byloje *P.G. ir J.H. prieš Jungtinę Karalystę*³⁴⁶.

Neneigiant analizuojamo tikslo svarbos (teisinėje valstybėje, galiojant teisėtumo principui, valstybės institucijų ir pareigūnų elgesys, prieštaraujantis teisei, yra ne tik draudžiamas, bet ir jokiais būdais nepateisinamas), įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą pateisinimas, remiantis baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų disciplinavimo idėja, proporcingumo atžvilgiu kelia rimtų abejonių.

Visų pirma analizuojant tikslą atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio būtent tokia teisine priemone kaip įrodymų naudojimo neleistinumas, kyla klausimas, ar ji yra pajėgi atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio renkant įrodymus. Kitaip sakant, ar neleidžiant naudoti įrodymų apskritai gali būti pasiektas šis norimas tikslas.

JAV, kurioje, kaip minėta, įrodymų pašalinimo taisyklė remiasi išimtinai pareigūnų atgrasinimo idėja, buvo atliktas ne vienas tyrimas, kurio metu siekta išsiaiškinti, ar jau gana ilgą laiką egzistuojanti įrodymų pašalinimo taisyklė veikia pareigūnų motyvaciją taip, kaip tikisi teismai ją taikydami. Deja, bet nė vienas tyrimas neginčijamai nepatvirtino, jog taikoma taisyklė pasiekia norimą tikslą³⁴⁷. Pavyzdžiui, vienas tyrimas parodė, kad policijos pareigūnai, kurie anksčiau buvo pažeidę įstatymą, veikė netgi prasčiau už tuos,

³⁴⁵ *Khan v. The United Kingdom*, no. 35394/97, judgment of 12 May 2000.

³⁴⁶ *P.G. and J.H. v. The United Kingdom*, no. 44787/98, judgment of 25 September 2001.

³⁴⁷ MA, Y. Comparative analysis of exclusionary rules in the United States, England, France, Germany, and Italy [interaktyvus]. *An International Journal of Police Strategies and Management*, 1999, vol. 22, no. 3 [žiūrėta 2008 m. liepos 14 d.], p. 297. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=872282&show=pdf>>.

kurių surinkti įrodymai niekada nebuvo pašalinti³⁴⁸. Kito tyrimo metu, apklausus daugiau kaip 450 policininkų, paaiškėjo, kad, nepaisant ilgos pašalinimo taisyklės taikymo praktikos, jų žinios apie įstatymo taikymą, atliekant kratą ir poėmį, yra menkos³⁴⁹. Be abejo, empiriškai patvirtinti ar paneigti įrodymų pašalinimo (neleistinumo) poveikį pareigūnų elgesiui yra itin sudėtinga, nes tai susiję su psichologiniais, praktiškai neapčiuopiamais asmenų veiklos aspektais. Vis dėlto konkrečių indikacijų, rodančių taikomos priemonės efektyvumą, nebuvimas savaime verčia abejoti tos priemonės prasmingumu.

Net ir darant prielaidą, kad pareigūnai nesiels *contra legem*, žinodami, kad tai gali reikšti svarbių bylų įrodymų praradimą, gal ir apskritai kaltinimo „žlugimą“, atkreiptinas dėmesys į keletą veiksnių, kurie gali sutrukdyti pasiekti analizuojamą tikslą būtent įrodymų pašalinimu iš įrodinėjimo proceso (įrodymų naudojimo neleistinumu).

Pirma, atsižvelgiant į tai, kad įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas kyla jau po to, kai teisės pažeidimas yra padarytas, akivaizdu, kad konkrečioje byloje pareigūnas nebuvo atgrasintas nuo neteisėto elgesio. Vadinasi, įrodymų naudojimo neleistinumo tikslas atgrasinti pareigūnus yra nukreipiamas į ateitį, siekiant užkirsti kelią tolimesniems pažeidimams³⁵⁰. Dėl to tai gali būti vertinama tik kaip bendrosios prevencijos poveikio priemonė baudžiamojo persekiojimo institucijoms (pareigūnams)³⁵¹. Taigi, konkrečioje byloje, kurioje kyla įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas, idėja atgrasinti pažeidimą padariusį pareigūną atrodo prieštaringa.

³⁴⁸ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 14. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

³⁴⁹ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 14. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

³⁵⁰ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 155.

³⁵¹ GRÜNWARD, G. Beweisverbote und Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren. *Juristenzeitung (JZ)*, 1966, p. 499; ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 15.

Antra, siekiamas tikslas implikuoja, kad įrodymų pripažinimas neleistinai yra savotiška sankcija už baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūno neteisėtą elgesį. Tačiau konkretus pareigūnas, atlikęs neteisėtą veiksmą, dėl įrodymų pripažinimo neleistinai faktiškai nepatiria jokių konkrečių neigiamų teisinių padarinių, taigi iš esmės nieko nepraranda³⁵².

Trečia, atgrasinimo nuo neteisėtų veiksmų efektyvumas remiasi prielaida, kad pareigūnas sužino apie įrodymų pašalinimą dėl jo atlikto veiksmo neteisėtumo. Tačiau atsižvelgiant į ikiteisminio tyrimo sistemos kompleksiskumą, procesinių funkcijų pasiskirstymą, neteisėtą veiksmą atlikęs pareigūnas gali apskritai nežinoti, kokia bylos baigtis, taip pat įrodymų pripažinimo neleistinai fakto ir motyvų, dėl ko įrodymas buvo pašalintas iš įrodinėjimo proceso.

Ketvirta, laiko atžvilgiu įrodymų pripažinimas neleistinai gali būti labai nutolęs nuo padaryto teisės pažeidimo, tai taip pat turi neigiamos įtakos priemonės efektyvumui³⁵³.

Penkta, priemonės efektyvumas priklauso ir nuo pareigūno teisinės sąmonės, jo suvokimo apie įrodymų pripažinimo neleistinai teisingumą. Jei pareigūnas mano, kad egzistuojančios teisinės taisyklės yra nepagrįstos ir tik trukdo atskleisti nusikalstamas veikas bei patraukti baudžiamojon atsakomybėn kaltus asmenis, tikrų įrodymų gavimo aplinkybių slėpimas, t. y. melas teismui, atrodo kaip pateisinama priemonė³⁵⁴. Tačiau net ir pareigūnui pritariant įrodymų pripažinimo neleistinai teisingumui, atsižvelgiant į visuomenės spaudimą pareigūnų, tiriančių nusikalstamas veikas, atžvilgiu, jų tiesioginių vadovų lūkesčius, tokio melo ar dar daugiau – nusikalstamų veikų darymo (įrodymų klastojimo) – rizika yra gana didelė. A. A. Zuckerman pažymi, kad

³⁵² JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 70.

³⁵³ ZUCKERMAN, A. *The Principles of Criminal Evidence*. Oxford, 1999, p. 349–350.

³⁵⁴ REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 196.

policija turi tikrai gerų galimybių paslėpti padarytus pažeidimus³⁵⁵; kaip, beje, ir bet kuri kita ikiteisminio tyrimo įstaiga.

Šešta, išorinė įtaka (visuomenės lūkesčiai, tiesioginių vadovų spaudimas ir pan.) ir menka rizika, kad bus patirta konkrečių neigiamų teisinių padarinių, gali nesunkiai nuslopinti baiminimąsi dėl to, kad įrodymas bus pripažintas neleistinu.

Septinta, teisės sudėtingumas ir tiksliai apibrėžtų kriterijų, kuriais remiantis sprendžiamas įrodymų naudojimo neleistinumo klausimas, nebuvimas gali skatinti pareigūnus elgtis taip, kaip jiems atrodo tinkama, tikintis, kad teismas ras argumentų, kaip pateisinti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimą³⁵⁶.

Aštunta, būtų nepagrįsta teigti, kad visi teisės pažeidimai, renkant įrodymus, yra daromi tyčia, piktavališkai. Tačiau net ir tie pareigūnai, kurie stengiasi tinkamai atlikti savo pareigas, ne visada išvengia proceso klaidų, pavyzdžiui, dėl teisės sudėtingumo. Įrodymų naudojimo neleistinumas kaip sankcija už „neteisingą pasirinkimą“ tokiu atveju veiktų greičiau priešingai nei tikimasi: pareigūnas tiesiog jaustų pagiežą teismui³⁵⁷.

Devinta, baudžiamąją bylą nagrinėjantį teismą pasiekia tik nedidelė dalis ikiteisminio tyrimo metu surinktos informacijos. Kita jos dalis lieka tik ikiteisminio tyrimo įstaigų ar prokurorų žinioje. Tai gali būti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, gauta informacija yra tiesiog nesusijusi su byla. Tačiau tai gali būti ir dėl to, kad ji gauta neteisėtai (žinodamas, kad įrodymas, gautas pažeidžiant teisę, bus pašalintas, pareigūnas greičiausiai jo tiesiog ne pridės prie bylos). Bylą nagrinėjantis teismas neturi jokių galimybių įvertinti pareigūnų veiksmų, kurių metu gauta ši informacija, teisėtumo ir kaip nors juos

³⁵⁵ ZUCKERMAN, A. *The Principles of Criminal Evidence*. Oxford, 1999, p. 350.

³⁵⁶ MA, Y. Comparative analysis of exclusionary rules in the United States, England, France, Germany, and Italy [interaktyvus]. *An International Journal of Police Strategies and Management*, 1999, vol. 22, no. 3 [žiūrėta 2008 m. liepos 14 d.], p. 297 ir toliau. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=872282&show=pdf>>.

³⁵⁷ REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 197.

drausminti. Taigi, teisės pažeidimų, padarytų renkant (gaunant) įrodymus, teisiniai padariniai nevienodi.

Taigi, įrodymų naudojimo neleistinumo kaip teisinės priemonės, kuria siekiama atgrasinti teisėsaugos institucijų pareigūnus nuo neteisėtų veiksmų renkant įrodymus, efektyvumas kelia rimtų abejonių. Juk jei, pavyzdžiui, JAV įrodymų pašalinimo taisyklės būtų pasiekusios analizuojamą tikslą, teisės pažeidimų, renkant įrodymus, logiškai turėtų bent jau mažėti. Deja, JAV Aukščiausiojo Teismo teisėjas W. E. Burger dar 1971 m. *Bivens* byloje buvo priverstas konstatuoti, kad pašalinimo taisyklė praktikoje neatlieka jai skirto vaidmens³⁵⁸.

Antrasis (ir svarbesnis) argumentas, dėl ko tikslas atgrasinti pareigūnus nepateisina įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo, yra tas, kad tarp šio tikslo ir jam pasiekti taikomos priemonės nėra prasminio ryšio. Įrodymų pripažinimas neleistiniais, suprantamas kaip drausminimo ar atgrasinimo priemonė, reiškia savotišką sankciją už neteisėtą baudžiamojo persekiojimo institucijos pareigūno elgesį. Tačiau ši sankcija yra be konkretaus adresato, o jos skyrimas išeina už konkrečios bylos nagrinėjimo teisme ribų. Dėl to Vokietijos teisinėje literatūroje, manytina, pagrįstai nurodoma, kad baudžiamasis procesas nėra tinkamas pareigūnams drausminti³⁵⁹.

Dar XX a. pradžioje žymus amerikiečių procesualistas J. H. Wigmore rašė, kad baudžiamosios bylos nagrinėjimas teisme nėra tinkama vieta teisėtumo pažeidimams nagrinėti, nes jie nėra susiję su bylos nagrinėjimo dalyku, o tariamo neteisėtumo tyrimas gali tik painioti ir vilkinti bylos dalykų sprendimą. Anot jo, „teisėjas neinicijuoja teismo proceso viešajame transporte, kad įvykdytų teisingumą dėl bendrakeleivio, apgaule išvengusio mokesčio už kelionę; remiantis tuo pačiu principu, specialaus proceso metu jis nesistengia tirti ir bausti visų pažeidimų, kurie atsitiktinai pasitaikė to proceso metu; tokia

³⁵⁸ *Bivens v. Six Unknown Named Agents of Federal Bureau of Narcotics*, 403 U.S. 388 (1971). Taip pat žr.: PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 398.

³⁵⁹ PENTRY, H. *Beweisverbote im Strafprozeß*. Darmstadt, 1971, p. 119; ROGALL, K. *Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten*. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 15–16; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 70.; EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, Rn. 367 Fn. 25.

praktika gal ir priimtina primityviose teisingumo sistemose, valdant arabų šeichui, tačiau ji nesuderinama su mūsų [JAV] teisės sistema³⁶⁰.

Iš tiesų, analizuojant tikslo atgrasinti pareigūnus nuo tolimesnių teisės pažeidimų ryšį su konkrečia nagrinėjama byla, kurioje sprendžiamas įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimas, matyti, kad šis tikslas niekaip nesusijęs su konkrečia byla, o juk procesinių teisinių padarinių kyla būtent joje. Minėta, kad tikslas atgrasinti pareigūnus yra nukreiptas į ateitį (konkrečioje byloje pareigūnai jau nebuvo atgrasinti). Dėl to, konstatavus įrodymų naudojimo neleistinumą, galutinis rezultatas atrodo daugmaž taip: baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnams duodama suprasti, jog įrodymus reikia rinkti teisėtai, o, tikėtina, kaltas asmuo yra išteisinamas (kraštutinis atvejis). Atsižvelgiant į nurodytus veiksnius, abejotina, ar tikslas atgrasinti pareigūnus apskritai bus pasiektas, o visuomenė ir nukentėję asmenys konkrečioje byloje, pripažinus įrodymą neleistinu ir dėl to išteisinus galimą kaltą asmenį, galima sakyti, jau nebuvo apsaugoti nuo nusikalstamų kėsinių.

Teisinėje literatūroje, teigiant, kad baudžiamasis procesas nėra tinkamas pareigūnų neteisėtam elgesiui vertinti ir drausminti, pašalinant taip gautus įrodymus, nurodoma, kad tam įstatymuose numatytos kitos priemonės: drausminė, baudžiamoji ar civilinė atsakomybė³⁶¹. Neabejotina, kad būtent šios ne procesinio, bet materialaus pobūdžio priemonės yra ne tik tinkamos pareigūnams nuo neteisėto elgesio atgrasinti, bet ir yra efektyviausios³⁶².

G. S. Reamey, mėgindamas pateisinti JAV Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją, teigia, kad administracinės policijos pareigūnų drausminimo priemonės Jungtinėse Amerikos Valstijose niekada nebus pakankamos ir negalės pakeisti įrodymų pašalinimo taisyklės. Jo teigimu, taip yra dėl to, kad, skirtingai nei daugelyje valstybių, Jungtinių Amerikos Valstijų federacinė

³⁶⁰ Cituota iš: ZUCKERMAN, A. *The Principles of Criminal Evidence*. Oxford, 1999, p. 343–344.

³⁶¹ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 131; KORIATH, H. *Über Beweisverbote im Strafprozeß*. Frankfurt am Main, 1994, p. 58.

³⁶² Palyginimui žr.: MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 614.

sistema kiekvienai valdžios šakai garantuoja teisę turėti savo policijos pajėgas. Dėl to bet kuriame JAV mieste gali būti kelios dešimtys vietinių, apygardos, valstijos ir federalinių teisėsaugos institucijų, dirbančių nepriklausomai viena nuo kitos ir turinčių savas vidines taisykles bei drausminimo sistemą³⁶³. Tačiau čia pat autorius priduria, kad, jo manymu, teisės sistemose, kuriose yra vieningos policijos pajėgos, bendra drausminių procedūrų sistema ir policijos kvalifikacijos kėlimas gali būti pakankamos priemonės analizuojamam tikslui pasiekti³⁶⁴. Be to, pažymėtina, kad vienoje iš pastarojo meto bylų JAV Aukščiausiasis Teismas jau reiškė poziciją, kad nuo to laiko, kai įrodymų pašalinimo taisyklė pradėta taikyti, policijos disciplinavimo ir mokymų lygis taip pakilo, kad įrodymų pašalinimo taisyklės taikymas turėtų būti pakeistas³⁶⁵.

Jei valstybės federacinės sistemos ypatumai ir galėtų pateisinti įrodymų pašalinimą kaip priemonę atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio³⁶⁶, ne federacinėje sistemoje (tokia yra ir Lietuvos teisės sistema), įrodymų naudojimo neleistinumas šiam tikslui pasiekti yra nepateisinamas. Lietuvos teisės sistemoje šiuo atžvilgiu yra visos prielaidos atgrasinti baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus nuo teisės pažeidimų ir be įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, pripažinimo neleistiniais. Kitas klausimas, ar egzistuojančios pareigūnų drausminimo priemonės yra pakankamos ir efektyvios³⁶⁷.

³⁶³ REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 200.

³⁶⁴ REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 202.

³⁶⁵ Hudson v. Michigan, 547 U.S. 586 (2006). Šioje byloje policijos pareigūnai atliko kratą pažeisdami Ketvirtąją Pataisą, nes prieš įeidami į patalpą nepasibeldė ir nepateikė kratos orderio. Atsižvelgiant į tai, kad pareigūnai ši pažeidimą padarė sąmoningai, piktavališkai, buvo tikimasi, kad, remiantis precedentais, kratos metu rasti įrodymai bus pašalinti, tačiau JAV Aukščiausiasis Teismas to nepadarė.

³⁶⁶ Nepaisant federacinės sistemos ypatumų, pašalinimo taisyklė JAV sulaukia itin aršios kritikos. Kartais ji net įvardijama kaip sveiko proto nepaisymas ar taisyklė, nesuprantama vidutiniam piliečiui (plačiau apie JAV pašalinimo taisyklės kritiką – OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 4–5. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>).

³⁶⁷ Kanados 1982 m. Konstitucinio Akto aiškinamajame rašte pažymima, kad paskutinius dešimtmečius išryškėjo teisėjų skeptiškumas dėl kitų nei įrodymų pašalinimas priemonių efektyvumo drausminant policijos pareigūnus [CAENEGEM, W. *New trend in illegal evidence in criminal*

Nesigilinant į šią sudėtingą temą, analizuojamame kontekste pakanka pažymėti tik tai, kad argumentas, jog drausminės, baudžiamosios ar civilinės teisinės priemonės yra nepakankamos ar neefektyvios šiam tikslui pasiekti, nėra ir negali būti tinkamas pateisinti tokios *ultima ratio* procesinės priemonės kaip įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, pripažinimo neleistiniais. Šių priemonių nepakankamumas ar neefektyvumas yra ne teismo, nagrinėjančio konkrečią baudžiamąją bylą, o įstatymo leidėjo ir atitinkamų institucijų reikalas.

Be to, kad įrodymų pripažinimas neleistiniais yra abejotino efektyvumo ir, manytina, iš principo netinkama priemonė atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio renkant įrodymus, pažymėtini ir tam tikri metodologiniai trūkumai, kurie išryškėja mėginant pagrįsti įrodymų naudojimo neleistinumą būtent analizuojamu tikslu.

Pirma, drausminimo (atgrasinimo) idėjos akivaizdus trūkumas yra tas, kad siekiamas poveikis nukreiptas tik į baudžiamojo persekiojimo institucijas (pareigūnus). Tačiau įrodymų rinkimas juk neapsiriboja ikiteisminio tyrimo stadija. Teismas, dalyvaudamas įrodymų rinkimo procese, taip pat gali pažeisti baudžiamojo proceso įstatymą (pavyzdžiui, neteisėtai sankcionuodamas proceso veiksmo atlikimą, pažeisdamas ekspertizės skyrimo tvarką ir pan.). Įrodymų, gautų dėl teismo neteisėtų veiksmų, pašalinimas, remiantis drausminimo (atgrasinimo) idėja, atrodytų keistai: teismas, drausminantis pats save.

Antra, pripažįstant drausminimo (atgrasinimo) idėją kaip įrodymų naudojimo neleistinumą pateisinantį pagrindą, nuoseklu būtų drausti naudoti visus įrodymus, gautus pažeidžiant teisę, nepriklausomai nuo neteisėtumo pasireiškimo formų. Kitaip sakant, remiantis šiuo pagrindu bet koks teisės pažeidimas turėtų lemti įrodymų naudojimo neleistinumą³⁶⁸. Tačiau nė viena

procedure: general report – common law [interaktyvus]. September, 2007 [žiūrėta 2009 m. spalio 15 d.], p. 24. Prieiga per internetą: <http://epublications.bond.edu.au/law_pubs/223>. Vis dėlto Kanados teismų praktika, taikydama šią taisyklę, dažniausiai remiasi sąžiningo proceso ir teismų moralinio autoriteto idėjomis (apie Kanados teismų praktiką – šio darbo II. 2. 2. dalyje).

³⁶⁸ DENCKER, F. *Verwertungsverbote im Strafprozeß*. Köln, 1997, p. 54; ROGALL, K. *Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten*. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 16; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 70–71.

egzistuojanti teisės sistema (nepriklausomai nuo teisinės tradicijos) nepritaria nuostatai, kad bet koks teisės pažeidimas neišvengiamai lemia įrodymų naudojimo neleistinumą. Pavyzdžiui, Vokietijos Federacinis Aukščiausiasis Teismas ir Vokietijos Federacinis Konstitucinis Teismas ne kartą savo sprendimuose yra pabrėžę, kad toks principas baudžiamojo proceso teisei yra svetimas³⁶⁹.

Trečia, apie drausminamąjį (atgrasinamąjį) poveikį pareigūnų elgesiui galima kalbėti tik tais atvejais, kai pažeidimas padaromas tyčia ar dėl neatsargumo, t. y. kaltai³⁷⁰. Tačiau kaip teisingai pažymi K. Rogall, nustatyti, ar atliekant priešingą teisei veiksmą buvo pareigūno kaltė, būtų nagrinėjančiam teismui praktiškai neįmanoma. Sprendžiant įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimą, apskritai neturėtų turėti reikšmės tai, ar pareigūnas elgėsi kaltai, ar ne – svarbu tik tai, ar pažeidžiamas įrodymų rinkimo leistinumą, t. y. įrodymų rinkimą reguliuojančios teisės normos³⁷¹.

Ketvirta, tikslas atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio, taikant įrodymų pašalinimo taisyklę, pavyzdžiui, JAV Aukščiausiajam Teismui sudarė prielaidas formuoti įvairioms šios taisyklės išimtims³⁷². Pavyzdžiui, pareigūnas surenka įrodymus turėdamas teismo leidimą atlikti kratą ar poėmį ir pakankamą pagrindą manyti, kad leidimas teisėtas, tačiau vėliau paaiškėja priešingai. Tokie įrodymai, remiantis „geros valios“ (angl. – *good faith*) išimtimi, nėra pašalinami³⁷³. Tačiau ši išimtis, žvelgiant iš individualių teisinių

³⁶⁹ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 38, 214 (219 f.); 44, 243 (249); 51, 285 (289 f.); Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo sprendimai BVerfG, 2 BvR 784/08 vom 28.7.2008; BVerfG, 2 BvR 2225/08 vom 2.7.2009.

³⁷⁰ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 131.

³⁷¹ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 15; DENCKER, F. *Verwertungsverbote im Strafprozeß*. Köln, 1997, p. 52 ir toliau; PETRY, H. *Beweisverbote im Strafprozeß*. Darmstadt, 1971, p. 119.

³⁷² REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 194 ir toliau; ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 124 ir toliau.

³⁷³ United States v. Leon, 468 U.S. 897 (1984).

gėrių apsaugos perspektyvos, kelia abejonių. Nepaisant priežasčių, dėl kurių veiksmas buvo atliktas neteisėtai ar pareigūnų kaltumo (nekaltumo), konkrečių teisių pažeidimo faktas išlieka. Taigi, priklausomai nuo pareigūnų psichinio santykio su padarytu teisės pažeidimu, gaunant įrodymą, vienu atveju kaltinamajam „pasiseka“, kitu – ne.

Pritartina K. Rogall, kad jei įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą ir turi kokią nors įtaką pareigūnų motyvacijai nesielgti *contra legem* renkant įrodymus, tai yra tiesiog refleksinis poveikis. Kitaip sakant, pareigūnų atgrasinimas nuo neteisėto elgesio yra ne tikslas, kurio reikia siekti ir kuris gali pateisinti įrodymų naudojimo neleistinumą, o tik galimas tokio teisinio draudimo padarinys³⁷⁴.

Apibendrinant analizuotus įvairius baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimo aspektus, darytina išvada, kad *siekis drausminti baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus nepateisina įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą.*

³⁷⁴ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 131.

II. 2. 2. BAUDŽIAMOSIOS JUSTICIJOS MORALINIO AUTORITETO (REPUTACIJOS) IŠSAUGOJIMAS (LEGITIMACIJOS PROBLEMA)

Besąlygiškai priimdamas ir naudodamas baudžiamajame procese įrodymus, gautus pažeidžiant teisę, teismas netiesiogiai pritaria neteisėtam elgesiui, jį pateisina ir šiuo aspektu toliau skatina taip elgtis. Jei teismas baudžia už padarytą blogį (nusikalstamą veiką), remdamasis kito blogio (neteisėto elgesio) rezultatais, jis tarsi teigia: „elkitės ne taip kaip darome, o taip kaip sakome“³⁷⁵. Tokia teismo pozicija gali pakirsti pasitikėjimą teismu kaip institucija, vykdančia teisingumą baudžiamosiose bylose, ir diskredituoti teisingumo vykdymą. Dėl tokios teismų pozicijos tampa problemiška reikalauti laikytis jų pačių priimamų sprendimų ir apskritai teisės, taigi kyla pavojus teisės viešpatavimo kaip teisinės valstybės esmės idėjai. JAV Aukščiausiojo Teismo byloje *Olmstead v. United States* teisėjai Holmes ir Brandeis atskirojoje nuomonėje pareiškė: „Mūsų valdžia yra didelę įtaką turintis, visur esantis mokytojas. Ir kai gerai, ir kai blogai – ji moko savo pavyzdžiu. <...> Jei valdžia tampa įstatymo pažeidėja, ji skatina teisės negerbimą ir kviečia kiekvieną žmogų tapti įstatymu pačiam sau, taigi ji kviečia į anarchiją“³⁷⁶.

Anglosaksų teisinėje tradicijoje teismo proceso autoriteto (angl. – *judicial integrity*) arba pagarbos teisingumo vykdymui (angl. – *repute of administration of justice*) išsaugojimo problema³⁷⁷, sprendžiant įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimą, siejama su baudžiamajame procese užkoduota išskirtine moraline dimensija. Baudžiamojo proceso metu asmuo yra pasmerkiamas, taigi tik moraliai nepriekaištinga sistema gali spręsti šį su morale susijusį klausimą. Priešingu atveju sistema

³⁷⁵ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 157.

³⁷⁶ *Olmstead v. United States*, 277 U.S. 438 (1928).

³⁷⁷ Teismo proceso autoritetas ir pagarba teisingumo vykdymui analizuojamame kontekste suprantami kaip sinonimai. Pavyzdžiui, Kanados 1982 m. Konstitucinio Akto 24 straipsnio 2 dalyje yra vartojama teisingumo vykdymo reputacijos sąvoka; JAV teismų sprendimuose, kaip minėta, vartojama teismų autoriteto sąvoka; Europos Žmogaus Teisių Teismo byloje *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 kalbama apie teismo proceso autoriteto išsaugojimą (angl. – *integrity of judicial process*) ir teisingumo vykdymo nediskreditavimą (§§ 175–176); Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 69 straipsnio 7 dalyje vartojama proceso autoriteto (angl. – *the integrity of the proceedings*) sąvoka. Nepaisant lingvistinių skirtubių, manytina, galima vartoti bendrą baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) išsaugojimo sąvoką.

rizikuoja netekti legitimumo arba, kitaip tariant, visuomenės pritarimo. O vienas iš reikšmingų veiksnių, prisidedančių prie sistemos legitimumo, yra jos pačios požiūris į daromus teisės pažeidimus³⁷⁸.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje taip pat akcentuojama visuomenės pasitikėjimo teismais svarba, nurodomos to prielaidos. 2006 m. lapkričio 27 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo: „<...visuomenės pasitikėjimas teismais yra svarbus demokratinės teisinės valstybės, atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės elementas, reikšminga teisminės valdžios veiksmingos veiklos sąlyga...>“, o „<...visuomenės pasitikėjimą teismais lemia įvairūs veiksniai, *inter alia* teisėjų kvalifikacija, jų profesionalumas, sugebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise, tinkamo teisinio proceso užtikrinimas, pagarba procese dalyvaujantiems asmenimis, racionalus teisinis baigiamųjų teismo aktų argumentavimas (motyvavimas), baigiamųjų teismo aktų aiškumas byloje dalyvaujantiems asmenims ir kt.“ Prie šio sąrašo neabejotinai galima pridėti ir teismo (teisėjų) požiūrį į padarytus teisės pažeidimus nagrinėjamoje byloje.

Įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumą (neleistinumą) kontekste baudžiamosios justicijos autoriteto (reputacijos) išsaugojimo klausimas yra sudėtingas. Visuomenė tikisi iš valstybės, kad ji ją apsaugos nuo nusikalstamų kėsinių. Dėl to teismui atsisakius priimti įrodymą, galintį patvirtinti asmens kaltumą, ir išteisinus nusikalstamą veiką padariusį asmenį, visuomenės akyse teismas tarsi išduotų šią valstybės priedermę. Taigi teismui, sprendžiančiam įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimą, teisingumo vykdymo autoriteto (reputacijos) išsaugojimo aspektu kyla dilema: naudoti įrodymą, gautą pažeidžiant teisę, ir taip netiesiogiai pritarti padarytam pažeidimui, ar pripažinti tokį įrodymą neleistinu, rizikuojant „paleisti laisvėn“ asmenį, kuris, tikėtina, padarė nusikalstamą veiką. Tiek vienu, tiek kitu atveju baudžiamosios justicijos reputacija gali būti paveikta neigiamai.

³⁷⁸ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 157.

Baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) išsaugojimo svarba analizuojamame kontekste lingvistiškai atsispindi Kanados 1982 m. Konstituciniame Akte, patvirtinusiame Kanados teisių ir laisvių chartiją, kuria buvo pakeista tradicinė Kanados teismų pozicija, jog teismas neturi diskrecijos pašalinti įrodymų dėl to, kad jie gauti neteisėtai ar nesąžiningai³⁷⁹. Šio akto 24 straipsnio 2 dalyje nustatyta: jei teismas nusprendžia, kad įrodymai buvo gauti pažeidžiant ar paneigiant vieną iš šios chartijos garantuojamų teisių ar laisvių, įrodymai turi būti pašalinami, jei nustatoma, kad, atsižvelgiant į visas aplinkybes, jų priėmimas į procesą *diskredituotą teisingumo vykdymą*³⁸⁰. Pažymėtina, kad panaši formuluotė yra ir Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto³⁸¹ 69 straipsnio 7 dalyje: įrodymai, gauti pažeidžiant šio Statuto nuostatas arba visuotinai pripažintas žmogaus teises, yra nepriimtini, jei (a) pažeidimas verčia rimtai abejoti įrodymų patikimumu, arba (b) įrodymų priėmimas būtų *neetiškas ir padarytų didelę žalą proceso reputacijai*.³⁸². Analizuojant tiek Kanados teismų, tiek Tarptautinio baudžiamojo teismo praktiką dėl įrodymų pašalinimo, matyti, kad teisingumo vykdymo ar proceso autoritetas suprantamas itin plačiai ir siejamas visų pirma su fundamentaliomis procesinėmis garantijomis, kurios yra sąžiningo proceso esmė.

Žymiojoje byloje *R v Collins* Kanados Aukščiausiasis Teismas nurodė nemažai veiksnių, į kuriuos teismas turi atsižvelgti, sprenddamas įrodymų

³⁷⁹ R v Wray (1970) 11 DLR (3d) 673. Taip pat žr.: OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 5. Prieiga per internetą: <http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>.

³⁸⁰ Originalus tekstas: „If court concludes that evidence was obtained in a manner that infringed or denied any rights or freedoms guaranteed by this Charter, the evidence shall be excluded if it is established that, having regard to all the circumstances, the admission of it in the proceedings would bring the administration of justice into disrepute”.

³⁸¹ Ratifikuota 2003 m. balandžio 1 d., įsigaliojo 2003 m. rugpjūčio 1 d. (*Valstybės žinios*, 2003-05-21, nr. 49-2165).

³⁸² Originalus tekstas: „Evidence obtained by means of a violation of this Statute or internationally recognized human rights shall not be admissible if: (a) The violation casts substantial doubt on the reliability of the evidence; or (b) The admission of the evidence would be antithetical to and would seriously damage the integrity of the proceedings“. Analogiška formuluotė buvo ir *ad hoc* Tribunolų (dėl buvusios Jugoslavijos ir Ruandos) Taisyklėse (taisyklė Nr. 95). Pažymėtina, kad pradžioje šiose taisyklėse buvo nustatyta, kad įrodymai, tiesiogiai ar netiesiogiai gauti rimtai pažeidžiant tarptautiniu lygmeniu saugomas žmogaus teises, yra nepriimtini. Tačiau 1995 m. penktojoje plenarinėje sesijoje Jungtinės Karalystės ir JAV vyriausybių atstovų siūlymu ši pirminė formuluotė buvo pakeista [ZAPPALÁ, S. *Human rights in international criminal proceedings*. Oxford, 2003, p. 151].

pašalinimo klausimą: koks įrodymų pobūdis, kokia Chartijos teisė buvo pažeista, ar Chartija buvo pažeista tyčia, piktavališkai, ar buvo galima įrodymą gauti kitaip, koks inkriminuojamo nusikaltimo pobūdis (sunkumas) ir kt.³⁸³. Byloje *R v Jacoy* teismas šiuos veiksmus suskirstė į tris grupes: 1) veiksniai, turintys įtakos proceso sąžiningumui; 2) veiksniai, kuriais remiantis nustatomas Chartijos pažeidimo rimtumas; 3) veiksniai, darantys įtaką teisingumo vykdymo reputacijai³⁸⁴.

Kanados Aukščiausiojo Teismo teigimu, jei įrodymų priėmimas kaip nors paveiktų proceso sąžiningumą, tai įrodymų priėmimas greičiausiai diskredituotų teisingumo vykdymą, ir, atsižvelgiant į kitus veiksmus, įrodymai paprastai turėtų būti pašalinami. Sprendžiant pažeidimo įtaką proceso sąžiningumui, įvertinamas įrodymų pobūdis ir pažeistos teisės pobūdis. Anot Kanados teismo, daiktiniai įrodymai (angl. – *real evidence*) egzistuoja nepriklausomai nuo Chartijos pažeidimo, dėl to jie savaime nedaro proceso nesąžiningo.³⁸⁵ Kitokia situacija su savęs nekaltinimo privilegijos, kuri yra fundamentali sąžiningo proceso sudėtinė dalis, pažeidimu. Įrodymų, gautų pažeidžiant šią privilegiją, ypač neužtikrinus teisės į gynėją, paprastai yra pašalinami³⁸⁶. Pavyzdžiui, byloje *R v Herbert* kaltinamasis, pasikonsultavęs su gynėju, atsisakė duoti parodymus ikiteisminio tyrimo metu; vėliau kartu su juo sulaikymo vietoje buvo patalpintas informatorius, kuriam jis davė save kaltinančius parodymus. Kanados teismas konstatavo, kad šiuo atveju buvo pažeista teisė į gynėją ir teisė tylėti, dėl to šie parodymai buvo pašalinti, o kaltinamasis išteisintas³⁸⁷. Šioje byloje teismas pažymėjo, kad tuo atveju, kai teismas nustato, jog įrodymų priėmimas lemtų proceso nesąžiningumą, kitų veiksmų svarstyti nėra jokios būtinybės. Taigi, sprendžiant įrodymų pašalinimo

³⁸³ R v Collins [1987] 1 S.C.R. 265.

³⁸⁴ R v Jacoy [1988] 2 S.C.R. 548.

³⁸⁵ SKINNIDER, E. Improperly or Illegally Obtained Evidence: The Exclusionary Evidence Rule in Canada [interaktyvus]. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, 2005 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.], p. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/ES%20paper%20-%20exclusionary%20evidence%20rule.pdf>>.

³⁸⁶ R v Collins [1987] 1 S.C.R. 265; R v Hebert [1990] 2 S.C.R. 151.

³⁸⁷ Analogiškos pozicijos dėl įrodymų, gautų pažeidžiant savęs nekaltinimo privilegiją, laikosi ir Europos Žmogaus Teisių Teismas.

klausimą, veiksniams, turintiems įtakos proceso sąžiningumui, Kanados teismų praktikoje suteikiama didžiausia reikšmė³⁸⁸.

Pagal Kanados Aukščiausiojo Teismo jurisprudenciją, svarstant Chartijos pažeidimo rimtumą (antrasis kriterijus), atsižvelgiama į tai, ar pažeidimas padarytas piktavališkai (angl. – *bad faith*), ar vis dėlto tai buvo atsitiktinumas, techninio pobūdžio klaida. Taip pat atsižvelgiama ir į tai, ar buvo būtinybė išsaugoti įrodymus nuo praradimo, ir ar įrodymas galėjo būti gautas nepažeidžiant Chartijos³⁸⁹. Paprastai Chartijos pažeidimo rimtumas (sunkumas), kaip kriterijus, sprendžiant įrodymų pašalinimo klausimą, didžiausią reikšmę turi bylose, kuriose įrodymai būna gauti neteisėtos kratos ar poėmio metu arba panaudojus neleistiną prievartą. Pavyzdžiui, nužudymo byloje *R v Feeney* policijos pareigūnai, neturėdami kratos orderio, įėjo į įtariamojo namą, rado jį miegantį ir paprašė išeiti į lauką; lauke pareigūnai pastebėjo kraujo dėmes ant įtariamojo marškinių; pastarasis buvo sulaikytas; sulaikymo metu jam nebuvo leista susitikti ir pasikonsultuoti su gynėju; apklausiant įtariamąjį, jis prisipažino atlikęs smurtinius veiksmus nukentėjusiojo atžvilgiu; remiantis jo parodymais, buvo gautas kratos orderis ir atlikta krata jo namuose; kratos metu rasti kaltinamieji daiktiniai įrodymai. Kanados Aukščiausiasis Teismas pašalino šiuos įrodymus, motyvuodamas tuo, kad krata atlikta pažeidžiant Chartijos 8 straipsnį, nes pareigūnai apie šiuos daiktinius įrodymus sužinojo po to, kai jie neteisėtai įėjo į kaltininko namus ir pažeidė jo teisę į gynėją³⁹⁰.

Dėl trečiosios veiksnių grupės (trečiojo kriterijaus) pirmiau nurodytoje byloje *R v Collins* teisėjas Lameris nurodė, kad kai kuriose bylose įrodymų pašalinimas gali taip pakenkti teismų sistemos autoritetui, kad greičiau įrodymų pašalinimas, o ne priėmimas diskredituotų teisingumo vykdymą. Anot jo, toks atvejis būtų, jei įrodymas, būtinas kaltinimui pagrįsti, būtų pašalintas

³⁸⁸ SKINNIDER, E. Improperly or Illegally Obtained Evidence: The Exclusionary Evidence Rule in Canada [interaktyvus]. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, 2005 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.], p. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/ES%20paper%20-%20exclusionary%20evidence%20rule.pdf>>.

³⁸⁹ *R v Collins* [1987] 1 S.C.R. 265.

³⁹⁰ *R v Feeney* [1997] 2 S.C.R. 13.

dėl nežymaus Chartijos pažeidimo; žala būtų tuo didesnė, kuo sunkesnis nusikaltimas³⁹¹. Žvelgiant į trumpai aptartą Kanados teismų praktiką ir šiuos teisėjo Lamerio teiginius, susidaro įspūdis, kad įrodymų pašalinimas, remiantis išimtinai baudžiamosios justicijos moralumo argumentu, yra daugiau hipotetinė nei reali galimybė. Juolab kad, kaip nurodoma teisinėje literatūroje, Kanados teismų praktikoje pašalinimo taisyklė pateisinama ne tik baudžiamosios justicijos reputacijos išsaugojimo idėja, bet ir kitais pagrindais: pareigūnų atgrasinimu nuo neteisėtų veiksmų, kompensavimu už padarytus Chartijos garantuojamų teisių pažeidimus³⁹².

Tarptautinio baudžiamojo tribunolo dėl buvusios Jugoslavijos vadinamojoje *Celebici* byloje teisėjų kolegija sprendė įtariamojo parodymų, duotų nedalyvaujant gynėjui, priimtino kaip įrodymo klausimą. Kaltinamasis Z. Mucic, prieš perduodant jį tribunolui, buvo apklaustas Austrijos policijos. Šioje apklausoje įtariamojo gynėjas nedalyvavo – Austrijos teisė šiuo atveju tokios galimybės nenumatė. Tribunolo teisėjų kolegija pašalino šiuos įrodymus, motyvuodama tuo, kad jie gauti pažeidžiant tarptautiniu lygmeniu saugomas žmogaus teises³⁹³. Šiuo atveju, be kita ko, buvo remiamasi ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (6 straipsnio 3 dalies a punktas) bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika dėl teisės į gynybą ir sąžiningą procesą užtikrinimo. Taigi, kaip matyti, tribunolas šiuo atveju proceso autoriteto (reputacijos) išsaugojimo kriterijų „redukavo“ į visuotinai pripažįstamą kaltinamojo teisę į sąžiningą procesą.

Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje kai kurie mokslininkai įrodymų naudojimo neleistinumą (*Beweisverwertungsverbot*) taip pat mėgina grįsti moraliniais–etiniais arba, kitaip tariant, „švaraus proceso“ (vok. – *reines*

³⁹¹ Taip pat žr.: PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001, p. 399.

³⁹² SKINNIDER, E. Improperly or Illegally Obtained Evidence: The Exclusionary Evidence Rule in Canada [interaktyvus]. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, 2005 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.], p. 8–10. Prieiga per internetą: <<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/ES%20paper%20-%20exclusionary%20evidence%20rule.pdf>>.

³⁹³ Minėta, kad *ad hoc* Tribunolų taisyklė Nr. 95, kuria remiantis šioje byloje buvo pašalinti įrodymai, buvo pažodžiui perkelta į Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 69 straipsnio 7 dalį.

Verfahren) argumentais³⁹⁴. Vis dėlto patys autoriai, palaikantys šią poziciją, sutinka, kad šie argumentai nėra pakankamas pagrindas, kuriuo remiantis gali būti išspręstas įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas, ir ieško papildomų kriterijų³⁹⁵. Be to, teisinėje literatūroje pažymima, kad galimybė nuteisti (patraukti baudžiamojon atsakomybėn) asmenį negali priklausyti nuo to, kad policijos pareigūnas tyrimo pradžioje „blogai elgėsi“³⁹⁶. O dėl įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) atžvilgiu nėra pagrindo teigti, kad jis gali būti atkurtas tik pripažįstant tokiu būdu gautus įrodymus neleistiniais³⁹⁷.

Baudžiamosios justicijos autoriteto (reputacijos) išsaugojimo aspektu Vokietijos teisinėje literatūroje dažniau analizuojami mėginimai pagrįsti įrodymų naudojimo neleistinumą remiantis specialiosios ir bendrosios bausmių prevencijos tikslais. Šios dvi pozicijos aptartinos atskirai.

Bausmės *specialiosios prevencijos* tikslas – paveikti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kad jis ateityje daugiau nenusikalstų³⁹⁸. Šis tikslas suponuoja tai, kad kaltininkas, kuriam skiriama bausmė, suvoktų nuosprendį kaip teisėtą ir teisingą. Tai pasiekti tampa sunku, jei pati valstybė, persekiodama asmenį, pažeidinėja savo pačios sukurtas teisės normas. Tokiu atveju kaltinamajam gali susidaryti įspūdis, kad nuosprendis yra piktavališkas valdžios įgyvendinimo aktas, jis gali jaustis baudžiamosios justicijos auka ir neakceptuoti nuosprendžio. Neatkūrus pasitikėjimo tarp valstybės ir nusikaltusio asmens, gali būti neigiamai paveiktas bausmės specialiosios prevencijos tikslas. Dėl to, siekiant užkirsti kelią pavojams, kurių gali kilti bausmės specialiosios

³⁹⁴ Žr., pvz.: SCHMIDT, Eb. *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. Teil II.* 2 Aufl. Göttingen, 1964, § 136a, Rn. 10; OSMER, J. D. *Der Umfang des Beweisverwertungsverbot nach § 136a StPO.* Bamberg, 1966, p. 10.

³⁹⁵ Pavyzdžiui, Eb. Schmidt papildomai remiasi „proceso pagal nustatytą formą“ principu (vok. – *Justizförmigkeit des Verfahrens*) ir prieina prie savitų, priešingų vyraujančiai nuomonei ir teismų praktikai, išvadų [SCHMIDT, Eb. *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. Teil II.* 2 Aufl. Göttingen, 1964, § 136a, Rn. 10].

³⁹⁶ OTTO, H. Grenzen und Tragweite der Beweisverbote im Strafverfahren. In *GA*, 1970, p. 289–305, p. 290.

³⁹⁷ JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess.* München, 2003, p. 72.

³⁹⁸ Bausmės specialiosios prevencijos tikslas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 2 dalies 4 punkte.

prevencijos tikslui dėl padarytų teisės pažeidimų, būtina taikyti įrodymų naudojimo neleistinumą³⁹⁹.

Nuosekliau paanalizavus šią poziciją tampa akivaizdu, kad baudmės specialiosios prevencijos apsauga negali pateisinti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą. Pirma, specialioji prevencija nėra vienintelis baudmės tikslas, skiriamą baudmę gali pateisinti kiti baudmės tikslai⁴⁰⁰. Antra, abejotina, ar įrodymų pripažinimas neleistinai apskritai gali prisidėti prie to, kad asmuo, kurio naudai pašalinami įrodymai, ateityje nedarys nusikalstamų veikų. Jei dėl įrodymo pripažinimo neleistinu asmuo išteisinamas, jam gali susidaryti „klaidingas įspūdis“ apie teisingumo vykdymą, o tai gali net ir paskatinti daryti nusikalstamas veikas⁴⁰¹. Trečia, ir svarbiausia, kad, priskiriant įrodymų naudojimo neleistinumui baudmės specialiosios prevencijos tikslo apsaugos funkciją, resocializacija tampa ne tik baudmės, bet ir baudžiamojo proceso tikslu. Tačiau resocializacijos tikslo priskyrimas baudžiamajam procesui neabejotinai prieštarauja nekaltumo prezumpcijai: su įtariamuoju (kaltinamuoju) negali būti elgiamasi kaip su tuo, kuris jau yra resocializuojamas, dar prieš apkaltinamojo nuosprendžio priėmimą⁴⁰².

Baudmės *bendrosios prevencijos* tikslas yra nukreiptas ne į konkretų asmenį, o į visą visuomenę: vienam asmeniui paskirta baudmė turi paveikti kitus taip, kad jie susilaikytų nuo nusikalstamų veikų darymo⁴⁰³. Šiuo atžvilgiu paskirta baudmė ne tik siekiama įbauginti kitus asmenis ir taip priversti laikytis įstatymų (negatyvi prasmė), bet ir palaikyti bei stiprinti pasitikėjimą baudžiamąja justicija (pozityvi prasmė). Jei visuomenė nuosprendį priima kaip teisingą, sudaromos prielaidos pasiekti baudmės bendrosios prevencijos tikslą. Jei nuosprendis priimamas remiantis proceso metu padarytais teisės

³⁹⁹ Plačiau žr.: OTTO, H. Grenzen und Tragweite der Beweisverbote im Strafverfahren. In *GA*, 1970, p. 289–305, p. 290 ir toliau.

⁴⁰⁰ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 13.

⁴⁰¹ JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 73.

⁴⁰² SCHMIDT, Eb. „Formen im Gerichtssaal“. *Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP)*, 1969, 11, p. 255.

⁴⁰³ Baudmės bendrosios prevencijos tikslas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnio 2 dalies 1 punkte.

pažeidimais, visuomenės pasitikėjimas baudžiamąja justicija gali būti pakirstas ir tai gali neigiamai paveikti bausmės bendrosios prevencijos tikslą. Baudžiamosios justicijos moralinis autoritetas (reputacija) gali būti išlaikytas, jei bus išvengta požiūrio, jog valstybė toleruoja teisės pažeidimus arba net iš jų gauna naudos. Siekiant neutralizuoti gresiantį moralinio autoriteto (reputacijos) praradimą ir neleisti, kad būtų paveiktas bausmės bendrosios prevencijos tikslas, baudžiamoji justicija turi save pačią „išvalyti“ (vok. – *Selbstreinigung der Justiz*), o tam tinkamiausia priemonė yra įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas⁴⁰⁴.

Neneigiant fakto, kad socialinės–etinės vertybės yra kuriamos ir palaikomos ne tik bausme, bet ir procesu, kurio metu ji skiriama, ir kad šios vertybės gali būti neigiamai paveiktos, jei bausmės skyrimas remsis teisinių gėrių pažeidimu, idėja pateisinti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą, remiantis bausmės bendrosios prevencijos tikslu, kelia rimtų abejonių. Pirma, kaip minėta ir dėl specialiosios prevencijos, bausmės bendroji prevencija nėra vienintelis bausmės tikslas, taigi net ir abejojant, ar ji konkrečiu atveju bus pasiekta, bausmės skyrimą gali pateisinti ir kiti bausmės tikslai⁴⁰⁵. Antra, bendroji prevencija yra bausmės, o ne baudžiamojo proceso tikslas, todėl neaišku, kodėl, siekiant užtikrinti šio neprocesinio tikslo pasiekimą, turėtų būti imamasi procesinių priemonių (įrodymų pripažinimo neleistiniais) – procesinės priemonės juk nėra baudžiamosios teisės normų apsaugos instrumentai⁴⁰⁶. Trečia, praktiškai neįmanoma nustatyti, kada proceso metu padarytas teisės pažeidimas turės tokią neigiamą įtaką nuosprendžio priimtinumui (akceptavimui) visuomenėje, kad jis net neužtikrins bausmės bendrosios prevencijos tikslo. Manytina, K. Rogall pagrįstai pastebi, kad procesiškai teisėtas, tačiau neteisingas nuosprendis, kuriuo ilgiems metams „už

⁴⁰⁴ DENCKER, F. *Verwertungsverbote im Strafprozeß – Ein Beitrag zur Lehre von den Beweisverboten*. Köln;Berlin;Bonn;München, 1977, p. 59 ir toliau.

⁴⁰⁵ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 14.

⁴⁰⁶ ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 149.

grotų pasodinamas“ nekaltas asmuo, labiau pakerta visuomenės pasitikėjimą teismu nei kažkokios nežinomos proceso normos pažeidimas; ir priešingai, pavojingo nusikaltėlio išteisinimas dėl nežymaus proceso pažeidimo keltų visuomenėje nesusipratimą ir didintų nepasitikėjimą⁴⁰⁷. Remiantis šiais argumentais, darytina išvada, kad bausmės bendrosios prevencijos tikslas negali pateisinti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo.

Teismo proceso autoriteto ir teisingumo vykdymo reputacijos išsaugojimo aspektas šiek tiek analizuotas ir jau pirmiau nurodytoje EŽTT byloje *Gäfgen prieš Vokietiją*⁴⁰⁸. Vis dėlto EŽTT šias teises vertybes nurodė daugiau kaip kontekstą, kuriame nagrinėtinas įrodymų, gautų pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį, naudojimo baudžiamajame procese klausimas. EŽTT teigimu, tais atvejais, kai nacionaliniai teismai naudoja įrodymus, gautus pažeidžiant draudimą nežmoniška elgtis (Konvencijos 3 straipsnis), t. y. vieną esminių ir absoliučių teisių, garantuojamų Konvencijos, kyla klausimas dėl kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą užtikrinimo. Be to, EŽTT pabrėžė, kad teismo proceso autoriteto, taip pat civilizuotos visuomenės vertybių, grindžiamų teisės viešpatavimu (angl. – *the rule of law*), išsaugojimas yra gyvybiškai svarbus viešasis interesas (§ 175). Tačiau teisingumo vykdymo diskreditavimo aspektas šioje byloje paminėtas tik tame kontekste, kad Konvencijos 3 straipsnio saugomos teisės pažeidimas negali būti pateisinamas jokiais aplinkybėmis (§ 176). Ir, kaip minėta, šioje byloje EŽTT nekonstatavo kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą (Konvencijos 6 straipsnis) pažeidimo.

Dėl baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto išsaugojimo esmės pažymėtina, kad, pašalinus įrodymus, gautus pažeidžiant teisę, iš įrodinėjimo proceso, baudžiamosios justicijos reputacija ne tik kad nebūtinai bus išsaugota, bet gali būti ir dar labiau sumenkinta. Jei tokiai pozicijai visuomenė nepritaria, tai įrodymų pašalinimas, priešingai, ne išsaugoja, o dar labiau diskredituoja teisingumo vykdymą. Pavyzdžiui, tiek Kanadoje, tiek JAV kai kurie

⁴⁰⁷ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 14.

⁴⁰⁸ *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010.

pavyzdžiai rodo didelį visuomenės nepasitenkinimą, kai patikimi įrodymai neleidžiami pateikti teisme, o labai tikėtina, kad iš tiesų kalti asmenys gražinami į visuomenę, dėl ko įrodymų pašalinimo taisyklė neretai vertinama kaip daranti didžiausią žalą teismo autoritetui (teisingumo vykdymui) nei koks kitas mechanizmas⁴⁰⁹. Iš tiesų, negalima nesutikti, kad visuomenės akyse žudikas, plėšikas ar žagintojas kelia didesnę grėsmę nei netinkamai pasielgęs pareigūnas.

Akivaizdu, kad baudžiamosios justicijos autoriteto išsaugojimo problema, sprendžiant įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo) baudžiamajame procese klausimą, veda tam tikrų interesų svėrimo link. Ant vienos „svarstyklių lėkštės“ dedamas padaryto teisės pažeidimo, gaunant įrodymus, sunkumas (kokios teisės, laisvės ar teisėti interesai buvo pažeisti, pažeidimo laipsnis ir pan.), ant kitos – inkriminuojamo nusikaltimo sunkumas. Kuo sunkesnis teisės pažeidimas, padarytas gaunant įrodymus, tuo labiau svarstyklės linksta įrodymų naudojimo neleistinumo link. O kuo sunkesnis inkriminuojamas nusikaltimas – tuo mažesnė tikimybė pripažinti įrodymą neleistinu. Taigi, jei teisės pažeidimas yra ne toks „rimtas“, o siekiama atskleisti „sunkų“ nusikaltimą, įrodymas greičiausiai nebus pašalinamas. Ir priešingai, jei teisės pažeidimas yra „pakankamai rimtas“, o siekiama atskleisti „ne tokį sunkų“ nusikaltimą, įrodymas, tikėtina, bus pašalintas.

Toks interesų svėrimas taikomas ne tik anglosaksų teisinėje tradicijoje (pavyzdžiui, Kanadoje, Australijoje⁴¹⁰), bet ir kitose teisinėse tradicijose. Pavyzdžiui, Suomijoje, kaip nurodo A. Vålímáa, teismas, spręsdamas dėl įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo), be kita

⁴⁰⁹ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 16–17. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>; DAVIES, G. L. The Exclusion of Evidence Illegally or Improperly Obtained: An Unsatisfactory Answer to an Unstated Question [interaktyvus]. *Journal of Financial Crime*, 1993, vol. 9, iss. 3 [žiūrėta 2008 m. gegužės 15 d.], p. 244 ir toliau. Prieiga per internetą: <<http://www.isrcl.org/Papers/DaviesG.pdf>>.

⁴¹⁰ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 12–13. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

ko, turi pasverti, viena vertus, kokia svarbi yra pažeista kaltinamojo teisė konkrečiu atveju ir koks rimtas yra jos pažeidimas, antra vertus – koks sunkus yra inkriminuojamas nusikaltimas⁴¹¹.

Nepaisant to, kad Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrina ir teismų praktika neįvardija baudžiamosios justicijos reputacijos išsaugojimo kaip pagrindo, galinčio pateisinti įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo, dalis mokslininkų, taip pat teismų praktika pritaria vadinamajai „interesų svėrimo“ teorijai (vok. – *Abwägungslehre*)⁴¹². Pagal šią teoriją, įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimas sprendžiamas kiekvienu konkrečiu atveju išsamiai pasveriant teisės saugomus interesus. Toks sprendimas priimamas, viena vertus, pasveriant bendrą interesą atskleisti nusikalstamas veikas, antra vertus, individualius asmens interesus, susijusius su jo teisinių gėrių apsauga⁴¹³. Ši mintis kildinama iš teisinės valstybės principo, kuris teisėsaugos institucijas įpareigoja nusikalstamas veikas atskleisti saugant konkrečių asmenų teisinius gėrius. Tačiau, kaip minėta, Vokietijos baudžiamojo proceso teisėje ne kiekvienas individualių teisinių gėrių pažeidimas neišvengiamai lemia tokiu būdu gautų įrodymų naudojimo neleistinumą, nes tokiu atveju būtų pažeidžiamas iš to paties teisinės valstybės principo kildinamas įpareigojimas teisėsaugos institucijoms būti veiksmingoms atskleidžiant nusikalstamas veikas⁴¹⁴. Sveriant

⁴¹¹ VÄLIMAA A. Methods of Gathering Evidence and Prohibition of Its Admissibility in Finland. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 96.

⁴¹² MEYER-GOßNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 11; ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 137 ir toliau.

⁴¹³ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 29.

⁴¹⁴ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 31.

minėtus interesus labiausiai atsižvelgiama į nusikaltimo sunkumą bei pažeistų teisių (teisėtų interesų) pobūdį ir padaryto pažeidimo sunkumą⁴¹⁵.

Vis dėlto „interesų svėrimo“ teorija net ir Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrinoje vertinama kritiškai. Ir ne be pagrindo.

Pirma, metodologiškai toks interesų svėrimas atmestinas, nes nusikalstamų veikų atskleidimo ir individualių teisinių gėrių apsaugos pusiausvyrą jau yra nustatęs įstatymų leidėjas, priėmęs baudžiamojo proceso įstatymą ir kitas teisės normas (apibrėždamas leistino veikimo ribas: pagrindus, sąlygas, tvarką ir pan.). Papildomas šių interesų svėrimas (jų santykio konkrečiu atveju nustatymas) yra *praeter legem*⁴¹⁶.

Antra, konkrečiai apibrėžtų kriterijų nebuvimas lemia teisinį netikrumą (vok. – *Rechtsunsicherheit*)⁴¹⁷. Dėl to kyla pavojus, kad, siekiant gauti pageidaujamą rezultatą, būtų sureikšminamas vienas iš pasirinktų kriterijų. Toks svėrimas būtų tiesiog nukreiptas į rezultatą („naudingumo svėrimas“)⁴¹⁸. Šiam tikslui „svėrimo“ metodika yra palankiausia. Beje, kaip pažymima Vokietijos teisinėje literatūroje, šiuo metu praktiškai neįmanoma nuspėti, kada galima tikėtis, jog įrodymas bus pripažintas neleistinu (draudžiamu vertinti)⁴¹⁹.

⁴¹⁵ DALAKOURAS Th. *Beweisverbote bezüglich der Achtung der Intimsphäre (unter besonderer Berücksichtigung der Grundrechtsproblematik sowie des griechischen Rechts)*. Berlin, 1988, p. 136 ir toliau; ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 137; ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 35; MEYER-GÖBNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005, p. 11.

⁴¹⁶ FEZER, G. *Grundfragen der Beweisverwertungsverbote*. Heidelberg, 1995, p. 30; BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, Rn. 458; KORIATH, H. *Über Beweisverbote im Strafprozeß*. Frankfurt am Main, 1994, p. 68; EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006, Rn. 370.

⁴¹⁷ BEULKE, W. Hypothetische Kausalverläufe im Strafverfahren bei rechtswidrigem Vorgehen von Ermittlungsorganen. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1991, 103(3), p. 668; SCHRÖDER, S. *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlandung im Strafprozess*. Berlin, 1992, p. 47; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 109–110.

⁴¹⁸ SCHRÖDER, S. *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlandung im Strafprozess*. Berlin, 1992, p. 47; AMELUNG, K. Subjektive Rechte in der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. In *Festschrift für Günter Bemann zum 70. Geburtstag am 15. Dezember 1997*. Baden-Baden, 1997, p. 521.

⁴¹⁹ DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002, p. 214.

Trečia, nuosekliai taikant šią teoriją, rezultatas būtų toks, kad prieš įtariamąjį (kaltinamąjį), kuris įtariamas (kaltinamas) padaręs sunkesnę nusikaltimą, būtų platesnės įrodymų naudojimo galimybės, negu prieš tą, kuris įtariamas (kaltinamas) padaręs lengvesnę nusikaltimą. Tokia pozicija padarytų teisės normas, įpareigojančias veikti tam tikru būdu, reliatyvias: sunkesnių nusikaltimų atveju teisės normų nesilaikymas būtų tarsi pateisinamas. Šiuo aspektu įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimo sprendimas negali būti siejamas su nusikaltimo sunkumu ir dėl to, kad baudžiamasis teisinis veikos kvalifikavimas gali būti pakeistas (pavyzdžiui, perkvalifikuojama į lengvesnę nusikaltimą).

Ketvirta, iš tiesų abejotina, ar tokia situacija, kai tam tikro klausimo sprendimas priklauso nuo inkriminuojamos veikos kvalifikavimo, nepažeistų nekaltumo prezumpcijos. Sprendžiant įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimą, o tai daroma iki nuosprendžio priėmimo, įtariamojo (kaltinamojo) atžvilgiu draudžiama elgtis taip, lyg jis jau būtų padaręs inkriminuojamą nusikaltimą⁴²⁰.

Apibendrinant analizuotus įvairius baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) išsaugojimo aspektus, matyti, kad tai yra tarsi kontekstas, kuriame kyla įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimas. Tačiau kaip pagrindas jis yra pernelyg neapibrėžtas, kad juo būtų galima remtis nustatant, kada įrodymas, gautas pažeidžiant teisę, turėtų būti pripažįstamas neleistinu, o kada – leistinu. Remiantis nurodytais argumentais, manytina, kad „interesų svėrimo“ teorija teisinėje valstybėje yra nepriimtina. Taigi darytina išvada, kad *siekis išsaugoti baudžiamosios justicijos moralinį autoritetą (reputaciją) nepateisina įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumo*.

⁴²⁰ SCHRÖDER, S. *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlandung im Strafprozess*. Berlin, 1992, p. 57; KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006, p. 167.

II. 2. 3. INDIVIDUALIŲ TEISIŲ APSAUGA

Remiantis *baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimo* idėja įrodymų naudojimo neleistinumu siekiama taip paveikti pareigūnus, kad jie rinkdami įrodymus nepažeidintų teisės (poveikis nukreiptas į psichinį santykį), o siekis *išsaugoti baudžiamosios justicijos moralinį autoritetą (reputaciją)* implikuoja interesų svėrimą, apimančią padaryto teisės pažeidimo, gaunant įrodymą, ir inkriminuojamos nusikalstamos veikos vertinimą konkrečiu atveju, dėl to išvada, jog šie tikslai nepateisina įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumu, reiškia tai, kad:

Pirma, įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimo sprendimas negali priklausyti nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų psichinio santykio su padarytu teisės pažeidimu gaunant įrodymus. Dėl to sprendžiant šį klausimą, neturėtų turėti reikšmės tai, ar pareigūnas, gaudamas įrodymą, BPK ar kito įstatymo normą pažeidė tyčia ar dėl neatsargumo, ar visai be kaltės. Tai turi reikšmės sprendžiant asmenų, padariusių teisės pažeidimus, teisinės atsakomybės klausimą, kuris neturėtų būti painiojamas su įrodymų naudojimo neleistinumu kaip procesiniu teisiniu padariniu.

Antra, įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimo sprendimas negali priklausyti ir nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų padaryto teisės pažeidimo, gaunant įrodymus, pobūdžio. Dėl to, sprendžiant šį klausimą, neturėtų turėti reikšmės tai, ar pareigūnas, gaudamas įrodymą, padarė drausminį, administracinį ar kitokį teisės pažeidimą arba nusikalstamą veiką. Drausminio, administracinio ar nusikalstamos veikos sudėtis yra asmens teisinės atsakomybės ir neturėtų būti įrodymų naudojimo neleistinumo kaip procesinio teisinio padarinio pagrindas.

Trečia, įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimo sprendimas negali priklausyti ir nuo įtariamajam (kaltinamajam) reiškiamo įtarimo (kaltinimo) pobūdžio: nusikalstamos veikos rūšies, nusikaltimo sunkumo, kaltės formos ir pan.

Šios išvados leidžia pažvelgti į įrodymų naudojimo neleistinumą kaip į individualių teisių apsaugos priemonę. Minėta, kad konstitucinės teisės atžvilgiu įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas kyla individualių teisinių gėrių ir bendro intereso atskleisti nusikalstamas veikas konflikto kontekste. Dėl to paprastai kitose Vakarų Europos teisės sistemose į įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą žvelgiama kaip konstituciniuose ar kituose teisės aktuose įtvirtintų teisių apsaugos instrumentą. Pavyzdžiui, vyraujanti Vokietijos baudžiamojo proceso teisės doktrina pagrindiniu ir iš esmės vieninteliu įrodymų vertinimo draudimo tikslu laiko konstitucijoje įtvirtintų teisinių gėrių, į kuriuos baudžiamajame procese kišamasi, apsaugą⁴²¹. Būtent individualių teisių apsauga ir yra tas tikslas, kuris gali pateisinti įrodymų naudojimo neleistinumą.

Dėl įrodymų naudojimo neleistinumą individualių teisių apsaugos aspektu atkreiptinas dėmesys į tai, kad įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas kyla jau po to, kai konkreti įstatymo saugoma teisė yra pažeista. Dėl to teiginys, kad įrodymų naudojimo neleistinumą tikslas yra individualių teisių apsauga, bent jau iš pirmo žvilgsnio atrodo prieštaringas: kaip gali būti apsaugota tai, kas jau pažeista? Dėl šio aspekto atkreiptinas dėmesys į du momentus.

Pirma. K. Rogall pažymi, kad tiek Vokietijoje, teigiant, jog įrodymų vertinimo draudimo tikslas yra individualių teisių apsauga, tiek JAV, teigiant, jog įrodymų pašalinimo tikslas yra atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio, kalbama iš esmės apie tą patį: įrodymų vertinimo draudimais (įrodymų pašalinimu) siekiama stabilizuoti ir apsaugoti tas konstitucines normas, kurių saugomiems teisiniams gėriams baudžiamojo proceso metu kyla didžiausias

⁴²¹ ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 133; SCHRÖDER, S. *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlangung im Strafprozess*. Berlin, 1992, p. 33 ir toliau; DALAKOURAS Th. *Beweisverbote bezüglich der Achtung der Intimsphäre (unter besonderer Berücksichtigung der Grundrechtsproblematik sowie des griechischen Rechts)*. Berlin, 1988, p. 119 ir toliau; STRÖMER, R. *Dogmatische Grundlagen der Verwertungsverbote*. Marburg, 1992, p. 203 ir toliau; AMELUNG, K. *Informationsbeherrschungsrechte im Strafprozeß. Dogmatische Grundlagen individualrechtlicher Beweisverbote*. Berlin, 1990, p. 14; BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelberg, 2006, Rn. 454.

pavojus⁴²². K. Rogall teigimu, įrodymų vertinimo draudimais valstybė parodo, kad ji rimtai paiso konstitucinių vertybių, net ir rodydama didžiausią savo galią, t. y. baudžiamojo proceso metu, o toks į prevenciją nukreiptas įrodymų vertinimo draudimo taikymas labiau garantuoja piliečių saugumą ir laisvę bei leidžia valstybei save laikyti teisine valstybe⁴²³. JAV Aukščiausiasis Teismas, laikydamas įrodymų pašalinimo tikslu tik pareigūnų atgrasinimą, taip pat nuolat akcentuoja konstitucijoje (jos pataisose) įtvirtintų žmogaus teisių gerbimo svarbą. Pavyzdžiui, byloje *United States v. Calandra* teismas pabrėžė, kad, atimant iš policijos galimybę naudotis neteisėtos kratos metu gautais įrodymais, siekiama priversti juos gerbti Ketvirtąją Pataisą⁴²⁴. Byloje *Stone v. Powell* teismas akcentavo, kad įrodymų pašalinimu turi būti aiškiai parodoma, kad JAV visuomenė konstitucinių teisių pažeidimus sieja su rimtais padariniais⁴²⁵. Dėl to galima teigti, kad JAV Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje pareigūnų atgrasinimas nuo neteisėto elgesio nėra suvokiamas kaip savitikslis. Nurodyti pavyzdžiai aiškiai rodo, kad įrodymų pašalinimas yra nukreiptas į konstitucinių vertybių pažeidimų prevenciją. Tokia pozicija reiškia, kad įrodymų vertinimo draudimais (įrodymų pašalinimu) siekiama užkirsti kelią individualių teisių pažeidimams *ateityje*⁴²⁶. Dėl to bendrai teigiant, kad įrodymų vertinimo draudimais (įrodymų pašalinimu) siekiama apsaugoti individualias teises, neretai turimas omenyje tiesiog tikslas atgrasinti pareigūnus nuo neteisėto elgesio (drausminimo idėja).

Antra. Nuosekliai laikantis pozicijos, kad įrodymų naudojimo neleistinumumu siekiama apsaugoti individualias teises, įrodymai turėtų būti

⁴²² ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 150.

⁴²³ ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 150.

⁴²⁴ *United States v. Calandra*, 414 U.S. 338 (1974).

⁴²⁵ *Stone v. Powell*, 428 U.S. 465 (1976).

⁴²⁶ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 3–4. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>; ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 126.

pripažįstami neleistiniais visais atvejais, kai tik tokios teisės yra pažeidžiamos. Kai kurie autoriai, tiesa, tokiai pozicijai pritaria⁴²⁷. Vis dėlto nei Vokietijos, nei kitų valstybių teismų praktika fakto, kad pažeista įstatymo saugoma asmens teisė, nelaiko pakankamu pagrindu pašalinti taip gautą įrodymą. Pavyzdžiui, JAV įrodymai pašalinimo klausimas sprendžiamas tik tuo atveju, kai kalbama apie įtariamojo (kaltinamojo) teisių pažeidimą – kitų asmenų teisių pažeidimai negali būti pagrindu pašalinti įrodymus, gautus pažeidžiant teisę⁴²⁸. Taigi būtina išsiaiškinti, kokių asmenų ir kokios pažeistos teisės gali būti pagrindu pripažinti įrodymus neleistiniais.

Nemaža dalis Vokietijos baudžiamojo proceso teisės mokslininkų atstovauja „teisės normos saugomo tikslo“ teorijai (vok. – *Schutzzwecklehre*), o, anot Ch. Jäger, ja daugiausia vadovaujasi ir Vokietijos teismų praktika⁴²⁹. Atsižvelgiant į tai, kad ši teorija glaudžiausiai susijusi su individualių teisių apsaugos dimensija, ji paanalizuotina įdėmiau.

„Teisės normos saugomo tikslo“ teorijos bendras ideologinis pagrindas yra tas, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas įrodymų rinkimą reguliuojančias teisės normas, jau galutinai išsprendė draudimo vertinti įrodymus klausimą, taigi draudimo vertinti įrodymus teisinis pagrindas yra įrodymų rinkimo teisės normose. Pagal šią teoriją, įrodymas nevertintinas tada, kai pažeista įrodymų rinkimo norma įpareigoja tai daryti, o toks įpareigojimas sietinas su pažeistos teisės normos *ratio*, t. y. su jos saugomu tikslu. Bendriausia prasme įrodymą draudžiama vertinti tada, kai jį gaunant buvo pažeista tai, ką įstatymų leidėjas teisės norma siekė apsaugoti⁴³⁰. Aptartinos kelių šios teorijos šalininkų pozicijos⁴³¹.

⁴²⁷ Pvz., S. Götting. Suvokdama tokios pozicijos įgyvendinimo praktikoje sunkumus, autorė mano, kad tinkamas neteisėtai gautų įrodymų klausimo sureguliuavimas yra įstatymo leidėjo reikalas [GÖTTING, S. *Beweisverwertungsverbote in Fällen gesetzlich nicht geregelter Ermittlungstätigkeit*. Frankfurt am Main, 2001, p. 134 ir toliau].

⁴²⁸ *McCormick on Evidence*. 3rd ed. Edited by CLEARY, E. W. St. Paul, 1984, p. 514.

⁴²⁹ JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 67.

⁴³⁰ Bendrai apie šios teorijos metodologiją: BRUDER, M. *Beweisverwertungsverbote im Steuerrecht und Steuerstrafrecht*. Frankfurt am Main, 2000, p. 29 ir toliau; ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 136; SCHROTH, U.

H. J. Rudolphi išskiria tris teisės normų grupes, kurių pažeidimas lemia įrodymų nevertinimą: 1) teisės normos, skirtos tiesos nustatymo apsaugai (pavyzdžiui, Vokietijos BPK 55 straipsnio 2 dalyje nustatyta pareiga informuoti liudytoją apie teisę neatsakyti į tam tikrus klausimus saugo įtariamąjį (kaltinamąjį) nuo galimų tiesos neatitinkančių parodymų davimo, taigi ir tiesos nustatymą); 2) teisės normos, saugančios trečiųjų asmenų teises nuo nepagrįsto teisėsaugos institucijų kišimosi į jų įstatymo saugomus interesus (pavyzdžiui, Vokietijos BPK 54 straipsnis saugo valstybės interesus, susijusius su tarnybine paslaptimi, kas pagal įstatymo leidėjo logiką yra viršiau už tiesos nustatymą); 3) teisės normos, saugančios įtariamojo (kaltinamojo) interesus (pavyzdžiui, Vokietijos BPK 136 straipsnyje nustatyta pareiga informuoti apie teisę atsisakyti duoti parodymus saugo įtariamojo (kaltinamojo) laisvą valią, tai taip pat yra svarbiau už tiesos nustatymą)⁴³². Anot H. J. Rudolphi, svarbu tai, kad būtų pažeista ne teisės norma, o jos saugomas tikslas. Dėl to, pavyzdžiui, nustatys, kad įtariamasis nebuvo informuotas apie teisę atsisakyti duoti parodymus (tylėti), kaip to reikalaujama pagal įstatymą, tačiau apie tokią teisę žinojo (pavyzdžiui, jau ne kartą yra dalyvavęs apklausose), jo parodymai vertintini, nes jo laisva valia nebuvo pažeista. Pažymėtina, kad Vokietijos teismų praktikoje parodymų, gautų neinformavus liudytojo apie jo teisę atsisakyti liudyti ar neatsakyti į tam tikrus klausimus (Vokietijos BPK 52–55 straipsniai), paprastai nedraudžiama vertinti. Parodymais leidžiama vadovautis net ir tuo atveju, kai asmuo, kuriam patikėta informacija, sudaranti, pavyzdžiui, profesinę paslaptį, žino apie teisę atsisakyti duoti parodymus, ir vis dėlto juos duoda, nors ir padaro nusikalstamą veiką (Vokietijos BK 203 straipsnio 1 dalis). Tokia pozicija motyvuojama tuo, kad šios teisės skirtos saugoti ne įtariamojo (kaltinamojo), bet kitus interesus,

Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren: Überblick, Strukturen und Thesen zu einem umstrittenen Thema. *Juristische Schulung (JuS)*, 1998, Heft 11, p. 973 ir toliau; BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, Rn. 458 ff.; FEZER, G. *Grundfragen der Beweisverwertungsverbote*. Heidelberg, 1995, p. 29 ir toliau.

⁴³¹ Primintina, kad vokiškoji *įrodymų vertinimo draudimo* sąvoka šiame darbe yra vertinama kaip *įrodymų naudojimo neleistinumo* sinonimas.

⁴³² RUDOLPHI, H-J. Die Revisibilität von Verfahrensmängeln im Strafprozeß. *Monatsschrift für Deutsches Recht (MDR)*, 1970, p. 93 ir toliau.

pavyzdžiui, valstybės, ir įtariamajam (kaltinamajam) nesuteikta procesinės teisės reikalauti, kad liudytojas jomis pasinaudotų⁴³³.

H. Petry įrodymų vertinimo draudimus sieja su proceso tikslu, būtent su pagrįsto ir teisingo nuosprendžio priėmimu, ir skiria procesinius bei bendruosius įrodymų rinkimo ribojimus, kai tik procesinių ribojimų pažeidimas lemia įrodymų nevertinimą⁴³⁴. Procesiniai ribojimai susiję su teisės normomis, saugančiomis įtariamojo (kaltinamojo) aktyvią arba pasyvią gynybos teisę, taigi jo, kaip subjekto, procesinį teisinį statusą. Kaip pavyzdžiai nurodomi: pareiga prieš įtariamojo (kaltinamojo) apklausą supažindinti jį su jo teisėmis (Vokietijos BPK 136 straipsnis), teisė atsisakyti duoti parodymus asmeniniais ar profesiniais pagrindais (Vokietijos BPK 52 straipsnis, 53 straipsnio 1–4 dalys, 53a straipsnis), draudžiami apklausos metodai (Vokietijos BPK 136a straipsnis). Tik šiose teisės normose nustatyti ribojimai susiję su pagrįsto ir teisingo nuosprendžio priėmimu, todėl jų pažeidimas lemia tokiu būdu gautų įrodymų nevertinimą, nes priešingu atveju šis tikslas nebūtų pasiektas. Bendrieji ribojimai, pavyzdžiui, Vokietijos BPK 81a straipsnyje nustatytas reikalavimas, kad kraujo mėginį gali paimti tik gydytojas, tokio ryšio su proceso tikslu neturi, todėl jų pažeidimui nereikia įrodymų vertinimo draudimo⁴³⁵.

G. Grünwald, spręsdamas draudimo vertinti įrodymus problemą, kelia klausimą, ar pažeistos teisės normos saugomas tikslas galutinai pažeistas (sužlugdytas), ar būtent tokio įrodymo vertinimas toliau pažeistų įtariamojo (kaltinamojo) interesus ir taip didintų žalą. Jei teisės normos saugomas tikslas galutinai sužlugdytas įrodymo gavimo metu, tada įrodymo nevertinti teisme nėra jokios prasmės. Ir priešingai, jei vertinant įrodymą būtų tęsiamas (gilinamas) teisinių gėrių pažeidimas, įrodymą draudžiama vertinti. Pavyzdžiui, įrodymu, gautu pažeidžiant teisės normas dėl teisės atsisakyti duoti parodymus profesiniais pagrindais (Vokietijos BPK 53 straipsnis, 53a straipsnis), vadovautis negalima, nes, nors tokiu atveju profesinė paslaptis jau

⁴³³ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimus BGHSt 9, 59; 15, 200; 18, 146.

⁴³⁴ PETRY, H. *Beweisverbote im Strafprozeß*. Darmstadt, 1971, p. 29.

⁴³⁵ PETRY, H. *Beweisverbote im Strafprozeß*. Darmstadt, 1971, p. 29–45.

yra atskleista, tokio įrodymo paskelbimas teisiama jame posėdyje jį padarytų viešą, taigi būtų „pagilintas“ padarytas saugomo intereso pažeidimas. Tiesa, autorius prideda ir įvairių papildomų sąlygų (kriterijų), pavyzdžiui, draudžiama vertinti taip pat tuos įrodymus, kurie gauti sąmoningai pažeidžiant teisės normas, reguliuojančias įrodymų rinkimą, arba kurių nebūtų buvę galima gauti teisėtu būdu⁴³⁶. Vis dėlto kas turima omenyje, vartojant tokias sąvokas kaip „galutinis (negalutinis) teisinio gėrio sužlugdymas“, „padaryto teisės pažeidimo tęsimas ar gilinimas“ ir pan.?

Analizuojant G. Grünwald pavyzdį dėl teisės normų, saugančių tam tikrų asmenų teisę atsisakyti duoti parodymus profesiniais pagrindais, iš tiesų galima sutikti, kad, perskaitant dokumentus, gautus pažeidžiant profesinės paslapties išsaugojimo interesus, jau padarytas pažeidimas būtų lyg suintensyvintas, nes profesinė paslaptis būtų išviešinta daugiau asmenų⁴³⁷. Taip pat negalima nesutikti, kad įtariamojo (kaltinamojo) parodymų, gautų neišaiškinus teisės tylėti (Vokietijos BPK 136 straipsnis, 243 straipsnio 4 dalies 1 punktą) ar taikant draudžiamus apklausos metodus (Vokietijos BPK 136a straipsnis), vertinimas teisme pažeistų kaltininko interesus, nes savo parodymais jis tarsi ne laisva valia prisidėtų prie savo paties nuteisimo⁴³⁸. Tačiau pažymėtina, kad tokiais atvejais teisme vertinant (naudojant) įrodymus formalus teisės pažeidimo nedaroma (bent jau to nenurodo pats autorius), todėl įtariamojo (kaltinamojo) interesų pažeidimo tęsimas ir žalos didinimas atrodo kaip pakankami neapibrėžti kriterijai, kuriais būtų galima vadovautis, sprendžiant, kurie įrodymai turėtų būti pripažįstami leistiniais, o kurie – ne. Pavyzdžiui, iš įtariamojo išgaunami parodymai kankinant: tokiu atveju teisės

⁴³⁶ GRÜNWARD, G. Beweisverbote und Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren. *Juristenzeitung (JZ)*, 1966, p. 492; p. 498–499.

⁴³⁷ Minėta, kad Vokietijos teismų praktikoje tokie įrodymai yra vertinami. Teisinėje literatūroje teisingai pažymima, kad, remiantis G. Grünwald argumentais, toks įrodymų vertinimo draudimas gali būti gana lengvai „apeinamas“: jei kaltinimo šalis nori remtis parodymais, ikiteisminio tyrimo metu gautais pažeidžiant Vokietijos BPK 53, 53a straipsnius, teisėsaugos institucijos turi suskubti ir „užbaigti“ padarytą pažeidimą, t. y. dar iki bylos nagrinėjimo teisme pavišinti parodymus [JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 86; AMELUNG, K. *Informationsbeherrschungsrechte im Strafprozeß. Dogmatische Grundlagen individualrechtlicher Beweisverbote*. Berlin, 1990, p. 45].

⁴³⁸ GRÜNWARD, G. Beweisverbote und Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren. *Juristenzeitung (JZ)*, 1966, p. 495.

normos (Vokietijos BPK 136a straipsnis) saugomas tikslas yra galutinai sužlugdytas jau parodymų gavimo metu ir parodymų vertinimas teisme šios normos saugomų interesų daugiau negali pažeisti. Teigiant, kad tokių parodymų vertinimas kažkaip toliau pažeistų įtariamojo (kaltinamojo) interesus, iš principo galima pateisinti įrodymų vertinimo draudimą visais atvejais, kai neteisėti veiksmai atliekami įtariamojo (kaltinamojo) atžvilgiu⁴³⁹. Pažymėtina, kad, vadovaudamasis galutinio (negalutinio) teisės normos saugomo tikslo sužlugdymo koncepcija, G. Grünwald prieina prie priešingos teismų praktikai pozicijos, kad draudžiama vertinti ir įrodymus, gautus pažeidžiant Vokietijos BPK 81a straipsnio reikalavimus (kraujo mėginį gali paimti tik gydytojas), kai toks pažeidimas padaromas įtariamojo (kaltinamojo) atžvilgiu (kraujo mėginys paimamas iš pastarojo)⁴⁴⁰. Anot autoriaus, valstybė, kartą padariusi teisės pažeidimą kaltininko atžvilgiu, neteisėtumo negali toliau didinti⁴⁴¹. Tačiau Ch. Jäger teisingai pažymi, kad tokia autoriaus pozicija yra perdėm neapibrėžta ir leidžia konstatuoti kaltinamojo interesų pažeidimą, atitinkamai – draudimą vertinti įrodymus, praktiškai visais atvejais, kai valstybė (teismas) vertina ir naudoja įrodymą, gautą pažeidžiant teisę. Šios išvados, pasak Ch. Jäger, nekeičia ir tai, kad, anot G. Grünwald, taip gauti įrodymai gali būti vertinami, jei juos būtų buvę galima gauti teisėtai (hipotetinės tyrimo eigos argumentas)⁴⁴².

„Teisės normos saugomo tikslo“ teorijos šalininkai, sutardami, kad egzistuoja objektyvūs kriterijai, susiję su teisės normų saugomais interesais, kurie ir lemia įrodymų vertinimo draudimus, dėl kriterijų turinio nesutaria. Taigi ši teorija nėra vieninga. Atkreiptinas dėmesys į dvi silpnąsias šios teorijos vietas.

⁴³⁹ JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 85.

⁴⁴⁰ Byloje BHGSt 25, 325 įrodymai, gauti pažeidžiant Vokietijos BPK 81a straipsnio reikalavimus pripažinti leistiniais.

⁴⁴¹ GRÜNWARD, G. *Beweisverbote und Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren*. *Juristenzeitung (JZ)*, 1966, p. 496.

⁴⁴² JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 85.

Pirma, teigiant, kad atsakymas į klausimą, kada draudžiama vertinti įrodymus (įrodymai pripažintini neleistiniais naudoti), glūdi pažeistos teisės normos *ratio*, preziumuojama, kad kiekviena teisės norma turi konkrečiai ir aiškiai apibrėžtą tikslą, kurio siekia įstatymų leidėjas. Deja, autoriams ne visada pavyksta sutarti dėl to, ką teisės norma įstatymų leidėjas siekia apsaugoti. Tai akivaizdžiai matyti analizuojant, pavyzdžiui, Vokietijos BPK 52 straipsnio 1 dalies ir 55 straipsnio 2 dalies nuostatų aiškinimą ir taikymą. Pagal šias nuostatas įtariamojo (kaltinamojo) artimieji (konkrečiai apibrėžti asmenys) turi teisę atsisakyti duoti parodymus (52 straipsnio 1 dalis) ir apie šią teisę privalo būti informuojami (55 straipsnio 2 dalis)⁴⁴³. Pažeidus pastarąją nuostatą, kyla taip gautų įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas. Teisės normos saugomo tikslo aspektu šios nuostatos gali būti traktuojamos trejopai: 1) jos saugo tiesos nustatymą baudžiamajame procese (suinteresuoto asmens, nežinančio apie savo teisę atsisakyti liudyti, parodymų patikimumas yra savaime abejotinas); 2) saugo kaltinamojo interesus (įstatymų leidėjas siekia jomis užkirsti kelią šeiminiams konfliktams); 3) tiesiog saugo liudytojo interesus (įstatymų leidėjas siekia apsaugoti liudytoją nuo vidinio konflikto, duodant parodymus prieš savo artimąjį). Teisinėje literatūroje į šias nuostatas dažniau žvelgiama pirmuoju aspektu⁴⁴⁴. O teismų praktikoje antruoju ir trečiuoju aspektais. Ankstesnėje Vokietijos teismų praktikoje liudytojo parodymų, gautų pažeidus jo teisių išaiškinimo pareigą, nevertinimas (draudimas vertinti) buvo motyvuojamas tuo, kad tai pažeistų kaltininko teisinę sferą (vok. – *Rechtskreis*), konkrečiai – įtariamojo (kaltinamojo) šeimos

⁴⁴³ Iš esmės analogiška Vokietijos BPK 52 straipsnio 1 dalies nuostatai yra Lietuvos BPK 82 straipsnio 2 dalis. Tiesa, Lietuvos BPK atskirai nėra įtvirtintos pareigos informuoti liudytoją apie teisę atsisakyti duoti parodymus šio straipsnio pagrindu, kaip tai numatyta Vokietijos BPK 55 straipsnio 2 dalyje. Ikiteisminio tyrimo metu prieš apklausiant liudytoją jam išaiškinamos tik teisės ir pareigos, numatytos BPK 81 ir 83 straipsniuose (BPK 183 straipsnio 1 dalis). Pagal BPK tekstą bylos nagrinėjimo teisme metu liudytojui apskritai neišaiškinamos jokios teisės (BPK 277 straipsnis, 279 straipsnis), o kaltinamojo artimieji giminaičiai ir šeimos nariai tik neprisaikdinami (BPK 278 straipsnio 2 dalis). Nepaisant to, įtariamojo ar kaltinamojo šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams prieš apklausą privalu išaiškinti jų teisę neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus – tokia pareiga kyla iš bendrųjų nuostatų, kuriomis siekiama užtikrinti proceso dalyvių teises (BPK 45 straipsnis).

⁴⁴⁴ PETRY, H. *Beweisverbote im Strafprozeß*. Darmstadt, 1971, p. 29-45; RUDOLPHI, H-J. Die Revisibilität von Verfahrensmängeln im Strafprozeß. *Monatsschrift für Deutsches Recht (MDR)*, 1970, p. 93 ir toliau; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 189.

interesus⁴⁴⁵. Vėliau Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas į analizuojamas nuostatas pradėjo žvelgti tik liudytojo imuniteto apsaugos aspektu⁴⁴⁶. Taigi, jau vien iš šių pavyzdžių matyti, kiek daug interpretacijų gali būti aiškinantis, ką įstatymų leidėjas konkrečia norma norėjo apsaugoti. Dėl to, remiantis teisės normos saugomu tikslu, teigti, kad vienos teisės normos pažeidimas lemia įrodymų vertinimo draudimą (įrodymų naudojimo neleistinumą), o kitos – ne, yra gana rizikinga.

Antra, pripažintina, kad teisės normos saugomas tikslas savaime dar nieko nepasako apie teisės normos pažeidimo procesinius teisinius padarinius. Net ir teisingai nustatčius, ką konkrečia norma įstatymų leidėjas siekė apsaugoti (kas, minėta, yra sudėtinga), tai, manytina, nėra pakankamas pagrindas spręsti, draudžiama vertinti įrodymą ar ne. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK 81a straipsnyje nustatytos teisės normos tikslas yra saugoti kūno neliečiamumą, tačiau tai neduoda jokio atsakymo analizuojamu aspektu⁴⁴⁷. Dėl to ne veltui „teisės normos saugomo tikslo“ šalininkai griebiasi papildomų argumentų, remdamiesi įvairiausiomis idėjomis ir kriterijais. Būtent pastarieji ir tampa lemiamais, sprendžiant draudimo vertinti įrodymus klausimą. Pavyzdžiui, analizuojant H. J. Rudolphi poziciją dėl įrodymų, gautų pažeidžiant teisės normas, saugančias trečiųjų asmenų teises, matyti, kad taip gautus įrodymus draudžiama vertinti ne dėl to, kad pažeistos trečiųjų asmenų teisės kaip tokios, o dėl to, kad, autoriaus manymu, pagal įstatymo leidėjo logiką jos yra „aukščiau“ už tiesos nustatymą baudžiamajame procese. Taigi „teisės normos saugomo tikslo“ teorija vertintina daugiau ne kaip teorija tikraja šio žodžio prasme, o kaip metodologinis išėities taškas, sprendžiant draudimo vertinti įrodymus (įrodymų naudojimo neleistinumą) klausimą.

Analizuodamas įtariamojo sampratą ir teigdamas, kad draudimas vertinti pažeidžiant įtariamojo statusą gautus faktinius duomenis – vienas veiksmingiausių procesinių įtariamojo statusą užtikrinančių instrumentų,

⁴⁴⁵ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas BGH[GrS] 11, 213.

⁴⁴⁶ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 22, 35; 40, 211.

⁴⁴⁷ ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 27–28.

vokišką „teisės normos saugomo tikslo“ teorija, sprendžiant įrodymų vertinimo draudimo klausimą, taip pat siūlo vadovautis R. Merkevičius. Jo teigimu, „<... atsižvelgiant į tai, kad draudimu vertinti įrodymus <...> objektyviai neįmanoma nei atkurti prieš galutinį tam tikros žmogaus teisės pažeidimą buvusios teisinės padėties, nei teisingai atlyginti šios galutinai pažeistos teisės pažeidimu sukeltų neigiamų padarinių, pagrįsta manyti, jog *įstatyminio draudimo gauti tam tikrą įrodymą pažeidimas draudimą vertinti taip (neteisėtai) gautą informaciją* suponuoja tik tais atvejais, kuomet vertinant šią faktinę informaciją ir toliau būtų tęsiamas pažeidžiant įstatyminį draudimą gauti tam tikrą informaciją jau pažeistos žmogaus teisės pažeidimas, t. y. jei ignoruojant draudimą gauti įrodymą tam tikra žmogaus teisė buvo pažeista ne galutinai (teisės norma saugomas teisinis gėris nebuvo galutinai sužlugdytas), o pats taip (neteisėtai) gautos informacijos vertinimas savo esme reikštų naują šios ar kitos žmogaus teisės pažeidimą“ (kursyvas – R. Merkevičius). Taip pat, anot R. Merkevičiaus, „<...pripažindami draudimui vertinti įrodymą pozityvų tikslą, privalome pripažinti ir tai, kad draudimo vertinti įrodymą prasmė šiuo aspektu bus pilnai išpildyta, jei jis apsaugos tai, ką dar įmanoma apsaugoti. Tad draudimo gauti tam tikrą įrodymą pažeidimas draudimą vertinti taip gautą informaciją suponuoja tik tuomet, jei dar galima pasiekti įstatymų leidėjo nurodytą tikslą – apsaugoti draudimo gauti įrodymą pažeidimu pažeistą žmogaus teisę. <...> Kitaip tariant, konstatuojant, kada draudimas gauti įrodymą sąlygoja draudimą vertinti taip gautą įrodymą, būtina vadovautis *tikslo, kurį siekiama apsaugoti konkrečia norma, teorija*“⁴⁴⁸ (kursyvas – R. Merkevičius).

Konkretizuodamas šią poziciją įtariamojo *status activus processualis* kontekste, R. Merkevičius teigia, kad „<... teismo nagrinėjimo metu vertinant gautą pažeidžiant Baudžiamojo proceso kodeksą ar Konvenciją [EŽTK] faktinę informaciją ir toliau būtų tęsiamas pažeidžiant *įstatyminį draudimą gauti šią informaciją* jau pažeistos įtariamojo *status activus processualis* užtikrinančios procesinės teisės pažeidimas, t. y. jei pats neteisėtai

⁴⁴⁸ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 616.

gautos informacijos vertinimas kaip savarankiškas procesinis veiksmas (procesinis sprendimas) savo esme reikštų naują *gaunant šią informaciją jau pažeistos įtariamojo teisės pažeidimą* arba neteisėtai gautos informacijos vertinimu kaip savarankišku procesiniu veiksmu (procesiniu sprendimu) būtų toliau tęsiamas *neteisėtai gaunant šią informaciją kartą jau pažeistos įtariamojo teisės pažeidimas*“ (kursyvas – R. Merkevičiaus)⁴⁴⁹. Analogiška formuluotė ir dėl įtariamojo *status passivus processualis*⁴⁵⁰. Be to, anot R. Merkevičiaus, draudimas vertinti duomenis (įrodymus) taikytinas ir tais atvejais, kai gaudami duomenis (įrodymus) baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnai atitinkamą procesinę normą pažeidžia sąmoningai ar padarydami nusikalstamą veiką, nes priešingu atveju Konstitucija nebegali garantuoti procesinės veiklos, kuria neišvengiamai kėsinama į privačią erdvę, legitimumo⁴⁵¹.

Iš tiesų reikia sutikti, kad pozityvaus tikslo įrodymų naudojimo neleistinumui (pagal vokiškąją terminiją – įrodymų vertinimo draudimui) suteikimas suponuoja tai, kad įrodymai turėtų būti pripažįstami neleistiniais tada, kai tokiu būdu bus apsaugota tai, ką dar įmanoma apsaugoti. Tačiau, minėta, įrodymų naudojimo leistinumą ar neleistinumą klausimas *kyla jau po to, kai konkreti įstatymo saugoma teisė būna pažeista*. Dėl to individualių teisių apsauga analizuojamame kontekste, manytina, gali būti suprantama tik kaip tam tikras pažeistų teisių gynimas – *jų atkūrimas* ar *kompensavimas*. Kitu atveju individualių teisių apsaugos idėja (tikslas) kaip pagrindas, galintis pateisinti įrodymų naudojimo neleistinumą, savo esme sutaptų su kita idėja (tikslu) – baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimu⁴⁵².

Anglosaksų teisinėje literatūroje, be atgrasinimo ir baudžiamosios justicijos reputacijos išsaugojimo kaip įrodymų pašalinimo taisyklių *ratio*, egzistuoja ir *kompensavimo* (angl. – *remedial*), dar kitaip vadinama

⁴⁴⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 633.

⁴⁵⁰ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 647.

⁴⁵¹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 617; p. 634; p. 647.

⁴⁵² Šios darbo dalies pradžioje pažymėta, kad žvelgimas į įrodymų naudojimo neleistinumą kaip į instrumentą, kuriuo siekiama užkirsti individualių teisių pažeidimus *ateityje*, faktiškai remiasi *pareigūnų drausminimo idėja*.

vindikacinė (angl. – *vindication*), *teorija*. Pagal šią teoriją įrodymų pašalinimas (įrodymų naudojimo neleistinumumas) yra traktuojamas kaip tam tikras individualių teisių (paprastai – konstitucinių) gynimo būdas⁴⁵³. Ir, pavyzdžiui, A. Ashworth teigimu, nustačius ginamojo teisių pažeidimą, teismo pareiga yra apsaugoti ginamąjį nuo to neigiamo poveikio, kurį jis gali patirti dėl padaryto pažeidimo, o tam labiausiai tinkama priemonė yra įrodymų pašalinimas, nes ji grąžina asmenį į padėtį, kurioje jis būtų buvęs, jei pažeidimas nebūtų buvęs padarytas⁴⁵⁴. Pažymėtina, kad panašios išėtinės pozicijos laikosi ir vokiečių mokslininkas K. Amelung, remdamasis asmens teise disponuoti informacija (vok. – *Informationsbeherrschungsrecht*), kurią pažeidus atsiranda kita teisė reikalauti, kad būtų pašalinti padariniai, atsiradę dėl padaryto pažeidimo (vok. – *informationeller Folgenbeseitigungsanspruch*), ir kad būtų susilaikoma nuo tolimesnių veiksmų dėl informacijos, gautos pažeidus šią teisę (vok. – *informationeller Unterlassungsanspruch*). Anot jo, pažeidus teisę disponuoti informacija, kitais būdais, išskyrus įrodymų vertinimo draudimą, neįmanoma atkurti *status quo* ar kompensuoti dėl pažeidimo atsiradusių neigiamų padarinių⁴⁵⁵. Būtent taip traktuotinas ir įrodymų naudojimo neleistinumumas – kaip *teisinė priemonė, kuria kompensuojamos (atkuriamos) pažeistos individualios teisės*.

JAV Aukščiausiasis Teismas savo sprendimuose yra vienareikšmiškai nurodęs, kad įrodymų pašalinimo institutas nėra subjektyvi kaltinamojo teisė, o pašalinant įrodymus nesiekama atkurti *status quo*⁴⁵⁶. Taip pat ir, pavyzdžiui, Anglijos teismai išreiškia principinę poziciją, kad tokiu būdu nesiekama

⁴⁵³ *McCormick on Evidence*. 3rd ed. Edited by CLEARY, E. W. St. Paul, 1984, p. 462 ir toliau; ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 152–155; CHOO, A. L. T. Improperly obtained evidence: a reconsideration. *Legal Studies: The Journal of the Society of Legal Scholars*, 1989, vol. 9, iss. 3, p. 268 ir toliau.

⁴⁵⁴ ASHWORTH, A. Excluding Evidence as Protecting Rights. *Criminal Law Review*, 1977, vol. 3, p. 723 ir toliau.

⁴⁵⁵ AMELUNG, K. *Informationsbeherrschungsrechte im Strafprozeß. Dogmatische Grundlagen individualrechtlicher Beweisverbote*. Berlin, 1990, p. 24 ir toliau; AMELUNG, K. Subjektive Rechte in der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. In *Festschrift für Günter Bemann zum 70. Geburtstag am 15. Dezember 1997*. Baden-Baden, 1997, p. 506 ir toliau.

⁴⁵⁶ *Elkins v. United States* 364 U. S. 206 (1960); *United States v. Calandra*, 414 U.S. 338 (1974).

kompensuoti kaltinamajam⁴⁵⁷. Vis dėlto faktas, kad JAV įrodymai pašalinami tik tuo atveju, kai pažeidžiamos įtariamojo (kaltinamojo) teisės, o kitų asmenų teisių pažeidimas nėra pagrindas pašalinti neteisėtai gautus įrodymus, kai kuriems autoriams leidžia teigti, kad tokia JAV teismų praktikos pozicija yra kompensavimo teorijos išraiška⁴⁵⁸. G. L. Davies panašiai vertina ir Australijos teismų praktiką, kai įrodymai pašalinami dėl to, kad jie gauti pažeidžiant įtariamojo (kaltinamojo) teisę tylėti: tokiu būdu, pasak jo, kompensuojama įtariamajam (kaltinamajam) už jo esminių teisių pažeidimą⁴⁵⁹. D. Osborn teigimu, ta aplinkybė, kad prie įrodymų pašalinimo gali prisidėti ir pareigūnų piktavališkumas (angl. – *bad faith*), rodo, jog Anglijos teismų praktikoje taip pat galima įžvelgti kompensavimo idėjos atspindžių⁴⁶⁰. O, pavyzdžiui, Airijos teismų praktikoje, kurioje anksčiau dominavo pareigūnų atgrasinimo idėja, vis labiau remiamasi protekcionistiniu požiūriu į įrodymų pašalinimą. Pavyzdžiui, vadinamojoje *Kenny* byloje teisėjas C. J. Finlay nurodė, kad nusikaltimo atskleidimas ir kalto asmens nuteisimas, nepaisant to, kaip svarbu tai yra visuomenei, negali nusverti tiesiogiai išreikštų konstitucinių įsipareigojimų, tačiau jei tai iš tiesų apsaugo ir kompensuoja piliečio asmenines teises⁴⁶¹.

Analizuojant įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą kaip kompensavimą už tam tikrų teisių pažeidimus, neišvengiamai kyla klausimas, ar pripažįstant įrodymus neleistiniais ir taip pašalinant juos iš įrodinėjimo proceso gali būti pasiektas *restitutio in integrum*, ir ar tai yra adekvati kompensavimo už pažeistas teises priemonė. A. Zuckerman pabrėžia,

⁴⁵⁷ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 11. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

⁴⁵⁸ *McCormick on Evidence*. 3rd ed. Edited by CLEARY, E. W. St. Paul, 1984, p. 514.

⁴⁵⁹ DAVIES, G. L. The Exclusion of Evidence Illegally or Improperly Obtained: An Unsatisfactory Answer to an Unstated Question [interaktyvus]. *Journal of Financial Crime*, 1993, vol. 9, iss. 3 [žiūrėta 2008 m. gegužės 15 d.], p. 244. Prieiga per internetą: <<http://www.isrcl.org/Papers/DaviesG.pdf>>.

⁴⁶⁰ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 11. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

⁴⁶¹ Cituota iš: DALY, Y. M. Unconstitutionally Obtained Evidence in Ireland: Protectionism, Deterrence and the Winds of Change [interaktyvus]. *Irish Criminal Law Journal*, 2009, 19 (2) [žiūrėta 2011 m. rugsėjo 1 d.], p. 19. Prieiga per internetą: <http://doras.dcu.ie/4559/1/iclj_19_2_doras.pdf>.

kad net ir pašalinus įrodymus, gautus pažeidžiant teisę, pažinimo lygmeniu *status quo* niekuomet negali būti atkurtas, nes šiuo lygmeniu nekaltumas jau yra prarastas. Anot jo, valstybė negali tiesiog apsimesti, kad ji nežino, jog įtariamasis (kaltinamasis), tikėtina, yra, pavyzdžiui, žudikas. Įrodymų pašalinimas, anot jo, tokiu atveju reiškia ne *status quo* atkūrimą, o tiesiog neteisėtumo ignoravimą⁴⁶². D. Osborn priduria, kad taip elgdamasi (pašalindama įrodymus) valstybė „atleidžia“ ir įtariamąjį (kaltinamąjį), ir pareigūną nuo teisinių padarinių už jų neteisėtus veiksmus, taip prisidėdama prie neteisėtumo abiem atvejais⁴⁶³.

Iš tiesų, sprendžiant įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimą, negalima pamiršti to, kad, pašalinant įrodymus iš įrodinėjimo proceso, visada yra rizikos, jog tai prisidės prie galbūt nusikalstamą veiką padariusio ir kalto asmens išteisinimo. O individualių teisių pažeidimai juk gali būti kompensuojami ir kitais būdais, neaukojant tiesos baudžiamajame procese nustatymo. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus praktikoje pritariama idėjai švelninti skiriamą bausmę dėl per ilgos proceso trukmės, taip kompensuojant už Konstitucijos ir tarptautinių teisės aktų garantuojamos teisės į kuo trumpesnę bylos išnagrinėjimą pažeidimą⁴⁶⁴. Taip pat (bent jau tam tikra apimtimi) žalos atlyginimo (kompensavimo) mechanizmas yra nustatytas ir Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatyme⁴⁶⁵. Tačiau šios aplinkybės (argumentai) nepaneigia galimybės traktuoti įrodymų naudojimo neleistinumą kaip teisinę priemonę, kuria kompensuojamos pažeistos individualios teisės – jos tik rodo, kad siekis būtent įrodymų naudojimo neleistinumą kompensuoti

⁴⁶² ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 153.

⁴⁶³ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

⁴⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 17 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-45/2007; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-256/2009.

⁴⁶⁵ *Valstybės žinios*, 2002, nr. 56-2228.

padarytus teisės pažeidimus turi būti itin kruopščiai pamatuotas. Dėl to pagrindinis klausimas yra tas: *kokiais atvejais neįmanoma kompensuoti padarytų teisių pažeidimų kitaip nei pripažįstant tokiu būdu gautus įrodymus neleistinai naudoti baudžiamajame procese.*

Atsižvelgiant į tai, kad įrodymų naudojimo neleistinumas būtent kaip pažeistų teisių, gaunant įrodymus, kompensavimo priemonė yra labiau akcentuojama anglosaksų teisinėje literatūroje, atidžiau pažvelgtina į tai, kokių asmenų ir kokių teisių pažeidimai paprastai lemia įrodymų naudojimo neleistinumą (įrodymų pašalinimą) šioje teisinėje tradicijoje.

Anglijos bendrojoje teisėje istoriškai buvo laikomasi pozicijos, kad susiję ir patikimi įrodymai yra laikomi priimtinais baudžiamajame procese, nepriklausomai nuo jo šaltinio kilmės. Kaip egzistavusios praktikos pavyzdys teisinėje literatūroje dažnai yra cituojamas lordo J. Crompton teiginys iš 1861 m. bylos *R v Leatham*: „nesvarbu, kaip įrodymas gaunamas, netgi jei ir pavagiamas, jis yra priimtinas“⁴⁶⁶. Taigi įrodymai, gauti vienaip ar kitaip pažeidžiant teisę, buvo laikomi iš principo priimtinais. Tokios pozicijos buvo laikomasi nepriklausomai nuo to, pateikia įrodymą gynybos ar kaltinimo šalis⁴⁶⁷.

Vis dėlto XX a. tokia Anglijos teismų praktikos nuostata palaipsniui buvo keičiama, išaiškinant, kad bylą nagrinėjantis teisėjas turi diskreciją pašalinti įrodymus, jei jų priėmimas lemtų proceso nesąžiningumą⁴⁶⁸. O 1986 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Jungtinės Karalystės 1984 m. Policijos ir baudžiamųjų įrodymų aktas (*UK Police and Criminal Evidence Act 1984*, sutrumpintai – *PACE Act*) įtvirtino savo esme tokią pačią įrodymų pašalinimo taisyklę ir statutinėje teisėje. Pagal šio akto 78 straipsnio 1 dalį teismas turi teisę neleisti pateikti įrodymo, kuriuo ketina remtis prokuratūra, jei, teismo

⁴⁶⁶ *R v Leatham* (1861) 8 Cox CC 498, cituota iš: OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 7. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

⁴⁶⁷ ANDREWS, J. A.; HIRST, M. *Criminal Evidence*. London, 1987, p. 311 ir toliau; ZANDER, M. *The Police and Criminal Evidence Act 1984*. 3rd ed. London, 1995, p. 232 ir toliau; MAY, R. *Criminal Evidence*. 3rd ed. London, 1995, p. 8.

⁴⁶⁸ *R v Sang* [1980] AC 402.

manymu, atsižvelgiant į visas aplinkybes, įskaitant tas, kuriomis įrodymas buvo gautas, įrodymo priėmimas taip neigiamai paveiktų proceso sąžiningumą, kad teismas turėtų jo nepriimti. Anglijos teismai, remdamiesi šia nuostata, paprastai pašalina įrodymus, kuriuos gaunant pažeidžiamos įtariamojo (kaltinamojo) gynybos teisės, pavyzdžiui, įtariamojo parodymus, gautus prieš apklausą neišaiškinus jam turimų teisių, nesuteikus galimybės pasikonsultuoti su gynėju⁴⁶⁹. Šios nuostatos pagrindu pašalinami ir apgaule gauti įtariamojo save kaltinantys parodymai. Pavyzdžiui, byloje *R v Mason* Anglijos teismas pašalino įtariamojo prisipažinimą padarius nusikalstamą veiką, išgautą apgaulės būdu – pareigūnai melavo tiek įtariamajam, tiek jo gynėjui, kad nusikaltimo vietoje buvo rasti jo pirštų antspaudai⁴⁷⁰. PACE akto 78 straipsnis taip pat įgalina pašalinti ir įrodymus, gautus provokacijos padaryti nusikalstamą veiką, metu⁴⁷¹. Be to, remiantis šio straipsnio nuostata teismų praktikoje pašalinami ir prievarta (angl. – *oppression*) gauti įtariamojo prisipažinimai, nepaisant to, kad tokiems įrodymams pašalinti numatytas atskiras straipsnis (*PACE Act* 76 straipsnio 2 dalies a punktas)⁴⁷².

Pažymėtina, kad pagal Anglijos teismų praktiką daiktiniai įrodymai iš principo yra priimtini – klausimas dėl jų priimtimumo sprendžiamas kaltininko nenaudai⁴⁷³. Tokia pozicija argumentuojama tuo, kad daiktiniai įrodymai egzistuoja nepriklausomai nuo teisėsaugos institucijų netinkamo (neteisėto) elgesio ir sudėtinga pagrįsti, kaip jų priėmimas galėtų veikti procesą nesąžiningai kaltinamojo atžvilgiu⁴⁷⁴. Tam tikra išimtimi galima laikyti save kaltinančio pobūdžio (angl. – *conscriptive nature*) daiktinius įrodymus, susijusius su kaltinamojo kūnu, kuriuos išgauti reikalingos kaltininko

⁴⁶⁹ HUBER, B. Ermittlungsmethoden und Beweisverbote im englischen Strafprozeßrecht. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 89; MAY, R. *Criminal Evidence*. 3rd ed. London, 1995, p. 273.

⁴⁷⁰ *R. v. Mason* [1988] 1 WLR 139, CA.

⁴⁷¹ ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 165–173.

⁴⁷² ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004, p. 160.

⁴⁷³ *R v Apicella* (1985) 82 Cr. App. R. 295; *R v Cooke* (1995) 1 Cr. App. R. 456.

⁴⁷⁴ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 8. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>.

sąmoningos pastangos (pavyzdžiui, kvėpavimo, kraujo mėginiai). Tokius įrodymus, gautus pažeidžiant teisę, tiek Anglijos, tiek, pavyzdžiui, Kanados teismai linkę pašalinti⁴⁷⁵. Pavyzdžiui, byloje *R v Nathaniel* prieš kaltinamąjį buvo naudojami DNR tyrimų rezultatai; šiam tyrimui buvo panaudotas kaltinamojo kraujo mėginys, gautas ankstesnėje byloje; pagal *PACE Act* 64 straipsnį kraujo mėginys turėjo būti sunaikintas ir tai padaryti policijos pareigūnai pažadėjo kaltinamajam, tačiau dėl administracinės klaidos to nebuvo padaryta; Apeliacinis teismas (*Court of Appeal*) šiuos įrodymus (DNR tyrimų rezultatus) pašalino, tokiomis aplinkybėmis konstatuodamas proceso nesąžiningumą kaltinamojo atžvilgiu⁴⁷⁶. Vis dėlto pažymėtina, kad situacija Anglijoje pasikeitė po to, kai teismai pradėjo šalinti DNR įrodymus bylose, kuriose asmenys buvo kaltinami tokių sunkių nusikaltimų kaip išžaginimas ar nužudymas padarymu. Anglijos Aukščiausiasis Teismas (*House of Lords*) pareiškė poziciją, kuria išreiškė nepritarimą tokiai teismų praktikai. Šio teismo teisėjų teigimu, reikia turėti omenyje tai, kad pagarba ginamųjų privatumui nėra vienintelė vertybė; baudžiamosios teisės tikslas yra sudaryti sąlygas kiekvienam gyventi be baimės, kad bus daroma žala asmeniui ar nuosavybei, ir tai yra visų interesas, kad sunkūs nusikaltimai būtų efektyviai išaiškinami; sąžiningumas turi būti visiems, žvelgiant tiek iš kaltinamojo, tiek iš nukentėjusiojo ar jo šeimos, taip pat visuomenės pozicijų⁴⁷⁷.

JAV teismų praktikoje, minėta, įrodymai pašalinami ne tik dėl JAV Konstitucijos Ketvirtosios Pataisos, saugančios nuo nepagrįstos ir neteisėtos kratos bei poėmio, pažeidimo, bet ir dėl kitose Konstitucijos Pataisose įtvirtintų teisių pažeidimo, konkrečiai, dėl JAV Konstitucijos Penktosios Pataisos,

⁴⁷⁵ OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.], p. 8. Prieiga per internetą: <<http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>>; SKINNIDER, E. Improperly or Illegally Obtained Evidence: The Exclusionary Evidence Rule in Canada [interaktyvus]. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, 2005 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.], p. 13. Prieiga per internetą: <<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/ES%20paper%20-%20exclusionary%20evidence%20rule.pdf>>.

⁴⁷⁶ *R v Nathaniel* [1995] 2 Cr. App. R. 565.

⁴⁷⁷ Attorney General's Reference No. 3 of 1999 [2000] UKHL 63.

saugančios nuo prievartinio savęs kaltinimo⁴⁷⁸, Šeštosios Pataisos, užtikrinančios teisę į gynėjo pagalbą⁴⁷⁹, Keturioliktosios Pataisos, garantuojančios kaltinamajam tinkamą teisinį procesą (angl. – *due process of law*)⁴⁸⁰, pažeidimo. Pavyzdžiui, žymiųjų *Mirandos taisyklių* nepaisymas (sulaikytajam neišaiškinamos jo procesinės teisės) iš principo lemia jo parodymų pašalinimą (Penktoji Pataisa)⁴⁸¹. Tas pats ir dėl gynybos teisių pažeidimo, pavyzdžiui, neužtikrinus gynėjo dalyvavimo parodymo atpažinti metu, atpažinimo rezultatai pašalinami iš įrodinėjimo proceso (Šeštoji Pataisa)⁴⁸². Minėta, kad įrodymų pašalinimo taisyklė JAV teismų praktikoje grindžiama išimtinai pareigūnų atgrasinimo (drausminimo) idėja⁴⁸³. Tačiau negalima nepastebėti, kad pirmiau nurodytose pataisose įtvirtintos teisės, laikomos pagrindu pašalinti įrodymus, yra teisės į sąžiningą procesą esmė (savęs nekaltinimo privilegija, gynybos teisių užtikrinimas); būtų galima teigti, kad šiais atvejais įrodymai pašalinami ne tik tam, kad atgrasintų (sudrausmintų) pareigūnus nuo netinkamo elgesio, bet ir tam, kad būtų apsaugotos JAV Konstitucijos įtariamajam (kaltinamajam) garantuojamos procesinės garantijos arba, kitaip sakant, garantuotas tinkamas, sąžiningas procesas kaltinamojo atžvilgiu.

Būtent proceso sąžiningumas kaltinamojo atžvilgiu, minėta, yra pagrindinis kriterijus, šalinant įrodymus, ir Kanados teismų praktikoje⁴⁸⁴.

Kaip matyti, anglosaksų teisinėje tradicijoje nėra vieningo požiūrio į įrodymų pašalinimą. Konkretūs įrodymų pašalinimo pagrindai priklauso nuo

⁴⁷⁸ „<... nė vienas negali būti verčiamas būti liudytoju prieš save patį jokioje baudžiamojoje byloje...>“.

⁴⁷⁹ „<... savo gynybai kaltininkas turi teisę į gynėjo pagalbą...>“.

⁴⁸⁰ Pažymėtina, kad tinkamo teisinio proceso maksima įtvirtina ir JAV Konstitucijos Penktojoje Pataisoje: „<... niekam negali būti atimta gyvybė, laisvė ar nuosavybė be tinkamo teisinio proceso ...>“.

⁴⁸¹ *Mirandos taisyklės* turi ne vieną išimtį, pavyzdžiui, siejamą su visuomenės saugumu (angl. – *public safety exception*), su parodymų naudojimo tikslu (angl. – *impeachment exception*) (plačiau žr.: ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 127–128).

⁴⁸² ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 128-129.

⁴⁸³ Žr. šio darbo II. 2. 1. dalį.

⁴⁸⁴ Plačiau apie Kanados teismų praktiką – žr. šio darbo II. 2. 2. dalį.

konkrečios teisės sistemos. Jei JAV ir Kanadoje pašalinant įrodymus siekiama apsaugoti baudžiamojon atsakomybėn traukiamą asmenį nuo nepagrįstos ir neteisėtos kratos ar poėmio, taip pat užtikrinti įtariamojo (kaltinamojo) atžvilgiu tinkamą ar sąžiningą procesą, tai, pavyzdžiui, Anglijoje pagrindas pašalinti įrodymą iš įrodinėjimo proceso yra tik siekis užtikrinti sąžiningą procesą. Tačiau pažymėtina, kad visais atvejais pašalinami įrodymai, gauti pažeidžiant tokias fundamentalias procesines garantijas kaip savęs nekaltinimo privilegija ir teisė į gynybą.

Iš šio darbo I dalyje analizuotos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus praktikos matyti, kad, išskyrus tuos atvejus, kai duomenys įrodymais nepripažįstami dėl to, kad egzistuoja nepašalinamos abejonės jų patikimumu⁴⁸⁵, paprastai įrodymai pripažįstami neleistiniais, t. y. draudžiamais naudoti baudžiamajame procese, kai juos gaunant pažeidžiamos įstatymų garantuotos įtariamojo (kaltinamojo) teisės. Taip pat atkreiptas dėmesys į tai, kad tokia pozicija remiasi BPK 369 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta esminių BPK pažeidimų samprata, pagal kurią tai yra tokie BPK pažeidimai, dėl kurių buvo *suvaržytos įstatymų garantuojamos kaltinamojo teisės* ar kurie sukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį. Manytina, kad būtent toks BPK įtvirtintas reguliavimas implikuoja, jog Lietuvos baudžiamajame procese įstatyme tiesiogiai nenumatytais atvejais įrodymų naudojimo neleistinumas turėtų būti konstatuojamas tik tais atvejais, kai gaunant duomenis (įrodymą) pažeidžiamos įtariamojo (kaltinamojo) įstatymų garantuotos teisės. Proporcingumo principo atžvilgiu tokiomis teisėmis turėtų būti *procesinės garantijos, užtikrinančios įtariamojo (kaltinamojo) pasyviąją ir aktyviąją gynybos teises*, nes būtent tokiu būdu kompensuojant įtariamajam (kaltinamajam), jis grąžinamas į padėtį, kurioje būtų buvęs, jei pažeidimas nebūtų buvęs padarytas. Ir, A. Ashworth žodžiais tariant, tam tinkamiausia priemonė yra įrodymų pašalinimas⁴⁸⁶ arba,

⁴⁸⁵ Formuluojuojant alternatyvią įrodymų leistinumą sampratą, padaryta išvada, kad tokie duomenų „nepripažinimai“ įrodymais nepriskirtini įrodymų naudojimo neleistinumui.

⁴⁸⁶ ASHWORTH, A. Excluding Evidence as Protecting Rights. *Criminal Law Review*, 1977, vol. 3, p. 723 ir toliau.

kitaip sakant, įrodymų naudojimo neleistinumas. Kitomis priemonėmis kompensuoti tokių teisių pažeidimus būtų neadekvatu.

Siekiant įsitikinti šios išvados pagrįstumu, analizuotini įvairiems teisės subjektams, kurie vienokiu ar kitokiu būdu yra susiję su baudžiamuoju procesu, priklausančių konkrečių teisių pažeidimo atvejai, visų pirma kreipiant žvilgsnį į Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT arba Strasbūro teismas) praktiką aiškinant ir taikant atitinkamas Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK arba Konvencija) nuostatas.

Konvencijoje nėra nuostatų, tiesiogiai reguliuojančių baudžiamąjį procesą, tačiau joje įtvirtintos teisės ir jų aiškinimas EŽTT praktikoje turi didelę įtaką tiek Konvenciją ratifikavusių valstybių (taigi, ir Lietuvos) nacionalinei įstatymų leidybai, tiek baudžiamajam procesui (praktikai). Tai ypač pasakytina apie Konvencijos 6 straipsnyje įtvirtintą kaltinamojo teisę į sąžiningą procesą (angl. – *fair hearing*), kuri kontinentinėje teisėje yra palyginti nauja teisinė kategorija. Būtent šios teisės kontekste EŽTT praktikoje ir analizuojama įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumą (neleistinumą) baudžiamajame procese problematika.

Nei Konvencijos 6 straipsnyje, garantuojančiame kaltinamajam teisę į sąžiningą procesą, nei kituose Konvencijos straipsniuose nėra jokių nei bendrojo, nei konkretaus pobūdžio teisinių taisyklių, tiesiogiai reguliuojančių įrodymų rinkimą ar jų panaudojimą baudžiamajame procese. Taip pat nėra nuostatų, draudžiančių naudoti įrodymus vienu ar kitu atveju. Juolab Konvencijoje nėra įtvirtintos nuostatos, kad draudžiama naudoti įrodymus, gautus vienaip ar kitaip pažeidžiant teisę. Pabrėždamas, kad pagal Konvencijos 19 straipsnį EŽTT vienintelė užduotis yra užtikrinti, kad būtų laikomasi įsipareigojimų, kuriuos valstybės prisiėmė pagal Konvenciją, Strasbūro teismas ne viename savo sprendimų yra nurodęs, kad jis nėra kompetentingas spręsti pareiškimų dėl teisės ar fakto klaidų, kurių padarė nacionaliniai teismai, išskyrus atvejus, kai, teismo manymu, tokios klaidos gali būti susijusios su

kurios nors iš Konvencijoje nustatytų teisių ir laisvių tikėtiniu pažeidimu⁴⁸⁷. EŽTT savo sprendimuose nuolat pabrėžia, kad Konvencijos 6 straipsnis, garantuodamas teisę į sąžiningą teismo procesą, nenustato įrodymų priimtumo taisyklių (angl. – *rules on the admissibility of evidence*)⁴⁸⁸, anot jo, tai yra nacionalinės teisės reguliavimo dalykas⁴⁸⁹. Konkrečiai dėl įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, arba, kitaip, neteisėtai gautų įrodymų (angl. – *unlawfully obtained evidence*) naudojimo baudžiamajame procese, EŽTT principinė pozicija yra ta, kad tai ne šio teismo vaidmuo yra nuspręsti, ar tokia įrodymų rūšis priimtina (leistina). Teismo teigimu, klausimas, į kurį jis turi atsakyti, yra tas, ar procesas kaip visuma, įskaitant tai, kaip įrodymas buvo gautas, buvo sąžiningas. Tai, anot Strasbūro teismo, įpareigoja vertinti „neteisėtumą“ kiekvienu konkrečiu atveju⁴⁹⁰.

EŽTT formuluoja tam tikrus bendrojo pobūdžio kriterijus, sprenddamas įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimą kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą požiūriu: sprendžiant, ar procesas kaip visuma buvo sąžiningas, atsižvelgiama į tai, ar buvo užtikrintos gynybos teisės; kiekvienu konkrečiu atveju nagrinėjama, ar pareiškėjas (kaltinamasis) turėjo galimybę ginčyti įrodymo tikrumą (autentiškumą) ir prieštarauti jo naudojimui; taip pat kreipiamas dėmesys į įrodymų kokybę, įskaitant tai, ar aplinkybės, kuriomis įrodymas buvo gautas, kelia abejonių jo patikimumu, tikslumu⁴⁹¹.

⁴⁸⁷ *Schenk v. Switzerland*, no. 10862/84, judgment of 12 July 1988 (§ 45); *Teixeira de Castro v. Portugal*, no. 25829/94, judgment of 9 June 1998 (§ 34); *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§§ 94-96).

⁴⁸⁸ Vartodamas *įrodymų priimtumo* sąvoką (angl. – *admissibility of evidence*), EŽTT jos neapibrėžia. Pažymėtina, kad toks pats terminas yra vartojamas anglosaksų teisinėje tradicijoje.

⁴⁸⁹ Byloje *Jalloh prieš Vokietiją* atskirojoje nuomonėje teisėjai Ress, Pellonpää, Baka ir Sikuta nurodė, kad tai yra svarbi subsidiarumo principo išraiška, kurio išimtyms gali būti formuluojamos tik siaurai (ne plečiamai).

⁴⁹⁰ *Khan v. The United Kingdom*, no. 35394/97, judgment of 12 May 2000 (§ 34); *P.G. and J.H. v. the United Kingdom*, no. 44787/98, judgment of 25 September 2001 (§ 76); *Heglas v. the Czech Republic*, no. 5935/02, judgment of 1 March 2007 (§§ 89-92); *Allan v. the United Kingdom*, no. 48539/99, judgment of 5 November 2002 (§ 42).

⁴⁹¹ *Khan v. The United Kingdom*, no. 35394/97, judgment of 12 May 2000 (§§ 35-37); *Allan v. the United Kingdom*, no. 48539/99, judgment of 5 November 2002 (§ 43); *Bykov v. Russia*, no. 4378/02, judgment (GC) of 10 March 2009 (§ 90); *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 (§ 164).

Šios bendrosios EŽTT praktikoje formuluojamos nuostatos leidžia daryti tokias bendrojo pobūdžio išvadas.

Pirma, Konvencijos atžvilgiu Strasbūro teismui nėra „nesvarbu“ tai, kaip įrodymas buvo gautas. Tiesa, EŽTT į „neteisėtumą“, pasireiškusi gaunant įrodymus, žvelgia autonomiškai. Teismui iš principo nėra svarbu, ar įrodymas buvo gautas pažeidžiant nacionalinę teisę. Įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimas kyla tik tuo atveju, jei gaunant įrodymą pažeidžiama Konvencijos garantuojama teisė (laisvė).

Antra, įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo baudžiamajame procese leistinumo (neleistinumo) klausimas analizuojamas tik teisės į sąžiningą procesą (Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis) kontekste. Teismas ne viename savo sprendimų yra konstatavęs, kad bendrieji sąžiningumo reikalavimai, įtvirtinti Konvencijos 6 straipsnyje, taikomi visiems baudžiamiesiems procesams nepriklausomai nuo to, kokia nusikalstama veika tirama (nagrinėjama), o viešasis interesas negali pateisinti priemonių, kurios paneigia kaltininko gynybos teisių esmę, įskaitant savęs nekaltinimo privilegiją⁴⁹².

Trečia, Konvencijos 6 straipsnio (teisės į sąžiningą procesą) pažeidimo klausimas kyla tik tuomet, kai įrodymai naudojami baudžiamajame procese, t. y. nėra iš jo pašalinami⁴⁹³. Taigi būtų galima teigti, kad tais atvejais, kai EŽTT konstatuoja Konvencijos 6 straipsnio (teisės į sąžiningą) procesą pažeidimą dėl to, kad tam tikras įrodymas buvo naudojamas baudžiamajame procese, tai traktuotina kaip įrodymų naudojimo neleistinumas.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad teisės į sąžiningą procesą pažeidimą EŽTT gali konstatuoti ne tik dėl to, kad įrodymas buvo *gautas* pažeidžiant tam tikrą Konvencijoje įtvirtintą teisę, bet ir dėl to, kad *jį naudojant* baudžiamajame procese nebuvo užtikrintos tam tikros procesinės garantijos, pavyzdžiui, kaltinamojo kaltumui pagrįsti naudojamas įrodymas, kurio ginčyti

⁴⁹² *Saunders v. The United Kingdom*, no. 19187/91, judgment (GC) of 17 December 1996 (§ 74); *Heaney and McGuinness v. Ireland*, no. 34720/97, judgment of 21 December 2000 (§§ 57–58); *Bykov v. Russia*, no. 4378/02, judgment (GC) of 10 March 2009 (§ 93).

⁴⁹³ *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 (§ 172).

įtariamajam (kaltinamajam) nebuvo sudaryta galimybės (Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, 3 dalies d punktas)⁴⁹⁴. Tokie pažeidimai disertacinio tyrimo kontekste neaktualūs, nes tokiais atvejais Konvencijoje įtvirtintos teisės pažeidžiamos *ne įrodymų gavimo metu*.

Nepaisant to, kad EŽTT savo sprendimuose nuolat akcentuoja, jog įrodymų priimtino taisyklės yra nacionalinės teisės reikalas ir EŽTT *in abstracto* nesprendžia, kokia įrodymų rūšis gali būti priimtina, vis dėlto dėl vieno Konvencijos pažeidimo Strasbūro teismas yra tiesiogiai išreiškęs savo poziciją šiuo klausimu. Bylose, kuriose buvo svarstomas provokavimo padaryti nusikalstamas veikas klausimas, EŽTT yra vienareikšmiškai nurodęs, kad visuomenės interesas negali pateisinti įrodymų, gautų policijos provokacijos metu, naudojimo baudžiamajame procese. Priešingu atveju, anot Strasbūro teismo, kiltų rizika, kad kaltinamajam neišvengiamai nebus užtikrintas sąžiningas procesas *ab initio*⁴⁹⁵. Tokia EŽTT nuostata leidžia teigti, kad įrodymus, gautus provokacijos metu, turėtų būti draudžiama naudoti baudžiamajame procese. Tokios pozicijos laikomasi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. Šio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija atnaujintoje *A. Ramanausko* byloje konstatavo, kad, nustačius provokacijos faktą, visi įrodymai, gauti provokacijos metu, turi būti pripažinti neleistiniais⁴⁹⁶. Šioje nutartyje, remiantis EŽTT praktika, taip pat pažymėta, kad kaltinamojo prisipažinimas nepaneigia provokacijos fakto bei jo padarinių ir tokioje situacijoje jis nėra tinkamas įrodymas kaltinamojo kaltei pagrįsti⁴⁹⁷.

⁴⁹⁴ Žr., pvz., *Saïdi v. France*, no. 14647/89, judgment of 20 September 1993; *Van Mechelen and Others v. the Netherlands*, nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 and 22056/93, judgment of 23 April 1997; *Lucà v. Italy*, no. 33354/96, judgment of 27 February 2001; *P.S. v. Germany*, no. 33900/96, judgment of 20 December 2001; *Accardi and Others v. Italy*, no. 30598/02, decision of 20 January 2005.

⁴⁹⁵ *Ramanauskas v. Lithuania*, no. 74420/01, judgment of 5 February 2008 (§ 54); *Malininas v. Lithuania*, no. 10071/04, judgment of 1 July 2008 (§ 34); *Teixeira de Castro v. Portugal*, no. 25829/94, judgment of 9 June 1998 (§§ 35–36, 39); *Vanyan v. Russia*, no. 53203/99, judgment of 15 December 2005 (§§ 46–47); *Khudobin v. Russia*, no. 59696/00, judgment of 26 October 2006 (§ 128).

⁴⁹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2A-P-6/2008.

⁴⁹⁷ G. Goda atkreipia dėmesį į tai, kad įrodymų pripažinimo neleistiniais problema tokiais atvejais nėra pagrindinė: principinis klausimas yra tas, ar apskritai galima taikyti baudžiamąją atsakomybę už veiką, kurią asmuo buvo išprovokuotas padaryti [GODA, G. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 19]. Minėtoje *A. Ramanausko* byloje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų

EŽTT praktikos įrodymų priimtimumo aspektu ypač atkreiptinas dėmesys į savęs nekaltinimo privilegiją (angl. – *privilege against self-incrimination*) bei kaltinamojo teisę tylėti. Šios kaltinamojo procesinės garantijos Konvencijos tekste tiesiogiai neatsispindi. Jos įtvirtintos kituose tarptautiniuose teisės aktuose, pavyzdžiui, 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalies g punkte nustatyta: „Kiekvienas asmuo, nagrinėjant bet kurią jam pareikštą kaltinimą, visiškos lygybės sąlygomis turi teisę bent į šias garantijas: <...> kad jis nebūtų verčiamas duoti parodymų prieš save arba prisipažinti esąs kaltas“. Tačiau Strasbūro teismo teigimu, tai yra visuotinai pripažįstami tarptautiniai standartai, glūdintys pačioje sąžiningo proceso šerdyje, kurių tikslas yra apsaugoti kaltinamąjį nuo netinkamos valdžios institucijų prievartos bei taip išvengti neteisingumo ir užtikrinti Konvencijos 6 straipsnio tikslų įgyvendinimą⁴⁹⁸. Teisė nebūti verčiamam kaltinti save patį, pasak EŽTT, visų pirma yra susijusi su kaltinamojo valios tylėti gerbimu ir implikuoja tai, kad kaltinimo šalis byloje siekia įrodyti kaltinamojo kaltumą nesiremdama įrodymais, gautais prievartiniais metodais ar spaudimu, palaužiančiais kaltinamojo valią⁴⁹⁹. Analizuojant EŽTT praktiką matyti, kad tais atvejais, kai konstatuojamas savęs nekaltinimo privilegijos pažeidimas, konstatuojamas ir teisės į sąžiningą procesą pažeidimas, dėl to galima būtų teigti, kad savęs nekaltinimo privilegijos pažeidimo konstatavimas yra tolygu kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą pažeidimui. Tai reiškia, kad pagal EŽTT praktiką, įrodymus, gautus

skyriaus plenarinės sesija išreiškė poziciją šiuo klausimu, kad, nesant galimybės paneigti provokavimo fakto, asmens traukimas baudžiamojon atsakomybėn yra negalimas. Laikantis būtent tokios pozicijos, įrodymų, gautų provokacijos metu, naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas, bent jau dėl tų veikų, kurios padarytos provokacijos metu, praktiškai tampa neaktualus, nes asmuo tokiu atveju tiesiog negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

⁴⁹⁸ *John Murray v. The United Kingdom*, no. 18731/91, judgment of 8 February 1996 (§ 45); *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§ 100); *Bykov v. Russia*, no. 4378/02, judgment (GC) of 10 March 2009 (§ 92).

⁴⁹⁹ *Saunders v. The United Kingdom*, no. 19187/91, judgment (GC) of 17 December 1996 (§§ 68–69); *J. B. v. Switzerland*, no. 31827/96, judgment of 3 May 2001; *P.G. and J.H. v. The United Kingdom*, no. 44787/98, judgment of 25 September 2001; *Allan v. the United Kingdom*, no. 48539/99, judgment of 5 November 2002 (§ 44); *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§§ 94–117); *O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, nos. 15809/02 and 25624/02, judgment (GC) of 29 June 2007 (§§ 53–63).

pažeidžiant šią privilegiją, turėtų būti draudžiama naudoti baudžiamajame procese.

Tokios pozicijos dėl savęs nekaltinimo privilegijos pažeidimo laikomasi tiek, kaip minėta, anglosaksų, tiek kontinentinės Vakarų Europos teisinėse tradicijose⁵⁰⁰. Pavyzdžiui, pagal Vokietijos BPK 136 straipsnio 1 dalį įtariamasis prieš jo pirmąją apklausą, be kita ko, turi būti informuojamas apie teisę atsisakyti duoti paaiškinimus (tylėti). Šio teisės normos pažeidimas ankstesnėje teismų praktikoje nebuvo „sankcionuojamas“ duotų paaiškinimų neleistinumu (*Beweisverwertungsverbot*). Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiasis Teismas, vadovaudamasis *argumentum e contrario*, aiškino, kad įstatymų leidėjas nenustatė draudimo vadovautis tokiu būdu gautais paaiškinimais kaip teisės normos pažeidimo sankcijos (kaip tai padarė Vokietijos BPK 136a straipsnio atveju – uždrausti apklausos metodai), be to, tai esą tik procedūrinė taisyklė⁵⁰¹. Vėlesniame sprendime, kuriame buvo sprendžiamas klausimas dėl įtariamojo, neįspėto apie teisę atsisakyti duoti paaiškinimus prieš save, duotų paaiškinimų policijos pareigūnui, Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiasis Teismas savo poziciją pakeitė. Teismas pažymėjo, kad vienas pagrindinių pripažintų baudžiamojo proceso teisės principų, beje, pozityviai išreikštas 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 14 straipsnio 3 dalies g punkte, ir prisidedantis prie sąžiningo proceso, yra tai, jog niekas negali būti verčiamas duoti paaiškinimus prieš save (*nemo tenetur se ipsum accusare*), t. y. teisė tylėti, todėl šios teisės (principo) pažeidimas turėtų būti sankcionuojamas paaiškinimų neleistinumu⁵⁰². Be to, šioje byloje buvo panaudotas ir *argumentum a fortiori*

⁵⁰⁰ Žr., pvz., pirmiau nurodytą Vokietijos BPK 136a straipsnį, Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimus BGHSt 25, 325; 31, 395; 1992, S. 1463–1467; taip pat žr.: PILNACEK, Ch. Überblick über die Grundsätze der Beweisermittlung und der Beweisverbote im österreichischen Strafverfahren. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999. p. 107; BARD, K. Beweisverbote im ungarischen Recht und Verwertung ausländischer Erhebungsergebnisse. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 224.

⁵⁰¹ BGHSt 22, 170; 31, 395.

⁵⁰² BGHSt 1992, S. 1463–1467.

pagal VFR BPK 243 straipsnio 4 dalies 1 punktą, nurodant, kad jeigu nenaudotini (nevertintini) paaiškinimai, duoti neinformavus apie minėtą teisę teismo nagrinėjimo metu, tai juolab nenaudotini (nevertintini) paaiškinimai, duoti policijos pareigūnui, nes pastaruoju atveju yra didesnis pavojus, kad įtariamasis savo padėtį pasunkins⁵⁰³. Pažymėtina, kad ši Vokietijos BPK 136 straipsnio 1 dalies pažeidimo atveju nustatyta įrodymų naudojimo neleistinumo taisyklė taikoma ne be išimčių. Tais atvejais, kai nustatoma, jog įtariamasis (kaltinamasis), nors ir neinformuotas, tačiau apie šias teises žinojo, jo paaiškinimais vadovautis leidžiama. Taip pat leidžiama ir kai kaltinamasis, turintis gynėją, teismo nagrinėjimo metu sutinka su jo paaiškinimų naudojimu (vertinimu) arba po jų ištyrimo tam nepaprieštarauja. Taigi, kaip matyti, Vokietijos teismams šiuo atveju svarbus ne formalus teisės normos, bet teisės, kaip tokios, pažeidimas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje taip pat pritariama pozicijai pripažinti įrodymus neleistiniais tais atvejais, kai jie yra gaunami pažeidžiant savęs nekaltinimo privilegiją. Šiame darbe jau pirmiau nurodytoje kasacinėje byloje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija situaciją, kai asmuo kaip liudytojas parodymus davė jį sulaikius dėl kontrabandos ir įspėjus dėl baudžiamosios atsakomybės, įvertino kaip draudimo versti duoti parodymus prieš save pažeidimą ir traktavo tokius liudytojo parodymus kaip neleistinus įrodymus šioje byloje⁵⁰⁴. Tokiai pozicijai derėtų pritarti, nes savęs nekaltinimo privilegija yra viena esminių įtariamojo (kaltinamojo) procesinių garantijų, kurios pažeidimo kompensuoti nėra įmanoma kitokiu būdu kaip tik pripažinti įrodymą, gautą pažeidžiant šią privilegiją, neleistinu ir taip jį pašalinti iš įrodinėjimo proceso.

⁵⁰³ Apie teisę duoti paaiškinimus arba atsisakyti tai daryti informuotinas ir kaltinamasis teismo nagrinėjimo metu (Vokietijos BPK 243 straipsnio 4 dalis). Nors įstatyme ir nenustatyta, kad paaiškinimai, gauti pažeidus šią nuostatą, yra nenaudotini kaip įrodymai (nevertintini), Vokietijos Federacinės Respublikos Aukščiausiasis Teismas, remdamas iš esmės analogiškais argumentais, tik šiuo atveju labiau akcentuodamas kaltinamojo gynybos galimybes, dar 8-ajame dešimtmetyje išaiškino, jog tokie paaiškinimai yra neleistini [BGHSt 25, 325; 31, 395].

⁵⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-163/2008.

Vis dėlto reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad, nors ir visuotinai pripažįstant, jog įrodymų, gautų pažeidžiant savęs nekaltinimo privilegiją, neleidžiama naudoti baudžiamajame procese, konkrečiu atveju gali būti ne visuomet aišku, leidžiama naudoti tam tikrą įrodymą baudžiamajame procese ar ne. Tai priklauso nuo savęs nekaltinimo privilegijos turinio, jos aiškinimo. Manytina, kad savęs nekaltinimo privilegijos pažeidimas pasireiškia ne tik tuo, kad siekiant išgauti parodymus ar paaiškinimus įtariamojo (kaltinamojo) atžvilgiu panaudojamas fizinis smurtas, psichinė prievarta, kitokie asmens valios išraišką ribojantys ar varžantys veiksmai, bet ir tais atvejais, kai, pavyzdžiui, įtariamajam (kaltinamajam) prieš apklausą neišaiškinama teisė atsakyti duoti parodymus (tylėti) ar teisė apie galimybę nevaržomai pasikonsultuoti su pasirinktu gynėju⁵⁰⁵. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad, pavyzdžiui, pagal EŽTT praktiką, savęs nekaltinimo privilegija neapima tokių įrodymų naudojimo baudžiamajame procese, kurie gali būti gauti iš kaltinamojo panaudojant procesines prievartos priemones, tačiau egzistuoja nepriklausomai nuo kaltininko valios, pavyzdžiui, dokumentai, gauti pagal sankciją, kvėpavimo, kraujo, šlapimo, plaukų mėginiai ar balso pavyzdžiai, taip pat kūno dalelės DNR tyrimui⁵⁰⁶. Tokia EŽTT pozicija suponuoja tai, kad daiktiniai įrodymai, nepaisant jų gavimo būdo, nepažeidžia savęs nekaltinimo privilegijos, dėl to, bent jau savęs nekaltinimo privilegijos atžvilgiu, jų nereikėtų drausti naudoti baudžiamajame procese. Tačiau pozicijos pagrįstumu verčia suabejoti EŽTT byla *Jalloh prieš Vokietiją*, kurioje buvo konstatuotas Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas, gaunant daiktinį įrodymą. Pagal byloje nustatytas aplinkybes, pareiškėjui, įtariamam prarijus maišelį su narkotinėmis medžiagomis, medicinos įstaigoje buvo jėga per nosį suleista vėmimą sukeliančių medžiagų, siekiant iš organizmo pašalinti skrandžio turinį kartu su maišeliu; atlikus tyrimą buvo nustatyta, kad maišelyje iš tiesų buvo narkotinės medžiagos. Vertindamas šią situaciją EŽTT, kaip ir ankstesniuose savo

⁵⁰⁵ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 638–645.

⁵⁰⁶ *Saunders v. The United Kingdom*, no. 19187/91, judgment (GC) of 17 December 1996 (§ 69); *J.B. v. Switzerland*, no. 31827/96, judgment 3 May 2001 (§ 68); *P.G. and J.H. v. The United Kingdom*, no. 44787/98, judgment of 25 September 2001 (§ 80); *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§ 102).

sprendimuose, pažymėjo, jog savęs nekaltinimo privilegija valstybėse, ratifikavusiose Konvenciją, taip pat kitose valstybėse pirmiausia siejama su kaltinamojo valios tylėti gerbimu ir teise nebūti verčiamam duoti parodymus, bei nusprendė, kad šiuo atveju kaltinamojo teisė savęs nekaltinti buvo pažeista, nepaisant to fakto, kad daiktinis įrodymas (narkotikų maišelis) ir egzistavo nepriklausomai nuo kaltinamojo valios. Tokį sprendimą EŽTT grindė tuo, kad šiuo atveju prievartos laipsnis buvo daug didesnis (Konvencijos 3 straipsnio pažeidimas), nusikaltimas nesunkus (nedidelio kiekio narkotinių medžiagų platinimas), kaltininkas prastai mokėjo kalbą ir dėl to, atliekant veiksmą, negalėjo tinkamai prieštarauti, be to, pagal Vokietijos teisę atliktas veiksmas buvo traktuojamas kaip teisėtas. Kaip matyti, EŽTT šioje byloje nukrypo nuo savo sprendimuose suformuluotos principinės pozicijos, kad save kaltinančio pobūdžio daiktiniai įrodymai, egzistuojantys nepriklausomai nuo kaltinamojo valios, nepatenka į savęs nekaltinimo privilegijos „veikimo lauką“, ir atliko interesų svėrimą: įvertino pažeidimo pobūdį ir laipsnį, inkriminuoto nusikaltimo sunkumą ir kt., didžiausią reikšmę suteikdamas aplinkybei, kad įrodymas šioje byloje buvo gautas pažeidžiant, EŽTT teigimu, vieną esminių, absoliutaus pobūdžio teisių (Konvencijos 3 straipsnis). Į tokią EŽTT poziciją (dėl daiktinių įrodymų, gautų pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį) gali būti žvelgiama iš baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimo arba baudžiamosios justicijos reputacijos išsaugojimo tikslų perspektyvos, kurios, manytina, negali pateisinti įrodymų naudojimo neleistinumo⁵⁰⁷. Vis dėlto sprendžiant tai, ar buvo pažeista savęs nekaltinimo privilegija, būtina atsižvelgti ir į EŽTT poziciją savo esme analogišku atveju.

EŽTT praktikoje taip pat yra kilęs įrodymų, gautų pažeidžiant Konvencijos 8 straipsnį (teisę į privataus gyvenimo gerbimą), naudojimo baudžiamajame procese klausimas teisės į sąžiningą procesą (Konvencijos 6 straipsnis) kontekste. Analizuojant EŽTT praktiką šiuo klausimu matyti, kad, anot Strasbūro teismo, tokių įrodymų (gautų pažeidžiant Konvencijos 8 straipsnį) naudojimas baudžiamajame procese jokiais atvejais nelemia proceso

⁵⁰⁷ Žr. šio darbo II. 2. 1. ir II. 2. 2. dalį.

nesąžiningumo kaltinamojo atžvilgiu, atitinkamai, tokie įrodymai Konvencijos atžvilgiu yra leistini naudoti baudžiamajame procese.

EŽTT sprendimuose dažnai cituojamoje byloje *Schenk prieš Šveicariją* pareiškėjas buvo nuteistas remiantis, be kita ko, telefoninių pokalbių įrašais, gautais pažeidžiant Šveicarijos nacionalinę teisę⁵⁰⁸. Šiuo atveju teisės pažeidimas pasireiškė tuo, kad telefoninių pokalbių pasiklausymo nesankcionavo teisėjas, kaip to reikalavo Šveicarijos teisė (tai, kad įrodymai buvo gauti pažeidžiant Šveicarijos teisę, buvo konstatuota ir Šveicarijos teismų sprendimuose). EŽTT, vertindamas tokių įrašų naudojimą kaltinamojo teisės į sąžiningą procesą kontekste (siekdamas nustatyti, ar procesas kaip visuma buvo sąžiningas), didžiausią dėmesį kreipė į tai, ar kaltinamojo gynybos teisės nebuvo suvaržytos. Atsižvelgiant į tai, kad kaltininkas turėjo galimybę (ir ja pasinaudojo) ginčyti įrodymo autentiškumą ir prieštarauti jo naudojimui, taip pat galėjo nevaržomai apklausti reikšmingus liudytojus, EŽTT neįžvelgė pagrindo konstatuoti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalies pažeidimo. Pažymėtina, kad šioje byloje Strasbūro teismas taip pat pripažino reikšmingu faktą, kad telefoninio pokalbio įrašas nebuvo vienintelis įrodymas, kuriuo buvo grindžiamas apkaltinamasis nuosprendis (§ 48). Šis papildomas argumentas leido daryti prielaidą, kad jei neteisėtai gautas įrodymas byloje būtų vienintelis ar pagrindinis, kaltinamojo teisė į sąžiningą procesą būtų pažeidžiama⁵⁰⁹. Tačiau tokios išvados teisingumą Konvencijos 8 straipsnio kontekste aiškiai paneigė pats EŽTT vėlesniuose savo sprendimuose. Byloje *Khan prieš Jungtinę Karalystę* teismas konstatavo, kad pareiškėjo pokalbio įrašas buvo daromas pažeidžiant Konvencijos 8 straipsnį⁵¹⁰. Šiuo atveju teisės pažeidimas pasireiškė tuo, kad slaptos pasiklausymo įrangos, kuri užfiksavo pareiškėjo pokalbį, naudojimas nebuvo numatytas įstatyme, kaip to reikalauja Konvencijos 8 straipsnio 2 dalis (Anglijos teismai šiuo atveju neįžvelgė nacionalinės teisės pažeidimo). Vis dėlto EŽTT nenustatė, kad tokio pokalbio

⁵⁰⁸ *Schenk v. Switzerland*, no. 10862/84, judgment of 12 July 1988.

⁵⁰⁹ *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 24; MEYER-LADEWIG, J. *Europäische Menschenrechtskonvention: Handkommentar*. 1 Aufl. Baden-baden, 2003, p. 113.

⁵¹⁰ *Khan v. The United Kingdom*, no. 35394/97, judgment of 12 May 2000.

įrašo kaip įrodymo naudojimas baudžiamojoje byloje pažeidė kaltinamojo teisę į sąžiningą procesą, nepaisant to, kad tai buvo vienintelis jo kaltės įrodymas. Šiuo atveju sprendžiant, ar procesas kaip visuma buvo sąžiningas, EŽTT buvo svarbu tik tai, kad pareiškėjui buvo sudarytos visos galimybės ginčyti įrodymo autentiškumą ir prieštarauti jo naudojimui (§§ 37–38). Tokia Strasbūro teismo pozicija dėl įrodymų, gautų pažeidžiant teisę į privataus gyvenimo gerbimą (Konvencijos 8 straipsnis), naudojimo baudžiamajame procese teisės į sąžiningą procesą atžvilgiu (Konvencijos 6 straipsnis) patvirtinta ir vėlesniuose sprendimuose⁵¹¹.

Pažymėtina, kad teisė į privataus gyvenimo gerbimą yra ne procesinio, bet materialaus pobūdžio. Baudžiamajame procese ši teisė įtariamąjo (kaltinamojo) atžvilgiu paprastai yra dažniausiai varžoma. Vis dėlto ji priklauso ne tik įtariamajam (kaltinamajam), tačiau ir bet kuriam kitam asmeniui. Be to, ją valstybė gali varžyti (ar net pažeisti) ne tik baudžiamajame procese, bet ir daugeliu kitų atvejų. Ir, manytina, šios teisės pažeidimas gali ir turėtų būti kompensuojamas kitais būdais nei pripažįstant įrodymus neleistiniais.

Visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kad, sprendžiant, ar gaunant įrodymą buvo pažeista kaltinamojo teisė į privataus gyvenimo gerbimą (Konvencijos 8 straipsnis), esmės nekeičia tai, naudojami tokiu būdu gauti įrodymai baudžiamajame procese ar nenaudojami. Dėl to argumentas, kad, nenaudojant tokių įrodymų baudžiamajame procese kaltinamojo kaltumui pagrįsti, bus kompensuotas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas, yra netinkamas. Net ir tuo atveju, jei įrodymas konkrečioje byloje nebūtų naudojamas kaltinamojo kaltumui pagrįsti, Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas išlieka. Kitaip sakant, įrodymo naudojimo neleistinumas tokiu atveju nepaneigia, nepanaikina Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo. Be abejo,

⁵¹¹ *Bykov v. Russia*, no. 4378/02, judgment (GC) of 10 March 2009; *Heglas v. the Czech Republic*, no. 5935/02, judgment of 1 March 2007; *P.G. and J.H. v. The United Kingdom*, no. 44787/98, 25 September 2001. Pavyzdžiui, pastarojoje byloje lyginamajai analizei policijos įstaigoje buvo paimtas įtariamąjo balso pavyzdys jam nežinant (slapta). Nepaisant to, kad toks veiksmas nebuvo *in accordance with law*, dėl ko konstatuotas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas, jo naudojimas baudžiamajame procese nelėmė teisės į sąžiningą procesą pažeidimo.

nenaudojant įrodymo baudžiamajame procese, tikimybė, kad klausimas dėl Konvencijos 8 straipsnio pasieks EŽTT, yra itin menka. Vis dėlto manytina, kad viešasis interesas atskleisti nusikalstamas veikas, implikuojantis efektyvios baudžiamosios justicijos imperatyvą, teisinėje valstybėje negali būti „paaukotas“ remiantis tokiu pragmatiniu argumentu. Tai, kad EŽTT praktikoje įrodymų, gautų pažeidžiant Konvencijos 8 straipsnį, naudojimas baudžiamajame procese nelemia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo, be abejo, nereiškia, kad EŽTT „sankcionuoja“ neteisėtą kišimąsi į asmens privatą gyvenimą. Tokia pozicija nepaneigia valstybių prisiimtų įsipareigojimų pagal Konvenciją laikymosi būtinumo. Esant Konvencijoje nustatytiems pagrindams ir sąlygoms EŽTT konstatuos Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą.

Nacionalinėje teisėje gali ir, manytina, turėtų būtų numatytos efektyvios priemonės kompensuoti teisės į privataus gyvenimo gerbimo pažeidimus. Lietuvos teisėje yra nustatytas tam tikras tokio kompensavimo mechanizmas, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatyme⁵¹². Pažymėtina, kad, atlyginus padarytą žalą, pareiškėjas netenka nukentėjusiojo statuso Konvencijos prasme, atitinkamai teisės kreiptis į EŽTT dėl Konvencijos garantuojamos teisės (laisvės) pažeidimo. EŽTT praktika rodo, kad šiuo aspektu svarbus ir konkrečių pareigūnų, pažeidusių įtariamojo (kaltinamojo) ar kito asmens teisę į privataus gyvenimo gerbimą, asmeninės teisinės atsakomybės išsprendimas⁵¹³.

Šio darbo I dalyje analizuotoje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartyje, kaip minėta, įtvirtinta gana kategoriška nuostata, kad duomenys, kurie gaunami suvaržant įstatymų garantuotas žmogaus teises (*pavyzdžiui, asmens teisę į privataus gyvenimo ir susižinojimo slaptumo gerbimą*), nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, laikomi gauti neteisėtu būdu ir pažeidžia BPK 20 straipsnio 4 dalies

⁵¹² *Valstybės žinios*, 2002, nr. 56-2228.

⁵¹³ *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010.

reikalavimus⁵¹⁴ (kursyvas – aut.). Tai, kad tokiais atvejais yra pažeidžiamas BPK 20 straipsnio 4 dalies įpareigojimas rinkti duomenis (įrodymus) tik teisėtai, abejonių nekelia. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad šiuo atveju žmogaus teisės į privatus gyvenimo gerbimą pažeidimą, gaunant įrodymus, teisėjų kolegija konstatavo remdamasi EŽTT jurisprudencija dėl Konvencijos 8 straipsnio aiškinimo ir taikymo. O juk EŽTT praktikoje, minėta, įrodymų, gautų pažeidžiant Konvencijos 8 straipsnį, naudojimas baudžiamajame procese nelemia Konvencijos 6 straipsnio pažeidimo. Vis dėlto, analizuojant šią Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartį pirmiau pažymėta, kad įrodymų pripažinimą neleistiniais (įrodymų naudojimo neleistinumą) šiuo atveju, tikėtina, lėmė aplinkybė, kad dėl padarytų proceso pažeidimų nebuvo galimybės paneigti galimo provokavimo padaryti nusikalstamą veiką fakto.

Kompensuojant teisės į privataus gyvenimo gerbimo pažeidimą kitais būdais nei pripažįstant įrodymus, gautus pažeidžiant šią teisę, neleistiniais, nėra aukojamas tiesos nustatymas baudžiamajame procese, o valstybė nepraranda legitimumo, dėl to, manytina, tai yra geresnis šio klausimo sprendimo būdas⁵¹⁵. Atsižvelgiant į tai, kad teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimas gali būti kompensuojamas kitomis priemonėmis nei konstatuojant įrodymų, gautų pažeidžiant šią teisę, naudojimo neleistinumą, o baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimo bei baudžiamosios justicijos reputacijos išsaugojimo tikslai, manytina, nepateisina įrodymų naudojimo neleistinum⁵¹⁶, darytina išvada, kad *teisės į privataus gyvenimo gerbimą pažeidimas neturėtų lemti įrodymų naudojimo neleistinumą*.

Teisės į sąžiningą procesą (Konvencijos 6 straipsnis) aspektu EŽTT praktikoje taip pat yra kilęs įrodymų, gautų pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas teises (draudimas kankinti, elgtis nežmoniškai ar kitaip žeminant žmogaus orumą), naudojimo baudžiamajame procese klausimas.

⁵¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-141/2008.

⁵¹⁵ *Osborn D.* Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia.

⁵¹⁶ Žr. šio darbo II. 2. 1. ir II. 2. 2. dalis.

Savo esme tai yra materialaus (ne procesinio) pobūdžio teisė. Lygiai taip kaip ir Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtinta teisė, ji gali būti pažeidžiama ne tik baudžiamojo proceso metu, be to, priklauso visiems be išimties žmonėms. Ar šios teisės pažeidimas, gaunant įrodymus, gali būti kompensuojamas kitais būdais nei pripažįstant įrodymus neleistiniais, yra rimtas klausimas, nes tai yra viena esminių ir turinčių absoliutų pobūdį Konvencijos teisių ir, anot EŽTT, įrodymų, gautų pažeidžiant šią teisę, naudojimas baudžiamajame procese visada kelia rimtų abejonių dėl proceso sąžiningumo, net jei tokie įrodymai nėra lemiami priimant nuosprendį⁵¹⁷.

Pagal EŽTT formuojamą praktiką pareiškimai (pavyzdžiui, prisipažinimai), išgauti kankinant ar kitaip netinkamai elgiantis ir taip pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį ir naudojami kaip įrodymai, nustatant reikšmingas bylos aplinkybes, visais atvejais daro procesą nesąžiningą⁵¹⁸. Atsižvelgiant į tokią EŽTT poziciją, galima būtų teigti, kad *asmeninius įrodymus* (pareiškimus, parodymus, prisipažinimus ir pan.), gautus pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintas teises, Konvencijos atžvilgiu visais atvejais yra draudžiama naudoti baudžiamajame procese. Tokios pozicijos įpareigoja laikytis ir 1984 m. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, kurios 15 straipsnyje nustatyta, kad kiekviena valstybė, šios Konvencijos šalis, užtikrina, kad bet koks pareiškimas, kuris, kaip nustatyta, buvo išgautas kankinant, negali būti laikomas įrodymu jokiame teismo procese, išskyrus atvejus, kai jis panaudojamas prieš asmenį, kaltinamą kankinimu, kaip įrodymas, kad tas pareiškimas buvo padarytas⁵¹⁹. Vis dėlto pažymėtina, kad įtariamojo (kaltinamojo) pareiškimai (parodymai, prisipažinimas ir pan.), išgauti kankinant, elgiantis nežmoniškai ar žeminant jo orumą, visais atvejais

⁵¹⁷ *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§§ 99, 104); *Harutyunyan v. Armenia*, no. 36549/03, judgment of 28 June 2007 (§ 63); *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 (§165).

⁵¹⁸ *Harutyunyan v. Armenia*, no. 36549/03, judgment of 28 June 2007 (§§ 63, 64, 66); and *Levința v. Moldova*, no. 17332/03, judgment of 16 December 2008 (§§ 101, 104, 105); *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 (§ 166).

⁵¹⁹ *Valstybės žinios*, 2006-07-22, nr. 80-3141. Lietuva prie šios konvencijos yra prisijungusi 1991 m. rugsėjo 10 d.

traktuotini kaip gauti prievarta ir pažeidžiantys savęs nekaltinimo privilegiją, kuri, minėta, yra procesinio pobūdžio garantija, lemianti įrodymų naudojimo neleistinumą. Kitų asmenų, pavyzdžiui, liudytojo, nukentėjusiojo, parodymai, išgauti kankinant, elgiantis nežmonišškai ar žeminant jų orumą, manytina, turėtų būti traktuojami kaip leistini naudoti baudžiamajame procese, nes draudžiant juos naudoti tokiems asmenims (liudytojui, nukentėjusiajam ir kt.) niekaip nebūtų kompensuojamas padarytas pažeidimas. Tokiais parodymais turėtų būti tiesiog nesivadovaujama, nes *ab initio* egzistuočių nepašalinamos abejonės jų patikimumu.

Pažymėtina, kad nei EŽTK, nei 1984 m. Konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą nėra tiesioginio draudimo naudoti baudžiamajame procese *daiktinius įrodymus*, išgautus kankinant, elgiantis nežmonišškai ar žeminant orumą. EŽTT byloje *Jalloh prieš Vokietiją* pažymėta, kad daiktiniu įrodymu, kuris gautas kankinant, jokiais atvejais negali būti remiamasi grindžiant asmens, kurio atžvilgiu pažeista ši teisė, kaltumą, nepriklausomai nuo jo įrodomosios vertės. EŽTT teigimu, kitokia išvada netiesiogiai pateisintų moraliai smerktiną elgesį, kurį Konvencijos 3 straipsnio autoriai siekė uždrausti⁵²⁰. Šią savo poziciją EŽTT pakartojo byloje *Gäfgen prieš Vokietiją*⁵²¹. Atsižvelgiant į šiuos išaiškinimus, būtų galima teigti, kad Konvencijos atžvilgiu daiktinius įrodymus, gautus kankinant, visais atvejais turėtų būti draudžiama naudoti baudžiamajame procese. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad toks išaiškinimas tiek *Jalloh prieš Vokietiją* byloje, tiek *Gäfgen prieš Vokietiją* byloje yra *obiter dicta*, o EŽTT jurisprudencijoje nebuvo nė vieno atvejo, kai daiktinis įrodymas būtų buvęs išgautas kankinant ir naudojamas baudžiamajame procese. Be to, iš minėtuose sprendimuose nurodytos argumentacijos akivaizdu, kad EŽTT savo poziciją šiuo klausimu grindžia išimtinai teismo reputacijos (angl. – *judicial*

⁵²⁰ *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§ 105).

⁵²¹ *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 (§§ 167, 173).

integrity) išsaugojimo argumentu, kuris kaip įrodymų naudojimo neleistinumo pagrindas, manytina, nėra tinkamas⁵²².

Konkrečiai byloje *Jalloh prieš Vokietiją* kilo klausimas dėl daiktinių įrodymų, gautų pažeidžiant elgiantis kaltininko atžvilgiu *nežmonišškai ir žeminant jo orumą* (Konvencijos 3 straipsnis), naudojimo baudžiamajame procese. Prieš vertindamas situaciją šioje byloje Konvencijos 6 straipsnio aspektu, Strasbūro teismas pažymėjo, kad klausimas, ar įrodymų, gautų atliekant veiksmus, kurie vertinami kaip nežmoniškas ir žeminantis elgesys, naudojimas *eo ipso* lemia proceso nesąžiningumą, paliekamas atviras⁵²³. Vis dėlto šioje byloje buvo konstatuota, kad kaltinamojo teisė į sąžiningą procesą buvo pažeista. Iš nurodytos motyvacijos galima išvelti tris pagrindinius argumentus, dėl ko šiuo atveju nuspręsta konstatuoti Konvencijos 6 straipsnio pažeidimą. Pirma, nepaisant to, kad pareigūnų veiksmais pareiškėjui nebuvo tyčia siekiama sukelti skausmą ir kančią, įrodymas buvo gautas pažeidžiant vieną esminių Konvencijos garantuojamų teisių. Antra, įrodymas buvo lemiamas, grindžiant pareiškėjo kaltę. Trečia, viešajam interesui užtikrinti (nubausti kaltą asmenį) negali būti suteikiama tokia reikšmė, kuri šiuo atveju pateisintų įrodymo naudojimą: priemonės, kurių imtasi, buvo nukreiptos į gatvės prekeivį, pardavinėjantį palyginti mažo kiekio narkotines medžiagas, kuriam galiausiai teismas paskyrė laisvės atėmimą šešioms mėnesiams, atidedant bausmės vykdymą. Šių argumentų Strasbūro teismui pakako konstatuoti, kad įrodymų, gautų prievarta sugirdžius vėmimą skatinančių medžiagų, naudojimas lėmė proceso kaip visumos nesąžiningumą. Neanalizuojant tokio motyvavimo įtikinamumo⁵²⁴, pažymėtina, kad šiuo atveju

⁵²² Žr. šio darbo II. 2. 2. dalį.

⁵²³ *Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006 (§ 107).

⁵²⁴ Pavyzdžiui, trečiasis argumentas suponuoja, kad jei kaltinamasis būtų įtariamas padaręs sunkesnį nusikaltimą (pavyzdžiui, būtų stambesnio masto narkotinių medžiagų prekeivis), įrodymo, gauto analogiškoje situacijoje, naudojimas baudžiamajame procese galėtų ir nelemti proceso nesąžiningumo. Tačiau, kaip pažymi teisėjai Wildhaber ir Calfisch atskirojoje (prieštaraujančioje) nuomonėje, tokia argumentacijos seka atrodo keistai: kuo svarbesnis prekeivis, tuo „legalesnis“ vėmimą skatinančių medžiagų naudojimas, kas iš esmės reiškia, jog stambesnio masto prekeivių sveikata yra mažiau vertinama nei smulkaus masto prekeivių. Tačiau, kaip tiesiogiai pažymima EŽTT praktikoje (pvz., *Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010 (§ 176) proceso sąžiningumo standartai taikomi visuose procesuose vienodai, nepriklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, o

EŽTT atliko interesų svėrimą, t. y. faktiškai vadovavosi teorija, kuri teisinėje valstybėje, manytina, nėra tinkama įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumui pagrįsti⁵²⁵.

Manytina, kad daiktinių įrodymų, gautų kankinant, elgiantis nežmoniškai ar žeminančiomis priemonėmis, pripažinimas neleistinomis ne visais atvejais yra proporcinga (adekvati) priemonė padarytam pažeidimui kompensuoti. Sprendžiant tokių įrodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimą, atsižvelgtina į EŽTT formuojamą praktiką. Tačiau manytina, kad tokiais atvejais įrodymų naudojimo neleistinumą galėtų pateisinti ne materialios teisės (nebūti kankinamam ir t. t.), o procesinės teisės nebūti verčiamam prisidėti prie savęs įkaltinimo (savęs nekaltinimo privilegijos) pažeidimas. Taigi šio klausimo sprendimas turėtų priklausyti nuo savęs nekaltinimo privilegijos turinio aiškinimo. Jei būtų traktuojama, kad daiktinių įrodymų gavimas, pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį, pažeidžia įtariamojo (kaltinamojo) teisę nebūti verčiamam prisidėti prie savęs įkaltinimo, tokie įrodymai turėtų būti pripažinti neleistinomis. Kitu atveju įrodymai, net ir gauti pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį, turėtų būti leidžiami naudoti baudžiamajame procese. Pažymėtina, kad tokia pozicija jokiais būdais negalėtų būti traktuojama kaip ribojanti nukentėjusio nuo kankinimo, nežmoniškai ar žeminančiomis priemonėmis elgesio asmens teises reikalauti tinkamo žalos atlyginimo, o valstybės teisę (pareigą) patraukti baudžiamajon atsakomybę kankinusius asmenis. *Restitutio in integrum*, pavyzdžiui, atlyginant žalą civilinio proceso tvarka, ir kaltų asmenų nubaudimas tokiais atvejais, manytina, yra būtina valstybės legitimumo išsaugojimo sąlyga⁵²⁶.

nusikaltimo sunkumas negali būti pagrindas skirtingai vertinti analogiškas situacijas sąžiningumo aspektu.

⁵²⁵ Žr. šio darbo II. 2. 2. dalį.

⁵²⁶ Žr., pvz., *Gäffgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010. Ši byla detaliau neanalizuojama dėl to, kad joje buvo sprendžiamas klausimas, ar daiktinių įrodymų, kurie buvo rasti remiantis pareiškėjo parodymais, gautais pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį (nežmoniškai ir žeminančiomis priemonėmis), naudojimas nelėmė proceso nesąžiningumo, t. y. šioje byloje kilo vadinamosios „užnuodyto medžio vaisiaus“ doktrinos (angl. – *Fruit of the poisonous tree doctrine*) galiojimo arba, kitaip sakant, įrodymų naudojimo neleistinumo taikymo netiesiogiai gautiems įrodymams (vok. – *Fernwirkung von Beweisverwertungsverbote*) klausimas, kurio disertacinis tyrimas neapima.

Įrodymai turėtų būti pripažįstami neleistiniais ne tik tais atvejais, kai pažeidžiama savęs nekaltinimo privilegija, bet ir kai gaunant įrodymą pažeidžiamos kitos įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos, užtikrinančios jo teisę į gynybą. Gintis pačiam arba per gynėją yra viena esminių teisingo (sąžiningo) proceso prielaidų: neužtikrinus šios teisės, procesas negali būti traktuojamas kaip teisingas (sąžiningas). Taip yra dėl to, kad tokiu atveju įtariamasis (kaltinamasis) praranda galimybę daryti įtaką proceso eigai ir rezultatui, taip pat gaunamiems įrodymams, ir faktiškai paverčiamas proceso objektu⁵²⁷. Dėl to, manytina, teisės į gynybą pažeidimas negali būti kompensuojamas kitais būdais kaip tik pripažįstant įrodymus, gautus pažeidžiant šią teisę, neleistiniais.

Teisės į gynybą pažeidimai, gaunant įrodymus, gali pasireikšti įvairiai, pavyzdžiui, neužtikrinant įtariamojo (kaltinamojo) ir (ar) jo gynėjo dalyvavimo, atliekant tam tikrą proceso veiksmą, teisės. BPK gana preciziškai reguliuoja įtariamojo (kaltinamojo) bei jo gynėjo dalyvavimą, atliekant proceso veiksmus. Gynėjas turi teisę ne tik dalyvauti įtariamojo apklausoje (BPK 48 straipsnio 1 dalies 2 punktas), bet ir veiksmuose, kurie atliekami su įtariamuoju, taip pat įtariamojo arba jo gynėjo prašymu atliekamuose veiksmuose (BPK 48 straipsnio 1 dalies 4 punktas), o su ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu – ir kituose įrodymų rinkimo veiksmuose (BPK 48 straipsnio 1 dalies 5 punktas). Taip pat įstatyme numatyti atskiri atvejai, kai įtariamasis ir gynėjas turi teisę dalyvauti proceso veiksmuose (pavyzdžiui, BPK 184 straipsnio 4 dalis). Neužtikrinus įtariamojo (kaltinamojo) ir (ar) jo gynėjo dalyvavimo teisės – neinformavus apie atliekamo veiksmo laiką ar vietą, neleidžiant dalyvauti ir pan. – proceso veiksmo metu gautų įrodymų turėtų būti neleidžiama naudoti baudžiamajame procese⁵²⁸. Įrodymų naudojimo neleistinumas turėtų būti taikomas ir kitais atvejais, kai gaunant įrodymą pažeidžiamos įtariamojo (kaltinamojo) teisės

⁵²⁷ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 26, 332; 38, 374.

⁵²⁸ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 634–638; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 187; taip pat žr. Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimus BGH 38, 372; BGHSt 26, 332.

daryti įtaką proceso veiksmų rezultatams: pavyzdžiui, pažeidžiama ekspertizės skyrimo tvarka, kuri užtikrina galimybę įtariamajam (kaltinamajam) daryti įtaką ekspertizės rezultatams, pavyzdžiui, nepranešant įtariamajam ir jo gynėjui apie inicijuojamą ekspertizės skyrimą ar neužtikrinant galimybės pateikti prašymus dėl klausimų (BPK 209 straipsnio 1 dalis)⁵²⁹; prieš apklausą tinkamai neinformuojant įtariamojo apie reiškiamo įtarimo pobūdį, pagrindą ar nesudarant jam laiko ir galimybių pasirengti gynybai (pavyzdžiui, konsultuotis su savo pasirinktu gynėju) (BPK 8 straipsnio 3 dalis, 44 straipsnio 2 dalies 7 punktas, 187 straipsnio 1 dalis, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies a, b ir c punktai)⁵³⁰.

Tokios pozicijos laikomasi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus praktikoje. Šio darbo I dalyje jau minėtoje nutartyje Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinė sesija, sistemiškai aiškindama BPK 184 straipsnio nuostatas, nurodė, kad „suimto įtariamojo pristatymas į prokuroro prašymu ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamą apklausą būtinas tada, kai toks įtariamasis pareiškia norą dalyvauti minėtoje apklausoje. Tokiu atveju be įtariamojo dalyvavimo atlikta apklausa būtų neteisėta, o jos rezultatai niekiniai“⁵³¹. Įrodymų naudojimo neleistinumo aspektu analogiškai buvo įvertinta situacija, kai bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka metu nuteistojo prašymu buvo atliekami papildoma įvykio vietos apžiūra ir eksperimentas, apie kurių atlikimo vietą ir laiką nebuvo pranešta nei nuteistajam, nei jo gynėjui, dėl to jie juose nedalyvavo. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija šiuo atveju konstatavo, kad „minėtus proceso veiksmus atlikus nepranešus apie jų atlikimo vietą ir laiką nei nuteistajam, nei jo gynėjui (kai juos atliekant pagal įstatymą minėti proceso dalyviai turėjo teisę dalyvauti), buvo padarytas esminis baudžiamojo proceso

⁵²⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 637; ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005, p. 236.

⁵³⁰ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 636; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 185–186; taip pat Vokietijos Federacinio Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 38, 372; 42, 15; 42, 170.

⁵³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-221/2008.

įstatymo pažeidimas, nes buvo suvaržytos įstatymo garantuotos kaltinamojo teisės į gynybą (BPK 369 straipsnio 3 dalis), todėl apeliacinės instancijos teismas, pagrįsdamas nuteistojo kaltę, negalėjo remtis autotechninės ekspertizės išvadomis, kurios pagrįstos eksperimento metu gautų duomenų pagrindu, nors tų duomenų patikimumu ir nebuvo pagrindo abejoti⁵³².

Teisės į gynybą pažeidimas, minėta, ir daugelyje kitų teisės sistemų (tiek kontinentinės, tiek anglosaksų teisinės tradicijos) lemia įrodymų naudojimo neleistinumą. Vokietijos teismų praktikoje įrodymai, gaunami pažeidžiant įtariamojo (kaltinamojo) procesines teises, garantuojančias jo kaip proceso subjekto (ne objekto) teisinį statusą, pripažįstami neleistiniais, todėl šiuo aspektu įrodymų naudojimo neleistinumas (*Beweisverwertungsverbot*) yra viena iš įtariamojo (kaltinamojo) procesinių teisių apsaugos formų. Pavyzdžiui, neleistiniais pripažįstami įrodymai, gauti pažeidžiant įtariamojo teisę būti informuotam apie galimybę pasikonsultuoti su pasirinktu gynėju ir bet kuriuo proceso metu turėti gynėją (Vokietijos BPK 136 straipsnio 1 dalies, 137 straipsnio 1 dalis)⁵³³, kaip ir įrodymai, gauti pažeidžiant įtariamojo dalyvavimo teisę. Vokietijos BPK 168c straipsnio 2 dalies ir 168d straipsnio 1 dalies nuostatos užtikrina įtariamajam teisę dalyvauti teisėjo atliekamoje liudytojo ar specialisto apklausoje, taip pat objektų apžiūroje. Šių nuostatų pažeidimas lemia tokiu būdu gautų įrodymų naudojimo neleistinumą. Pagrindinis argumentas šiuo atveju yra tas, kad įtariamojo (kaltinamojo) teisė dalyvauti teisėjo (teismo) atliekamuose procesiniuose veiksmuose nėra tiesiog procedūrinė taisyklė, o nuostata, garantuojanti jo teisę į teisingą teisminį nagrinėjimą (Vokietijos Pagrindinio Įstatymo 103 straipsnio 1 dalis, Konvencijos 6 straipsnis) ir efektyvią gynybą: neužtikrinus šios teisės, įtariamasis (kaltinamasis) ar gynėjas praranda galimybę daryti įtaką proceso veiksmo rezultatams – įrodymams⁵³⁴.

⁵³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-656/2007.

⁵³³ Vokietijos Federacinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas BGH 38, 372.

⁵³⁴ Vokietijos Federacinio Aukščiausiojo Teismo sprendimas BGHSt 26, 332.

Baudžiamojo proceso teisėje, be įtariamojo (kaltinamojo), yra ir kitų proceso dalyvių, pavyzdžiui, nukentėjusysis, liudytojas, jų atstovai, kuriems baudžiamojo proceso įstatymas taip pat užtikrina įvairias procesines teises. Tačiau kitų asmenų nei įtariamasis (kaltinamasis) procesinių teisių pažeidimas, manytina, neturėtų lemti įrodymų naudojimo neleistinumo.

Pagal BPK 44 straipsnio 10 dalį, kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, be kita ko, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą. Pašalinus iš įrodinėjimo proceso įrodymus, gautus pažeidžiant paties nukentėjusiojo teises, šių teisių (įtvirtintų BPK 44 straipsnio 10 dalyje) įgyvendinimas gali ne tik pasunkėti, bet kraštutiniais atvejais tapti ir neįmanomas. Pavyzdžiui, Rusijos teismų praktikoje yra atvejų, kai įrodymai pripažįstami neleistiniais dėl to, kad, atliekant proceso veiksmą, pažeidžiamos nukentėjusiojo teisės. Ne vieną kartą neleistinu pripažintas, pavyzdžiui, parodymo atpažinti protokolai dėl to, kad nukentėjusiajam nebuvo užtikrintos galimybės susipažinti su parodymo atpažinti protokolu ir daryti jame pastabas⁵³⁵. Abejodama teismų praktikos teisingumu, S. D. Šestakova (Ц. Д. Шестакова), manytina, pagrįstai tokią situaciją įvardija „triguba viktimizacija“. Ir iš tiesų, tokiu atveju nukentėjusysis pirmiausia patiria žalą dėl jo atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos, po to, atliekant proceso veiksmą, pažeidžiamos jo teisės, o galiausiai dėl jo teisių pažeidimo pašalinamas įrodymas, kuris gali prisidėti prie asmens, padariusio nusikalstamą veiką, nuteisimo ir nukentėjusiajam padarytos žalos atlyginimo⁵³⁶. Manytina, kad tokių įrodymų naudojimo neleistinumas būtų ne tik nesuderinamas su proporcingumu, bet ir apskritai nelogiškas: pripažįstant įrodymą neleistinu nukentėjusiajam niekaip nekompensuojama, o dėl to jis patiria tik neigiamų

⁵³⁵ ШЕСТАКОВА, Ц. Д. Допустимость доказательств в уголовном процессе России и США [interaktyvus]. *Уголовное право*, 2004, no. 3. [žiūrėta 2010 m. liepos 3 d.], p. 102. Prieiga per internetą: <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/st/shestakova_2004.htm>. Pažymėtina, kad nukentėjusysis atpažindavo įtariamąjį kaip asmenį, padariusį nusikalstamą veiką jo atžvilgiu, o įrodymai pripažinti neleistiniais įtariamojo (kaltinamojo) gynybos prašymu.

⁵³⁶ ШЕСТАКОВА, Ц. Д. Допустимость доказательств в уголовном процессе России и США [interaktyvus]. *Уголовное право*, 2004, no. 3. [žiūrėta 2010 m. liepos 3 d.], p. 102. Prieiga per internetą: <http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/st/shestakova_2004.htm>.

padarinių. Arba, pavyzdžiui, ikiteisminio tyrimo metu atliekamos jaunesnio kaip aštuoniolikos metų nukentėjusiojo apklausos metu neužtikrinama apklausiamąjo atstovo dalyvavimo teisė (BPK 186 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos nuostatos pažeidimas): pripažįstant apklausos protokolą neleistinu įrodymu, nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams kiltų dar didesnė grėsmė nei neigiami padariniai, kurių jis galėjo patirti tokios apklausos metu.

Pažymėtina, kad proceso veiksmo, atliekamo pažeidžiant teisės normas, nukreiptas į nukentėjusiojo interesų apsaugą, metu gautų rezultatų patikimumas gali kelti abejonių. Tačiau šio darbo I dalyje padaryta išvada, kad patikimumas kaip įrodymų turinio reikalavimas nepriskirtinas prie įrodymų leistinumą, dėl to abejonės įrodymų patikimumu nėra pagrindas konstatuoti įrodymų naudojimo neleistinumą. Kilus abejonių dėl įrodymų patikimumo, teismas turi juos nuodugnai patikrinti (tiek įrodymų gavimo aplinkybes, tiek jų turinį), palyginti juos su kitais įrodymais ir t. t. Jei dėl įrodymų, gautų pažeidžiant nukentėjusiojo teises (teisėtus interesus), patikimumo kyla abejonių ir jų neįmanoma pašalinti, teismas laisvo įrodymų vertinimo metu juos atmeta (jais nesivadovauja). Pavyzdžiui, nepilnamečio apklausos metu neužtikrinama jo atstovo dalyvavimo teisė (BPK 186 straipsnio 3 dalies nuostatos pažeidimas), o apklausoje dalyvauja įtariamasis: nepaisant to, kad įstatymas įsakmiai įpareigoja ikiteisminio tyrimo teisėją užtikrinti, jog tokiu atveju nepilnamečiam nukentėjusiajam nebūtų daromas neleistinas poveikis (BPK 186 straipsnio 2 dalis), apklausoje nedalyvaujant nepilnamečio nukentėjusiojo atstovui tokio poveikio tikimybė ir jo įtaka apklausiamąjo parodymų teisingumui yra didesnė, ir tai teismas turėtų įvertinti prieš remdamasis nepilnamečio nukentėjusiojo parodymais.

Analogiškai vertintini ir atvejai, kai gaunant įrodymą pažeidžiamos baudžiamojo proceso įstatyme įtvirtintos liudytojo teisės. Pavyzdžiui, apklausos metu liudytojui neužtikrinama teisė susipažinti su savo parodymų protokolu ir daryti jame pakeitimus bei pastabas (BPK 81 straipsnio 2 punktas). Pripažinus tokį apklausos protokolą neleistinu įrodymu, liudytojas nepatirtų jokio kompensavimo. Vėliau procese liudytojas (ar kitas proceso

dalyvis), be abejo, gali ginčyti ankstesnės apklausos protokole užfiksuotų parodymų teisingumą, o nepavykus išsklaidyti abejonių dėl to, ar apklausos protokole liudytojo parodymai užfiksuoti teisingai, teismas ginčijamais parodymais nesivadovaus (juos atmes kaip nepatikimus). Tokios pozicijos laikomasi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus praktikoje. Šio darbo I dalyje jau minėtoje byloje ikiteisminio tyrimo metu apklausiant nepilnametę liudytoją buvo padarytas BPK 183 straipsnio pažeidimas – protokole nebuvo jos parašo dėl to, kad teisės buvo išaiškintos, o teisme ji teigė, kad teisių jai tyrėja neišaiškino. Teisėjų kolegija, remdamasi tuo, kad žemesnės instancijos teismai tinkamai patikrino liudytojos ikiteisminio tyrimo metu atliktos apklausos aplinkybes ir įsitikino, kad šie iš karto po įvykio duoti parodymai nebuvo išgauti neleistiniais būdais, yra teisingi ir atitinka kitus byloje esančius įrodymus, laikė tokius duomenis įrodymais⁵³⁷.

Atkreiptinas dėmesys į liudijimo imunitetus, įtvirtintus BPK 80 straipsnyje, 82 straipsnio 2 dalyje, nes kai kurios šių straipsnių nuostatos yra glaudžiai susijusios su įtariamojo (kaltinamojo) procesiniu statusu.

BPK 80 straipsnyje nurodyti asmenys, kurie kaip liudytojai negali būti apklausiami apie šiame straipsnyje konkrečiai įvardytas aplinkybes. Loginis–lingvistinis, sisteminis ir teleologinis BPK 80 straipsnio nuostatų aiškinimas suponuoja ne tik tai, kad pareigūnams draudžiama apklausti nurodytus asmenis kaip liudytojus apie šiame straipsnyje įvardytas aplinkybes (įskaitant bet kokio pobūdžio vertimą duoti parodymus), bet ir tai, kad nurodyti asmenys turi teisę neduoti parodymų apie jas. Dėl to visais atvejais, kai tokie asmenys yra apklausiami kaip liudytojai⁵³⁸, jiems privalo būti išaiškinta teisė neduoti parodymų apie aplinkybes, kurios sudaro jų liudijimo imuniteto turinį. Tokios pareigos BPK nuostatose, reguliuojančiose liudytojų apklausą (pavyzdžiui, BPK 183 straipsnyje, 279 straipsnyje), tiesiogiai neįtvirtinta, tačiau ji kildintina

⁵³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-802/2007.

⁵³⁸ Pažymėtina, kad BPK 80 straipsnio nuostatos nedraudžia kviesti į apklausą teisėjo, gynėjo, dvasininko ar kitų asmenų, nurodytų šiame straipsnyje, bei juos apklausti kaip liudytojus – šiame straipsnyje įtvirtintas tik draudimas apklausti juos apie nurodytas aplinkybes [Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-137/2008].

iš bendrųjų nuostatų, užtikrinančių proceso dalyvių teises (BPK 45 straipsnis). Ir galima teisinė situacija, kai BPK 80 straipsnyje nurodyti asmenys duoda parodymus apie šiame straipsnyje nurodytas aplinkybes, pavyzdžiui, nežinodami, jog turi teisę to nedaryti, nes tokia teisė jiems nebuvo išaiškinta. Be abejo, tokie parodymai bus traktuojami kaip gauti pažeidžiant teisę. Tačiau atsakymas į klausimą, kokiais atvejais tokie parodymai turėtų būti laikomi neleistiniais įrodymais, manytina, priklauso nuo subjekto, kurio atžvilgiu yra daromas teisės pažeidimas.

Pirma. Tais atvejais, kai asmuo yra apklausiamas kaip liudytojas ir duoda parodymus apie savo paties galimą padarytą nusikalstamą veiką, nežinodamas, kad turi teisę neduoti tokių parodymų ar reikalauti apklausos pagal BPK 82 straipsnio 3 dalies taisyklės (tokios teisės nebuvo išaiškintos), liudytojo parodymus turėtų būti draudžiama naudoti prieš jį patį tiek tame pačiame, tiek kituose baudžiamuosiuose procesuose. Priešingu atveju būtų pažeidžiama savęs nekaltinimo privilegija, kuri yra vienas esminių teisės į sąžiningą procesą elementų (Konstitucijos 31 straipsnio 2 ir 3 dalys, Konvencijos 6 straipsnis)⁵³⁹. Taigi, šiuo atveju įrodymų naudojimo neleistinumą lemia ne liudytojo procesinio statuso, o savęs nekaltinimo privilegijos kaip įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos pažeidimas. Tokios pozicijos laikosi ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyrius⁵⁴⁰.

Antra. Taip pat visais atvejais prieš kaltinamąjį turėtų būti draudžiama naudoti įtariamojo, kaltinamojo, išteisintojo ar nuteistojo gynėjo parodymus dėl aplinkybių, kurias jis sužinojo atlikdamas gynėjo pareigas, net ir tuo atveju, kai gynėjas sąmoningai pažeidžia savo pareigą neatskleisti profesinės paslapties (BPK 48 straipsnio 2 dalies 4 punktas). Priešingu atveju būtų paneigiamas pasitikėjimo santykis tarp ginamojo ir gynėjo, kuris yra būtina

⁵³⁹ MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamojo samprata*. Vilnius, 2008, p. 639–643.

⁵⁴⁰ Minėta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-163/2008.

efektyvios gynybos, taip pat sąžiningo proceso prielaida⁵⁴¹. Šiuo atveju įrodymų pašalinimo pagrindas yra ne liudytojo procesinio statuso, o įtariamojo (kaltinamojo) teisės į gynybą (ir būtent efektyvią gynybą) kaip procesinės garantijos pažeidimas, kurio neįmanoma kompensuoti kitaip kaip tik įrodymų naudojimo neleistinum⁵⁴².

Trečia. Visais kitais atvejais parodymus, gautus pažeidžiant BPK 80 straipsnyje įtvirtintus liudijimo imunitetus, turėtų būti leidžiama naudoti baudžiamajame procese. Įrodymų naudojimo neleistinumas tokiais atvejais, manytina, būtų neproporcinga kompensavimo už pažeistas teises priemonė. Pavyzdžiui, Vokietijos BPK 53–55 straipsniuose nustatyta teisė atsisakyti liudyti arba neatsakyti į visus klausimus profesiniais pagrindais apie tam tikras aplinkybes. Saugomų interesų prasme šiuose straipsniuose įtvirtintos nuostatos yra panašios į BPK 80 straipsnyje esančias. Neinformavus liudytojų apie jų turimas šių straipsnių garantuojamas teises, teismų praktikoje jų parodymais leidžiama vadovautis. Parodymai pripažįstami leistiniais net ir tuo atveju, kai asmuo, kuriam patikėta informacija, sudaranti, pavyzdžiui, profesinę paslaptį, žino apie teisę atsisakyti duoti parodymus, ir vis dėlto juos duoda, taip padarydamas baudžiamąjį nusižengimą (Vokietijos BK 203 straipsnio 1 dalis). Tokia pozicija motyvuojama tuo, kad šios teisės skirtos ne kaltinamojo, bet kitų, pavyzdžiui, valstybės interesams saugoti, ir kaltinamajam nesuteikta procesinės teisės reikalauti, kad liudytojas jomis pasinaudotų⁵⁴³. Vis dėlto pažymėtina, kad tokių parodymų naudojimui baudžiamajame procese gali būti užkirstas kelias. Teisė atsisakyti duoti parodymus apie aplinkybes, sudarančias liudijimo imuniteto turinį, išlieka net ir tuo atveju, jei liudytojui prieš tai nebuvo sudaryta galimybių šia teise pasinaudoti. Dėl to, jei parodymai

⁵⁴¹ *EMRK/GG. Konkordanzkommentar zum europäischen und deutschen Grundrechtsschutz*. GROTE, R.; MARAUHN, Th. (Hrsg.). Tübingen, 2006, p. 707.

⁵⁴² Kokia informacija sudaro advokato profesinę paslaptį – teisės aiškinimo dalykas. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 15 d. nutartyje (kasacinė byla Nr. 2K-144/2011) išaiškinama, kad informacija, išgirsta iš viešo advokato ir kliento pokalbio, juolab informacija apie galimą rengiamą nusikalstamą veiką negali būti laikoma nei advokato ir jo kliento susitikimo duomenimis, nei advokato profesine paslaptimi, kuriuos pagal Advokatūros įstatymą draudžiama panaudoti kaip įrodymus.

⁵⁴³ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 9, 59; 15, 200; 18, 146. Taip pat: ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 188–189.

duodami įtariamajam (kaltinamajam) nedalyvaujant, o vėlesnio proceso metu toks liudytojas, pasinaudodamas teise neduoti parodymų, atsisako liudyti, kaltinamasis gali neturėti galimybės tokiam asmeniui užduoti klausimų. Tokiu atveju, naudojant liudytojo parodymus, būtų suvaržyta kaltinamojo teisė apklausti kaltinimo liudytojus lygiomis galimybėmis ir gali būti pažeista teisė į sąžiningą procesą (BPK 44 straipsnio 7 dalis, Konvencijos 6 straipsnio 3 dalies d punktas)⁵⁴⁴.

BPK 82 straipsnio 2 dalyje sukonkretinta Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalies nuostata, draudžianti versti duoti parodymus prieš savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius: šie asmenys gali neduoti parodymų arba neatsakyti į kai kuriuos pateiktus klausimus⁵⁴⁵. Pažeidus šią nuostatą, pavyzdžiui, neišaiškinus teisės arba įspėjus dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingų parodymų gavimą, nors liudytojas nesutinka duoti parodymų (BPK 278 straipsnio 2 dalis), taip pat kyla klausimas dėl tokių parodymų naudojimo leistinumo (neleistinumo) baudžiamajame procese. Pažymėtina, kad savo esme analogiška nuostata įtvirtinta daugelio valstybių teisėje. Ir, pavyzdžiui, Rusijos teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad parodymai, gauti pažeidžiant aptariamą liudijimo imunitetą, pripažįstami neleistiniais įrodymais⁵⁴⁶. Ankstesnėje Vokietijos teismų praktikoje sprendžiant šį klausimą taip pat buvo laikomasi pozicijos, kad tokius parodymus turėtų būti draudžiama naudoti (*Beweisverwertungsverbot*)⁵⁴⁷. Viename žymesnių sprendimų Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas tokią poziciją motyvavo tuo, kad šiomis teisės normomis siekiama apsaugoti ne tik liudytojo interesus, bet ir

⁵⁴⁴ Šiuo atveju teisės pažeidimas pasireiškia ne įrodymų gavimo metu; tokių atvejų analizė išeina už disertacinio tyrimo ribų.

⁵⁴⁵ Įdomu, kad BPK 183 straipsnyje, reguliuojančiame liudytojo apklausą ikiteisminio tyrimo metu, nėra įpareigojimo prokurorui ar ikiteisminio tyrimo pareigūnui išaiškinti liudytojui BPK 82 straipsnio 2 dalyje numatytą galimybę – pagal šiame straipsnyje įtvirtintas normas, minėti pareigūnai liudytojui privalo išaiškinti tik BPK 81 straipsnyje nustatytas teises. Vis dėlto pareigūnai prieš apklausą privalo išaiškinti liudytojo šią jo konstitucinę teisę, remiantis bendraisiais asmens teisių užtikrinimo pagrindais (BPK 45 straipsnis).

⁵⁴⁶ ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005, p. 236.

⁵⁴⁷ Iš esmės analogiška BPK 82 straipsnio 2 dalyje įtvirtintai nuostatai yra Vokietijos BPK 52 straipsnio 1 dalies nuostata.

kaltinamojo ryšius su šeima (užkirsti kelią šeiminiams konfliktams)⁵⁴⁸. Vėliau toks aiškinimas buvo pakeistas, teigiant, kad Vokietijos BPK 52 straipsnio nuostatos saugo išimtinai tik liudytoją nuo vidinio konflikto, kurio metu jis verčiamas apsispręsti duoti neteisingus parodymus ar jų neduoti ir būti už tai patrauktam atsakomybėn arba duoti teisingus parodymus ir taip prisidėti prie artimojo įkalinimo⁵⁴⁹. Anot Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo, jei pažeista procesinė nuostata nukreipta ne į įtariamojo (kaltinamojo) (ar pirmiausia ne į jo) apsaugą, draudimas naudoti įrodymus netaikytinas⁵⁵⁰. Pritariant tokiai Vokietijos teismų praktikos pozicijai, pažymėtina, kad net ir teigiant, jog duodamas parodymus liudytojas gali patirti vidinį konfliktą, verčiantį jį apsispręsti duoti parodymus ar ne, naudojant jo duotus parodymus teisme liudytojas tokio konflikto jau nepatiria; jis gali išgyventi dėl to, kad davė savo artimąjį kaltinančius parodymus, kurie gali prisidėti prie jo nuteisimo, tačiau liudytojo parodymų naudojimo neleistinumas tokiu atveju reikštų siekimą užkirsti kelią tokiems liudytojo išgyvenimams, ir tai niekaip nesusiję su įtariamojo (kaltinamojo) teisėmis ar teisėtais interesais. Jei pripažįstant tokius įrodymus neleistiniais ir būtų kaip nors kompensuojama liudytojui, tai, atsižvelgiant į tai, kad tokių parodymų „praradimas“ gali lemti kalto asmens nenubaudimą, tai vertintina kaip neproporcinga kompensavimo priemonė. Tarpukario Lietuvos teismų praktikoje buvo laikomasi pozicijos, kad rėmimasis tokiais parodymais daro nuosprendį neteisėtą, vadinasi, jie buvo laikomi neleistiniais naudoti⁵⁵¹. Tačiau dabartinė teismų praktika BPK 82 straipsnio 2 dalies nuostatos pažeidimo nelaiko pakankamu pagrindu nepripažinti tokiu būdu gautų parodymų įrodymais, vadinasi, laiko juos leistiniais naudoti⁵⁵².

⁵⁴⁸ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimas BGHSt 11, 213.

⁵⁴⁹ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 22, 35; 40, 211.

⁵⁵⁰ Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo sprendimai BGHSt 38, 214; 40, 211.

⁵⁵¹ Žr. šio darbo I. 1. dalį.

⁵⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-561/2008. Šioje byloje kasacinio teismo teisėjų kolegija nurodė: „Byloje nėra duomenų, kad I. M. parodymai gauti neteisėtais būdais, ji patvirtino savo parodymus teismo proceso metu. Aplinkybė, kad ikiteisminio tyrimo metu I. M. nebuvo išaiškinta BPK 82 straipsnio 2 dalies nuostata, kaltinamojo A. M. teisių nepažeidė“.

Gaunant įrodymus gali būti pažeidžiamos ne tik proceso dalyvių, bet ir kitų (trečiųjų) asmenų teisės ar teisėti interesai. Manytina, kad tokiais atvejais įrodymai turėtų būti pripažįstami leistinai naudoti baudžiamajame procese. Pavyzdžiui, asmeniui (ne proceso dalyviui) priklausančioje patalpoje atliekama krata, pažeidžiant BPK nustatytą kratos tvarką – nedalyvaujant BPK 145 straipsnio 4 dalyje nurodytam asmeniui ir nakties metu, kai tam nėra būtinybės (BPK 149 straipsnio 5 dalis). Tokiu atveju šiam asmeniui būtų suvaržoma (pažeidžiama) jo konstitucinė teisė į privatų gyvenimą (Konstitucijos 22 straipsnis) ir būsto neliečiamumą (Konstitucijos 24 straipsnis), nes procesinis veiksmas atliekamas pažeidžiant įstatyme nustatytą šių teisių varžymo tvarką. Tačiau tokios kratos metu gautų įrodymų pašalinimas iš įrodinėjimo proceso (įrodymų naudojimo neleistinumas) būtų akivaizdžiai neproporcinga pažeistų teisių kompensavimo priemonė. Asmuo, kurio pažeidžiamos šios teisės, neturi jokio intereso, kad kratos metu rasti įrodymai, galintys patvirtinti asmens, padariusio nusikalstamą veiką, kaltumą būtų pašalinti iš įrodinėjimo proceso (nebent tai būtų neteisėtas interesas nuslėpti nusikalstamą veiką ar ją padariusį asmenį). Net jei tokį interesą būtų galima išvelgti, pavyzdžiui, kad nenaudojant įrodymo baudžiamajame procese būtų išsaugotas informacijos apie privatų gyvenimą slaptumas (informacija nepaviešinama), įrodymų naudojimo neleistinumas vis dėlto būtų neadekvati kompensavimo priemonė, atsižvelgiant į viešąjį interesą atskleisti nusikalstamą veiką ir taip apsaugoti tiek visą visuomenę, tiek konkrečius nukentėjusius nuo nusikalstamos veikos asmenis. Manytina, kad tokiu atveju tinkama ir adekvati priemonė galėtų būti, pavyzdžiui, pinigine kompensacija. Be abejo, įvertinant ir konkrečių subjektų (pareigūnų), padariusių teisės pažeidimų, atsakomybės klausimą, kas suteiktų nukentėjusiam asmeniui moralinį pasitenkinimą ir prisidėtų prie teisinės valstybės stiprinimo.

Šioje vietoje dar kartą akcentuotina, kad įrodymų naudojimo neleistinumas nereiškia, jog teismas ar kitas įrodymų vertinimo subjektas privalo įrodymu, kurį leidžiama naudoti, vadovautis grįsdamas savo vidinį įsitikinimą ir procesinį sprendimą. Baudžiamojo proceso įrodymų teisės normų

paskirtis yra užtikrinti ne tik asmenų, vienaip ar kitaip susijusių su baudžiamuoju procesu, teises, laisves ar teisėtus interesus, bet ir įrodymų kokybę – jų tikrumą, patikimumą. Dėl to, pavyzdžiui, BPK 145 straipsnio 4 dalies nuostatos pažeidimas (nurodyto asmens nedalyvavimas atliekant krata) visada kels rimtų abejonių dėl įrodymų patikimumo (konkrečiai dėl to, ar kratos protokole nurodyti daiktiniai įrodymai iš tiesų buvo rasti kratos metu). Jų pašalinti teismui gali ir nepavykti. Teismų praktikoje gausu pavyzdžių, kai, atliekant poėmį ar kitą proceso veiksmą, pažeidžiama įstatyme nustatyta tokio veiksmo atlikimo tvarka, ir tokiais atvejais teismas, tikrindamas įrodymų patikimumą, t. y. vertindamas įrodymų turinį, analizuodamas juos kitų įrodymų kontekste ir pan., siekia įsitikinti, ar juo gali remtis, grindžiant įrodinėtinas aplinkybes, ar vis dėlto jis netinkamas nustatant tiesą procese, vadinasi, jie yra traktuojami kaip nedraudžiami, t. y. leistini naudoti⁵⁵³.

Traktuojant įrodymų naudojimo neleistinumą kaip individualių teisių apsaugos instrumentą, pažymėtina, kad įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimo apskritai nekyla tais atvejais, kai gaunant įrodymus padaromas teisės pažeidimas, tačiau nepažeidžiama jokia konkreči asmeniui įstatymo garantuojama teisė. Pavyzdžiui, prieš duodamas parodymus liudytojas privalo būti įspėjamas dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingų parodymų davimą (BPK 183 straipsnio 1 dalis, 277 straipsnio 1 dalis), o apklausiamas teisme dar ir prisiekti, išskyrus įstatyme nustatytas išimtis (BPK 277 straipsnis, 278 straipsnis). Įrodymų teisės aspektu šių nuostatų tikslas – užtikrinti, kad liudytojai duotų teisingus parodymus baudžiamajame procese. Pažeidus šias nuostatas (neįspėjus ar nepagrįstai įspėjus dėl baudžiamosios atsakomybės, neprisaikdinus) visada gali kilti abejonių dėl to, ar liudytojas davė teisingus parodymus, t. y. ar nemelavo. Jei tokiu atveju kyla abejonių liudytojo parodymų teisingumu, teismas turi jas pašalinti, o nepavykus to padaryti,

⁵⁵³ Pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-649/2007; 2007 m. birželio 5 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-461/2007, 2007 m. kovo 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-285/2007. Plačiau apie šias nutartis žr. šio darbo I. 2. 1. 2. dalį.

atmesti liudytojo parodymus kaip nepatikimus. Įrodymų naudojimo neleistinumas riboja laisvo įrodymų vertinimo principą, nes teismas neleistinų įrodymų negali analizuoti, vertinti nei patikimumo, nei kitais aspektais, dėl to, laikydamas minėtus liudytojo parodymus neleistiniais įrodymais, teismas (ar kitas įrodymų vertinimo subjektas) negalės įsitikinti, teisingi jie ar ne. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus praktikoje, pavyzdžiui, parodymai, gauti nepagrįstai (neteisėtai) išpėjus jau nuteistą bendrininką dėl baudžiamosios atsakomybės už melagingų parodymų davimą, yra laikomi leistiniais įrodymais⁵⁵⁴.

Vienas iš tradiciškai postuluojamų įrodymų leistinumų reikalavimų – kad įrodymai būtų gauti tinkamo asmens⁵⁵⁵. Rusijos vyraujanti baudžiamojo proceso teisės doktrina pritaria teismų praktikos pozicijai pripažinti neleistiniais įrodymus, kuriuos gavo neįgaliotas asmuo, pavyzdžiui, tardytojas, neįtrauktas į tyrimo grupę⁵⁵⁶. Kai, atliekant tam tikrą veiksmą, įrodymą gauna neįgaliotas atlikti tą veiksmą asmuo, abejonių nekyla, jog tokiu būdu, gaunant įrodymą, yra pažeidžiama teisė. Ir asmeniui, atlikusiam tokį veiksmą, esant pagrindui, turi būti taikoma drausminė, administracinė ar baudžiamoji atsakomybė. Tačiau, manytina, kad tokio veiksmo rezultatai (įrodymai) neturi būti *eo ipso* traktuojami kaip neleistini.

Vertinant situaciją, kai įrodymai gaunami neįgalio asmens, įrodymų naudojimo neleistinumų prasmės aspektu kyla klausimas, ko būtų pasiekta, pripažįstant įrodymą neleistinu vien šiuo formaliuoju pagrindu. Pavyzdžiui, įvykio vietos apžiūrą atlieka ikiteisminio tyrimo įstaigos vadovo neįgaliotas ikiteisminio tyrimo pareigūnas ir randa bylai svarbių įkalčių. Tam tikros kategorijos (pavyzdžiui, avarijų) bylose įvykio vietos apžiūros protokolo

⁵⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-856/2006.

⁵⁵⁵ Paprastai šiuo atveju turimas omenyje įgaliotas ar kompetentingas asmuo – žr., pvz., ОРЛОВ, Ю. К. *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. Москва, 2009, p. 68.

⁵⁵⁶ ЛУПИНСКАЯ, П. А. Доказательства и доказывание в новом уголовном процессе. *Российская юстиция*, 2002, no. 7, p. 6; ОРЛОВ, Ю. К. *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. Москва, 2000, p. 43; КОЗАК, Д. Н., et al. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. 2-е изд. Москва, 2004, p. 236; ЛЕБЕДЕВ, В. М., et al. *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва, 2003, p. 165.

pašalinimas iš įrodinėjimo proceso praktiškai visais atvejais reikštų išteisinamojo nuosprendžio priėmimą (BPK 303 straipsnio 5 dalies 2 punktą). Atsižvelgiant į tai, kad tokiu atveju nepažeidžiama konkreti asmens įstatymo saugoma teisė, įvykio vietos apžiūros protokolo kaip įrodymo neleistinumas galėtų būti traktuojamas tik kaip pareigūnų drausminimo arba baudžiamosios justicijos reputacijos išsaugojimo priemonė. Tačiau šiame darbe laikomasi pozicijos, kad šie tikslai nėra tinkami įrodymų naudojimo neleistinumui pateisinti. Manytina, kad tokius įrodymus turi būti leidžiama naudoti, taip sudarant galimybes teismui laisvo įrodymų vertinimo metu įsitikinti kvestionuojamo įrodymo patikimumu.

Be abejo, ne visais atvejais, kai tam tikrą veiksmą atlieka netinkamas (neįgaliotas) subjektas, nėra nepažeidžiamos konkrečios asmenų įstatymo saugomos teisės. Tokiais atvejais įrodymų naudojimo leistinumą (neleistinumą) klausimas, manytina, turėtų būti sprendžiamas atsižvelgiant į tai, kokio subjekto ir kokios teisės yra pažeidžiamos. Tais atvejais, kai tokiu būdu būtų pažeidžiamos įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos, užtikrinančios jo pasyviają ar aktyviają gynybos teisę, gautų įrodymų turėtų būti neleidžiama naudoti baudžiamajame procese. Kitais atvejais įrodymų naudojimo neleistinumas neturėtų būti taikomas. Pavyzdžiui, pagal Vokietijos BPK 81a straipsnio nuostatas, kraujo mėginį lyginamajam tyrimui iš asmens turi teisę paimti tik gydytojas. Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas viename iš savo sprendimų išaiškino, kad šios nuostatos pažeidimas, kai kraujo mėginį lyginamajam tyrimui iš įtariamojo paima ne gydytojas, o medicinos asistentė, nelemia neleistinumo naudotis išvadomis dėl kraujo mėginio. Šioje byloje Vokietijos teismas pažymėjo, kad vien faktas, jog kraujo mėginys buvo paimtas ne gydytojo, o medicinos asistentės, dar nėra pakankamas tyrimo duomenų nevertinti (*Beweisverwertungsverbot*). Teismo manymu, šiuo atveju dėl padaryto teisės pažeidimo pakanka kitų kompensavimo priemonių, pavyzdžiui, baudžiamųjų arba civilinių teisinių⁵⁵⁷.

⁵⁵⁷ BGHSt 25, 325. Iš šiame sprendime pateiktų argumentų matyti, kad Vokietijos teismas taip pat atliko ir tam tikrą interesų svėrimą: buvo pasvertas bendras visuomenės interesas, kad nusikalstamos

Traktuojant įrodymų naudojimo neleistinumą kaip individualių teisių, konkrečiai – įtariamojo (kaltinamojo) procesinių teisių, apsaugos instrumentą, neleistinai turėtų būti pripažįstami tik tie įrodymai, kurie byloje būtų naudojami kaltinamojo nenaudai (jį kaltinantys įrodymai). Palankių kaltinamajam (jį teisinančių) įrodymų atžvilgiu įrodymų naudojimo neleistinumas netaikytinas. Taip yra, pavyzdžiui, vokiškojoje baudžiamojo proceso teisės tradicijoje (Vokietijoje, Šveicarijoje)⁵⁵⁸. Taip pat pavyzdžiui, JAV kaltinimo šalis turi pareigą atskleisti disponuojamus kaltinamąjį teisinančius įrodymus, o šios pareigos nevykdymas (angl. – *suppression of evidence*) traktuojamas kaip tinkamo proceso (angl. – *due process*) pažeidimas⁵⁵⁹. Rusijos teisinėje literatūroje šiuo atveju kalbama apie įrodymų leistinumo taisyklių „asimetriją“, kurios esmė ta, kad proceso pažeidimų, padarytų gaunant įrodymus, teisiniai padariniai turi būti skirtingi kaltinimo ir gynybos šalims. Kai kurie autoriai pritaria pozicijai, kad kaltinamajam naudingi įrodymai turėtų būti pripažįstami leistinai, nepriklausomai nuo padarytų proceso pažeidimų, nes tokiu atveju būtų pažeidžiamos kaltininko gynybos teisės⁵⁶⁰. Manytina, kad kaltinamąjį teisinančių įrodymų atžvilgiu įrodymų naudojimo neleistinumas neturėtų būti taikomas, nes tokiu atveju neišvengiamai kiltų abejonių proceso sąžiningumu ir teismo išvadų dėl bylai reikšmingų aplinkybių nustatymo, atitinkamai ir nuosprendžio, teisingumu, kas dar labiau pažeistų įtariamojo (kaltinamojo) teises ir teisėtus interesus. Tokią išvadą patvirtina ir BPK tiesiogiai įtvirtinti įrodymų naudojimo neleistinumo atvejai. BPK 160¹ straipsnio 3 dalyje nustatyta: „Jeigu negauta procesinės prievartos priemonės taikymo teisėtumą patvirtinanti nutartis, kratos ar poëmio

veikos būtų efektyviai išaiškintos, ir saugomi kaltininko teisėti interesai (teisės), būtent konstitucinė teisė asmens į kūno neliečiamumą. Šiuo atveju nuspręsta, kad padarytas proceso pažeidimas nėra toks rimtas, kad būtų galima nepaisyti nusikalstamų veikų išaiškinimo intereso, be kita ko, atsižvelgiant ir į tai, kad dėl vairavimo esant neblaiviam kasmet žūsta daugybė žmonių.

⁵⁵⁸ LÖWE, E.; ROSENBERG, W. *Die Strafprozeßordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. Band 1. Einleitung, §§ 1–71*. 25. Aufl. Berlin; New York, 1999, p. 211; HAUSER, R., SCHWERTI, E. *Schweizerisches Strafprozessrecht*. 4. Aufl. Basel; Genf; München, 1999, p. 246.

⁵⁵⁹ *Black's Law Dictionary (With Pronunciations)*. 6th ed. St. Paul (Minn.), 1990, p. 1440; *Black's Law Dictionary*. 8th ed. St. Paul (Minn.), 2007, p. 597.

⁵⁶⁰ ОРЛОВ, Ю. К. *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. Москва, 2000, p. 50-51; ГРИГОРЬЕВ, В. Н.; ПОБЕТКИН, А. В.; ЯШИН, В. Н. *Уголовный процесс: учебник*. Москва, 2006, p. 174.

metu paimti daiktai, vertybės ir dokumentai gražinami asmenims, iš kurių jie paimti, o kitomis procesinėmis prievartos priemonėmis gauti duomenys sunaikinami. <...> Šiais atvejais procesinių prievartos priemonių taikymo rezultatais tolesniame procese negali būti remiamasi kaip įtariamojo ar kaltinamojo *kaltumą* pagrindžiančiais duomenimis“.

Šio darbo I dalyje, analizuojant Lietuvos teismų praktiką, atkreiptas dėmesys į tai, kad joje formuojama griežta įrodymų naudojimo neleistinumo taisyklė tiems atvejams, kai įrodymus, pažeisdami teisę, gauna ne valstybės institucijos ir pareigūnai, o proceso dalyviai (įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjęsysis, jų atstovai ir kt.), taip pat kiti fiziniai ar juridiniai asmenys: šių asmenų gauti duomenys įrodymais nepripažįstami tuo atveju, kai jie gaunami tiesiogiai draudžiamu būdu⁵⁶¹. Tačiau nutartyse, kuriose ši taisyklė formuluojama ir kuriose buvo sprendžiamas ne valstybės institucijų ar pareigūnų gautų įrodymų leistinumą klausimas, įrodymai buvo pripažinti gautais teisėtai⁵⁶².

Pažymėtina, kad baudžiamojo proceso teisės normų, reguliuojančių įrodymų rinkimą, adresatai yra tik valstybės institucijos ir pareigūnai, dėl to šių normų pažeisti kiti asmenys (pavyzdžiui, įtariamasis, kaltinamasis, nukentėjęsysis, gynėjas) negali⁵⁶³. Šie asmenys negali pažeisti ir įtariamojo (kaltinamojo) procesinių garantijų, nes, kildinant jas iš teisinės valstybės principo bei įgimto žmogaus orumo, jas įpareigojami užtikrinti tik viešosios teisės subjektai, susiję su baudžiamuoju procesu (bendriausia prasme – valstybė)⁵⁶⁴. Ne valstybės institucijos ar pareigūnai, gaudami įrodymus, gali

⁵⁶¹ Analizuojant šią nuostatą pažymėta, kad, atsižvelgiant į tai, jog šių asmenų elgesys traktuotinas kaip neteisėtas tik tais atvejais, kai tokį elgesį tiesiogiai draudžia įstatymas („visa, kas nėra draudžiama, yra leidžiama“), tokia nuostata reiškia, kad iš esmės bet koks proceso dalyvių (ne valstybės institucijų ir pareigūnų), kitų fizinių ar juridinių asmenų neteisėtas elgesys, gaunant duomenis, lemia įrodymų naudojimo neleistinumą.

⁵⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-122/2010. Taip pat žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-191/2005; 2004 m. gegužės 25 d. nutartį kasacinėje byloje Nr. 2K-360/2004.

⁵⁶³ BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelber, 2006, Rn. 478; ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998, p. 194-195; JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003, p. 124.

⁵⁶⁴ *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005, p. 25; LÖWE, E.; ROSENBERG, W. *Die Strafprozeßordnung und*

pažeisti jiems adresuojamas įstatymo nuostatas, taip pažeisdami ir baudžiamojon atsakomybė traukiamo asmens teisėtus interesus. Pavyzdžiui, siekdamas užfiksuoti įtariamojo pasisakymus, nukentėjusysis, pažeisdamas įstatymą, įtariamojo namuose įrašo tarpusavio pokalbį, taip neleistinai kišdamasis į įtariamojo įstatymo saugomą jo privataus gyvenimo apsaugos sferą. Tačiau, pripažindamas tokius įrodymus neleistiniais, teismas tarsi nubaustų nukentėjusį už tai, kad jis pažeidė teisę, o tikimybė atskleisti nusikalstamą veiką sumažėtų. Įtariamajam (kaltinamajam) tokiu atveju, manytina, būtų neadekvačiai kompensuojama už padarytą jo teisėtų interesų pažeidimą, be to, tai galėtų būti kompensuojama ir kitomis, pavyzdžiui, civilinėmis teisinėmis priemonėmis.

Vis dėlto pažymėtina, kad kitokia situacija yra tais atvejais, kai „privatūs asmenys“, rinkdami įrodymus, veikia teisėsaugos institucijų pavedimu ar su jų pagalba ir kontrole. Tokiais atvejais traktuojama, kad teisėsaugos institucijos pasitelkia privačius asmenis įrodymams baudžiamajame procese rinkti, dėl to daromi žmogaus teisių ribojimai yra priskiriami valstybei⁵⁶⁵. Vadinas, įrodymų, kuriuos gavo ne valstybės institucijos ar pareigūnai, veikdami teisėsaugos institucijų pavedimu ar su jų pagalba ir kontrole, naudojimo leistinumo (neleistinumo) klausimas turėtų būti sprendžiamas pagal tas pačias taisykles, kaip ir įrodymų, kuriuos gavo valstybės institucijos ar pareigūnai.

das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. Band 1. Einleitung, §§ 1–71. 25. Aufl. Berlin; New York, 1999, p. 212; SCHMIDT-BLEIBTREU, B.; KLEIN, F. *Kommentar zum Grundgesetz.* 10. Aufl. München, 2004, p. 116.

⁵⁶⁵ BEULKE, W. *Strafprozessrecht.* 9. Aufl. Heidelberg, 2006, Rn. 481; ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi.* Berlin, 1995, p. 134-135; GODA, G. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 17; taip pat žr.: EŽTT sprendimus *A. v. France*, no. 14838/89, judgment of 23 November 1993; *Allan v. the United Kingdom*, no. 48539/99, judgment of 5 November 2002; *M. M. v. The Netherlands*, no. 39339/98, judgment of 8 April 2003; *Heglas v. the Czech Republic*, no. 5935/02, judgment of 1 March 2007; *Van Vondel v. The Netherlands*, no. 38258/03, judgment of 25 October 2007; *Bykov v. Russia*, no. 4378/02, judgment (GC) of 10 March 2009; taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-141/2008.

Apibendrinant šią kompleksinę analizę, darytina išvada, kad *įrodymų, gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą* pateisina siekis *apsaugoti individualias teises*. Įstatyme tiesiogiai nenustatytais atvejais įrodymai, gauti pažeidžiant teisę, pripažintini neleistiniais naudoti, kai juos gaunant yra pažeidžiamos *įtariamojo (kaltinamojo) procesinės teisės*, kurias kompensuoti kitomis priemonėmis nei *įrodymų naudojimo neleistinumą* būtų neproporcinga. Tokios teisės yra *fundamentalios įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos, užtikrinančios jo pasyviosios ir aktyviosios gynybos teises*.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Atlikta norminės ir specialiosios literatūros analizė, empirinės medžiagos studijos bei lyginamosios informacijos tyrimai leidžia daryti tokias išvadas ir pasiūlymus:

1. BPK 20 straipsnio 1 ir 4 dalyse įtvirtintų nuostatų, kurios tradiciškai tapatinamos su *įrodymų leistinumu*, aiškinimo ir taikymo teismų praktikoje bei doktrininio plėtojimo analizė patvirtina, kad: pirma, egzistuoja atotrūkis tarp reikalavimų, kurie keliami duomenų (įrodymų) rinkimui (gavimui), ir kriterijų, kuriais remiantis nustatoma, kada duomenys nepripažintini (nelaikytini) įrodymais: šie reikalavimai ir kriterijai nesutampa; antra, egzistuoja neapibrėžtumas, įvardijant duomenų nepripažinimo (nelaikymo) įrodymais esmę ir procesinę teisinę reikšmę, bei dirbtinumas, išskiriant duomenis, kurie įrodymais nepripažįstami dėl to, kad nepatikimi, ir duomenis, kurie pripažįstami įrodymais, tačiau yra nepatikimi; trečia, *įrodymų leistinumui* priskiriami ne tik teisėtumo reikalavimai, keliami duomenų (įrodymų) rinkimui (gavimui), kurie siejami būtent su duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) momentu, bet ir kitokie reikalavimai, keliami įrodinėjimui. Šios išvalgos sudaro prielaidas keisti *įrodymų leistinumą* sampratą, pasiūlant naują terminiją.

1.1. Atotrūkis tarp reikalavimo duomenis (įrodymus) baudžiamajame procese rinkti (gauti) tik teisėtai („įstatymų nustatyta tvarka“, „teisėtais būdais“) ir kriterijų, kuriais remiantis nustatoma, kada duomenys, gauti pažeidžiant teisę, nepripažįstami (nelaikomi) įrodymais, reiškia tai, kad *įrodymų leistinumą* sujungia dvi santykinai savarankiškas teisinės kategorijas, kurias pagal dabartinį teisinį reguliavimą galima įvardyti kaip: *duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumą* ir *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą*. Apibendrinus atliktų mokslinių analizių, studijų, tyrimų rezultatus, šios kategorijos apibrėžtinės taip: *duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumą* – tai teisės normomis apibrėžtos teisės subjektų leistino (teisėto) veikimo ribos, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus); *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą* – tai teisinis draudimas naudoti tam tikrus

duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese: analizuoti, vertinti, jais remiantis formuoti savo įsitikinimą, grįsti procesinius sprendimus. Sistemaiškai išanalizavus mokslinių tyrimų metu surinktus duomenis, darytina išvada, kad *duomenų (įrodymų) rinkimo (gavimo) leistinumo* pažeidimas nebūtinai lemia *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą*.

1.2. *Duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumo* kaip teisinio draudimo supratimas reiškia tai, kad BPK 20 straipsnio 4 dalies nuostata, jog įrodymais gali būti tik duomenys, kuriuos galima patikrinti BPK numatytais proceso veiksmiais, kaip ir atvejai, kai duomenys, gauti pažeidžiant įstatyme nustatytą jų gavimo tvarką, nepripažįstami įrodymais dėl to, kad nepatikimi, nepriskirtini *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumui*. Nepriklausomai nuo priežasties, dėl ko duomenys (įrodymai) yra įvertinami kaip nepatikimi (žmogaus klaida, nežinoma informacijos kilmė, proceso formos pažeidimas ir pan.), jų naudojimui, nustatant įrodinėtinas aplinkybes, užkerta kelį pagrindinis baudžiamojo proceso tikslas – materialiosios teisės prasme teisingo nuosprendžio priėmimas: nepatikimais duomenimis (įrodymais) negali būti nustatyta tiesa, o nenustačius tiesos – tinkamai kvalifikuota nusikalstama veika. Tai, ar duomenys (įrodymai) patikimi, teismas vertina pagal savo vidinį įsitikinimą (*laisvo įrodymų vertinimo principas*). Nustatęs, kad duomenys (įrodymai) nepatikimi ar nepavykus pašalinti abejonių dėl jų patikimumo, teismas jais nesivadovauja.

1.3. Mokslinių tyrimų metu surinkti duomenys rodo tai, kad teisinis draudimas naudoti tam tikrus duomenis kaip įrodymus baudžiamajame procese gali būti taikomas ne tik dėl to, kad duomenys (įrodymai) yra gaunami pažeidžiant teisę (pavyzdžiui, teisiamajame posėdyje neišnagrinėti duomenys (įrodymai); BPK 301 straipsnio 1 dalis). Dėl to *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas* išskirtinas į *nesavarankišką duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą* ir *savarankišką duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą*. Būtinoji prielaida ir pagrindas (nors ir nepakankamas) drausti naudoti duomenis (įrodymus) *nesavarankiško duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumo* atveju yra padarytas teisės pažeidimas juos gaunant.

Savarankiško duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą atveju duomenis (įrodymus) draudžiama naudoti nepriklausomai nuo to, teisėtai jie gauti ar pažeidžiant teisę.

2. Tai, kad duomenys (įrodymai) baudžiamajame procese privalo būti renkami (gaunami) tik teisėtai, teisinėje valstybėje yra nekvestionuojama, ir nei Konstitucija, nei kiti teisės aktai nepateisina teisės pažeidimų darymo, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus). Tačiau mokslinių tyrimų rezultatai leidžia teigti, kad tai dar nereiškia, jog bet koks teisės pažeidimas, padarytas renkant (gaunant) duomenis (įrodymus), kuris gali pasireikšti kaip teisės normose įtvirtintų ar iš jų išvedamų reikalavimų, įvairių teisių, laisvių ar teisėtų interesų, taip pat principų pažeidimas, neišvengiamai lemia *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą*. Kaip baudžiamojo proceso teisės priemonė *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas* nėra vienintelė galima valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus).

2.1. Konstitucinis veiksmingos (efektyvios) baudžiamosios justicijos imperatyvas įrodinėjimo baudžiamajame procese aspektu suponuoja principinę nuostatą, kad visa tai, kas gali padėti nustatyti tiesą baudžiamojoje byloje, turi būti surasta (jei įmanoma) ir naudojama. Šiuo požiūriu *duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumas* traktuotinas kaip *išimtis, taikoma tik esant svarbiems pagrindams*.

2.2. Atlikti moksliniai tyrimai leidžia išskirti formalųjį ir materialųjį *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumo* aspektus. Formaliuoju aspektu *neleistina (draudžiama) naudoti* tų duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, kuriuos naudodamas teismas (ar kitas subjektas) pats pažeistų teisę. Materialiuoju (turinio) aspektu *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas* išskirtinas į *įstatyme nustatytą duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą* (pavyzdžiui, BPK 160¹ straipsnio 3 dalis) ir *įstatyme tiesiogiai nenustatytą duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą*. Įstatyme tiesiogiai nenustatytais atvejais *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumas* pateisinamas, kai tai yra tinkama, būtina ir adekvati (proporcinga siaurąja prasme) valstybės reakcija į padarytą teisės pažeidimą, renkant (gaunant) duomenis (įrodymus).

3. Moksliniai tyrimai lyginamosios teisėtyros aspektu leidžia identifikuoti tris pagrindines idėjas (tikslus), kuriomis gali būti grindžiamas *duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą*: 1) *baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimas*; 2) *baudžiamosios justicijos moralinio autoriteto (reputacijos) išsaugojimas* ir 3) *individualių teisių apsauga*. Šių idėjų (tikslų) analizė konstitucinio proporcingumo principo atžvilgiu leidžia daryti tokias išvadas dėl *duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą* įstatyme tiesiogiai nenustatytais atvejais:

3.1. *Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą nepateisina* nei siekis *atgrasinti baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnus nuo teisės pažeidimų, renkant (gaunant) įrodymus*, nei siekis *apsaugoti baudžiamosios justicijos moralinį autoritetą (reputaciją)*. Remiantis *baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų drausminimo* idėja, *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumą* siekiama taip paveikti pareigūnus, kad jie rinkdami duomenis (įrodymus) nepažeidintų teisės (poveikis nukreiptas į psichinį santykį), o siekis *išsaugoti baudžiamosios justicijos moralinį autoritetą (reputaciją)* implikuoja interesų svėrimą, apimančių padaryto teisės pažeidimo, gaunant duomenis (įrodymą), ir inkriminuojamos nusikalstamos veikos vertinimą konkrečiu atveju. Dėl to išvada, kad šie tikslai nepateisina *duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą*, reiškia tai, kad šio klausimo sprendimas negali priklausyti nuo baudžiamojo persekiojimo institucijų pareigūnų psichinio santykio su padarytu teisės pažeidimu gaunant duomenis (įrodymą) (pažeidimas padarytas tyčia, dėl neatsargumo ar visai be kaltės), padaryto teisės pažeidimo pobūdžio (padarytas drausminis, administracinis pažeidimas, nusikalstama veika ar kitoks teisės pažeidimas), taip pat nuo įtariamajam (kaltinamajam) reiškiamo įtarimo (kaltinimo) pobūdžio (nusikalstamos veikos rūšies, nusikaltimo sunkumo, kaltės formos ir pan.).

3.2. *Duomenų (įrodymų), gautų pažeidžiant teisę, naudojimo neleistinumą pateisina* siekis *apsaugoti individualias teises*. Duomenys

(įrodymai), gauti pažeidžiant teisę, pripažintini neleistinai naudoti, kai juos gaunant yra pažeidžiamos *įtariamojo (kaltinamojo) procesinės teisės*, kurias kompensuoti kitomis priemonėmis nei *įrodymų naudojimo neleistinumus* būtų neproporcinga. Tokios teisės yra *fundamentalios įtariamojo (kaltinamojo) procesinės garantijos, užtikrinančios jo pasyviosios ir aktyviosios gynybos teises*.

4. Atlikti moksliniai tyrimai ir suformuluotos išvados nesudaro pagrindo teigti, kad leidimas naudoti duomenis (įrodymus), gautus pažeidžiant teisę, gali būti traktuojamas kaip ribojantis asmens, kurio teisės ar teisėti interesai pažeisti, teisę reikalauti atlyginti žalą ar valstybės teisę (pareigą) traukti teisės pažeidimą padariusį asmenį drausminėn, administracinėn ar baudžiamojon atsakomybėn. Priešingai, kad būtų užtikrintas valstybės legitimumas, tais atvejais, kai padarytas teisės pažeidimas nėra „sankcionuojamas“ *duomenų (įrodymų) naudojimo neleistinumu*, turėtų būti užtikrinamas asmens pažeistų teisių ar teisėtų interesų atkūrimas bei teisės pažeidimą padariusio asmens patraukimas atitinkamon atsakomybėn.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. NORMINIAI AKTAI

Tarptautinės sutartys

1. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 68-2497.
2. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016.
3. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 77-3288.
4. 1984 m. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 80-3141.
5. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, priimtas 1998 m. liepos 17 d. Jungtinių Tautų diplomatinėje įgaliotųjų atstovų konferencijoje, skirtoje Tarptautinio baudžiamojo teismo įsteigimui. *Valstybės žinios*, 2003, nr. 49-2165.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 37-1341.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 1961, nr. 18-148.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*, 1985, nr. 1-1.
7. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 13-308.
8. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 65-2633.
9. Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 50-1632.
10. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 56-2228.

11. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 71-1706.

Kitų valstybių teisės aktai

1. Jungtinių Amerikos Valstijų Konstitucija (The United States Constitution) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.usconstitution.net/const.html>>.
2. Kanados 1982 m. Konstitucinis Aktas, patvirtinęs Kanados teisių ir laisvių chartiją (Constitution of Canada, Constitution Act, 1982, Part I, Canadian Charter of Rights and Freedoms) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/ca_1982.html#20>.
3. Rusijos Federacijos Konstitucija (Конституция Российской Федерации) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>>.
4. Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodeksas (Уголовно-Процессуальный Кодекс Российской Федерации) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.up-kodeks.ru/>>.
5. Pietų Afrikos Respublikos Konstitucija (Constitution of the Republic of South Afrika) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.constitutionalcourt.org.za/site/constitution/english-web/ch2.html>>.
6. Vokietijos Federacinės Respublikos Pagrindinis įstatymas (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. gegužės 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.bundestag.de/dokumente/rechtsgrundlagen/grundgesetz/index.html>>.
7. Estijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Criminal Procedure Code of the Republik of Estonia (English version) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. liepos 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
8. Jungtinių Amerikos Valstijų federalinės įrodymų taisyklės (U. S. Federal Rules of Evidence (incorporating revisions that took effect Dec. 1, 2010) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2011 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.law.cornell.edu/rules/fre/#article_viii>.
9. Jungtinės Karalystės 1984 m. Policijos ir baudžiamųjų įrodymų aktas (UK Police and Criminal Evidence Act 1984) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1984/60/contents>>.

10. Jungtinės Karalystės 2003 m. Baudžiamosios justicijos aktas (UK Criminal Justice Act 2003) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/44/contents>>.
11. Prancūzijos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Criminal Procedure Code of the French Republic (English version) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2010 m. liepos 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>>.
12. Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (Strafprozessordnung (StPO) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009 m. liepos 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gesetze-im-internet.de/stpo/>>.

II. TEISMŲ PRAKTIKA

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimai

1. 2009 m. birželio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2009, nr. 69-2798.
2. 2007 m. gegužės 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo 57 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo 10 straipsnio 4 dalies (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija), 11 straipsnio (1999 m. lapkričio 25 d. redakcija) 1, 2 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2007, nr. 54-2097.
3. 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 90 straipsnio 8 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 130-4910.
4. 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisinio įstatymo 85 straipsnio 3 dalies (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), 139 straipsnio 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 19 d. redakcija), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 306 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija), 308 straipsnio (2006 m. birželio 1 d. redakcija) 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 324 straipsnio 12, 13 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 377 straipsnio (2004 m. liepos 8 d. redakcija) 9 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 448 straipsnio 7 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 454 straipsnio 5, 6 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 460 straipsnio 4, 5 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 268 straipsnio 3 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 285

- straipsnio 2, 5 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 286 straipsnio 1 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 288 straipsnio 4 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 289 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 303 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 320 straipsnio 2 dalies (2002 m. vasario 28 d. redakcija), 325 straipsnio 2, 3 dalių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjų – Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos teismų įstatymų 119 straipsnio 2 dalies 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 119 straipsnio 5 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 120 straipsnio (2003 m. sausio 21 d. redakcija) 1 punktą (2002 m. sausio 24 d. redakcija), Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. vasario 19 d. dekretas Nr. 2067 „Dėl apygardos teismo teisėjo įgaliojimų pratęsimo“, Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. birželio 18 d. dekretas Nr. 128 „Dėl apygardų teismų skyrių pirmininkų skyrimo“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Vilniaus apygardos teismo teisėjas Konstantinas Ramelis skiriamas šio teismo civilinių bylų skyriaus pirmininku, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 102-3957.
5. 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų ištirti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 7-254.
 6. 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. birželio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2005, nr. 1-7.
 7. 2001 m. sausio 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 5-143.
 8. 2000 m. gruodžio 6 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 40 straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 251 straipsnio pakeitimo įstatymo 1 ir 2 straipsnių, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 27 straipsnio

- 5 dalies, 50 straipsnio 3 ir 9 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 105-3318.
9. 2000 m. spalio 18 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių „Būtingės nafta“, „Mažeikių nafta“ ir „Naftotiekis“ reorganizavimo įstatymo, Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymo 5 straipsnio 3 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Seimo nutarimo „Dėl strateginio investuotojo pripažinimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymui“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 88-2724.
 10. 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118¹, 156¹ straipsnių, 267 straipsnio 5 punkto ir 317¹ straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 80-2423.
 11. 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198¹ straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 39-1105.
 12. 2000 m. vasario 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 17-419.
 13. 2000 m. sausio 7 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos susirinkimų įstatymo 6 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 3-78.
 14. 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 1999, nr. 15-402.

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai

1. A. prieš Prancūziją (*A. v. France*, no. 14838/89, judgment of 23 November 1993).
2. Accardi ir kiti prieš Italiją (*Accardi and Others v. Italy*, no. 30598/02, decision of 20 January 2005).
3. Allan prieš Jungtinę Karalystę (*Allan v. the United Kingdom*, no. 48539/99, judgment of 5 November 2002).
4. Bykov prieš Rusiją (*Bykov v. Russia*, no. 4378/02, judgment (GC) of 10 March 2009).

5. Butkevičius prieš Lietuvą (*Butkevičius v. Lithuania*, no. 48297/99, judgement of 26 March 2002)
6. Daktaras prieš Lietuvą (*Daktaras v. Lithuania*, no. 42095/98, judgment of 10 October 2000).
7. Delta prieš Prancūziją (*Delta v. France*, no. 11444/85, judgment of 19 December 1990).
8. Funke prieš Prancūziją (*Funke v. France*, no. 10828/84, judgment 25 February 1993).
9. Gäfgen prieš Vokietiją (*Gäfgen v. Germany*, no. 22978/05, judgment (GC) of 1 June 2010).
10. Harutyunyan prieš Armėniją (*Harutyunyan v. Armenia*, no. 36549/03, judgment of 28 June 2007).
11. Heglas prieš Čekijos Respubliką (*Heglas v. the Czech Republic*, no. 5935/02, judgment of 1 March 2007).
12. Heaney ir McGuinness prieš Airiją (*Heaney and McGuinness v. Ireland*, no. 34720/97, judgment of 21 December 2000).
13. Yaremenko prieš Ukrainą (*Yaremenko v. Ukraine*, no. 32092/02, judgment of 12 June 2008).
14. Jalloh prieš Vokietiją (*Jalloh v. Germany*, no. 54810/00, judgment (GC) of 11 July 2006).
15. John Murray prieš Jungtinę Karalystę (*John Murray v. The United Kingdom*, no. 18731/91, judgment of 8 February 1996).
16. J. B. prieš Šveicariją (*J. B. v. Switzerland*, no. 31827/96, judgment of 3 May 2001).
17. Khan prieš Jungtinę Karalystę (*Khan v. The United Kingdom*, no. 35394/97, judgment of 12 May 2000).
18. Khudobin prieš Rusiją (*Khudobin v. Russia*, no. 59696/00, judgment of 26 October 2006).
19. Levința prieš Moldaviją (*Levința v. Moldova*, no. 17332/03, judgment of 16 December 2008).
20. L. M. prieš Italiją (*L. M. v. Italy*, no. 60033/00, judgment of 8 February 2005).
21. Lucà prieš Italiją (*Lucà v. Italy*, no. 33354/96, judgment of 27 February 2001).
22. Lüdi prieš Šveicariją (*Lüdi v. Switzerland*, no. 12433/86, judgment of 15 June 1992).
23. Malininas prieš Lietuvą (*Malininas v. Lithuania*, no. 10071/04, judgment of 1 July 2008).
24. Malone prieš Jungtinę Karalystę (*Malone v. The United Kingdom*, no. 8691/79, judgment of 2 August 1984).
25. M. M. prieš Nyderlandus (*M. M. v. The Netherlands*, no. 39339/98, judgment of 8 April 2003).
26. O'Halloran ir Francis prieš Prancūziją (*O'Halloran and Francis v. the United Kingdom*, nos. 15809/02 and 25624/02, judgment (GC) of 29 June 2007).

27. Pyrgiotakis prieš Graikiją (*Pyrgiotakis v. Greece*, no. 15100/06, judgment of 21 February 2008).
28. P.G. ir J.H. prieš Jungtinę Karalystę (*P.G. and J.H. v. The United Kingdom*, no. 44787/98, judgment of 25 September 2001).
29. P.S. prieš Vokietiją (*P.S. v. Germany*, no. 33900/96, judgment of 20 December 2001).
30. Ramanauskas prieš Lietuvą (*Ramanauskas v. Lithuania*, no. 74420/01, judgment of 5 February 2008).
31. Saïdi prieš Prancūziją (*Saïdi v. France*, no. 14647/89, judgment of 20 September 1993).
32. Saunders prieš Jungtinę Karalystę (*Saunders v. The United Kingdom*, no. 19187/91, judgment (GC) of 17 December 1996).
33. Schenk prieš Šveicariją (*Schenk v. Switzerland*, no. 10862/84, judgment of 12 July 1988).
34. Teixeira de Castro prieš Portugaliją (*Teixeira de Castro v. Portugal*, no. 25829/94, judgment of 9 June 1998).
35. Unterpertinger prieš Austriją (*Unterpertinger v. Austria*, no. 9120/80, judgment of 24 November 1986).
36. Van Mechelen ir kiti prieš Nyderlandus (*Van Mechelen and Others v. the Netherlands*, nos. 21363/93, 21364/93, 21427/93 and 22056/93, judgment of 23 April 1997).
37. Van Vondel prieš Nyderlandus (*Van Vondel v. The Netherlands*, no. 38258/03, judgment of 25 October 2007).
38. Vanyan prieš Rusiją (*Vanyan v. Russia*, no. 53203/99, judgment of 15 December 2005).
39. Vladimir Romanov prieš Rusiją (*Vladimir Romanov v. Russia*, no. 41461/02, judgment of 24 July 2008).
40. Wieser ir Bicos Beteiligungen GmbH prieš Austriją (*Wieser and Bicos Beteiligungen GmbH v. Austria*, no. 74336/01, judgment of 16 October 2007).

Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo apžvalgos ir nutartys

1. Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje apžvalga. In *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis „Teismų praktika“*, nr. 27, p. 320-388.
2. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2009 m. spalio 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-218/2009. Ši ir kitos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus nutartys – per prieigą internete (paieška pagal bylos numerį): http://www.lat.lt/default.aspx?item=tn_liteko&lang=1.
3. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis byloje Nr. 2A-P-6/2008.

4. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. gruodžio 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-221/2008.
5. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2008 m. sausio 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-100/2008.
6. Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2007 m. spalio 18 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-P-412/2007.
7. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 17 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-315/2009.
8. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-141/2008.
9. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-137/2008.
10. Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 17 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-7-45/2007.
11. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-144/2011.
12. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-122/2010.
13. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-179/2010.
14. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-105/2010.
15. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 2 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-48/2010.
16. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 2 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-114/2010.
17. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-493/2009.
18. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-488/2009.
19. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 22 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-344/2009.
20. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-268/2009.
21. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-406/2009.
22. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-390/2009.
23. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-378/2009.
24. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. spalio 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-334/2009.
25. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-282/2009.
26. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-256/2009.

27. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. liepos 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-341/2009.
28. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-74/2009.
29. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. kovo 3 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-55/2009.
30. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-561/2008.
31. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 16 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-542/2008.
32. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-526/2008.
33. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 2 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-529/2008.
34. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-419/2008.
35. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-478/2008.
36. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 14 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-349/2008.
37. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. spalio 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-359/2008.
38. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-356/2008.
39. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-328/2008.
40. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-283/2008.
41. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 17 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-279/2008.
42. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-120/2008.
43. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 6 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-213/2008.
44. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-195/2008.
45. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-23/2008.
46. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-168/2008.
47. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-163/2008.
48. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 12 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-121/2008.
49. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 5 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-66/2008.

50. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-802/2007.
51. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-643/2007.
52. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-684/2007.
53. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 30 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-656/2007.
54. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-649/2007.
55. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-641/2007.
56. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-611/2007.
57. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-590/2007.
58. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 26 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-494/2007.
59. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 5 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-461/2007.
60. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-384/2007.
61. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 4 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-349/2007.
62. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 11 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-333/2007.
63. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-305/2007.
64. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-285/2007.
65. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-143/2007.
66. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-142/2007.
67. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-118/2007.
68. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-149/2007.
69. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 13 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-141/2007.
70. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 16 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-18/2007.
71. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 27 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-856/2006.
72. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gruodžio 5 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-643/2006.

73. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. lapkričio 28 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-589/2006.
74. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 16 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-454/2006.
75. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 9 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-398/2006.
76. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 28 d. nutartis kasacinėje byloje 2K-332/2006.
77. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 21 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-207/2006.
78. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-183/2006.
79. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 21 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-115/2006.
80. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 14 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-113/2006.
81. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 7 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-157/2006.
82. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 17 d. kasacinėje byloje Nr. 2K-49/2006.
83. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 15 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-5/2005.
84. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-510/2005.
85. Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-191/2005.

Vokietijos Federacijos Konstitucinio Teismo (BVerfG) sprendimai

1. BVerfG 23, 127.
2. BVerfG 33, 367.
3. BVerfG 34, 238.
4. BVerfG 38, 105.
5. BVerfG 38, 312.
6. BVerfG 41, 246.
7. BVerfG 44, 353.
8. BVerfG 46, 214.
9. BVerfG 51, 324.
10. BVerfG 57, 250.
11. BVerfG 63, 45.
12. BVerfG 63, 131.
13. BVerfG NJW 1987, 2663.
14. BVerfG StV 2000, 466.
15. BVerfG NJW 2001, 508.
16. BVerfG StV 2002, 113.

17. BVerfG 2 BvR 784/08 vom 28.7.2008.
18. BVerfG 2 BvR 2044/07 vom 15.01.2009.
19. BVerfG 2 BvR 2225/08 vom 2.7.2009

Vokietijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo (BGH) sprendimai

1. BGHSt 1, 94.
2. BGHSt 9, 59.
3. BGH[GrS] 11, 213.
4. BGHSt 14, 358.
5. BGHSt 15, 200.
6. BGHSt 18, 146.
7. BGHSt 19, 325.
8. BGHSt 22, 35.
9. BGHSt 25, 325.
10. BGHSt 26, 332.
11. BGHSt 31, 304.
12. BGHSt 31, 395.
13. BGHSt 32, 122.
14. BGHSt 32, 345.
15. BGHSt 33, 283.
16. BGHSt 34, 397.
17. BGHSt 38, 214.
18. BGHSt 38, 372.
19. BGHSt 40, 211.
20. BGHSt 42, 15.
21. BGHSt 42, 170.
22. BGHSt 42, 372.
23. BGHSt 44, 243.
24. BGHSt 51, 285.
25. BGHSt 1992, S. 1463-1467.
26. BGH NSTZ 2005, 700.

Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiojo Teismo
(U.S. Supreme Court) sprendimai

1. Weeks v. United States, 232 U.S. 383 (1914).
2. Silverthorne Lumber Co. v. United States, 251 U.S. 395 (1920).
3. Olmstead v. United States, 277 U.S. 438 (1928).
4. Nardone v. United States, 308 U.S. 338 (1939).
5. Elkins v. United States, 364 U.S. 206 (1960).
6. Miranda v. Arizona, 384 U.S. 436 (1966).
7. Bivens v. Six Unknown Named Agents of Federal Bureau of Narcotics, 403 U.S. 388 (1971).
8. United States v. Calandra, 414 U.S. 338 (1974).

9. Stone v. Powell, 428 U.S. 465 (1976).
10. United States v. Leon, 468 U.S. 897 (1984).
11. Hudson v. Michigan, 547 U.S. 586 (2006).

Jungtinės Karalystės aukščiausiųjų teismų
(Court of Appeal of England and Wales, House of Lords) sprendimai

1. R v Leatham (1861) 8 Cox CC 498.
2. Ratten v R [1972] AC 378.
3. R v Sang [1980] AC 402.
4. R v Apicella (1985) 82 Cr. App. R. 295.
5. R v Mason [1987] 3 All ER 481.
6. R v Delaney [1988] 88 Cr. App. R. 338.
7. R v Cooke (1995) 1 Cr. App. R. 456.
8. R v Nathaniel [1995] 2 Cr. App. R. 565.
9. Attorney General's Reference No. 3 of 1999 [2000] UKHL 63.

Kanados Aukščiausiojo Teismo (Supreme Court of Canada) teismų sprendimai

1. R v Wray (1970) 11 DLR (3d) 673.
2. R v Collins [1987] 1 S.C.R. 265.
3. R v Jacoy [1988] 2 S.C.R. 548.
4. R v Hebert [1990] 2 S.C.R. 151.
5. R v Feeney [1997] 2 S.C.R. 13.

III. SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. AMELUNG, K. *Informationsbeherrschungsrechte im Strafprozeß. Dogmatische Grundlagen individualrechtlicher Beweisverbote*. Berlin, 1990.
2. AMELUNG, K. Subjektive Rechte in der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. In *Festschrift für Günter Bemann zum 70. Geburtstag am 15. Dezember 1997*. Baden-Baden, 1997, p. 505-523.
3. AMODIO, E. Das Modell des Anklageprozesses im neuen italienischen Strafverfahrensgesetzbuch. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1990, 102, p. 171-195.
4. ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Vilnius, 2007.

5. ANCELIS, P. Įrodinėjimo teisinio reguliavimo įtaka užtikrinant proceso dalyvių teisės ikiteisminiame etape. *Jurisprudencija*, 2006, t. 11(89), p. 7-13.
6. ANCELIS, P. Baudžiamojo proceso vystymosi tendencijos po 2003 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo. *Jurisprudencija*, 2008, t. 6(108), p. 32-40.
7. ANDREWS, J. A.; HIRST, M. *Criminal Evidence*. London, 1987.
8. APANAVIČIUS, M.; PAVILONIS, V. *Nusikaltimų kvalifikavimo teoriniai pagrindai*. Vilnius, 1980.
9. ASHWORTH, A. Excluding Evidence as Protecting Rights. *Criminal Law Review*, 1977, vol. 3, p. 723-735.
10. ASHWORTH, A. *The Criminal Process – An Evaluative Study*. 2nd ed. Oxford, 1998.
11. АГУТИН, А. В. *Институт допустимости доказательств как средство защиты обвинения от стороны защиты* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008 m. rugsėjo 1 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.unn.ru/rus/books/stat6.htm>>.
12. BARD, K. Beweisverbote im ungarischen Recht und Verwertung ausländischer Erhebungsergebnisse. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 223-232.
13. BARTH, H. Landesbericht Frankreich. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. PERRON, W. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1995, p. 89-148.
14. BATAITIS, A., et al. *Lietuvos TSR baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. Vilnius, 1989.
15. BELING, E. *Die Beweisverbote als Grenzen der Wahrheitforschung im Strafprozeß*. Breslau, 1903.
16. BELEVIČIUS, L. Reikalavimai techninių priemonių naudojimui baudžiamajame procese. In *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 327-374.
17. БЕЛКИН, Р. С., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1973.
18. БЕЛКИН, А. Р. *Теория доказывания в уголовном судопроизводстве*. Москва, 2005.
19. BEULKE, W. Hypothetische Kausalverläufe im Strafverfahren bei rechtswidrigem Vorgehen von Ermittlungsorganen. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1991, 103(3), p. 657-680.
20. BEULKE, W. *Strafprozessrecht*. 9. Aufl. Heidelberg, 2006.
21. BEVAN, V.; LIDSTONE, K. *A Guid to the Police and Criminal Evidence Act 1984*. London, 1985.
22. *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September*

- 1997 = *Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999.
23. BIRMONTIENĖ, T., et al. *Lietuvos konstitucinė teisė*. 2-asis leid. Vilnius, 2002.
 24. *Black's Law Dictionary (With Pronunciations)*. 6th ed. St. Paul (Minn.), 1990.
 25. *Black's Law Dictionary*. 8th ed. St. Paul (Minn.), 2007.
 26. BOCKEMÜHL, J. *Private Ermittlungen im Strafprozess. Ein Beitrag zu der Lehre von den Beweisverboten*. Baden-Baden, 1996.
 27. БОРУЛЕНКОВ, Ю. Допустимость доказательств. *Законность*, 2003, no. 9, p. 30-33.
 28. BRUDER, M. *Beweisverwertungsverbote im Steuerrecht und Steuerstrafrecht*. Frankfurt am Main, 2000.
 29. CAENEGEM, W. *New trend in illegal evidence in criminal procedure: general report – common law* [interaktyvus]. September, 2007 [žiūrėta 2009 m. spalio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://epublications.bond.edu.au/law_pubs/223>.
 30. CININAS, A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų lestinimo problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje. *Jurisprudencija*, 2001, t. 23(15), p. 34-45.
 31. CHOO, A. L. T. Improperly obtained evidence: a reconsideration. *Legal Studies: The Journal of the Society of Legal Scholars*, 1989, vol. 9, iss. 3, p. 261-283.
 32. DALAKOURAS Th. *Beweisverbote bezüglich der Achtung der Intimsphäre (unter besonderer Berücksichtigung der Grundrechtsproblematik sowie des griechischen Rechts)*. Berlin, 1988.
 33. DALLMEYER, J. *Beweisführung im Strengbeweisverfahren: Die Beweisbefugnisse als Voraussetzungen der Wahrheitserforschung im Strafprozess*. Frankfurt am Main, 2002.
 34. DALY, Y. M. Unconstitutionally Obtained Evidence in Ireland: Protectionism, Deterrence and the Winds of Change [interaktyvus]. *Irish Criminal Law Journal*, 2009, 19 (2) [žiūrėta 2011 m. rugsėjo 1 d.], p. 40-50. Prieiga per internetą: <http://doras.dcu.ie/4559/1/iclj_19_2_doras.pdf>.
 35. DANISEVIČIUS, P.; LIAKAS, A. *Pagrindiniai teisminių įrodymų klausimai tarybiniame baudžiamajame procese: mokymo priemonė*. Vilnius, 1971.
 36. DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas: vadovėlis*. Vilnius, 1978.
 37. DANNECKER, G. Die strafprozessualen Grundsätze der Mündlichkeit, Unmittelbarkeit und Öffentlichkeit in den Rechtsordnungen der Europäischen Union – Zur Notwendigkeit einer Absicherung der Mindestanforderungen an einen fairen und gerechten Strafprozeß. *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft (ZVglRWiss)*, 1998, vol. 97, no. 4, p. 407-439.

38. ДАНИЛОВ, Е. П. *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: комментарии. Постатейные материалы. Судебная и адвокатская практика. Образцы документов*. Москва, 2003.
39. DAVIES, G. L. The Exclusion of Evidence Illegally or Improperly Obtained: An Unsatisfactory Answer to an Unstated Question [interaktyvus]. *Journal of Financial Crime*, 1993, vol. 9, iss. 3 [žiūrėta 2008 m. gegužės 15 d.], p. 244 – 248. Prieiga per internetą: <<http://www.isrcl.org/Papers/DaviesG.pdf>>.
40. *European Criminal Procedures*. Edited by DELMAS-MARTY, M.; SPENCER, J. R. Cambridge, 2005.
41. DENCKER, F. *Verwertungsverbote im Strafprozeß – Ein Beitrag zur Lehre von den Beweisverboten*. Köln;Berlin;Bonn;München, 1977.
42. DENCKER, F. *Verwertungsverbote im Strafprozeß*. Köln, 1997.
43. *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. PERRON, W. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1995.
44. EISENBERG, U. *Beweisrecht der StPO: Spezialkommentar*. 5. Aufl. München, 2006.
45. *EMRK/GG. Konkordanzkommentar zum europäischen und deutschen Grundrechtsschutz*. GROTE, R.; MARAUHN, Th. (Hrsg.). Tübingen, 2006.
46. FEZER, G. *Strafprozeßrecht*. 2 Aufl. München, 1995.
47. FEZER, G. *Grundfragen der Beweisverwertungsverbote*. Heidelberg, 1995.
48. GAGE, K.; SARSTEDT, W.; HAMM, R. *Die Revision im Strafsachen*. 6. Aufl. Berlin, 1998.
49. GEPPERT, C. *Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafverfahren*. Berlin; New York, 1979.
50. GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. 1-asis leid. Vilnius, 2001.
51. GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys (1-220 straipsniai)*. Vilnius, 2003.
52. GODA, G., et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. V-XI dalys (221-461 straipsniai)*. Vilnius, 2003.
53. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius, 2005.
54. GODA, G. Nekaltumo prezumpcija: įtvirtinimas Lietuvos teisėje ir kai kurie turinio aspektai. *Teisė*, 2002, t. 44, p. 42-53.
55. GODA, G. Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*, 2006, t. 58, p. 70-83.
56. GODA, G. Baudžiamojo proceso forma: optimalių procesinių taisyklių paieškos galimybės ir ribos. *Teisė*, 2007, t. 65, p. 50-63.
57. GODA, G. Nusikalstamos veikos imitacijos modelio kaip teisėto tyrimo veiksmo atskyrimas nuo draudžiamo provokavimo daryti nusikalstamą veiką. *Teisė*, 2009, t. 73, p. 7-23.

58. GODA, G. Poligrafas (melo detektorius) kaip įrodinėjimo priemonė baudžiamajame procese. *Teisė*, 2010, t. 76, p. 35-47.
59. GÖSSEL, K. H. *Strafverfahrensrecht*. Stuttgart, 1977.
60. GÖSSEL, K. H. *Die Beweisverbote im Strafverfahren*. In *Festschrift für Paul Bockelmann*. München, 1979, p. 801-817.
61. GÖTTING, S. *Beweisverwertungsverbote in Fällen gesetzlich nicht geregelter Ermittlungstätigkeit*. Frankfurt am Main, 2001.
62. ГРИГОРЬЕВА, Н. Исключение из разбирательства дела недопустимых доказательств. *Российская юстиция*, 1995, no. 11, p. 5-7.
63. ГРИГОРЬЕВ, В. Н.; ПОБЕТКИН, А. В.; ЯШИН, В. Н. *Уголовный процесс: учебник*. Москва, 2006.
64. ГРИШИНА, Е. П. Актуальные вопросы допустимости доказательств в уголовном процессе. *Российский следователь*, 2002, no. 6, p. 36-38.
65. ГРОМОВ, Н. А.; ЗАЙЦЕВА, С. А.; ГУЩУНН, А. Н. *Доказательства, их виды и доказывание в уголовном процессе: учебно-практическое пособие*. Москва, 2006.
66. GRÜNWALD, G. Beweisverbote und Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren. *Juristenzeitung (JZ)*, 1966, p. 489-511.
67. GRÜNWALD, G. *Das Beweisrecht der Strafprozessordnung*. Baden-Baden, 1993.
68. HASSEMER, W. Die „Funktionstüchtigkeit der Strafrechtspflege“ – ein neuer Rechtsbegriff? *Strafverteidiger (StV)*, 1982, p. 275-280.
69. HASSEMER, W. Absehbare Entwicklungen in Strafrechtsdogmatik und Kriminalpolitik. In *Strafrechtsprobleme an der Jahrtausendwende*. Baden-Baden, 2000, p. 17-25.
70. HAUSER, R., SCHWERI, E. *Schweizerisches Strafprozessrecht*. 4. Aufl. Basel; Genf; München, 1999.
71. HEIN, S. Landesbericht Italien. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. Freiburg im Breisgau, 1995, p. 149-194.
72. HONERT, A. Der italienische Strafprozeß: die Fortentwicklung einer Reform. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1994, 106, p. 427-447.
73. HUBER, B. Ermittlungsmethoden und Beweisverbote im englischen Strafprozeßrecht. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 75-93.
74. HUBER, B. Landesbericht England und Wales. In *Die Beweisaufnahme im Strafverfahrensrecht des Auslands: Rechtsvergleichendes Gutachten im Auftrag des Bundesministeriums der Justiz*. PERRON, W. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1995, p. 11-88.

75. JÄGER, Ch. *Beweisverwertung und Beweisverwertungsverbote im Strafprozess*. München, 2003.
76. JESCHECK, H. H. Grundgedanken der neuen italienischen Strafprozessordnung in rechtsvergleichender Sicht. In *FS Arthur Kaufmann*, 1993, p. 659-679.
77. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumai Vokietijos baudžiamajame procese. *Teisė*, 2008, t. 68, p. 108-126.
78. JURKA, R. *Liudytojo procesinių interesų apsauga baudžiamajame procese: problemos ir perspektyvos: daktaro disertacija*. Vilnius, 2008.
79. KALB S. *Die funktionale Begründung strafprozessualer Beweisverbote: Eine rechtsvergleichende Untersuchung zu den Grundlagen der Beweisverbote*. Hamburg, 2006.
80. *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung und zum Gerichtsverfassungsgesetz*. PFEIFFER, G. (Hrsg.). 5 Aufl. München, 2005.
81. KAVOLIS, M. *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato bei Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų ir kitų aiškinimų, liečiančių Didžiosios Lietuvos ir Klaipėdos Krašto baudžiamojo proceso teisę*. Kaunas, 1933.
82. KAZLAUSKAS, M. Naujo baudžiamojo proceso kodekso projekto koncepcija ir sistema. *Teisė*, 2000, t. 37, p. 64-74.
83. KAZLAUSKAS, M.; GODA, G. Supaprastintos procesinės formos problema baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1995, t. 27, p. 22-23.
84. KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS P. Nauja įrodymų samprata Baudžiamojo proceso kodekso projekte. *Justitia*, 1998, Nr. 5, p. 7-9.
85. KAZLAUSKAS, M.; GODA, G. Naujo Baudžiamojo proceso kodekso projektas: kūrimo prielaidos, struktūra, naujovės. *Teisės problemos*, 1999, Nr. 3 (25), 5-19.
86. KEEN, P. C. Tempered Adversariality: The Judicial Role and Trial Theory in the International Criminal Tribunals. *Leiden Journal of International Law*, 2004, 17, p. 767-814.
87. KEINYS, S. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 4-asis leid. Vilnius, 2000.
88. KELNHOFER E. *Hypothetische Ermittlungsverläufe im System der Beweisverbote*. Berlin, 1994.
89. KERCKHOFF, G. *Beweisverbote im französischen Strafprozess*. Tier, 1991.
90. KINDHÄUSER U. *Strafprozessrecht*. Baden-Baden, 2006.
91. КИПНИС, Н. М. *Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве*. Москва, 1995.
92. КИРСАНОВ, А. Ю.; ГОРБУНОВ, А. А. *Допустимость доказательств в предварительном слушании*. Москва, 2010.
93. KLUG, U. Beweisverbote im Strafprozeß. In *46. Deutscher Juristentag (DJT), Teil F*. München-Berlin, 1967, p. 30-48.
94. KNIŪKŠTA, P. *Kanceliarinės kalbos patarimai [interaktyvus]*. Prieiga per internetą: <<http://lkz.mch.mii.lt/Kanceliarinis/>>.

95. KORIATH, H. *Über Beweisverbote im Strafprozeß*. Frankfurt am Main, 1994.
96. КОСТАКОВ, А. А. *Допустимость и относимость доказательств*. Ленинград, 1991.
97. КОЗАК, Д. Н., et al. *Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. 2-е изд. Москва, 2004.
98. KRIŠČIUKAITIS, A. *Baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1939.
99. KUNIG, P. *Das Rechtsstaatsprinzip: Überlegungen zu seiner Bedeutung für das Verfassungsrecht der Bundesrepublik Deutschland*. Tübingen, 1986.
100. KŪRIS, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje [interaktyvus]. [Žiūrėta: 2011 m. birželio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/01.pdf>>.
101. KÜHNE, H. *Strafprozessrecht. Eine systematische Darstellung des deutschen und europäischen Strafverfahrensrechts*. 7. Aufl. Heidelber, 2007.
102. KÜPER, W. *Die Richteridee der Strafprozessordnung und ihre geschichtlichen Grundlagen*. Berlin, 1967.
103. LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lki.lt/dlkz/>>.
104. LÖWE, E.; ROSENBERG, W. *Die Strafprozessordnung und das Gerichtsverfassungsgesetz. Großkommentar. Band 1. Einleitung, §§ 1-71*. 25 Aufl. Berlin; New York, 1999.
105. ЛЕБЕДЕВ, В. М., et al. *Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации*. Москва, 2003.
106. ЛУПИНСКАЯ, П. А. Основания и порядок принятия решений о недопустимости доказательств. *Российская юстиция*, 1994. no. 11, p. 2-5.
107. ЛУПИНСКАЯ, П. А. *Доказательства в уголовном процессе. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации*. Москва, 1997.
108. ЛУПИНСКАЯ, П. А. Доказательства и доказывание в новом уголовном процессе. *Российская юстиция*, 2002, no. 7, p. 5-8.
109. ЛУПИНСКАЯ, П. А., et al. *Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебник*. Москва, 2005.
110. MA, Y. Comparative analysis of exclusionary rules in the United States, England, France, Germany, and Italy [interaktyvus]. *An International Journal of Police Strategies and Management*, 1999, vol. 22, no. 3 [žiūrėta 2008 m. liepos 14 d.], p. 280-303. Prieiga per internetą: <<http://www.emeraldinsight.com/journals.htm?articleid=872282&show=pdf>>.
111. МАСHOVENKO, J. Įrodymai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje. *Teisė*, 2005, t. 55, p. 61-69.

112. MAFFEI, S. Negotiations „on Evidence“ and Negotiations „on Sentence“: Adversarial Experiments in Italian Criminal Procedure [interaktyvus]. *Journal of International Criminal Justice*, 2004, 2 [žiūrėta 2008 m. gegužės 25d.], p. 1050-1069. Prieiga per internetą: <<http://www.maffeistefano.it/docPubblicazioni/1.pdf>>.
113. МАМЕДОВ, О. Я. Оценка допустимости доказательств с точки зрения надлежащих способов и порядка их получения на стадии возбуждения уголовного дела. *Научный журнал КубГАУ*, 2007, no. 31(7), p. 70-88.
114. MANGOLDT, H.; KLEIN, F.; STARCK, Ch. *Kommentar zum Grundgesetz. Band 1. Präambel, Art. 1-19*. 5. Aufl. München, 2005.
115. MANGOLDT, H.; KLEIN, F.; STARCK, Ch. *Kommentar zum Grundgesetz. Band 2. Art. 20-82*. 5. Aufl. München, 2005.
116. MAY, R. *Criminal Evidence*. 3rd ed. London, 1995.
117. МАРКИНА, Е. А. *Допустимость доказательств как гарантия правосудия и прав личности в современном российском уголовном процессе*: дис. канд. юрид. наук. Москва, 2000.
118. McEWAN J. *Evidence and the Adversarial Process*. Oxford, 1992.
119. *McCormick on Evidence*. 3rd ed. Edited by CLEARY, E. W. St. Paul, 1984.
120. MERKEVIČIUS, R. *Baudžiamasis procesas: įtariamajo samprata*. Vilnius, 2008.
121. MERKEVIČIUS, R. Baudžiamajo proceso kodeksas: ar teismo nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą? In *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009, p. 135-173.
122. MERKEVIČIUS, R. Baudžiamajame procese atsitiktinai gautos faktinės informacijos panaudojimas kitame baudžiamajame procese. In *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų: recenzuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamajo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys*. Vilnius, 2011, p. 395-458.
123. MEYER-GÖBNER, L. *Strafprozessordnung. Kurz-Kommentar*. 48. Aufl. München, 2005.
124. MEYER-LADEWIG, J. *Europäische Menschenrechtskonvention: Handkommentar*. 1 Aufl. Baden-baden, 2003.
125. MIRFIELD, P. *Silence, Confessions and Improperly Obtained Evidence*. Oxford, 1997.
126. МИХАЙЛОВСКАЯ, И. Б. Понятие доказательства и его свойства. In *Уголовный процесс: учебник*. Москва, 2001, p. 152-157.
127. NAGEL, M. *Verwertung und Verwertungsverbote im Strafverfahren – die Frage nach dem verfahrenslimitierenden Wirkungsgehalt von Verwertungsverböten aus Strafprozessualer Sicht*. Leipzig, 1998.

128. NIJOBBER, J. F. Methods of Investigation and Exclusion of Evidence – a Comparative and Interdisciplinary Perspective. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 39-56.
129. ОРЛОВ, Ю. К. *Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие*. Москва, 2000.
130. ОРЛОВ, Ю. К. *Проблемы теории доказательств в уголовном процессе*. Москва, 2009.
131. ORLANDI, R. Ermittlungsmethoden und Beweisverbote nach der italienischen Strafprozeßordnung. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 57-74.
132. OSBORN, D. Suppressing the Truth: Judicial Exclusion of Illegally Obtained Evidence in the United States, Canada, England and Australia [interaktyvus]. *Murdoch University Electronic Journal of Law*, 2000, vol. 7 (4) [žiūrėta 2008 m. gegužės 30 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.murdoch.edu.au/elaw/issues/v7n4/osborn74.html>.
133. OSMER, J. D. *Der Umfang des Beweisverwertungsverbotes nach § 136a StPO*. Bamberg, 1966.
134. OSSENBÜHL, F. Vorrang und Vorbehalt des Gesetzes. In *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. ISENSEE, J.; KIRCHHOF, P. (Hrsg.). 2 Auflage. Heidelberg, 1995, Bd. 3, p. 315-344.
135. OTTO, H. Grenzen und Tragweite der Beweisverbote im Strafverfahren. In *GA*, 1970, p. 289-305.
136. PALSKYS, E. Procesiniai teisiniai principai, taikant mokslines-technines teisminių įrodymų fiksavimo priemonės ir metodus. *Teisė*, 1980, t. XV, 2.
137. ПАШИН, С. Теоретические основы допустимости материалов в качестве доказательств. *Уголовное право*, 1998, no. 2, p. 44-48.
138. PETERS, K. *Strafprozess: Ein Lehrbuch*. 4. Aufl. Heidelberg, 1985.
139. PETRY, H. *Beweisverbote im Strafprozeß*. Darmstadt, 1971.
140. PILNACEK, Ch. Überblick über die Grundsätze der Beweisermittlung und der Beweisverbote im österreichischen Strafverfahren. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 99-116.

141. PIPEK, J. Beweisverbote im tschechischen Strafverfahren. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 169-190.
142. ПОПОВ, В. Типичные ошибки при определении судом допустимости доказательств. *Российская юстиция*, 2001, no. 1, p. 52-54.
143. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius, 2001.
144. REAMEY, G. S. The American Exclusionary Rule Experience. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 191-202.
145. RIEß, P. Sicherung einer effektiven Strafrechtspflege – ein Verfassungsgebot? *Strafverteidiger Forum (StraFo)*, 2000, p. 364-369.
146. RINKEVIČIUS, J. *Procesiniai įrodinėjimo baudžiamosiose byloje pagrindai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1990.
147. RINKEVIČIUS, J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 1992, t. 26, p. 193-195.
148. RINKEVIČIUS, J. *Daiktiniai įrodymai: mokymo priemonė*. Vilnius, 1996.
149. RINKEVIČIUS, J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 1998, t. 10(2), p. 58-63.
150. ROGALL, K. Gegenwärtiger Stand und Entwicklungstendenzen der Lehre von den strafprozessualen Beweisverboten. *Zeitschrift für das gesamte Strafrechtswissenschaft (ZStW)*, 1979, 91, p. 1-44.
151. ROGALL, K. *Informationseingriff und Gesetzesvorbehalt im Strafprozessrecht*. Tübingen, 1992.
152. ROGALL, K. Beweisverbote im System des deutschen und des amerikanischen Strafverfahrens. In *Zur Theorie und Systematik des Strafprozeßrechts: Symposium zu Ehren von Hans-Joachim Rudolphi*. Berlin, 1995, p. 113-160.
153. ROGALL, K. Über die Folgen der rechtswidrigen Beschaffung des Zeugenbeweises im Strafprozeß. *JuristenZeitung (JZ)*, 1996, p. 944-955.
154. ROGALL, K. Grundsatzfragen der Beweisverbote. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence withing the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 119-148.
155. ROXIN, C. Die Rechtsprechung des Bundesgerichtshofs zum Strafverfahrensrecht – Ein Rückblick auf 40 Jahre. In *Vierzig Jahre BGH*. Heidelberg, 1991, p. 66-79.
156. ROXIN, C. *Strafverfahrensrecht*. 25. Aufl. München, 1998.

157. RUDOLPHI, H-J. Die Revisibilität von Verfahrensmängeln im Strafprozeß. *Monatsschrift für Deutsches Recht (MDR)*, 1970, p. 93-100.
158. RZEPKA, D. *Zur Fairness im deutschen Strafverfahren*. Frankfurt am Main, 2000.
159. SCHMIDT, Eb. Die Verletzung der Belehrungspflicht gemäß § 55 II StPO als Revisionsgrund. *JuristenZeitung (JZ)*, 1958, p. 596-601.
160. SCHMIDT, Eb. *Lehrkommentar zur Strafprozeßordnung und Gerichtsverfassungsgesetz. Teil II*. 2 Aufl. Göttingen, 1964.
161. SCHMIDT, Eb. „Formen im Gerichtssaal“. *Zeitschrift für Rechtspolitik (ZRP)*, 1969, 11, p. 254-259.
162. SCHMIDT-BLEIBTREU, B.; KLEIN, F. *Kommentar zum Grundgesetz*. 10. Aufl. München, 2004.
163. SCHROTH, U. Beweisverwertungsverbote im Strafverfahren: Überblick, Strukturen und Thesen zu einem umstrittenen Thema. *Juristische Schulung (JuS)*, 1998, Heft 11, p. 969-980.
164. SCHRÖDER, S. *Beweisverwertungsverbote und die Hypothese rechtmäßiger Beweiserlandung im Strafprozess*. Berlin, 1992.
165. СИБИЛЕВА, Н. В. *Допустимость доказательств в советском уголовном процессе*. Казань, 1990.
166. SYDOW, F. *Kritik der Lehre von den „Beweisverboten“*. Würzburg, 1976.
167. SKINNIDER, E. Improperly or Illegally Obtained Evidence: The Exclusionary Evidence Rule in Canada [interaktyvus]. *International Centre for Criminal Law Reform and Criminal Justice Policy*, 2005 [žiūrėta 2009 m. gruodžio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.icclr.law.ubc.ca/Publications/Reports/ES%20paper%20-%20exclusionary%20evidence%20rule.pdf>>.
168. SLUITER, G. International Criminal Proceedings and the Protection of Human Rights. *New England Law Review*, 2003, vol. 37, no. 4, p. 935-948.
169. SOBOTA, K. *Das Prinzip Rechtsstaat*. Tübingen, 1997.
170. СОЛОВЬЕВ, А. Б. *Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса России: научно-практическое пособие*. Москва, 2002.
171. SPENCER, J. R. Evidence. In *European Criminal Procedures*. Edited by DELMAS-MARTY, M.; SPENCER, J. R. Cambridge, 2005, p. 594-640.
172. СТЕЦОВСКИЙ, Ю. И. О допустимости доказательств в советском уголовном судопроизводстве. *Вопросы борьбы с преступностью*, 1977. вып. 27, p. 110-118.
173. STONE, R. Exclusion of Evidence under Section 78 of the Police and Criminal Evidence Act: Practice and Principles [interaktyvus]. *Web Journal of Current Legal Issues*, 1995 [žiūrėta 2009 m. liepos 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://webjcli.ncl.ac.uk/articles3/stone3.rtf>>.

174. STRATE, G. Rechtshistorische Fragen der Beweisverbote. *JuristenZeitung (JZ)*, 1989, p. 176-179.
175. СТРОГОВИЧ, М. С. *Курс советского уголовного процесса*. Москва, 1986.
176. STRÖMER, R. *Dogmatische Grundlagen der Verwertungsverbote*. Marburg, 1992.
177. ŠATAS, J., et al. *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius, 2004.
178. ШЕСТАКОВА, Ц. Д. Допустимость доказательств в уголовном процессе России и США [interaktyvus]. *Уголовное право*, 2004, no. 3. [žiūrėta 2010 m. liepos 3 d.], p. 100-102. Prieiga per internetą: http://www.kalinovsky-k.narod.ru/b/st/shestakova_2004.htm.
179. ŠILEIKIS, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius, 2005.
180. ШЕЙФЕР, С. А. *Сушность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе*. Москва, 1972.
181. TAPPER, C.; CROSS, R. *On Evidence*. 7th ed. London, 1990.
182. VAIŠVILA, A. *Teisės teorija*. 2-asis leid. Vilnius, 2004.
183. VÄLIMAA A. Methods of Gathering Evidence and Prohibition of Its Admissibility in Finland. In *Beweisverbote in Ländern der EU und vergleichbaren Rechtsordnungen: europäisches Kolloquium, Wien, 18.-20. September 1997 = Exclusion of evidence within the EU and beyond*. HÖPFEL, F; HUBER, B. (Hrsg.). Freiburg im Breisgau, 1999, p. 93-98.
184. ВАСЯЕВ, А. А. *Признание доказательств недопустимыми в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе*. Москва, 2010.
185. ВЕЛИЧКИН, С. А., et al. *Уголовный процесс России: Общая часть: учебник для студентов юридических вузов и факультетов*. Санкт-Петербург, 2004.
186. WALTER, G. *Freie Beweiswürdigung*. Tübingen, 1979.
187. ZANDER, M. *The Police and Criminal Evidence Act 1984*. 3rd ed. London, 1995.
188. ZAPPALÁ, S. *Human rights in international criminal proceedings*. Oxford, 2003.
189. ЗЕЛЕНСКИЙ, Д. В. *Проблемы допустимости доказательств в российском уголовном процессе: дис. канд. юрид. наук*. Краснодар, 1995.
190. ZUCKERMAN, A.; ROBERTS, P. *Criminal Evidence*. Oxford, 2004.
191. ZUCKERMAN, A. *The Principles of Criminal Evidence*. Oxford, 1999.
192. ЖОГИН, Н. В., et al. *Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть общая*. Москва, 1966.

PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumas Vokietijos baudžiamajame procese. *Teisė*, 2008, t. 68, p. 108–126.
2. JUOZAPAVIČIUS, A. Įrodymų leistinumo samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje. *Teisė*, 2010, t. 77, p. 81–97.